

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/330506642>

Etika sociálnej práce

Book · September 2012

CITATIONS

2

READS

5,276

4 authors, including:

[Andrej Matel](#)

St. Elizabeth College of Health and Social Work in Bratislava

42 PUBLICATIONS 77 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Identification of Professional Values within the Social Work in the Slovak Republic [View project](#)

VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE
SV. ALŽBETY BRATISLAVA

Etika sociálnej práce

Andrej Mátel a kol.

Bratislava 2012

MÁTEL, A. a kol. 2012. *Etika sociálnej práce*. 2. doplnené a aktualizované vydanie.
Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2012. 264 s. ISBN 978-80-8132-045-3.

© **Autori**

doc. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD. (kapitoly 1-2, 4-11)

PhDr. Ľuboš Blaha (kapitola 3)

PhDr. Tibor Roman, PhD. (kapitola 6)

Mgr. Mária Kovaľová, PhD. (podkapitola 2.2.3)

Recenzenti:

doc. PaedDr. Miroslav Tvrdoň, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

doc. PhDr. Irena Kamanová, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Jazyková úprava: Mgr. Mária Mišovičová

Vydavateľ

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava
2011

Vydanie druhé

Tlač: BEKI Design s.r.o., Košice

Náklad: 250 ks

ISBN 978-80-8132-045-3

OBSAH

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	6
PREDHOVOR.....	7
1 ZÁKLADNÉ POJMY ETIKY	9
2 STRUČNÝ PREHĽAD VÝVOJA A TEÓRIE ETIKY	22
2.1 ETIKA STAROVEKEJ GRÉCKEJ FILOZOFIE	22
2.2 ETICKÉ ASPEKTY VYBRANÝCH MONOTEISTICKÝCH NÁBOŽENSTIEV.....	32
2.2.1 <i>Etika podľa Biblie</i>	33
2.2.2 <i>Židovská etika</i>	35
2.2.3 <i>Kresťanská etika</i>	38
2.3 VYBRANÉ NOVOVEKÉ TEÓRIE ETIKY	49
3 SOCIÁLNA SPRAVODLIVOSŤ A ĽUDSKÉ PRÁVA AKO ETICKÉ VÝCHODISKÁ SOCIÁLNEJ PRÁCE.....	62
3.1 SOCIÁLNA SPRAVODLIVOSŤ: KRITÉRIÁ ZÁSLUH A POTRIEB	63
3.2 NOVOVEKÁ ŠKOLA PRIRODZENÝCH PRÁV.....	68
3.3 TEÓRIE SPRAVODLIVOSTI V 20. STOROČÍ: JOHN RAWLS A ROBERT NOZICK.....	73
3.4 SOCIÁLNE PRÁVA A MEDZINÁRODNÉ DOKUMENTY	78
4 HODNOTY V SOCIÁLNEJ PRÁCI	84
4.1 HODNOTA, HODNOTENIE, HIERARCHIA HODNÔT	84
4.2 HODNOTY V POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI A POMÁHAJÚCICH PROFESIÁCH.....	89
4.3 HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE	94
4.4 TYPOLÓGIA HODNÔT V SOCIÁLNEJ PRÁCI.....	96
4.3 KĹÚČOVÉ HODNOTY SOCIÁLNEJ PRÁCE	99
5 ETICKÉ KÓDEXY SOCIÁLNEJ PRÁCE	107
5.1 VÝZNAM A LIMITY ETICKÝCH KÓDEXOV	107
5.2 TYPOLÓGIA ETICKÝCH KÓDEXOV	110
6 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI SEBE	121
7 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI KLIENTOM	135
7.1 PRVORADOSŤ ZÁUJMOV KLIENTA.....	135
7.2 DÔSTOJNOSŤ ĽUDSKEJ OSOBY	140
7.3 ANTIDISKRIMINÁCIA	142
7.4 SEBAURČENIE, AUTONÓMIA, SPOLUÚČASŤ	145

7.5 OCHRANA OSOBNÝCH ÚDAJOV A DÔVERNOSTI INFORMÁCIÍ	152
7.6 HOLISTICKÝ PRÍSTUP	156
7.7 INDIVIDUÁLNY PRÍSTUP KU KLIENTOVI	157
7.8 PROFESIONÁLNE HRANICE, SEXUÁLNE A DUÁLNE VZŤAHY	159
7.9 PONIŽUJÚCI A CHYBNÝ SPÔSOB KOMUNIKÁCIE	162
7.10 PLATBA ZA SLUŽBY, PRERUŠENIE A UKONČENIE SLUŽIEB	163
8 ZODPOVEDNOSŤ VOČI PRACOVISKU	167
8. 1 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI KOLEGOM	167
8. 2 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI PRACOVISKU.....	172
8. 3 ORGANIZAČNÁ KULTÚRA	173
8. 4 ADMINISTRÁCIA A DOKUMENTÁCIA	174
8. 5 INICIATÍVNY PRÍSTUP, PRACOVNÉ PORADY A LIMITY LOJALITY.....	177
9 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI PROFESII A SPOLOČNOSTI.....	179
9. 1 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI PROFESII.....	179
9.1.1 <i>Vystupovanie a správanie sociálnych pracovníkov</i>	<i>180</i>
9.1.2 <i>Profesionálna kompetencia</i>	<i>182</i>
9.1.3 <i>Nekorupčné správanie</i>	<i>185</i>
9.1.4 <i>Permanentné vzdelávania a etika supervízie v sociálnej práci</i>	<i>190</i>
9.1.5 <i>Zodpovednosť voči školám sociálnej práce a vzdelávanie</i>	<i>196</i>
9.1.6 <i>Imidž a ochrana profesie.....</i>	<i>199</i>
9.2 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI SPOLOČNOSTI.....	200
10 ETICKÁ DILEMA.....	203
10. 1 ETICKÁ DILEMA A MORÁLNY PROBLÉM – ROZLIŠENIE POJMOV	203
10. 2 OBLASTI POTENCIÁLNYCH DILEM	204
10. 3 SYSTEMATICKÝ POSTUP RIEŠENIA DILEM.....	207
11 ETICKÉ ASPEKTY VÝSKUMU V SOCIÁLNEJ PRÁCI	219
11.1 ETICKY ZODPOVEDNÁ PRÍPRAVA VÝSKUMU	221
11.2 VYBRANÉ ETICKÉ ASPEKTY REALIZOVANIA VÝSKUMU	223
11.3 VÝHODNOTENIE A PUBLIKOVANIE VÝSKUMNÝCH VÝSLEDKOV	225
ZHRNUTIE	228
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	230
PRÍLOHY.....	245
1. MEDZINÁRODNÝ ETICKÝ KÓDEX IFSW / IASSW (2004).....	245

2. ETICKÝ KÓDEX SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1997)	251
3. ETICKÝ KÓDEX ZARIADENIA SOCIÁLNYCH SLUŽIEB	254
4. SÚHLAS DOTKNUTEJ OSOBY	258
5. PRAVIDLÁ PRIJÍMANIA DAROV	259
MENNÝ REGISTER	261

Zoznam použitých skratiek

AASW	Australian Association of Social Workers
AASW (2010)	Austrálsky etický kódex
AS	AvenirSozial
AS (2006)	Švajčiarsky etický kódex
ASP SR	Asociácia sociálnych pracovníkov na Slovensku
ASP SR (1997)	Slovenský etický kódex
ASSR	Akademikerförbundet SSR
ASSR (1997)	Švédsky etický kódex
BASW	British Association of Social Workers
BASW (2002)	Britský etický kódex
CASW	Canadian Association of Social Workers
CASW (2005)	Kanadský etický kódex
CN	Consiglio Nazionale
CN (2009)	Taliansky etický kódex
EAS	European Association for Supervision
IASSW	International Association of Schools of Social Work
IFSW	International Federation of Social Workers
IFSW (1994)	Medzinárodný etický kódex z roku 1994
IFSW/ IASSW (2004)	Medzinárodný etický kódex z roku 2004
NASW	National Association of Social Workers
NASW (2008)	Americký etický kódex
SSP ČR	Společnost sociálních pracovníků České republiky
SSP ČR (2006)	Český etický kódex
ССОПиР	Союз социальных педагогов и социальных работников
ССОПиР (2003)	Ruský etický kódex
SWI	Únia sociálnych pracovníkov v Izraeli
SWI (2007)	Izraelský etický kódex

Predhovor

Keď kolektív autorov prvého vydania *Etiky sociálnej práce* pod autorským vedením A. Mátela pripravoval publikáciu v rokoch 2009 – 2010 do tlače, konštatovali, že na Slovensku dosiaľ chýba monografia zameraná na aplikovanú etiku sociálnej práce. Autori sa preto inšpirovali zahraničnými kolegami, špecialistami na profesijnú etiku sociálnej práce, najmä americkým profesorom Fredericom F. Reamerom, britskou kolegyňou Sarah Banksovou, či z českých autorov Mirkou Nečasovou a z oblasti sociálno-zdravotníckej etiky najmä Martinou Cichú, Radoslavom Goldmannom (obaja boli spoluautormi tohto vydania) a Janou Kutnohorskou. Primárnou cieľovou skupinou publikácie boli študenti sociálnej práce, pre ktorých išlo zároveň o učebnú pomôcku. Tomuto účelu bola prispôsobená aj štruktúra jednotlivých kapitol.

Druhé prepracované a doplnené vydanie už vychádza z odlišného kontextu. V prvom rade treba uviesť, že etike v sociálnej práci bola v období rokov 2009 – 2011 venovaná zvýšená pozornosť vo vysokoškolskom akademickom prostredí. V októbri 2009 bola na Katedre sociálnej práce a sociálnej politiky Univerzity Hradec Králové usporiadaná konferencia *Etika sociálnej práce*, na ktorej aktívne vystúpilo množstvo slovenských pedagógov. Takmer presne o rok neskôr zorganizovala v Piešťanoch Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety konferenciu *Aplikovaná etika v sociálnej práci*, ktorá sa rovnako tešila vysokej účasti nielen vysokoškolských učiteľov, ale aj sociálnych pracovníkov z praxe. Z oboch podujatí boli vydané zborníky príspevkov. Okrem toho treba uviesť slovensko-nórsky medzinárodný a medziodborový projekt *Profesijná etika ako súčasť odbornej spôsobilosti pomáhajúcich profesií*, ktorý v rokoch 2009 – 2011 realizovala Prešovská univerzita. Jedným z výstupov projektu je aj slovensko-nórsk učebnica E. Aadland – T. Matulayová *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách* (2011). Vzhľadom na nárast učebníc etiky sociálnej práce treba uviesť aj skriptá P. Brnulu *Etika v sociálnej práci* (2011), vydané Univerzitou Komenského v Bratislave. Ambiciózny je aj vedecký projekt zameraný na tvorbu *Sémanticky orientovanej*

elektronickej učebnice Etiky sociálnej práce, ktorý vypracoval autorský kolektív pedagógov na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre pod vedením M. Tvrdoňa. V neposlednej rade treba spomenúť jeden z dôležitých výstupov piešťanskej konferencie, ktorým je potreba revízie Etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike z roku 1997. Tento v súčasnosti už nespĺňa medzinárodné štandardy etiky sociálnej práce spoločne vyhlásené Medzinárodnou federáciou sociálnej práce a Medzinárodnou asociáciou škôl sociálnej práce z roku 2004 ani dostatočne nereflektuje všetky relevantné aspekty etiky tejto dynamicky sa rozvíjajúcej profesie. Z podnetu A. Mátela, teda autora predloženej publikácie, a P. Brnulu bola v januári 2011 utvorená pracovná skupina, ktorej cieľom je tvorba nového etického kódexu sociálnej práce na Slovensku. Táto v súčasnosti pracuje pod záštitou Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci. Keďže cieľom tejto pracovnej skupiny je dosiahnutie širokého konsenzu na podobe a obsahu nového etického kódexu, práca na ňom je pomerne zložitá. Okrem toho A. Mátel zrealizoval v roku 2011 kvalitatívny výskum, v ktorom sa venoval obsahovej analýze a komparácii pätnástich medzinárodných a národných etických kódexov sociálnej práce. Takto orientovaný výskum môže tvoriť koncepčný rámec pre tvorbu nového kódexu sociálnej práce na Slovensku. Vzhľadom na skúmanie hodnôt, postojov a etického vedomia sociálnych pracovníkov na Slovensku, uvedený autor pod gesciou Inštitútu ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v súčasnosti realizuje kvantitatívny výskum, ktorého výsledky by mohli reprezentatívne odrážať hodnoty a etické špecifiká profesie sociálna práca na Slovensku.

Predložené monografické spracovanie druhého vydania *Etiky sociálnej práce* môže byť ďalším z príspevkov do diskusie o podobe nového slovenského etického kódexu sociálnej práce. Okrem toho môže naďalej slúžiť aj ako základná literatúra pre sociálnych pracovníkov v priamej práci s klientom, vzdelávateľov i študentov sociálnej práce na Slovensku.

Milan Schavel

1 ZÁKLADNÉ POJMY ETIKY

Andrej Mátel

Etika sa v poslednom čase stáva integrálnou súčasťou takmer každého vysokoškolského štúdia. Hoci je sociálna práca pomerne mladou profesiou, etika je jej dôležitou súčasťou od samotného počiatku. Prv než sa budeme venovať jednotlivým etickým témam relevantným pre sociálnu prácu, v tejto úvodnej kapitole spresníme, čo pod jednotlivými pojmami budeme rozumieť. Ako zdôrazňuje nemecký filozof Arno Anzenbacher (1994, s. 5) „ak chceme uvažovať o etike určitých oblastí života, mali by sme najprv vedieť o čo v etike zásadne a všeobecne ide“.

Etika, jej cieľ, obsah a rozdelenie

Podľa Slovníka sociálnej práce R. L. Barkera (2003, s. 147) je „etika systémom morálnych princípov a pohľadov na to, čo je dobré a čo zlé. Je aj filozofiou zaoberajúcou sa správaním jednotlivcov, skupín, profesií alebo kultúr.“ Tvrdoň (2008, s. 54) uvádza, že „bazálny význam etiky spočíva v tom, že ide vlastne o normy správania, ktoré si ľudia určia sami pre seba a používajú ich, aby mohli riadiť vlastné konanie“.

Klasik analytickej filozofie 20. storočia G. E. Moore vo svojej knihe *Principia Ethica* píše, že „etika si kladie všeobecnú otázku, čo je dobré“. Ludwig Wittgenstein (1969, s. 37) túto otázku obmieňa inými vetami rovnakého významu nasledovne: „Etika si kladie otázku, čo je hodnotné alebo otázku na čom vlastne záleží? Aký je zmysel života alebo čo robí život hodným žitia? Aký je správny zmysel žitia?“

Z hľadiska etymológie Anzenbacher (1994, s. 17) uvádza, že grécke slovo *ethos* sa v prvom rade týkalo zvierat. Označovalo miesto pastvy alebo stajne, potom aj spôsob života a správanie zvierat. Prenesené na človeka znamená *ethos* miesto bývania určené spoločenstvom alebo pôvodom, a potom aj všetko, čo je obyčajou, mravom, zvykom v rámci tohto spoločného bývania. Odtiaľ toto

slovo nabralo význam charakteru jednotlivého človeka vo vzťahu k spoločnému mravu a nakoniec označuje spôsob správania, postoj a myslenie osôb.

V súčasnosti je etika akceptovanou vedeckou disciplínou, ktorej objektom skúmania je mravnosť. Podľa Stekauerovej (2008, s. 238) z historického hľadiska etika vznikla vtedy, keď sa okruh záujmu jednotlivca rozšíril z „ja“ na niekoľko viac jednotlivcov a neskôr na univerzálny pohľad, ktorý zahŕňal všetkých jednotlivcov. V minulosti sa etika vyučovala zvyčajne ako jedna oblasť filozofie, nie ako samostatná disciplína alebo ako súčasť jednotlivých spoločensko-vedných disciplín. Jankovský (2003, s. 22) uvádza, že etika je filozofickou vedou o správnom spôsobe života vychádzajúca z racionálnych prístupov a snažiaca sa nájsť, poprípade aj zdôvodniť spoločné a všeobecné základy, na ktorých morálka stojí. Remišová a Gažová (2003, s. 7) charakterizujú etiku aj ako praktickú filozofiu, pretože zo základných nonetických a metafyzických poznatkov odvodzuje praktické pravidlá pre konanie ľudí. Etika ako praktická filozofia pomáha človeku poznať, aký má v reálnom živote zaujať postoj.

Etika býva členená rozličným spôsobom. Podľa Nečasovej (1999, s. 91-93) sa pre potreby sociálnej práce väčšinou používa rozdelenie založené na troch typoch morálnych teórií, čomu zodpovedá aj rozdelenie, ktoré zastáva aj významný americký filozof Wiliam K. Frankena:

- **DESKRIPTÍVNA ETIKA** – snaží sa čo najexaktnejšie popísať rôzne kultúrne podoby morálky v ich odlišnostiach. Popisuje to, čo sa u určitých národov a kmeňov považuje za morálne a skúma, aké sú dôvody tejto premenlivosti, ale odmieta príčinné vysvetľovanie javov (nesnaží sa zisťovať, čo je a nie je správne). Morálne fenomény sa v nej popisujú pomocou sociálnych vied, psychológie, štatistiky a pod. Postupuje sa v nich deskriptívno-empirickým spôsobom.
- **PRESKRIPTÍVNA ETIKA** – hľadá kritériá pomocou ktorých by bolo možné stanoviť, aké konanie je morálne dobré. Hlavnou otázkou je, ako sa má človek správať, čo má robiť.

Tento smer etiky stanovuje normy a zaoberá sa ich zdôvodňovaním. Od čias Sokrata, Platóna a Aristotela sa etika chápala prevažne takýmto spôsobom. Na jej označenie sa v súčasnosti častejšie užíva výraz **NORMATÍVNA ETIKA**. Táto podľa Kučíreka (2010, s. 353) neskúma ako sa ľudské správanie prejavuje, ale hľadá, ako by sa človek mal správať. Normatívne prvky sa dotýkajú vždy toho, čo má byť, nie toho, čo je. Palovičová (2011, s. 122) uvádza, že morálni filozofi tradične identifikujú tri ústredné otázky normatívnej etiky, pod ktorou možno subsumovať väčšinu etických problémov:

1. Prečo máme dodržiavať morálne normy, aké dôvody nás vedú k prijatiu morálky za rámec konania?
2. Akým spôsobom majú byť distribuované zdroje a formy dobra?
3. Ktoré činy sú považované za hodnotné, dobré a žiaduce a na základe akých dôvodov?

- **METAETIKA** – skúma jazykovú formu morálnych výpovedí, teda zisťuje, čo ľudia svojimi morálnymi výroky myslia. Snaží sa objavovať etické termíny a jej cieľom je určovanie etických princípov. Keďže skúma morálne teórie analytickým, kritickým alebo metaetickým myslením, nazýva sa analytická etika (anglická jazyková oblasť), resp. metaetika (nemecké školy). Podľa Palovičovej (2011, s. 122) metaetika sa netýka ani tak toho, ako zaručiť napr. sebaurčenie (klienta) či vykonávať profesionálne povinnosti. Týka sa v prvom rade pochopenia toho, čo znamená daný pojem. Metaetika sa tiež zaoberá logickou analýzou morálnych súdov a vzťahov medzi nimi, ako aj logickou analýzou vzťahov medzi morálnymi a faktuálnymi súdmi.

INDIVIDUÁLNA ETIKA sa zaoberá morálnymi otázkami jednotlivca. Podľa Dancáka sa zaoberá praxou, nakoľko prax môže byť pripočítaná jednotlivým osobám a vzťahovaná na ich osobnú zodpovednosť. Ide teda o posúdenie mravných skutkov, motívov konania a postojov individuálnych osôb alebo stanovenie noriem pre nich (In Roháč – Dancák, 2009, s. 102). **SOCIÁLNA ETIKA** skúma

morálne otázky z hľadiska sociálnych skupín, útvarov alebo inštitúcií. Podľa Dancáka sa sociálna etika venuje morálnemu hodnoteniu sociálnej skutočnosti, teda sociálnych útvarov. Ústredná otázka znie, či sú dané inštitucionálne útvary spravodlivé. Sociálna etika sa základe kritérií posudzuje vzťahy, štruktúry, systémy pravidiel, poriadky a pod. z hľadiska ich spravodlivosti. Usiluje sa inštitucionálne útvary kriticky posúdiť a ak treba, podať návrhy na ich zlepšenie. Na rozdiel od individuálnej etiky stav týchto útvarov sa nedá jednoducho vzťahovať na osobnú zodpovednosť konkrétnych jednotlivcov – a to ani ich vznik, ani ich zmena (In Roháč – Dancák, 2009, s. 102-103).

KAZUISTICKÁ ETIKA sa snaží stanoviť platnosť normy pre jednotlivý prípad. Rozumieme ňou metodický postup ako použitie obecných noriem v konkrétnom prípade. Banksová a Nøhrová (2012) uvádzajú spojenie „etické prípady“ (ethics cases), ktorým rozumejú užívanie špecifických kazuistik pre etickú reflexiu v sociálnej práci. Sú to najmä prípady, ktoré opisujú zložité problémové alebo dilematické situácie alebo predstavujú také situácie či sled udalostí, ktoré explicitne alebo implicitne prinášajú eticky dôležité témy.

V protiklade ku kazuistickej etike sa SITUAČNÁ ETIKA zaoberá skutočnými, nie umelými situáciami, niečím, čo sa nedá predvídať (Kučírek, 2010, s. 353). V sociálnej práci približujú kazuistická a situačná etika všeobecné normy ku konkrétnej činnosti sociálnych pracovníkov, keď musia títo zaujať zodpovedné stanovisko.

APLIKOVANÁ ETIKA skúma etické aspekty konkrétnych problémov života človeka, či už v každodennom živote (napr. etika života a smrti) alebo v rámci profesijnej činnosti (etika sociálnej práce, bioetika, medicínska a ošetrovateľská etika, environmentálna etika, učiteľská etika atď.). Ide o jednu z dynamicky sa najrozvíjajúcejších častí etiky v súčasnosti. ňou zostáva etika v úzkom vzťahu k reálnym problémom života človeka a jeho profesii. V rámci aplikovanej etiky sa dá rozlíšiť PROFESIJNÁ ETIKA, ktorá aplikuje všeobecné mravné normy na konkrétnu profesijnú činnosť. Do istej miery sa aplikovanou etikou prechádza z akademického prostredia do riešenia eticko-morálnych problémov

človeka, ktoré súvisia s jeho profesijnými činnosťami. Tvrdoň (2008, s. 58) pripomína, že profesijná etika je historicko-dynamický jav. Zánik a vznik konkrétnej profesijnej etiky reaguje na zmenu profesií. Predložená publikácia chce byť v podstate zameraná na aplikovanú profesijnú etiku pomerne mladej profesie sociálna práca.

Morálka, mrav, mravnosť

„Kázať morálku je ľahké, zdôvodniť ju, je ťažké,“ napísal Schopenhauer. Etika býva označovaná ako náuka o morálke. O morálke sa hovorí, že je taká stará ako ľudstvo samotné. Dôležité je preto objasniť, čo v súčasnosti rozumieme pod pojmami „mrav, mravnosť, morálka“. Etymologicky tieto slová vznikli z latinského *mos* označujúceho vôľu, zvyk, obyčaj, pravidlo, v oblasti ľudských postojov a správania potom mrav, mravnosť. Slovenské slovo *mrav* pochádza pravdepodobne z praslovanského základu *norv* označujúce niečo, čo sa všeobecne páči, čo je vhodné.

MRAVOM sa zvyčajne rozumie ustálený spôsob alebo zvyklosť spoločenského správania. Pri štúdiu histórie, jednotlivých kultúr, náboženstiev, etník, národov, ale aj menších sociologických skupín, objavíme rozličné spôsoby správania a ich akceptovateľnosť v danej spoločnosti. Iné boli mravy Indiánov, iné v antickom svete, iné v komunistickej spoločnosti a iné v tradičnej kresťanskej rodine. Aj z hľadiska vývoja človeka, každý nachádza od svojho narodenia mravy fixované v inštitúciách, či už v rodine, náboženstve, ku ktorému sa hlási, štáte s jeho legislatívou a politikou a podobne. Jednotlivec sa môže s týmito spôsobmi správania identifikovať, ale aj vzbúriť proti nim, v každom prípade ho ovplyvňujú a nedajú sa nijako ignorovať. Na druhej strane vo všetkých kultúrach a historických obdobiach možno pozorovať úvahy o takmer rovnakých morálnych problémoch, akými sú hodnotenie ľudského konania, jeho vyhlasovanie za dobré alebo zlé – čiže jeho mravné hodnotenie, konflikt dobra a zla a podobne.

Jednotlivec, ale aj skupina a spoločnosť robia v súvislosti so spôsobom správania seba a iných rozličné hodnotenie, vrátane ich mravnej hodnoty. Základné kategórie mravného hodnotenia sú, či dané správanie je dobré alebo zlé. Posudzujeme, či dané konanie je

mravné alebo nemravné, spravodlivé alebo nespravodlivé, vhodné alebo nevhodné. Opäť treba pripomenúť, že takéto hodnotenie je ovplyvňované kultúrou, náboženstvom a mnohými inými skutočnosťami tej-ktorej spoločnosti. V odlišných historických etapách a kultúrach môže byť dané správanie hodnotené celkom odlišne.

Napríklad v roku 1601 bol za vlády Alžbety I. prijatý „zákon o chudobných“, v rámci ktorého boli zriadené pracovné domy pre odkázaných ľudí, ale kruto sa trestali povaľáči, ktorí nepracovali, hoci boli schopní pracovať. Išlo o spôsob riešenia problému s nezamestnanými, považovaný v danej dobe za veľmi pokrokový a dobrý. V súčasnosti by takéto „riešenie“ nezamestnanosti bolo v Európe považované za porušovanie základných ľudských práv, formu týrania, ktoré je mravne a legislatívne neakceptovateľné.

Mravné hodnotenie sa primárne týka daného konania, sekundárne aj osôb a sociálnych útvarov. Osoby posudzujeme mravne na základe ich konania a sociálne útvary hodnotíme, pretože sú výsledkom konania a môžu byť konaním vytvárané (Anzenbacher, 1994, s. 14). Byť mravnou osobou znamená byť osobou, ktorá je schopná byť mravne zodpovedná za svoje činy (Kutnohorská, 2007, s. 11).

MRAVNOSŤ je potom spôsob správania v súlade s obecné uznávanými mravnými normami a/alebo so svojim svedomím. Mravnosť samo osebe je abstraktný pojem. Skutočné sú len javy – spôsoby správania, od ktorých bol pojem mravnosť odvodený ako ich spoločný znak.

MORÁLKA je systémom pravidiel a noriem, ktoré určujú správanie a konanie ľudí. Tvrdoň (2008, s. 54) pripomína, že pojem morálka ako akýsi morálny cit je následne považovaná za jedinečný atribút ľudskej bytosti, ktorá človeka premieňa na sociálnu bytosť. Bez minima sociálne prijímaných mravných noriem nie je možná existencia žiadnej spoločnosti ani iného sociálneho útvaru.

Hoci bývajú etika a morálka v bežnej reči zamieňané a používané ako synonymá, treba ich rozlišovať. Morálka predstavuje pravidlá ľudského správania, kým etika ako filozofická disciplína skúma podstatu a pôvod týchto pravidiel a hľadá zdôvodnenie, prečo je určité konanie dobré a vyžaduje sa od jednotlivých členov

spoločnosti. Morálka býva prirovnávaná k životnej praxi, etika je potom reflexiou tejto praxe. Morálne znamená čistú zhodu konania so svedomím, nezávisle od obsahu, ktorý je motívom. Mravné zdôrazňuje obsahový aspekt, teda nie aspekt svedomia.

Dobro

Známe sú Hamletove slová: „Veď nič nie je samo o sebe dobré ani zlé, až myslením dochádzame k takému rozlíšeniu.“ Shakespeare sa prostredníctvom svojej divadelnej hry zaoberal jednou z najdôležitejších etických otázok.

Kategórie dobra a zla zvyčajne chápeme vzhľadom na obsah. Tento však môže byť hodnotený v rozličných kultúrach, historických etapách a náboženstvách rozlične. Každý človek nejako vie, čo je dobré a čo zlé aspoň vo všeobecnom zmysle. To nevylučuje, že v jednotlivom prípade môžu mať ľudia o dobre a zle celkom odlišné názory (Kutnohorská, 2007, s. 20).

Napríklad človek užívajúci drogy ich môže subjektívne vnímať za dobré. Pomáhajú mu uvoľniť sa, nemusí myslieť na problémy vo vzťahoch a rodine, je akceptovaný partiou... Jeho rodina a majoritná spoločnosť túto istú skutočnosť považujú za zlú. Upozorňujú dotyčného, že poškodzuje seba samého, stáva sa závislým od ich užívania a objavujú sa príznaky delikventného správania pri ich zháňaní.

Vajda (1993, s. 67) preto výstižne uvádza, že „dobro je všetko, čo prospieva človečenstvu ako celku“.

Svedomie

Z etymologického hľadiska grécky výraz *syneidesis* znamená posudzovanie (niečoho), náhľad (na niečo). Latinský výraz *conscientia* označuje vnímanie, znalosť, vedenie, vnútornú skúsenosť. Svedomie možno vnímať ako podstatnú zložku mravnosti. Uvedomenie si javu svedomia možno pozorovať už v Egypte (srdce), Babylónii (znepokojenie nad chybným konaním) alebo v Indii (neviditeľný boh prebývajúcí vnútri). Sokrates hovoril o nechuti pri spomienke na zlý čin, Seneca o strázcovi

a pozorovateľovi dobra a zla v človeku a Filón Alexandrijský o Božom vklade do človeka (por. Skoblík, 1997, s. 30).

Podľa Bruggerovho Filozofického slovníka (1994, s. 424-425) svedomie v širšom zmysle znamená schopnosť ľudského ducha poznať mravné hodnoty, príkazy a zákony, v užšom zmysle potom ich použitie na vlastné konanie, ktoré má bezprostredne spraviť. Je to vnútorná inštancia, ktorá celkom osobným, neprepočateľným spôsobom človeku oznamuje, čo má robiť a čo nerobiť, inštancia, ktorá pred činom vyslovuje svoj súd ako varujúci, zakazujúci, prikazujúci či dovoľujúci hlas, po čine potom ako moc chváliaca, či súdiaca a odsudzujúca. Anzenbacher (1991, s. 237) uvádza, že v súčasnosti sa dáva veľký dôraz na autonómiu svedomia, čo znamená, že nikto nás nemôže k niečomu morálne zaviazať, kým my sami nemáme vedomie, že sme k tomu zviazaní.

Z hľadiska kresťanskej morálnej teológie je svedomie subjektívne pravidlo morálnosti, ktorým človek aplikuje morálny zákon ako objektívnu normu morálnosti na svoj osobný život (Kútny, 2001, s. 104). Jej špecifikom je najmä uznávanie existencie objektívneho mravného zákona. V prípade situácie protirečenia vonkajšej (zákonnej) normy s objektívnym mravným zákonom, sa kresťania domáhajú výhrady vo svedomí, čo môže v profesijnej praxi viesť k rozličným dilematickým situáciám. Zvlášť aktuálne je toto spresnenie v oblasti bioetiky, medicínskej a ošetrovateľskej etiky.

Sloboda

Keď má mať etická úvaha význam, musí jestvovať možnosť viacerých alternatívnych stanovísk a postojov k veci a my musíme byť schopní vybrať si spomedzi nich. Predpokladom toho je, že každá ľudská bytosť má v skutočnosti určitú *slobodnú vôľu* (Aadland, 2011, s. 17). Mravnosť je možná len v *slobode*. Čo však znamená sloboda? Tomáš Akvinský správne rozlišoval slobodu od vonkajšieho nátlaku a slobodu od vnútornej nutnosti. Človek je slobodný vo svojom chcení a konaní, ale nie je slobodný absolútne. Okrem vonkajších obmedzení je limitovaný samotným bytím, schopnosťou poznávania a konania. Medzi súčasnými autormi zdôrazňuje vnútornú slobodu najmä Viktor E. FRANKL (1905 – 1997).

Aj v najťažších životných podmienkach, ktoré u neho predstavovali osobnú skúsenosť života v koncentračnom tábore Osvienčim, zdôrazňuje, že človek môže vždy konať inak.

Človeku v koncentračnom tábore možno vziať všetko okrem jedného: okrem ľudskej slobody, ktorá mu dovoľuje zaujať k daným pomerom adekvátny postoj. A možnosť výberu bola. Každý deň a každá hodina v tábore dávali tisíce príležitostí k vnútornému rozhodnutiu, ktoré bolo rozhodnutím pre alebo proti prepadnutiu človeka tým okolitým situáciám, ktoré hrozili ukradnúť mu to najvlastnejšie, jeho vnútornú slobodu a zviešť ho, aby sa zriekol slobody a dôstojnosti a stal sa obyčajnou loptičkou na hranie, len objektom vonkajších podmienok a nechal sa od nich premieňať na typického koncentračníka... V zásade môže každý človek, dokonca aj za takých okolností, o sebe nejako rozhodnúť, čo z neho v tábore bude: typický koncentračník alebo človek, ktorý aj tu zostane človekom a zachová si svoju ľudskú dôstojnosť (Frankl, 2006, s. 77).

V slobode videl Frankl entitu, ktorá človeka odlišuje od zvierat. „pretože zviera nielenže má pudy, ale zviera so svojim pudmi splýva, ale človek sa len s niektorými pudmi identifikuje, čo sa stáva vtedy, ak s nimi súhlasí. Ale tvrdenie, že človek má slobodu, nie je celkom presné. Musí sa vlastne povedať, že tak ako jestvuje zviera svojimi pudmi, tak človek je človekom svojou slobodou. Ak niečo vlastní, môže to aj stratiť. Sloboda však náleží človeku bytostne, stratiť sa nedá. Lebo aj tam, kde sa jej vzdá, kde sa jej zrieka, tam je toto zrieknutie dobrovoľné a odohráva sa v slobode“ (Frankl, 1998, s. 114).

Podľa Coretha (1996, s. 103) jestvuje aj akási viazanosť slobody. Myslí tým fenomén, ktorý slobodu ani neruší, ani nezmenšuje, ale ju, naopak, predpokladá a vyzýva k uplatneniu a ukladá mu záväznú väzbu. Zmysel ľudskej slobody sa napĺňa až v mravnosti – povedané slovami Hegla: „Pravá sloboda je mravnosť“ (In Coreth, 1996, s. 110).

Nečasová v nadväznosti na Berlina (1999) rozlišuje negatívne a pozitívne chápanie slobody. Berlin definuje slobodu v negatívnom poňatí prehlásením „som slobodný v tej miere, v ktorej žiadny človek ani ľudské združenie nezasahuje do môjho konania“. Ide teda o slobodu od (vonkajšieho) zasahovania. Význam negatívnej formy slobody spočíva v snahe odstrániť prekážky, ktoré bránia možnosti realizovať vlastné rozhodnutia. Ide o slobodu byť tým, kým človek je, či už sa to druhým páči, alebo nie. Pozitívne chápanie slobody

vychádza z prania človeka byť svojim vlastným pánom, byť subjektom a nie objektom, sám seba riadiť, sám rozhodovať, vymýšľať vlastné ciele a postupy k cieľu a tie potom uskutočňovať a niesť za ne zodpovednosť. Koncept pozitívnej slobody je v sociálnej práci definovaný ako rozšírenie možností výberov, ktoré sú človeku k dispozícii v rámci jeho vnútorného potenciálu i vonkajšieho prostredia. Tento koncept je spojený s ospravedlnením zásahu do života druhých pre ich vlastné dobro a dobro spoločnosti. Dobrom je myslená sebarealizácia vlastného pravého „ja“ klienta (In Nečasová, 2004, s. 41-45).

Sociálna práca a etika

Barker v Slovníku sociálnej práce (2003, s. 408) uvádza tri rozličné definície sociálnej práce:

1. Sociálna práca je aplikovaná veda zaoberajúca sa pomocou ľuďom s cieľom dosiahnutia dostatočnej úrovne ich psychosociálneho fungovania a uskutočňovaním spoločenských zmien vedúcich k zlepšeniu prosperity všetkých ľudí.
2. Podľa americkej Národnej asociácie sociálnych pracovníkov (NASW) je sociálna práca profesionálna aktivita zameraná na pomoc jednotlivcom, skupinám alebo komunitám, ktorá vedie k zlepšeniu alebo obnoveniu ich schopností sociálneho fungovania a k utváraniu priaznivých spoločenských podmienok na dosiahnutie tohto cieľa. Praktická sociálna práca pozostáva z profesionálnej aplikácie hodnôt, princípov a techník sociálnej práce vedúcich k jednému alebo viacerým nasledujúcim záverom: pomôcť ľuďom získať hmotné služby; poskytovanie poradenstva a psychoterapie jednotlivcom, rodinám alebo skupinám; pomoc komunitám alebo skupinám prevádzkovať alebo skvalitniť sociálne alebo zdravotnícke služby; účasť na relevantných legislatívnych procesoch. Vykonávanie sociálnej práce vyžaduje poznanie ľudského vývoja a správania; sociálnych, ekonomických a kultúrnych inštitúcií; ako aj interakcie všetkých týchto faktorov.
3. Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (IFSW) prijala v roku 2000 na svojom generálnom zasadnutí v kanadskom Montreale nasledovnú definíciu: „Profesia sociálna práca presadzuje sociálnu zmenu, riešenie problémov v ľudských vzťahoch, ako aj zmocnenie a oslobodenie ľudí k zlepšeniu ich prosperity. Využívajúc teórie ľudského správania

a sociálnych systémov, zasahuje sociálna práca v oblastiach, kde dochádza k interakcii ľudí s ich prostredím. Princípy ľudských práv a sociálnej spravodlivosti sú pre sociálnu prácu zásadnými.“

Brnula (2011, s. 7) uvádza, že miesto etiky v sociálnej práci je jasné a nesporné. Jej dôležitosť pre výkon profesie sociálna práca je veľmi významné. Či už pre samotnú prax sociálnej práce – pri práci so sociálnym klientom alebo pre prácu v rámci vedy a výskumu v oblasti sociálnej práce. Podľa Fischera (2010, s. 19) môžeme etiku v sociálnej práci chápať dvojakým spôsobom:

1. ako študijno-teoretickú disciplínu dávajúcu schopnosť sociálnemu pracovníkovi kriticky posudzovať dilemy a problémy vo svojej praxi;
2. ako súbor noriem, hodnôt a postupov, zvykov a tradícií prijateľných v praxi sociálnej práce, ktoré by sa mal sociálny pracovník naučiť, aby poskytoval profesionálnu službu svojim klientom.

Mlčák (2008, s. 53) veľmi výstižne uvádza aktuálnosť etiky v sociálnej práci: „Sociálna práca ako teoretický odbor i praktické povolanie zhrňa širokú škálu etických problémov a dilem, ktoré vznikajú dôsledkom stretu rôznych morálnych princípov, noriem, vzorov, postojov, hodnôt a axiologických koncepcií. Tieto problémy a dilemy sa najčastejšie dotýkajú dôvery klientov a ich súkromia, práv klientov na sebaurčenie, distribúcie lojality, profesionálnych hraníc, konfliktov záujmov sociálnych pracovníkov, rozporov medzi ich profesijnými a osobnými hodnotami, využívania obmedzených zdrojov, nesúlady právnych noriem a mnohých ďalších oblastí.“ Podľa Nečasovej (1999, s. 102) býva etika v sociálnej práci v literatúre západných autorov väčšinou členená do štyroch okruhov. Základom je hodnotová báza profesie sociálna práca. Ďalšími okruhmi sú etické dilemy v sociálnej práci, proces rozhodovania v dilematických situáciách a praktické následky zlyhania sociálnych pracovníkov v oblasti morálky. Podľa Palovičovej (2011, s. 123) etické otázky, ktoré majú priamy vzťah k sociálnej práci, sa týkajú aplikácie morálnych pojmov a morálnych noriem na rozhodovanie o tom, čo je morálne správne či nesprávne, dobré či zlé v profesionálnej praxi. Podľa uvedenej autorky etika priamo súvisí s výkonom sociálnej práce,

pretože môže ovplyvniť metódy a prístupy, ktoré využíva sociálna práca. Podstatnú úlohu etiky vidí v tom, že by mala integrovať do oblastí profesionálnej praxe a správania etické posudzovanie problémov ako súčasť rozhodovania v praktických situáciách. Mala by teda poskytnúť profesionálnu pojmovú výbavu na premýšľanie a diskutovanie o morálnej dimenzii ich práce (Palovičová, 2011, s. 131). Podľa Fischera (2010, s. 19) by mala etika v sociálnej práci vo väčšej šírke reflektovať nielen konkrétne situácie a špecifiká kazuistiky, ale aj všeobecné princípy, z ktorých konkrétne metodické postupy sociálnej práce vychádzajú.

Pri vysokoškolskom vzdelávaní sociálnych pracovníkov, ako aj pri výkone samotného povolania, je z hľadiska etiky rozhodujúce, aby boli teoretické poznatky vkomponované do mravného konania zahŕňajúceho celú oblasť práce a vzťahov sociálnych pracovníkov. Pomerne výstižne o tejto úlohe píše kolektív slovenských odborníkov (In Tokárová, 2003, s. 288,293-4): „Povinnosťou sociálnych pracovníkov je rozvíjať vlastné schopnosti, pracovať na odstraňovaní profesionálnych neistôt (ktoré sú zákonitou súčasťou problémových situácií, vznikajúcich ako dôsledok turbulentných zmien). Práca od nich vyžaduje rýchle a správne rozhodnutie, osobné nasadenie do problémov ich klientov, hodnotovú neutralitu, emocionálnu rovnováhu, teoretickú a praktickú erudovanosť. Sociálny pracovník prichádza do častého a najmä úzkeho kontaktu s ľuďmi, pretože väčšina problémov a úloh sa rieši na medzi osobnej úrovni. Mravné a právne vedomie sociálneho pracovníka majú byť v súlade. Osvojenie si profesionálnej morálky sociálnymi pracovníkmi v celom jej komplexe predpokladá nielen poznanie a verbálne uznanie určitých mravných ideí, noriem a v nich obsiahnutých hodnôt, ale aj rozvinutie príslušných mravných citov a schopností vstupovať do profesionálnych medziľudských vzťahov na báze týchto hodnôt a praktickým konaním ich meniť na životnú realitu. Je dôležité, aby sa práca sociálnych pracovníkov nezbyrokratizovala a nestratila sociálno-etický rozmer a humanistický zmysel.“

Beckett a Maynard (2005, In Palovičová, 2011, s. 124-125) výstižne poukázali na paradoxy špecifické pre sociálnu prácu. Na jednej strane je to profesia, ktorá viac ako iné profesie identifikuje seba

s tými, ktorí sú marginalizovaní, utláčaní, či vylúčení spoločnosťou. Na druhej strane sama je tvorená, podporovaná a dotovaná tou istou časťou spoločnosti a štátom. Po druhé, na jednej strane kľúčový princíp sociálnych služieb vychádza z individuálne určených potrieb osôb, podporuje ich participáciu na rozhodovaní o poskytovanej službe, na druhej strane väčšina predpisov v sociálnej práci, konkrétne v praxi so starými ľuďmi, mentálne postihnutými, deťmi a rodinami, vyžaduje vnútiť im určité konvenčné, sociálne odsúhlasené normy. Po tretie, na jednej strane zákon garantuje, že sociálne služby musia byť poskytované v záujme osôb v náležitej kvalite a takým spôsobom, aby bolo vždy zaručené dodržiavanie ľudských práv a ľudskej dôstojnosti, na druhej strane sociálni pracovníci pracujú s limitovanými finančnými zdrojmi a často sa nevyhnú situáciám, keď musia informovať človeka v sociálne nepriaznivej situácii, že mu sociálnu službu nemôžu poskytnúť. Etika sociálnej práce zahŕňa balansovanie medzi nekompatibilnými princípmi, konkurujúcimi si lojalitami a nezlučiteľnými očakávaniami.

Škulecová a Jankovský (2004, s. 60-61) na základe výskumu medzi študentmi, v ktorom zisťovali význam dodržovania etických noriem v ich budúcej profesii, zistili, že k intenzívnemu uvedomeniu etických aspektov dochádza až pri vlastnom výkone povolania, ktoré je spojené s voľbou a rozhodovaním človeka v konkrétnych situáciách, než v priebehu štúdia, resp. v rámci profesionálnej prípravy. Len znalosť etických zásad a noriem formovaných v etickom kódexe sama o sebe nie je zárukou toho, že bude príslušný pracovník konať mravne, ale rozhodne ho môže priviesť k tomu, aby o týchto záležitostiach premýšľal, poprípade sa s týmito zásadami identifikoval, zvnútornil si ich a dôsledkom toho potom konal v súlade s nimi, ako aj so svojím svedomím.

2 STRUČNÝ PREHĽAD VÝVOJA A TEÓRIE ETIKY

Andrej Mátel

V histórii ľudstva vznikali a vyvíjali sa rozličné poňatia morálky a etiky v závislosti od spoločenských pomerov a prevládajúcich filozofických názorov v danom období. Za zakladateľa etiky ako teoretickej disciplíny sa považuje Aristoteles, ktorý ako prvý systematicky skúmal a písal o mravnosti. Profesor Gluchman správne poznamenáva, že už pred ním, v starovekej Indii a Číne, ako aj v iných kultúrach a civilizáciách existovali spisy zaoberajúce sa otázkami morálky, morálnymi kódexmi, príkazmi, zákazmi atď. Toto obdobie nazýva predteoretickým obdobím vývoja etiky (Gluchman, 2008, s. 15). V tejto kapitole predstavíme etické učenie vybraných filozofov, resp. škôl, v staroveku, novoveku a súčasnosti. Vzhľadom na obmedzený priestor bolo nutné urobiť istý výber, vo vedomí, že iní autori by ho mohli realizovať iným spôsobom. Do tejto časti sme zahrnuli aj podkapitolu o etických aspektoch vybraných monoteistických náboženstiev, konkrétne judaizmu a kresťanstve. Práve predstavitelia kresťanskej morálky výrazne ovplyvnili etické koncepty neskoršieho staroveku, stredoveku a raného novoveku.

2.1 Etika starovekej gréckej filozofie

Gluchman (2008, s. 16) uvádza, že etické teórie v minulosti boli obyčajne jedným z prvkov celého filozofického systému, prípadne prvkom v systéme filozofických názorov svojich autorov a považovalo sa priam za samozrejmé, že si nárokovali na univerzálnu platnosť svojich tvrdení. Etika bola súčasťou učenia prakticky všetkých starogréckych filozofických škôl. K najpozoruhodnejším výsledkom morálneho myslenia starovekého Grécka patrila konštitúcia etiky ako uceleného samostatného vedného odboru. Vývoj etiky v antickom období môžeme rozdeliť do štyroch období (Hodovský – Sedlák, 1995, s. 9):

1. *Protoetické* obdobie: 8. – 5. stor. pred n. l., etika ešte nie je rozvíjaná ako filozofická a vedecká teória, ale sú kladené základy gréckeho ponímania občianskych čností.
2. *Klasické* obdobie etických teórií: koniec 5. – 4 stor. pred n. l., obdobie života Sokratesa, Platóna, Aristotela, kynická škola Antistena a kyrénska škola Aristipposa.
3. Obdobie *helenizmu*: 3. stor. – r. 30 pred n. l., škola Epikurosa, raná a stredná stoa;
4. Obdobie neskorého stoicizmu a nástup kresťanstva: 1. stor. n. l.

V tejto podkapitole uvádzame pre etiku dôležité osobnosti – a to najmä z klasického obdobia –, pričom pri filozofických školách sú v zátvorke uvedení ich zakladatelia.

Kynická (cynická) škola

Hlavnou podmienkou šťastia je podľa tejto školy skromnosť. Čím je človek múdrejší, tým menej má potrieb. Kľúčovým heslom bola pre nich „*apatheia*“. Najslobodnejší je ten, kto nič nežiada a vtedy, keď nič nepotrebuje. Čnosť je jediné dobro. Blaženosť spočíva v čnosti, nie v slasti. Antistenes (440 – 366 pred n. l.) prehlásil: „Nech radšej zošalím, ako by som mal pocítiť rozkoš.“ Jeho stúpenci pohrdali telesnými rozkošami, štátom, rodinnými zväzkami aj zákonmi. Kynici nevykonávali žiadne povolanie, boli preto chudobní, k čomu však boli ľahostajní. Kynický mudrc žije len pre nezávislosť a vnútornú slobodu svojej vlastnej osoby, a o nič iné sa nestará (Störig, 1992:139,145). Najslávnejším kynikom bol DIOGENES zo Sinopy (okolo 413 – 323 pred n. l.), súčasník Alexandra Veľkého. Diogenes žil v sude, ktorý bol vlastne psou búdou a jediným jeho majetkom bola miska z tekvice na naberanie vody. Keď ale videl, že pes sa vie napiť vody i bez nádoby, odhodil aj tú. Na niektoré princípy tejto školy nadviazali neskôr stoici.

Kyrénska škola

Stúpenci ARISTIPPOSA z Kyrény (435 – 356 pred n. l.) vyznávali predovšetkým telesné slasti. Zmysel života nevideli v šťastí, ale v jednotlivých okamžitých rozkošiach. Slasť ale má človek ovládať,

nie byť ňou ovládaný. Aristippos tvrdil, že slasť môže skutočne požívať len ten, kto je oslobodený od náruživosti a závislosti a stojí nad pôžitkom. Etika je potom umenie žiť, ktoré udeľuje rady pre čo najlepší, t. j. čo najslastnejší a strastí zbavený život (Anzenbacher, 1994, s. 24). Takáto forma etiky sa nazýva hedonistická (gr. *hedoné* znamená pôžitok). Etické je podľa nich to, čo človeku k blaženosti pomáha, neetické to, čo mu v jej dosiahnutí bráni.

Hippokrates

Starogrécky lekár Hippokrates (460 – 370 pred n. l.) pochádzajúci z ostrova Kos je označovaný za „otca medicíny“, ale veľký význam má aj pre lekársku, zdravotnícku a ošetrovateľskú etiku. Napísal viacero spisov, ktoré sú známe ako *Corpus Hippocraticum*. Dielo predstavuje ucelený a systematický výsledok jednej z najstarších lekárskejších škôl staroveku. Jeho spisy boli prepisované, rozširované a doplňované až do 2. stor. n. l. Hippokrates veľmi oceňoval význam pozorovania a komplexného vyšetovania osobnosti pacienta. Lekárske umenie podľa neho zahŕňa tri časti: chorobu, chorého a lekára. Lekár je služobníkom umenia. Chorý potom musí spoločne s lekárom bojovať proti chorobe. Takzvaná „Hippokratova prisaha“ podľa súčasného vedeckého bádania nebola pravdepodobne vlastným Hippokratovým dielom, ale vyjadruje jeho morálne zásady. Prisaha obsahuje zásady správania lekára pri návšteve v dome chorého. Kládie dôraz na to, aby sa lekár správal k pacientom slušne a s rešpektom. Pre etiku závažná je aj pasáž týkajúca sa profesionálnej mlčanlivosti. Z etického hľadiska je dôležité zdôraznenie princípu svedomia a povinnosti dbať za všetkých okolností o zdravie a blaho chorého, neškodiť, ale vždy pomáhať (por. Kutnohorská, 2007, s. 27-29).

Text Hippokratovej prisahy: *„Prisahám pri Apolónovi, bohovi lekárstva, pri Aeskulapovi, Hygiei a Panacei aj pri všetkých bohoch a bohyniach a dovoľávam sa ich svedectva, že túto prisahu a tieto záväzky budem podľa svojich síl a svedomia poriadne dodržiavať. Svojho učiteľa v tomto umení si budem rovnako ctiť ako vlastných rodičov a vďačne mu ponúknem všetko potrebné, ak si to vyžiada nutnosť. Jeho potomkov budem považovať za vlastných bratov, a keď sa budú chcieť vyučiť tomuto umeniu, vzdelám*

ich bez nárokov na odmenu aj akékoľvek záväzky. Svojim synom aj deťom svojho učiteľa aj žiakom, ktorí sa slávnostne zaviazali lekárskou prisahou, umožním, aby sa zúčastňovali na výučbe aj na prednáškach aj na celej vede. Nikomu však inému. Spôsob svojho života zasvätim podľa vlastných síl a svedomia úžitku chorých a budem ich ochraňovať pred každou krivdou a bezprávím. Ani prosbami sa nedám prinútiť na podanie smrtiaceho lieku, ani sám nikdy na to nedám podnet. Nijakej žene nepodám prostriedok na vyhnanie plodu. Svoj život a svoje umenie vždy budem chrániť v čistote a udržím ich bez akejkoľvek viny. Sám neuskutočním rez u žiadneho chorého, ktorého trápia kamene, ale odovzdám ho do rúk mužom skúseným v tomto odbore. Nech vkročím do akéhokoľvek domu, vojdem tam len s úsilím pomôcť chorým a budem sa vyhýbať každému podozreniu z bezprávia alebo hocijakého ublíženia. Zrieknem sa túžby po zmyslových pôžitkoch či so ženami či s mužmi, či so slobodnými či otrokmi. Keď pri svojej lekárskej praxi zbadám alebo vypočujem niečo, čo by malo zostať tajomstvom, o súkromnom živote ľudí všetko zamlčím a ako tajomstvo uchovám. Ak budem túto prisahu dodržiavať a poriadne splňať, nech sa mi dožiči žiť navždy šťastne, nech sa dožijem úcty všetkých ľudí a nech sa radujem z plodov svojho umenia. Ak ju však poruším či poškvrním, nech sa mi stane pravý opak.“

Sokrates

Ide o jedného z najväčších filozofov, ktorý bol vlastne samouk, nezávislý od iných škôl. Sokrates (469 – 399 pred n. l.) vytvoril vlastnú metódu filozofovania. Tým, že „zniesol filozofiu z neba“, obrátil Sokrates pozornosť etiky na život a problémy konkrétneho človeka. Stal sa zakladateľom morálnej filozofie, dialektiky a náuky o pojmoch. Hoci nezanechal žiadne písomné doklady, jeho myšlienky zostali zachované vďaka jeho žiakom a obdivovateľom, predovšetkým Platónovi, Xenofonovi a Aristotelovi, ktorí ich uchovávali a uviedli vo svojich dielach. Známa je jeho nová metóda vyučovania. Obvykle to bolo tak, že sa žiaci pýtali učiteľa, u neho to bolo obrátené. Sokrates bol tým, kto sa pýtal. Hovoril, že jeho úlohou nie je múdrosť rodiť, ale pomáhať druhým pri zrodení ich vlastných myšlienok, čiže ide o akúsi službu duchovného pôrodníctva (*maeutiku*). Známy je jeho výrok „Poznaj sám seba“. Pri vyučovaní často používal iróniu, ktorá si len málo cení vlastné

poznanie. S tým súvisí jeho slávna myšlienka: „Viem, že nič neviem.“ Jedna z jeho dôležitých otázok – vyjadrujúca základnú otázku etiky – znie: „Ako mám žiť?“ Ústredným bodom Sokratovho učenia je viera v pravdu, ktorá leží v ríši ducha, nie hmoty. Jeho etika je eudaimonická, ale nie hedonistická. Blaženosť podľa Sokrata nespočíva v uspokojovaní zmyslov, ale v poznaní, ktoré predstavuje najvyššiu čnosť. Nie však poznanie „vtlčené, vydreté“, ale kritické hodnotenie seba samého, ktoré môže poskytnúť slobodu a schopnosť rozhodnúť o tom, čo je, alebo nie je správne a mravné. Sokrates odporúčal skromnosť, nenáročnosť a sebaovládanie. Vnútny hlas, ktorý ho viedol zdržiavať sa nesprávneho konania, chápal ako hlas a znamenia božstva, preto ho nazýval *daimonion* (božské). Takto pomenoval svedomie človeka. Blaženosť spočíva v čnosti a čnosť v správnom poznaní, v múdrosti, uvažovaní o sebe. Kto si takto v živote počína, je blažený. V takejto blaženosti podmienenej poznaním a múdrosťou, môže človek nájsť zmysel a cieľ života. Rozhodnutím aténskeho sudcov bol Sokrates uväznený a odsúdený na smrť kvôli „bezbožnosti“. Vo väzení povedal: „Nemá byť považované za najcennejšiu vec žitie, ale aby sme žili dobre... A možnosť, že musíme zomrieť alebo trpieť, nesmie byť dôvodom pre konanie bezprávia“ (por. Platón, *Kritón* 47b-48c). Tým, ktorí sa rozhodli pripraviť ho o život adresoval slová: „Ak sa domnievate, že zabíjaním ľudí zabránite, aby vám niekto nevyčítal, že nesprávne žijete, neuvažujete dobre. Tento spôsob zbavovať sa sudcov nie je totiž ani úspešne možný, ani krásny, ale iný je najkrásnejší aj najľahší, totiž neumlčovať iných, ale pretvárať sám seba, aby bol človek čo najlepší“ (Platón, *Obrana Sokratova*, s. 58). Sokratova etika vyzdvihuje objektivnosť mravných noriem a schopnosť človeka ich poznania (Příkaský, 2000, s. 57).

Platón

Podľa zdokumentovaných spisov bol Platón (okolo 427 – 347 pred n. l.) prvý, ktorý sa snažil dokázať nesmrteľnosť duše filozoficky (zvlášť v diele *Faidon*). Podstata a dôstojnosť človeka sú podľa neho dané jeho duchovnosťou. Naproti tomu hmotnosť a telesnosť nemôžu byť chápané pozitívne. V širšom kontexte metafyzického dualizmu

medzi duchom a hmotou, ide u človeka o dualizmus medzi duchovnou dušou a hmotným telom človeka. Ľudská duša podľa neho jestvovala ako čistý duch už pred životom, ale bola vyhostená do hmotného zmyslového sveta a pripútaná k telu. Toto sa potom javí ako väzenie a puto duše. Duša sa musí vyslobodiť z viazanosti na hmotu a vrátiť sa do čisto duchovného bytia. Východiskom jeho etiky je myšlienka vrstevnatosti duše. Platón rozlišoval tri rôzne vrstvy duše (por. *Politeia* IV,439):

1. „žiadostivú“ ako princíp zmyslovej pudovosti, dychtiacu po potrave, sexuálnej slasti a pod., jej predpisuje čnosť umiernenosti;
2. „odvážnu“, resp. „vášnivú“ ako princíp snaženia o právo, moc a čnosť, jej zodpovedá čnosť statočnosti;
3. „rozumnú“ ako princíp duchovného života, poznania, snaženia a chcenia, zodpovedá jej čnosť múdrosti.

Naplnenie týchto čiastkových čností je predpokladom spravodlivosti ako čnosti celej duše. Dokonalosť človeka spočíva podľa Platóna v čo najväčšom odmaterializovaní a zduchovení života. Vzťah rozumu k zmyselným náklonnostiam prirovnáva k vzťahu kočiša k jeho koňom v záprahu, ktorí sú jeden od druhého odlišní (*Faidros* 426). Duch je u neho chápaný prevažne na základe intelektuálneho poznania, takže jeho spiritualizmus je úzko spojený s intelektualizmom (Coreth, 1996, s. 23, 133). Platón vo svojom diele rozvinul teóriu čností, vrátane klasifikácie a etiky jednotlivých čností. V jeho teórii základných čností ide o to, aby rozum, ktorý dosiahol múdrosť, vládol nad agresívnou, prchkou i nad dychtivou stránkou zmyselnosti a jednu viedol k statočnosti, druhú k umiernenosti (Anzenbacher, 1994, s. 143). Platón zaradil Hippokratove spisy do systému prírodnej filozofie. Lekár má liečiť na základe starostlivého pozorovania prejavov zdravia a choroby. Pre liečbu mali podľa jeho názoru význam aj geografické, klimatické a meteorologické podmienky prostredia, v ktorých ľudia žili (Kutnohorská, 2007, s. 29).

Aristoteles

Aristoteles (384 – 322 pred n. l.) je jedným z najvýznamnejších mysliteľov ľudstva a považuje sa za zakladateľa etiky ako samostatnej disciplíny filozofie. V antropológii sa Aristoteles snaží prekonať platónsky dualizmus tela a duše a pochopiť bytostnú jednotu človeka. Podľa svojho učenia o materii a forme ako vnútorných princípoch podstaty vecí, chápe dušu ako formu tela – čo v latinčine poznáme ako „*anima forma corporis*“ (De Anima II,412-414b). Duša je vnútorne formujúci, bytostne určujúci princíp, ktorý oduševňuje a oživuje telo a robí celého človeka človekom. Podobne ako u Platóna, aj u neho je duchovná podstata človeka určovaná prevažne prvkom intelektuálneho poznania (Coreth, 1996, s. 23-24). Známy je jeho výrok „*homo animal rationale est*“ (De anima III,11,434), čiže „človek je živočích rozumový“. Jeho najdôležitejší spis o etike je *Etika Nikomachova*, nazvaná podľa Aristotelovho syna. Etiku v ňom dal do úzkeho vzťahu so správaním a konaním človeka. Jeho etika vychádza z najvyššieho konkrétneho dobra, uskutočniteľného v praxi, teda nie dobra teoretického. Blaženosť (*eudaimonia*) ako konečný cieľ vidí v dobrom živote a konaní človeka, ktorého určujúcim dôvodom je rozum. Slast' nikdy nemôže byť určujúcim dôvodom rozumového a oblažujúceho konania. V nadväznosti na Platóna rozvinul Aristoteles náuku o čnostiach. To, čo je mravné, je obsahom sociálneho života a treba to objavovať na základe konkrétnych žitých a požadovaných čností (Anzenbacher, 1994, s. 135-137). Blaženosť spočíva v úsilí o získanie dokonalosti duše. Tá sa týka nerozumných činností – žiadostivostí, ktoré sú rozumom udržiavané v strede medzi dvoma krajnosťami. Tak vznikajú etické čnosti, z ktorých najdôležitejšia je spravodlivosť. Čnosť sa môže týkať rozumovej činnosti samotnej, a to buď teoretickej, idúcej za pravdou, alebo praktickej, ktorá ako rozvaha smeruje ku konaniu. Tu majú svoj pôvod čnosti dianoetické (rozumové) ako napr. múdrosť (teoretická) alebo zdržanlivosť (praktická). Najvyššou dianoetickou čnosťou je múdrosť, ktorá je priamou blaženosťou a v ktorej sa človek podobá bohom (Hodovský – Sedlák, 1995, s. 18).

Nestačí len čnosť poznať, ale dôležité je čnostne konať. Svedomie definuje ako schopnosť rozpoznať a aplikovať mravné zásady. V jeho etike už nájdeme analýzy medziľudských vzťahov. Zvlášť významné miesto u neho zaujíma priateľstvo, bez ktorého nemôže človek dosiahnuť svoj cieľ a žiť naplneným životom. Aristoteles sa zaslúžil nielen o to, že etika dostala svoj filozofický systém, ale aj o to, že etika nie je len pre filozofov, ale pre všetkých ľudí (Příkaský, 2000, s. 59). Aristoteles si vysoko vážil manželstvo, rodinu a obec, ktorým sa venoval v diele *Politika*. Pre Aristotela je rodina základným predpokladom štátu, a preto len čo sa spochybni hodnota rodiny, siahne sa na štát v jeho podstate (Glasová, 2008, s. 49). V tom istom diele vyzdvihuje morálne spoločenstvo občanov, ktoré má byť založené na zákone a cnostiach.

Epikurejská škola

Etika epikurejcov sa zakladá na vzťahu k prírode. Cieľom ľudského života je dosiahnuť úplný a radostný pokoj, ktorý sa zakladá v poznaní prírody a v žití podľa prírody. Z etického hľadiska je dobré len to, čo obšťastňuje a to čo vyviera z prírody. Podobne ako v kyrénskej škole, aj etika epikurejcov je hedonistická. V ich etickom umení života však nejde o čo najviac konkrétnych aktuálnych zážitkov slasti, ale o trvajúcu slasť v pokoji, teda o pozitívne ladený život. Ide o život v *ataraxii*, bez otrasov, znepokojení vo vyváženom pokoji ducha, teda „získavanie slastí a vyhýbanie sa strastiam“. EPIKUROSOV (342 – 270 pred n. l.) trávil veľa času v záhrade, ktorú kúpil v Aténach. Jeho škola je známa pod výrazom „filozofia záhrady“. To, že si Epikuros príliš nevážil štát a politiky vyjadruje jeho známy výrok: „Ži skryto!“ Epikuros rozlišoval slasti vyššie a nižšie. Vyššie slasti prisudzoval skôr duši, nižšie telu (Anzenbacher, 1994, s. 24). Latinské heslo neskorších epikurejcov „*carpe diem*“ sa zvykne prekladať „uži si deň“ („Jedzme, pime, lebo aj tak zajtra zomrieme“). Epikurejci ním však mysleli „využi deň“ na niečo dobré (por. Šiler, 2007, s. 24). Podobne ako kyrénska škola, aj epikurejci patrili do antického hedonizmu orientovaného egoisticky. V rámci svojej etiky uznávali aj oprávnenosť samovraždy. Epikurejská etika

neovplyvnila len známych rímskych básnikov Lucretia a Horacia, ale neskôr aj anglických utilitaristov.

Stoická škola

Táto škola bola nazvaná podľa miesta zhromaždenia v stĺpovej sieni (*stoá poikilé*) v Aténach. Za jej zakladateľa sa považuje ZENÓN z Kitia (okolo 334 – 262 pred n. l.). Podľa štúdie Kalaša kládli stoici ťažisko morálneho správania i kritérium mravného hodnotenia do vnútra človeka. Kritériom mravnosti je u nich vnútorná pohnútko konajúceho a nie vonkajšie následky jeho konania. Čin môže byť u stoikov považovaný za mravný iba vtedy, keď ho človek vykonal na základe racionálnej pohnútky. Stoická etika hovorí, že nie je nič stredné medzi cnosťou (*areté*) a necnosťou (*kakia*), pričom tak ako drevo je nevyhnutne buď rovné, alebo krivé, podobne je nevyhnuté, že čin je buď spravodlivý, alebo nespravodlivý, nie však spravodlivejší alebo nespravodlivejší. Dosiahnutie blaženosti (*eudaimonia*) človeka ako najdôležitejšieho cieľa života závisí úplne od autonómneho rozhodnutia či od snahy mravne sa zdokonaľovať, nie od priazne či nepriazne vonkajších okolností. Stoici rozpoznávali aj veci indiferentné, „ľahostajné“ (*adiáfora*), ktoré však nemajú podstatný vplyv na blaženosť ani nešťastie človeka. Sem patrí napríklad bohatstvo, sláva, zdravie, choroba, smrť, chudoba, otroctvo i všetky veci týkajúce sa tela, vrátane rozkoše. Stoik je slobodný aj keď je otrokom, je bohatý i keby musel žobrať. V súvislosti s hodnotou stoici konštatovali, že všetko, čo je podľa prírody, má hodnotu a všetko, čo je proti prírode, má zápornú hodnotu (por. Kalaš, 2002). Stoici do istej miery nadviazali na kynické učenie o *apathei*. Tento stav odpútania sa od nárúživostí sa dosiahne len vtedy, keď sú afekty celkom prekonané a duša je oslobodená od vášní. Na rozdiel od kynického egoizmu do svojho učenia vniesli aj dve základné sociálne požiadavky: spravodlivosť a lásku k človeku – a to v miere, akú antika dosiaľ nepoznala. Vzťahovali ju totiž na všetkých ľudí, vrátane otrokov a barbarov. Stoici tak ako prví zastávali všetko objímajúcu myšlienku humanizmu a univerzálny kozmopolitizmus (Störig, 1992, s. 145). Podobne ako epikurejci, stoici súhlasili

so samovraždou, spáchal ju aj Zenón, keď cítil, že mu život nič nedáva (Příkaský, 2000, s. 60).

Stoická škola sa neskôr rozšírila z Grécka aj do Rímskej ríše, kde patrili k jej najvýznamnejším predstaviteľom Cicero a Seneca. Najväčší rímsky básnik Marcus Tullius CICERO (106 – 43 pred n. l.) sa snažil spojiť etiku strednej stoy s tradičnou etikou rímskej aristokracie (Hodovský – Sedlák, 1995, s. 25). Systematický výklad praktickej morálky podal najmä v spise *O povinnostiach*. V ňom uvádza, že všetko čestné správanie má svoj pôvod v niektorej zo štyroch zložiek múdrosti, teda súvisí: 1. s prenikavým poznaním pravdy; 2. s vôľou dbať o záujmy ľudskej spoločnosti, dávať každému, čo je jeho a zachovávať zmluvy; 3. s veľkosťou a silou vznešeného a nepremožiteľného ducha; 4. so zachovávaním poriadku a miery vo všetkých činnostiach a slovách, v ktorých spočíva umiernenosť a zdržanlivosť. Za najvyššiu čnosť považoval Cicero spravodlivosť. Jej prvým príkazom je, aby človek človeku neškodil, okrem prípadov, ak bol od neho nespravodlivo napadnutý. Podľa Cicera ľudská prirodzenosť žiada, aby človek pomáhal človeku, nech je to ktokoľvek, práve preto, že je to človek.

Lucius Annaeus SENECA (okolo r. 5 – 65 n. l.) bol vychovávateľom neskoršieho cisára Nerona. V duchu stoicizmu sa Seneca hlási ku kozmopolitizmu. Za pravú vlasť človeka nepovažuje jednotlivý štát, ale celý svet. Uznáva všeobecnú rovnosť všetkých ľudí. Najvýznamnejším rysom jeho etiky je hlásanie lásky ku všetkým ľuďom (Hodovský – Sedlák, 1995, s. 29). Stoici všeobecne vniesli do svojho učenia dve základné sociálne požiadavky: spravodlivosť a lásku k človeku, a to v miere, akú antika dosiaľ nepoznala. Vzťahovali ju totiž na všetkých ľudí, vrátane otrokov a barbarov (Mátel, 2010a, s. 51). Seneca nielenže zastával učenie o rovnosti všetkých ľudí, ale ho aj aplikoval na otrokov. Aj s nimi sa má zaobchádzať s vľúdnosťou, rovnako ako so slobodnými spoluobčanmi (Westermann, 1984, s. 116). Stoická etika a filozofia sebaovládania do istej miery pripravovala pôdu morálke a kresťanskej etike, a preto býva niekedy označovaná ako „misionárska filozofia“.

2.2 Etické aspekty vybraných monoteistických náboženstiev

Andrej Mátel, Mária Koval'ová

Dostojevský v jednom zo svojich románov napísal: „Ak nie je Boh, všetko je dovolené.“ Pre vývoj a teóriu morálky a etiky malo náboženstvo v dejinách dôležitý význam. Nepoužívame označenie „náboženská etika“, nakoľko v súčasnosti jestvuje množstvo náboženstiev rozličného charakteru, ktoré však na našom území nemajú výrazný dosah. Vzhľadom na Slovenskú, resp. aj Českú republiku, dôležitý vplyv na oblasť etiky, charitatívnej a sociálnej práce mali predovšetkým dve monoteistické náboženstvá – judaizmus a kresťanstvo. Slovensko je doposiaľ považované za kresťanskú krajinu.

Podľa posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov, ktoré realizoval Štatistický úrad SR v roku 2011, sa hlásilo 75,48 % obyvateľov ku kresťanskej náboženskej príslušnosti. Na Slovensku je v súčasnosti oficiálne registrovaných 18 cirkví a náboženských spoločností. Medzi najpočetnejšie patria Rímskokatolícka cirkev (62 %), Evanjelická cirkev augsburského vyznania (5,9 %), Gréckokatolícka cirkev (3,8 %) a Reformovaná kresťanská cirkev (1,8 %).

Veľmi dôležitými otázkami etiky sú: „Odkiaľ pochádzajú normy mravnosti? Z čoho vyplývajú? Čo je ich primárnym zdrojom a aký majú charakter?“ Z hľadiska monoteistických náboženstiev judaizmu a kresťanstva je zdrojom objektívnych mravných noriem sám Boh (v islame Alláh). Na rozdiel od budhizmu a iných náboženstiev Východu, Židia a kresťania veria v osobného Boha. Človeku sú mravné normy sprostredkované prostredníctvom „zjavenia“, ktoré bolo najprv odovzdávané ústnou tradíciou, neskôr zaznamenané do posvätných spisov. Tieto spolu tvoria Bibliu. Do tohto náboženského systému medzi človekom – Bohom – Bibliou, zvyčajne vstupuje aj ďalší faktor, ktorým je náboženské spoločenstvo, kde sa posolstvá posvätných textov interpretujú. V ňom zohrávajú ústrednú rolu čelní predstavitelia („duchovné authority“) a kľúčové myšlienky, ktoré sa v priebehu dejín stali

dôležitou „tradíciou“. Etické učenie jednotlivých náboženstiev nakoniec nie je homogénne, ale ide skôr o množstvo morálno-etických smerov so spoločným základom. Učenie kresťanstva v dejinách tak výrazne ovplyvnilo morálku, že má vplyv na etiku aj tam, kde ide o teórie etiky postavené na čisto racionálnych základoch a kde sa javí ako relatívne nezávislé od náboženskej autority (por. Thompson, 2004, s. 143-146). Výstižne to vyjadril Příkaský (2000, s. 62): „Či už sa hlásime ku kresťanskej morálke, alebo nie, ťažko môžeme poprieť, že stála v počiatkoch vzniku našej národnej (aj európskej) kultúry a po stáročia výrazne ovplyvňovala naše vzťahy, kultúru a vývoj.“ Vzťah medzi etikou a náboženstvom môže mať podľa Thompsona (2004, s. 144-145) tri podoby:

- *autonómnu* – etika je autonómna, ak je od náboženstva nezávislá, jej princípy musia byť odôvodniteľné samotným rozumom či skúsenosťou bez vzťahu k náboženským koncepciám (ktoré sú i tak v jednotlivých náboženstvách odlišné); nemusí to však znamenať, že takýto súbor etických koncepcií bude a priori v rozpore s náboženstvom;
- *heteronómnu* – etika závislá od náboženských presvedčení alebo postavená na náboženských myšlienkach a hodnotách, nielen na rozume a skúsenosti; etické koncepty sú heteronómne vtedy, ak nie sú výsledkom osobného poňatia morálky, ale sú nariadované náboženskými autoritami a dobrovoľne prijaté jednotlivcami ako súčasť náboženského vyznania;
- *teonómnu* – náboženská morálka i etika pramenia z rovnakého zdroja; vychádza zo základného chápania Boha (resp. posvätna), pričom nemusí byť závislá od autority cirkvi či náboženskej skupiny (napr. koncept prirodzeného zákona).

2.2.1 Etika podľa Biblie

Pod označením „Biblia“ rozumieme posvätné spisy Židov a kresťanov. Tieto však nie sú u všetkých identické a rozlišujú sa rôzne „kánony“ (označenie pochádza podľa trstiny používanej na meranie).

Židovský kánon, resp. hebrejská Biblia má svoje ťažisko v Tóre, ktorou Židia označujú Päť kníh Mojžišových (kresťansky „*Pentateuch*“). K Tóre potom patria prorocké knihy (*Neviim*) a spisy (*Ketuvim*), ktorých rozsah však v čase zrodenia kresťanstva nebol ustálený. Židia svoju Bibliu najčastejšie volajú podľa jej troch častí *Tanach*. Rané kresťanstvo prijalo za svoju Bibliu Židov v rozsahu jej gréckeho prekladu (*Septuaginty*). K nej postupne kresťania pridali ďalších 27 spisov, a to štyri evanjeliá, Skutky apoštolov, listy apoštolov a Zjavenie apoštola Jána. Túto druhú časť Biblie nazvali kresťania „Nový zákon“, resp. „Nová zmluva“. Staršia prvá časť dostala označenie „Starý zákon“, resp. „Stará zmluva“. V rámci dejín kresťanstva nebol však jednotný názor na to, ktoré zo spisov židovských Písíem skutočne patria do Biblie. Navonok sa to javí tak, že každý má svoju vlastnú Bibliu. Najhrubšia je pravoslávna (77 kníh), potom katolícka (73 kníh), trochu tenšiu majú protestantské a evanjelikálne cirkvi (66 kníh). Toto základné rozlíšenie je potrebné poznať pri akýchkoľvek úvahách a diskusiách ohľadom Biblie. V každom prípade platí, že Židia a kresťania majú spoločnú časť Biblie (*Tanach*, resp. „Starý zákon“ v protestantskom kánone). Všetci kresťania majú okrem toho spoločný Nový zákon.

Výstižne sú základné aspekty biblickej etiky zhrnuté v „Novom biblickom slovníku“ (Douglas, 1996, s. 229-232). Biblická etika má za svoj stred Boha. Namiesto konania podľa názoru väčšiny či prispôsobeniu sa obvyklému zvykovému konaniu, Biblia vedie k tomu, aby veriaci pri hľadaní morálneho vodidla začali u Boha a jeho požiadaviek – teda nie u človeka. Tento ústredný jednotiaci princíp je vyjadrený mnohými spôsobmi:

1. *Meradlo dobra je osobné.* Ak chceme zistiť povahu dobra, Biblia nás smeruje k osobe samotného Boha. On je dobrý a jeho vôľa vyjadruje, „čo je dobré, Bohu milé a dokonalé“ (por. List apoštola Pavla Rimanom 12,2).
2. *Zdrojom morálneho poznania je zjavenie.* Podľa Biblie nedochádza k poznaniu dobra a zla vďaka filozofickému skúmaniu, ale prijatím Božieho zjavenia. Apoštol Pavol píše, že poznanie Božej vôle prichádza prostredníctvom znalosti Božieho zákona (Rimanom 2,18). Kým filozof morálky skúma svoje fakty, aby získal rozumný záver, pisateľom Biblie stačí vyhlásenie zjavej Božej vôle bez špecifického dokazovania.

3. *Morálne učenie je formulované ako príkaz, nie ako prehlásenie.* Filozof, ktorý nepredloží svoje názory dobrým odôvodnením, nemôže očakávať, že ho ľudia budú brať vážne. Pisatelia Biblie však veria, že odovzdávajú Božiu vôľu a nemajú potrebu jej logického zdôvodňovania. Stojí za nimi autorita samotného Stvoriteľa.
4. *Základnou etickou požiadavkou je konať podľa Božieho príkladu.* V hebrejskej Biblii to vyjadruje napríklad príkaz: „Buďte svätí, lebo ja som svätý“ (Levitikus 11,44). V Novom zákone Ježiš učil: „Buďte dokonalí, ako je dokonalý váš nebeský Otec“ (Evanjelium podľa Matúša 5,48).
5. *Viera a etika sú neoddeliteľné.* Žiadny pokus oddeliť morálne pravidlá Biblie od ich náboženského učenia neuspeje. Pretože je biblická etika teocentrická (čiže v jej strede stojí Boh), odstránením vieroučného základu stráca morálne učenie Biblie vierohodnosť. Medzi vierou a etikou jestvuje podobný vzťah ako medzi základmi a stavbou.

2.2.2 Židovská etika

Zvláštnym rysom Tóry bol dôraz na zachovanie správnych vzťahov. Hlavným záujmom nebolo postaviť plot okolo abstraktných etických ideálov, ale stmeliť dobré vzťahy medzi ľuďmi navzájom a Bohom. Úlohou prorokov bolo potom vykladať Tóru, prenikať pritom až k jeho základným princípom a aplikovať ich na konkrétne morálne problémy svojej doby. Podľa Flussera (2002, s. 70) je judaizmus etické náboženstvo založené na neodmysliteľnom princípe spravodlivosti. Ľudstvo je potom rozdelené na spravodlivých a hriešnikov. Pre Žida je potom dôležitá skutočnosť, že Boh odmeňuje spravodlivých a trestá zlých.

Jadro eticko-právneho poriadku Izraela spočíva v dekalógu (v „desiatich slovách“), ktorý sa týka hlavných oblastí ľudského života. V Biblii ho nájdeme na dvoch miestach: v knihe Exodus (2. knihe Mojžišovej 20,2-7) a Deuteronomium (5. knihe Mojžišovej 5,6-21). Podľa židovského ponímania jeho autorom je sám Boh, pretože človek si sám sebe nemôže stanoviť normy, podľa ktorých žije. Dekalóg je akýmsi katechetickým súhrnom morálky, radom

prikázaní s krátkymi etickými formulami (Pöhlmann, Stern, 2005, s. 16-17). Podľa hebrejského textu a židovského spôsobu delenia v dekalógu je napísané (ide o vlastný preklad autora z pôvodného hebrejského textu):

1. Ja som Hospodin (JHVH), tvoj Boh, ktorý ťa vyvedol z egyptskej krajiny, z domu otroctva.
2. Nebudeš mať iných bohov okrem mňa! Neurobíš si modlu, ani nijakú podobu toho, čo je hore na nebi, dolu na zemi alebo vo vode pod zemou! Nebudeš sa im klaňať, ani im slúžiť, lebo ja som Hospodin, tvoj Boh, som žiarlivý Boh, ktorý tresce nepravosti otcov na deťoch do tretieho a štvrtého pokolenia u tých, čo ma nenávidia, milosrdenstvo však preukazuje až do tisícého pokolenia tým, čo ma milujú a zachovávajú moje príkazy.
3. Nevyslovíš meno Hospodina, svojho Boha, nadarmo, lebo Hospodin nenechá bez trestu toho, kto vysloví jeho meno nadarmo.
4. Pamätaj na sobotňajší deň (deň šabatu), aby si ho svätill! Šesť dní budeš pracovať a tvoriť všetky svoje diela. Siedmy deň je však sobota pre Hospodina, tvojho Boha. Vtedy nebudeš konať nijakú prácu ani ty, ani tvoj syn alebo tvoja dcéra, ani tvoj sluha alebo tvoja slúžka, ani tvoj dobytok, ani cudzinec, ktorý býva v твоjich bránach! Lebo Hospodin za šesť dní vytvoril nebo a zem, more a všetko, čo je v nich, v siedmy deň však odpočíval. Preto Hospodin požehnal deň sobotný a posvätil ho.
5. Cti svojho otca a svoju matku, aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dáva Hospodin, tvoj Boh!
6. Nezabiješ!
7. Nescudzoložíš!
8. Nepokradneš!
9. Nevyslovíš krivé svedectvo proti svojmu blížnemu!
10. Nebudeš túžiť po dome svojho blížneho a nebudeš túžiť ani po manželke svojho blížneho, ani po jeho sluhovi, ani jeho slúžke, ani jeho volovi, ani jeho oslovi, ani po ničom, čo patrí tvojmu blížnemu!

V dekalógu stojí pred prikázaniami radostné posolstvo o vyslobodení z egyptského otroctva vyjadrené v prológu, resp. v prvom príkaze. Dar predchádza úlohám. Boh najprv dáva, až potom požaduje alebo inými slovami: Boh daruje požiadavky (Pöhlmann, Stern, 2005, s. 19). Pretože Boh preukázal Izraelitom také divy ako zažili pri vyslobodení z egyptského otroctva, mal by ľud chápať, že jeho lásku treba brať úplne vážne (Häring, 1996, s. 32). Tento prológ

zakladá a zdôvodňuje nasledujúce výroky ako pravidlá pre slobodu tých, ktorí kráčajú z egyptského otroctva v ústrety Zaslúbenej zemi. V dekalógu je zrejmý vzťahový trojuholník – každý jednotlivec sa v náboženskej komunite vzťahuje jednak k Bohu, jednak k človeku (blížnemu). Tieto dva vzťahy pritom spolu bytostne súvisia a nemožno ich od seba oddeľovať, sú komplementárne (Prudký, 1999, s. 21-23). Prikázania sú dôležité, aby chránili ľudí pred sebou navzájom a človeka pred samým sebou (Pöhlmann, Stern, 2005, s. 26). „Druhá doska“ dekalógu, čiže etické ustanovenia týkajúce sa človeka, vyjadrujú elementárne morálne zásady, ktoré bývajú označované za univerzálny kódex ľudskej etiky alebo všeobecné pravidlá dobrého medziľudského vzťahu (Prudký, 1999, s. 24). Celý dekalóg poskytuje základnú smernicu pre tých, ktorí usilujú o životný štýl, ktorý by bol v súlade s osobným Bohom. Ide o spoločnú magnu chartu základných hodnôt židov aj kresťanov.

V hebrejskej Biblii sa láska k blížnemu zakladá na skutočnosti zmluvy Boha so svojím ľudom. Príslušník národa – ktorý je predmetom bratskej lásky –, dostáva vlastnú dôstojnosť a právo na lásku pre svoju príslušnosť k vyvolenému ľudu. V okruhu vlastného ľudu sa má láska preukazovať predovšetkým voči utláčaným a biednym, ako sú napr. vdovy a siroty (Günthör, 1996, s. 14). Hebrejská Biblia kladie silný dôraz na sociálnu etiku. Spoločná solidarita viedla priamo k záujmu o blížneho. V úzkom spoločenstve bol každý jednotlivec dôležitý. Chudobný mal rovnaké práva ako bohatý, pretože obaja spadali pod tú istú zmluvu. Slabší členovia spoločnosti sa tešili zvláštnej ochrane. V Tóre nájdeme množstvo sociálnych prikázaní, napríklad:

„Ak si kúpiš hebrejského otroka, nech ti slúži šesť rokov a v siedmom roku odíde bezplatne slobodný.“ (Exodus 21,2)

„Cudzinca nebudeš napádať a utláčať, veď sami ste boli cudzincami v egyptskej krajine!“ (Exodus 22,21)

„Vdove a sirote nebudete krivdiť! Ak im budeš krivdiť a oni budú volať ku mne, ja isto vypočujem ich volanie...“ (Exodus 22,22-23)

„Neprekrúcaj právo cudzinca a siroty, ani neber vdove odev do zálohu! Pamätaj, že si ťažko robil v Egypte a že ťa odtiaľ vyviedol Pán, tvoj Boh. Preto ti nariaďujem, aby si robil toto: Keď budeš oberať plody olivy,

nevrátiš sa obráť, čo ostalo na strome, ale necháš to cudzincovi, sirote a vdove.“ (Deuteronomium 24,17-18.20)

„Ak požičiaš niekomu z môjho ľudu, chudobnému, ktorý je pri tebe, peniaze, nebudeš sa k nemu správať ako vydierač! Nebudeš od neho žiadať úroky!“ (Exodus 22,25)

„A vôbec nech niet medzi vami chudobného ani žobráka, lebo Pán, tvoj Boh, ťa požehná v krajine, ktorú ti dá do vlastníctva.“ (Deuteronomium 15,4)

2.2.3 Kresťanská etika

Kresťanská etika vniesla do morálnej tradície niektoré prvky, ktoré antické myslenie nepoznalo alebo nerešpektovalo v dostatočnej miere. Je to rozšírenie základných mravných čností o prvky viery, nádeje a lásky, dôraz na svedomie a zodpovednosť za svoje konanie (Hodovský – Sedlák, 1995, s. 35).

Ústrednou postavou kresťanstva, vrátane morálky a etiky, je osoba *Ježiša z Nazareta* (hebrejsky *Ješua ha-nocri*), v ktorom jeho nasledovníci spoznali očakávaného Mesiáša (Krista) a Božieho syna. Podľa židovského učenca Davida Flussera (2002, s. 70) priniesol Ježiš do judaizmu revolúciu v trojakom zmysle: radikálnu interpretáciu prikázania vzájomnej lásky, volaním po novej morálke a ideou nebeského (Božieho) kráľovstva. Ústrednou postavou tohto prichádzajúceho kráľovstva – ktoré už je tu, ale ešte nie v svojej plnosti – je sám Boh, ktorého Ježiš veľmi intímne nazýva *Abba* (aramejsky „otecko“). Medzi Božím kráľovstvom a Ježišovou etikou je hlboká súvislosť. Zvestovanie Božieho kráľovstva má totiž konkrétne etické dôsledky (Mátel, 2009c, s. 76).

Ježiš mal k Biblii svojho ľudu a jej morálnemu zákonu veľký rešpekt. Kontinuitu svojho učenia s poslanstvom hebrejskej Biblie potvrdil slovami:

„Nemyslite si, že som prišiel zrušiť Zákon alebo Prorokov. Neprišiel som ich zrušiť, ale naplniť“ (Evanjelium podľa Matúša, 5,17).

Kresťanstvo teda nadviazalo na mravné normy Tóry, ktorých jadrom je dekalóg. V istých aspektoch bolo však Ježišovo učenie nové. Ešte vo väčšej miere je v jeho poslanstve milosť pred prikázaním, viera pred morálkou a príkaz je výrazom radostného

posolstva (por. Häring, 1996, s. 21). Zákon sa zaoberá konaním, Ježiš oveľa viac poukazoval na charakter a motívy, ktoré konania inšpirujú. Napríklad Tóra zakazovala vraždu a cudzoložstvo. Ježiš poukázal aj na myšlienky a postoje, ktoré sa za týmito činmi skrývajú. Svojim učeníkom hovoril:

„Počuli ste, že otcom bolo povedané: ‚Nezabiješ!‘ Kto by teda zabil, pôjde pred súd. No ja vám hovorím: Pred súd pôjde každý, kto sa na svojho brata hnevá... Počuli ste, že bolo povedané: ‚Nescudzoložíš!‘ No ja vám hovorím: Každý, kto na ženu hľadá žiadostivo, už s ňou scudzoložil vo svojom srdci (Evanjelium podľa Matúša, 5,21-22.27-28).

Kresťanom teda nemá stačiť, aby sa vyvarovali prestupovaniu Božích prikázaní a uspokojili sa so zákonníckym minimalizmom. U Ježiša bol sociálny tón silnejší ako u rabínov a predstavuje autentické jadro jeho zvesti. Ježiš však nebol sociálnym reformátorom v bežnom zmysle (Flusser, 2002, s. 80). Jeho etika nepožadovala zložitý pojmový aparát (na rozdiel od gréckej filozofie), ale skôr detsky otvorené a odovzdané srdce (Hlavinka, 2008, s. 91). Uprostred Ježišovho mravného posolstva sa vyníma imperatív univerzálnej lásky. Jemu však predchádza posolstvo o nekonečnej láske Boha k človeku: „*Ved' Boh tak miloval svet, že dal svojho jednorodeného Syna, aby nezahynul nik, kto v neho verí, ale aby mal večný život*“ (Evanjelium podľa Jána 3,16). Len v tomto kontexte možno správne porozumieť náročnej Ježišovej požiadavke lásky, ktorá ide oveľa ďalej ako akékoľvek prikázania:

„Vám, ktorí ma počúvate, hovorím: Milujte svojich nepriateľov, robte dobre tým, čo vás nenávidia, žehnajte tým, čo vás preklínajú, a modlite sa za tých, čo vás potupujú! Tomu, kto ťa udrie po líci, nadstav aj druhú. A tomu, kto ti berie plášť, neodopri ani šaty. Každému, kto ťa prosí, daj a ak ti niekto niečo vezme, nežiadaj to naspäť. Ako chcete aby ľudia robili vám, tak robte aj vy im!“ (Evanjelium podľa Lukáša 6,27-31).

Novosť Ježišovho učenia lepšie pochopíme, keď si uvedomíme postupný dejinný vývoj vzťahu človeka k nepriateľom:

1. stupeň predstavuje neobmedzenú odplatu. Tak to bolo v primitívnych spoločnostiach až do doby, kým sa nevyvinul právny systém.
2. stupňom je lex thalionis, ktorý už predstavuje odplatu obmedzenú („*oko za oko, zub za zub*“). Znamenal skutočný pokrok oproti predchádzajúcemu

právu pomsty. Posolstvo tohto pravidla je také, aby trest neodporoval previneniu. Teda nech nie je väčší, ale nech nie je ani mierny. V Ježišovej dobe sa už začal proces zmierňovania niektorých foriem trestov za peňažnú pokutu.

Pravidlo prednášané rabínom Hillelom známe aj ako „strieborné pravidlo“: „*Nerobte druhým to, čo nechcete, aby oni konali vám.*“ V hebrejskej Biblii je uvedené v knihe Tobiáš (4,16). Známe je aj v konfuciánskej morálke.

3. Ďalším stupňom je „zlaté pravidlo“ zvestované Ježišom, zaznamenané v evanjeliách: „*Ako chcete aby ľudia robili vám, tak robte aj vy im!*“ Predstavuje pohyb od záporného vyjadrenia ku kladnému. Vede k tomu, aby sa človek zaujímal o druhého, aby konal dobro z perspektívy Božieho kráľovstva.

4. Najvyšším stupňom je *láska k nepriateľom*, ktorej takisto učil Ježiš. Tento stupeň predkladá pozvanie k mravnému hrdinstvu. Smeruje k prekonaniu všetkých ľudí postavených zábran, všetkých zákonníckych ustanovení, všetkého legalizmu, ritualizmu a vedie k veľkej a slobodnej Božej láske.

Láska k bližnému je veľkým prikázáním, ktoré nepozná hranice národností a je spolu s príkazom milovať Boha celým srdcom centrom Ježišovho morálneho posolstva (Günthör, 1996, s. 21). Ježišovo učenie a jeho etiku ďalej rozvíjali spisy Nového zákona. Napríklad o najvyššom prikázaní lásky píše Prvý Jánov list:

„Milovaní, milujme sa navzájom, lebo láska je z Boha a každý, kto miluje, narodil sa z Boha a pozná Boha. Kto nemiluje, nepoznal Boha, lebo Boh je láska“ (4,7-8).

Úprimná vnútorná láska sa má prejavovať praktickými skutkami. Vzťah medzi vierou a jej konkrétnymi prejavmi sa venoval Jakubov list:

„Ak je brat alebo sestra bez šiat a chýba im každodenná obživa a niekto z vás by im povedal: ‚Chodte v pokoji! Zohrejte sa a najedzte sa!‘, ale nedali by ste im, čo potrebujú pre telo, čo to osoží?! Tak aj viera: ak nemá skutky, je sama v sebe mŕtva... Lebo ako telo bez ducha je mŕtve, tak je mŕtva aj viera bez skutkov“ (2,15-17.26).

Teologicko-antropologická štruktúra etiky ranokresťanskej etiky je podľa Vouga (1997, s. 252-253) najvýraznejšie formulovaná v listoch apoštola Pavla. Etické rozhodnutie podľa jeho učenia vykonáva

svedomie (*syneidésis*). To, že sídlom etiky je svedomie, znamená, že mravným subjektom je jednotlivec a že etické správanie vyplýva z osobného rozhodnutia. Funkciou zákona je postaviť individuálne rozhodnutie a konanie pred Boha, nie podávať etické obsahy. Samotný apoštol Pavol to vyjadril slovami:

„Keď teda pohania, ktorí nemajú zákon, od prírody robia, čo zákon požaduje, hoci taký zákon nemajú, sami sebe sú si zákonom. Tým ukazujú, že majú požiadavky zákona vpísané vo svojich srdciach, čo im dosvedčuje zároveň aj ich svedomie, aj ich myšlienky, ktoré sa navzájom obviňujú alebo i bránia“ (Rimanom 2,14-15).

„Nebudte nikomu nič dlžní, okrem toho, aby ste sa navzájom milovali: Veď kto miluje blížneho, vyplnil zákon. Lebo: Nescudzoložíš! Nezabiješ! Nepokradneš! Nepožiadaš! a ktorékoľvek iné prikázanie je zahrnuté v tomto slove: Milovať budeš svojho blížneho ako seba samého! Láska nerobí zle blížnemu; teda naplnením zákona je láska.“ (Rimanom 13,8-10).

Aurelius Augustinus

Augustín z Hippo (354 – 430 n. l.) je jedným z najdôležitejších predstaviteľov kresťanskej patristiky, teda obdobia od 2. do 7. stor. n. l. Na rozdiel od gréckych filozofov videl Augustín blaženosť v službe, viere a oddanosti Bohu. Jediným a najvyšším cieľom človeka, ktorý je hoden úsilia ducha, je podľa neho poznanie Boha a láska k nemu. Boh je pre neho najvyšším dobrom. Známy je jeho výrok z autobiografie *Vyznania*: „Stvoril si nás pre seba (Bože) a nespokojné je srdce naše, kým nespočinie v Tebe.“ Ľudská duša ako substancia tela má podľa neho tri zložky: rozum, vôľu a cit (Hlavinka, 2008, s. 99). Cesta k základom istoty poznania vedie podľa neho do vnútra: „Nevychádzaj von, vráť sa do seba, vnútri človeka prebýva pravda.“ Podmienkou poznania dobra a prekonania zla je viera: „Ver, aby si rozumel“. K štyrom základným antickým čnostiam pridáva Augustín tri kresťanské: vieru, nádej a lásku. Ohľadom filozoficko-teologickej otázky slobody ľudskej vôle sformuloval náuku o predestinácii (predurčení).

Tomáš Akvinský a prirodzený zákon

Ide o najvýraznejšiu postavu kresťanského stredoveku. Tomáš Akvinský (1225 – 1274 n. l.) sa usiloval o racionálne podloženie kresťanskej morálky a jej systematické vyjadrenie. Zásadný vplyv na jeho myslenie mal Aristoteles. Podľa Tomáša je blaženosť nekonečným dobrom a tým je Boh (Gluchman, 2008, s. 25). Ako predpoklad mravného konania zdôrazňuje Tomáš slobodu vôle (na rozdiel od Augustína). Ideu súladu medzi vierou, poznaním a etikou vyjadruje jeho výrok: „Tri (skutočnosti) sú človeku potrebné k spásu: vedieť, v čo má veriť; vedieť, čo má žiadať; vedieť, čo má konať!“ (cit. in Störig, 1992:190). Ak založil Augustín v kresťanskej etike tradíciu založenú na cíte, potom Tomáš je zakladateľom tradície založenej na rozume (Hodovský – Sedlák, 1995, s. 38).

Výsledkom spojenia gréckej filozofie Aristotela, stoikov a kresťanského morálneho učenia je najmä koncepcia PRIRODZENÉHO ZÁKONA (*lex naturalis*). Podľa nej ľudský rozum, ktorý človek získal od Boha, môže logicky podložiť mravné zásady, ktoré poznávame aj prostredníctvom zjavenia a nájdeme ich v Biblii. Prirodzený zákon je podľa neho účasťou na večnom zákone (*lex aeterna*) v človeku. Prirodzený zákon nepoučuje človeka len o tom, čo je dobré a zlé, ale aj ukladá nášmu svedomiu ako povinnosť konať dobro a vyhýbať sa zlu (Brugger, 1994, s. 492). Tomášova koncepcia prirodzeného zákona je snahou využiť ľudský rozum na vytvorenie spojitosti medzi etikou a obecným usporiadaním vesmíru, ako aj zlúčením metafyziky, etiky a náboženstva (por. Thompson, 2004, s. 75-6,81). Prirodzený zákon hovorí, ako má človek konať, aby bol v zhode so svojou prirodzenosťou a s jej cieľmi (Příkaský, 2000, s. 40). Slovanmi Tomáša: „Rozum je pre človeka prirodzenosťou. Čokoľvek je proti rozumu, je proti prirodzenosti človeka“. Podľa Thompsona (2004, s. 78-79) sa učenie o prirodzenom zákone vyznačuje týmito charakteristikami:

- prirodzený zákon je založený na náboženskom presvedčení, že Boh stvoril svet a nastolil v ňom poriadok a účel, ktorý odráža jeho vôľu;

- ak je všetko stvorené na nejaký účel, potom ľudský rozum, ktorý tento účel skúma, je schopný rozhodnúť, ako má konať, aby bol s týmto účelom v súlade;
- v etike postavenej na prirodzenom zákone je samotné konanie buď prirodzené alebo neprirodzené a je posudzované na tomto základe, jeho mravné posudzovanie nezávisí od jeho výsledku;
- pretože je prirodzený zákon založený skôr na rozume než na zjavení, môže ho v podstate poznať ktokoľvek bez ohľadu na náboženské presvedčenie; z rovnakého dôvodu je univerzálny, nie kultúrne podmienený.

Martin Luther a protestantské aspekty etiky

Etické učenie Martina Luthera (1483 – 1546 n. l.) pomerne systematicky a komplexne na Slovensku spracoval Kišš (2006). Lutherovo učenie rozdeľuje do šiestich foriem, ktoré vzájomne súvisia:

1. V učení „o analógii oboch ríš“ je spracovaná teologická výpoveď, že svetská ríša nie je od Božskej ríše úplne nezávislá, ale medzi oboma ríšami je vzťah analógie, korešpondencie a paralelnosti. Podľa Luthera: „Každý zákon a ľudská spravodlivosť je tieňom a napodobeninou tej spravodlivosti, ktorá je v duchu pred Bohom. V pravej ruke Božej je horiaci zákon, to je zákon lásky v duchu. On má riadiť zákony vo svete. Králi majú prispôbiť svoje zákony slovu o Božom kráľovstve.“ Všetky etické ideály kráľovstva Božieho majú mať svoj reflex na zemi, aby tak, ako je na nebi, bolo aj na zemi. Lutherov humanizmus bol podľa profesora Kišša biblickým humanizmom.

2. V učení „o dvoch svetoch“ neplatia podľa Luthera v Božej ríši naše skutky ani zásluhy, ale len Božia milosť. Jedinou spravodlivosťou je *iustitia Dei* (spravodlivosť Božia), ríša evanjelia. Jedinou cnosťou v tejto ríši je viera. V tejto ríši koná len Boh. V svetskej ríši platí *iustitia civilis* (spravodlivosť občanov). Žijeme pod zákonom – *lex naturalis* v povolání, rodine, hospodárskom živote, štáte a vo všetkých oblastiach nášho života. Vo svetskej ríši

majú miesto skutky, ide o ríšu spolupráce s Bohom, kde vládne *iustitia activa* (aktívna spravodlivosť).

3. Učenie „o dvoch regimentoch“ rozlišuje dva rozdielne spôsoby, ako by mal kresťan konať. Ide o etiku individuálneho kresťana. Regiment Boží (Kristov) je podľa Luthera život v cirkvi alebo život v spoločnosti, kde vládne kresťanská sloboda v konaní skutkov, nepoužíva sa v nej ani meč, ani päšť, ale sila Božieho slova. Svetský regiment je riadený zákonom spravodlivosti (prirodzená láska = humanita). V tejto forme učenia je kresťan občanom v oboch ríšach.

4. V Lutherovom učení „o dvoch ustanovizniach“ ide o étos dvoch inštitúcií, cirkvi a štátu. Ríšu Kristovu tvoria kresťania, svetská ríša môže existovať bez nich. Svetská ríša poskytuje obživu a ochranu a štát v nej má organizačnú úlohu v hospodárskom živote spoločnosti. Z tohto princípu je vyvodená aj skutočnosť, prečo Luther bol toho názoru, že nemocnice, chudobince, sirotinca a iné sociálne ústavy nemajú byť v rukách cirkvi, ako to bolo v stredoveku a ešte aj v ranom novoveku zvykom, ale že majú byť v rukách štátu, ktorý má viacero prostriedkov na ich údržbu. Cirkev má byť bohatá skôr na nebeské poklady. Jej pravým pokladom je evanjelium.

5. V Lutherovom učení „o dvojacom človeku“ ide o rozdelenie na ríšu v zmysle starého a nového človeka v kresťanovi. V slobode viery sú kresťania ako noví ľudia slobodní od zákona a majú vo viere istotu spasenia. V slobode lásky kresťan spontánne hľadá dobro blížneho.

6. V učení „o dvojacom ľude“ rozlišuje Luther pravú cirkev Kristovu od vrtkých zlých ľudí na zemi, falošnej cirkvi, zlej a tyranskej vrchnosti.

Karl Barth a etika ochrany života

Vo vedných odboroch ako je ošetrovatelstvo a sociálna práca by nemala chýbať téma „ochrany života“. Tejto téme sa venuje aj švajčiarsky protestantský teológ Karl Barth (1886 – 1968 n. l.). Vo svojej etike slobody k životu vychádza Barth z etiky Alberta SCHWEITZERA (1875 – 1965), podľa ktorého „život je dobro najvyššie a je najvyšším a jediným zákonodarcom a kritériom všetkého konania“, čím podľa Schweitzera „dobré je život udržať,

zlé je život ničit' a životu brániť“. Podľa Bartha toto tvrdenie v teologickej etike neobstojí. Život nie je druhým bohom. Na miesto života dáva Barth Boha a jeho zákon. Poslušnosť Božiemu príkazu Stvoriteľa chápe ako slobodu človeka k sebe samému a slobodu človeka v spoločenstve ľudí. Pre proces sprevádzania človeka, ktorý sa približuje k Bohu, sú dôležité obe dimenzie, a to vertikálna – bytie vo vzťahu k Bohu, ako aj horizontálna – bytie vo vzťahu k ľuďom. Pre Bartha je okrem toho dôležitá aj tretia dimenzia, čiže vzťah k sebe samému.

Čo môže znamenať v sociálnom a ošetrovateľskom procese Barthova sloboda ľudského bytia? Človek je Božie stvorenie a darovaný život mu nepatrí ako jeho vlastníctvo. Ľudský život je úverom, pôžičkou, ktorú má mať v úcte. Dôležité etické otázky preto znejú: Ako primerane sa odvdáči človek za akt dôvery, že môže žiť? Ocení človek tento vzácny dar? Bude ho vychutnávať, vážiť si ho, zúrodňovať? Bude si ho ochraňovať ako dobro, ktoré mu vlastne ani nepatrí, len ho má požičané a za jeho spravovanie a používanie raz bude musieť vykonať zúčtovanie?

Čo znamená úcta k životu? Barth hovorí, že je to údiv, pokora, bázeň, skromnosť, rozvaha, starostlivosť, primeraná ohľaduplnosť a rešpekt. Úcta k životu nemá byť však pasívna, ale ide o vôľu k životu. Úcta k životu má hranice. Tie určuje Boh, ktorý je Pánom života a smrti. On jediný má právo ohraničiť, oslabiť alebo ukončiť život. Pre človeka je potrebné, aby sa pripravoval na budúci život, pre ktorý ho Boh určil. Človek však nie je oslobodený od úcty k pozemskému životu. Boží príkaz nezabiješ je hlavnou normou úcty k životu. Ľudský život je pod Božou ochranou. Dôvod nachádzame už v 1. knihe Mojžišovej: „*Ak niekto prelieva ľudskú krv, tomu nech človek preleje jeho krv, lebo Boh učinil človeka na Boží obraz*“ (Genesis 9,6). Barth sa vo svojej Cirkevnej dogmatike (1957, s. 483) pýta, či má spoločnosť zorganizovaná do štátneho celku právo vyhlásiť život určitého chorého človeka ako „nehodného – nehodnotného života“, a teda tým potvrdiť a realizovať jeho zabitie? Myslíme tu na duševne chorých, fyzicky hendikepovaných, či zohavených pri pôrode alebo nehode. Na túto otázku platí jediná odpoveď: „Nie!“ To, že nie je potrebný pre aktívny výkon v spoločnosti nedáva ešte

právo na jeho zabitie. Kto vie nahliadnuť do vnútra takéhoto ľudského života? Kto môže vedieť, či pred Božími očami nie je oveľa viac hodnotnejším a či nebude oveľa oslávenejším vo večnosti, ako tí mnohí zdraví robotníci, technici, vedci, umelci a vojaci, ktorí sú cennejší pre štát?

Dietrich Bonhoeffer a etika dobra

Bonhoeffer (1906 – 1945 n. l.) bol známy nemecký mysliteľ, teológ, spisovateľ, pastor evanjelickej cirkvi a ústredná postava Vyznavačskej cirkvi v boji proti nacizmu. Za svoj zápas proti Hitlerovej totalite bol uväznený a napokon aj zahynul v koncentračnom tábore. Na základe ukrytého konceptu vyšlo v roku 1949 jeho dielo Etika. Pri otázke čo je to dobro, nemôžeme podľa Bonhoeffera deliť medzi osobou a dielom, motívom a výsledkom, môžeme to chápať len spolu, buď je to dobré, alebo zlé ako celok. Viera v Ježiša Krista je pre neho jediným prameňom dobra. Sociálne konanie nie je podľa neho podmienkou, aby človek prišiel k viere. Chápe sa skôr ako konanie „duchovnej skutočnosti“.

Prirodzené právo jednotlivca vychádza u Bonhoeffera z vôle Božej, ktorý stvoril jednotlivca a daroval mu večný život. Garantom týchto práv je Boh sám. Právo na telesný život je podľa Bonhoeffera jedným z podstatných práv človeka. K telesnosti však patria aj problémy bývania, stravy, obliekania, odpočinku, hier, pohlavia, ako aj právo na telesných priateľov. Pritom bývanie človeka nie je orientované na účel ako pri zvieratách, ale je to priestor, v ktorom si človek môže užívať radosti osobného života v bezpečnosti svojho majetku. Bonhoefferova etika je plná sociálnych aspektov, ktoré treba študovať jednotlivo, pretože ukazujú každému kresťanovi cestu, po ktorej by mal kráčať. Bonhoeffer si vybral napríklad biblický text z evanjelia podľa Matúša (5,13-16) na to, aby zvestoval svedectvo o tzv. viditeľnej cirkvi:

„Vy ste soľ zeme. Ak však soľ stratí chuť, čím bude osolená? Na nič už nie je súca, len ju vyhodíť, aby ju ľudia pošliapali. Vy ste svetlo sveta. Mesto, ktoré leží na vrchu, nemôže byť skryté. Ani sviecu nezažihajú pod nádobu,

ale na svietnik a svieta všetkým v dome. Tak svieť vaše svetlo pred ľuďmi, aby videli vaše dobré skutky a vebili vášho Otca, ktorý je v nebesiach.“

Ježiš Kristus podľa Bonhoeffera hodnotí tých ľudí, ktorí boli doteraz nehodní žiť na tejto zemi, ako soľ zeme. Sú najvzácnejšou pozemskou hodnotou. Bez nej zem nemôže existovať. Soľ udržuje zem. Práve pre týchto chudobných a sociálne slabých žije zem. Ježiš tu odkazuje svojich učeníkov nielen na kráľovstvo Božie, ale pripomína ich pozemské poslanie. Ježiš nenazýva soľou zeme seba, ale svojich učeníkov. Na nich prenáša etickú úlohu. Ježiš Kristus podľa Bonhoeffera zveruje učeníkom nielen neviditeľnú pôsobnosť soli, ale aj viditeľné žiarenie svetla: „*Vy ste svetlo sveta.*“ Opäť nehovorí, máte byť svetlom sveta. Svetlom nie je niečo, čo vám bolo dané, napríklad vaše kázanie, ale vy sami ste svetlom. Ste svetlom celým svojím životom, pokiaľ ho budete žiť podľa môjho príkazu. A keďže ním ste, nemôžete zostať skrytí, i keby ste chceli. Bonhoefferova etika nie je teoretickou náukou o mravnosti a skutkoch dobra, ale práve naopak, je výzvou k praktickej etike.

Hans Küng a projekt svetového étosu

Pojem ÉTOS odkazuje na všeobecného ducha, ktorý motivuje názory a zvyky, presvedčenie alebo ideály charakterizujúce komunitu, národ ideológiu (Rutter, 1994, In Aadland, 2011, s. 109) alebo náboženstvo. Nemecký kresťanský teológ Hans KÜNG (napr. 1928) sa spolu s ďalšími kolegami už vyše dvoch desaťročí venujú projektu tzv. „svetového étosu“ (*Weltethos*). Jeho cieľom nie je jednotná morálka, ale základný minimálny konsenzus vo vzťahu k už existujúcim hodnotám, nemenným meradlám hodnôt a k základným osobným postojom. Svetový étos nechápe ako novú svetovú ideológiu, ani ako jednotné svetové náboženstvo a už vôbec nie ako nadvládu jedného náboženstva nad ostatnými. Bez základného konsenzu v oblasti étosu hrozí každému ľudskému spoločenstvu skôr alebo neskôr chaos, diktatúra a zúfalstvo jednotlivcov. V rámci projektu svetového étosu Küng neúnavne rozvíja nasledujúce tézy: „Nebude prežitia bez svetového étosu. Nebude mier vo svete bez mieru medzi náboženstvami. Nebude mier medzi náboženstvami bez medzináboženského dialógu“ (por. Küng – Kuschel, 1997). V súvislosti

s projektom svetového étosu zohráva podľa Küng ústrednú rolu „Parlament svetových náboženstiev“. Slovom parlament sa snažil vyjadriť dve skutočnosti :

1. Zástupcovia svetových náboženstiev sa v jednom okamžiku zhromaždia na jednom mieste, pričom stoja rovnoprávne vedľa seba a s rešpektom jeden voči druhému spolu komunikujú, pričom každý nárok na nadradenosť jedného náboženstva nad druhým je zrušený.
2. Zástupcovia jednotlivých náboženstiev prichádzajú na základe svojej príslušnosti k náboženstvu, pričom nie sú príslušníkmi hierarchie, oficiálni vyslanci, ale zastupujú svoje náboženstvo individuálne. Parlament preto nemal zo začiatku charakter inštitúcie, ale hnutia, pričom mohol byť dynamickejší a rôznorodejší.

Sme muži a ženy, ktorí sa hlásia k prikázaniam a praxi svetových náboženstiev: Tvrdíme, že v náukách jednotlivých náboženstiev sa dá nájsť jadro spoločných hodnôt, ktoré tvorí základ svetového étosu. Tvrdíme, že existuje neodvolateľná a bezpodmienečná norma pre všetky oblasti života, pre rodiny, obce, pre rasy, národy a náboženstvá. Už existujú prastaré ukazovatele ľudského správania, ktoré sa dajú nájsť v náukách svetových náboženstiev a ktoré vytvárajú podmienky trvalého svetového poriadku. Sme navzájom od seba závislí. Každý z nás si praje dobro ako celok. Uctievame si živé bytosti, zvieratá a rastliny a staráme sa o zachovanie zeme, vody a pôdy. Musíme s druhými hovoriť tak, ako by sme chceli, aby oni hovorili s nami. Zaväzujeme sa, že budeme individualitu a rozdielnosť prijímať tak, aby sa s každým nakladalo ľudsky, a to bez rozdielu. Musíme sa cvičiť trpezlivosti, znášanlivosti, byť priateľskejší, veľkorysejší, musíme byť schopní odpúšťať a poučiť sa z minulosti bez toho, aby sme mali v sebe nenávisť zo spomienok. Ľudstvo chápeme ako svoju rodinu, a preto nesmieme žiť len pre seba. Zaväzujeme sa ku kultúre bez násilia, ktorá bude plná rešpektu, spravodlivosti a mieru. Musíme sa snažiť o spravodlivý sociálny a hospodársky poriadok, v ktorom dostane každý rovnakú šancu. Nesmieme kradnúť a naopak, musíme sa snažiť premôcť nadvládu túžby po moci, prestíži, peniazoch a konzumnom spôsobe života, aby sme vytvorili spravodlivý a pokojný svet. Myslenie ľudí na zemi nejde zmeniť bez predchádzajúcej zmeny vedomia jednotlivcov (Parlament svetových náboženstiev – *Prehlásenie k svetovému étosu*, In Küng 1992).

Zhrnutie

Rôznorodé podoby kresťanskej etiky sú ako učenie o mravnosti aj vedou viery. Formulujú svoje odpovede na základné ľudské existenciálne otázky na základe svojho poňatia sveta a človeka na jednej strane z biblického zjavenia a tradície cirkevného učenia, na strane druhej pomocou rozumového nazerania na usporiadanie sveta objektívne zákonitosti jeho štruktúr (Kleber, 1994, s. 9). Základnou teologickou výpoveďou je skutočnosť, že morálny život nie je nič iné než rozvoj a naplnenie ľudskosti, pre ktorú boli všetci ľudia stvorení. V tomto duchu sa nový život v Kristovi stáva oslavou Boha (Pružinec, 2004, s. 10). Židovsko-kresťanská morálka je jedným z relevantných prameňov všeobecne prijímanej morálky európskej spoločnosti.

2.3 Vybrané novoveké teórie etiky

Empirická etika

V období osvietenstva prišla na scénu empirická (skúsenostná) etika. Empirizmus je filozofický smer, ktorý uznáva skúsenosť (*empiria*) ako jediný zdroj skutočného poznania. Jeho hlavnými predstaviteľmi boli Angličania Francis Bacon (1561 – 1626), Thomas Hobbes, John Locke a predovšetkým Škót David Hume. Vznik empirizmu súvisel v nemalej miere s emancipáciou moderných prírodných vied.

V empirickej filozofii dochádza k spochybňovaniu ústredných prvkov obecného predporozumenia mravnej skutočnosti. Empirická forma etiky zdôrazňovala determinovanosť ľudského konania, a tým obmedzenie dobrovoľnosti a možnosti slobodného rozhodovania jedinca. Začala podrobne skúmať predpoklady poznania a konania jedincov a ako sa dá preukázať ich platnosť. Empirickí myslitelia používali aj v etických otázkach metódu indukcie, čiže z jednotlivých skúseností odvodzovali všeobecne platné „etické pravdy“. Konanie človeka interpretuje empirická etika deterministicky ako vzájomné pôsobenie troch veličín: účinok (výsledok), pôsobenie zvonku (stimul prostredia) a proti pôsobenie konajúceho (reakcia). V empirickej etike sa do istej miery stráca zmysel rozlišovania dobra a zla, dobrovoľnosť a sloboda rozhodovať

o svojom konaní. Tým sa taktiež znižuje a vytráca význam zodpovednosti jedinca za svoje konanie (por. Anzenbacher, 1994, s. 19-22).

Thomas HOBBS (1588 – 1679) tvrdil, že mravnosť nie je človeku vrodená, ale je získaná až v spoločenskom zjednotení. To bolo priamym výpadom proti biblickej predstave o pôvodnom rajskej dokonalom stave človeka a jeho neskoršiemu pádu (Störig, 1992, s. 214). Prirodzený stav na počiatku veku Hobbes obrazne popisuje ako apokalyptickú „vojnu všetkých proti všetkým“. Ľudia dostali dar absolútnej slobody, mohli si robiť, čo sa im zapáčilo. Sotva však boli dvaja alebo viacerí pospolu, nevedeli sa dohodnúť, žiarlili a každý z nich chcel mať presne to a tak, ako druhý. Vznikli šarvátky, ktoré viedli k násiliu, zabíjaniu a vojne. Nastalo to, čo Hobbes vyjadril známym výrazom „človek sa človeku stal vlkom“ (*homo homini lupus*). Ochranu života ľudí, majetku aj mravnosti následne prevzal štát s absolútnou mocou (obrazne *Leviathan*). Tento pohltil slobodu svojich zakladateľov ako daň za ochranu a správu ich života (Glasová, 2008, s. 55). Slovanmi Hobbesa: „Človek má byť ochotný, ak sú ochotní aj ostatní... uspokojíť sa s takou mierou slobody voči druhým, akú by dovolil konať druhým voči sebe.“

V gnozeológii Johna LOCKA (1632 – 1704) je ľudská duša pri narodení ako čistá tabuľa (*tabula rasa*), do ktorej píše obsah až skúsenosť: „Nič nie je v rozume, čo najskôr nebolo v zmysloch.“ Žiadne vrodené idey podľa Locka nejestvujú, vrátane mravných. V etike sa Locke stavia za dosiahnutie spoločného blaha, ku ktorému prispievajú individuálne uspokojení jedinci (Hlavinka, 2008, s. 145). V sociálno-etickej koncepcii je Locke zástancom neodňateľných a neporušiteľných práv, z ktorých najdôležitejšie sú právo na život, slobodu a majetok. Človek sa nemôže týchto práv vzdať, a nikto mu ich nemôže odobrať násilím. Podľa prirodzeného zákona nemá nikto druhému škodiť (nesmie iného ani seba zabiť). Locke bránil aj slobodu svedomia, vyznania a toleranciu (znášateľnosť).

David HUME (1711 – 1776) vytvoril neegoistickú empirickú etiku. Empirickou je tým, že podľa nej môže byť prax naplno určená zmyslovými afektmi, sklonmi, eventuálne citmi. Hume videl, že mravný fenomén nemôže byť vysvetlený v rámci egoistického hedonizmu. Vychádzal pritom z jednoduchej empirickej úvahy. Pýtal

sa: „Čo ľudia obecne považujú za morálne? Čo sa morálne oceňuje, chváli a schvaľuje?“ – Odpoveďou je, že ľudí morálne oceňujeme a chválime vtedy, keď sa vyznačujú určitým priateľským postojom k druhým ľuďom a k ľudskej spoločnosti a snažia sa jej svojím konaním prospievať a prispievať k jej šťastiu. Mravne teda schvaľujeme postoje a činy, ktoré nie sú egoistické, ale altruistické a motivované sociálne, pokiaľ sa zameriavajú na blaho druhých a na úžitok spoločnosti. Nepáčia sa nám egoistické postoje a konanie. Tento základný jav morálneho schvaľovania je podľa neho interkultúrny a všeobecne ľudský (por. Anzenbacher, 1994, s. 25-31). V oblasti etiky je Hume považovaný za predchodcu analytickej filozofie. Domnieval sa, že preskriptívne (mravné) súdy nemožno odvodiť z deskriptívnych (faktuálnych) tvrdení.

Na Huma nadviazal jeho blízky priateľ Adam SMITH (1723 – 1790), známy predovšetkým ako pionier politickej ekonómie. Smith videl v sociálnom cite a sympatii základ každej etiky. Hlas svedomia je podľa Smitha len ozvenou toho, ako o nás súdia iní (Störig, 1992, s. 261).

Utilitaristická etika

Pojem utilitarismus pochádza z latinského *utile* – užitočný, resp. *utilitas* – úžitok. Utilitarizmus je významným smerom novej empirickej etiky, ktorý sa vyvinul v rámci teórie prirodzených práv. Medzi hlavných predstaviteľov utilitaristickej etiky patrili anglickí pozitivistí Jeremy BENTHAM (1748 – 1832) a John Stuart MILL (1806 – 1873). Bentham sa intenzívne zaujímal o sociálne podmienky svojej doby, zvlášť o prostredie nemocníc a väznic. Bol zástancom sociálneho utilitarizmu. Vzhľadom na jeho tézy o potrebe dosiahnutia čo najväčšieho šťastia pre čo najviac ľudí, by sa mal jednotlivec, ktorý prirodzene usiluje o vlastné šťastie, naučiť, že svojmu šťastiu slúži najlepšie, keď vlastné úsilie prispôsobí obecnému cieľu. Mill sa snažil zladať požiadavky jednotlivca a spoločnosti, pričom sa prikláňa k socializmu zaručujúcemu individuálnu slobodu (Störig, 1992, s. 346). Podľa neho si „utilitaristická morálka váži u ľudí silu obetovať svoje vlastné dobro pre dobro ostatných“. Odmietá však uznať, že samotná obeť je dobrá. „Obeť, ktorá nezvyšuje ani nemá tendenciu zvyšovať súčet konečného blaha,

považujeme za zbytočnú“ (*Utilitarianism*, 1863, cit. in Thomson, 2004, s. 95). Vo svojom spise *O slobode* považuje užitočnosť za základnú požiadavku celej etiky, no musí to byť užitočnosť v najširšom zmysle, zakladajúca sa na trvalom blahu človeka ako vývoja schopnej bytosti. Toto blaho splnomocňuje podriadiť individuálnu spontánnosť vonkajšej kontrole len v prípade tých činov jednotlivca, ktoré sa dotýkajú blaha iných (Mill, 1995, s. 16-17).

Podľa Nečasovej utilitaristickej etika predpokladá, že žiadne ľudské konanie nie je vzhľadom na morálku samo o sebe dobré alebo zlé. Meradlom je dobro, ktorým sa konanie vytvára, čiže jeho následky (tento smer sa preto nazýva aj „konzekvencializmus“). Podľa klasickej formy utilitarizmu by si človek v situácii dvoch konfliktov mal počínať tak, aby z jeho konania vzišlo čo najviac dobra. Sociálny pracovník musí potom kalkulovať nielen pozitíva, ale aj negatíva a v následkoch jeho konania by pozitíva mali prevažovať (Nečasová, 1999, s. 97-98). Napríklad etické je neklamať, ale keď chorému pacientovi prospeje to, že mu nepoviememe celú pravdu o jeho stave, potom je to lož mravná, správna, konštruktívna, kým pravda by v tomto prípade mohla pôsobiť deštruktívne na jeho psychiku. V tomto zmysle má potom utilitaristická etika charakter sociálneho pragmatizmu. Jestvuje však množstvo otázok, napr. ekologickej etiky, etiky technológií a hospodárstva, na analýzu ktorých nestačí utilitaristický kalkul užitočnosti, pretože v nich nejde priamo o spravodlivú distribúciu alebo problematické vzťahy účelu a prostriedkov (Anzenbacher, 1994, s. 121).

V rámci utilitarizmu jestvuje široké spektrum etických teórií. Podľa agregatívnej formy utilitarizmu je najvhodnejšie také konanie, ktoré podporuje vytvorenie čo najväčšieho sumáru dobra. Aditívny utilitarizmus sa snaží o dosiahnutie čo najväčšieho dobra pre čo najviac ľudí. Rozdiel medzi týmito dvomi formami utilitarizmu má pre sociálnu prácu význam napríklad v prípadoch, keď sa treba rozhodnúť, či distribuovať fixné množstvo verejných služieb čo najväčšiemu množstvu klientov (aditívne) alebo veľkej sumy finančných prostriedkov relatívne málo klientom (agregatívne). Ďalšou formou tohto filozofického smeru je utilitarizmus konania (činov), podľa ktorého je správnosť konania určená jeho výsledkom

v jednotlivom prípade. Naproti tomu utilitarizmus pravidiel berie do úvahy v dlhodobej perspektíve konzekvencie, ktoré pravdepodobne nastanú, keď sa prípad zovšeobecni a bude sa vnímať ako precedens. Napríklad pre rodinného poradcu, ktorý premýšľa o tom, či nahlásiť Oddeleniu sociálno-právnej ochrany detí ÚPSVR, že rodičia bijú svoje deti, je dôležité, aby vopred okrem iného zvažil aj to, že si takto možno uzatvorí k rodine cestu a nebude už s ňou môcť ďalej pracovať. Bude mať taktiež sťažený prístup k iným potenciálnym klientom, ktorí sa o tomto prípade dozvedia (Nečasová, 1999, s. 98; por. 2008, s. 29).

Pragmatizmus

Na konci 19. stor. a začiatkom 20. stor. nadviazala na utilitarizmus pragmatická etika. Jej predstaviteľmi sú americkí pragmatisti William JAMES (1842 – 1910) a John DEWEY (1859 – 1952). James definoval pragmatizmus ako postoj, ktorý odhliada od prvých vecí, princípov, kategórií a domnelých nutností a obracia sa k posledným veciam, plodom, výsledkom a faktom. Kritériá pravdy sú podľa neho užitočnosť, hodnota, úspešnosť. Pravdivé je to, čo sa osvedčuje svojimi praktickými dôsledkami. Podľa pragmatizmu nejestvujú všeobecne platné pravdy. Čo je pre jedného prospešné, môže druhému škodiť. Za mravné sa považuje také konanie, ktorého výsledok je prakticky účelný, keď skúsenosť potvrdí, že konanie viedlo k dobrému, kladnému výsledku. Pre Deweyovu filozofiu, vrátane etiky, sú meradlom a kľúčovými slovami rast a vývoj. Cieľom života nie je dosiahnutie posledného cieľa, ale stále postupujúci proces zdokonaľovania, dozrievania a zušľacht'ovania (Störig, 1992, s. 413-415). Ako môže vyzeráť pragmatizmus v konkrétnej situácii? – Uvedieme príklad z lekárskej etiky.

Pri testovaní účinku určitého lieku je výskum usporiadaný tak, že jednej skupine chorých sa skúmaný liek podá a porovnávacej skupine nie. Z predchádzajúcich pokusov je už známe, že liek je v určitých percentách účinný, život zachraňujúci a mohol by chorému pomôcť. Napriek tomu, v záujme overenia všeobecnej pravdy, nie je v kontrolnej skupine liek použitý, hoci by mohol niekoho z nich zachrániť. Je takto usporiadaný pokus eticky ospravedliteľný? – Z hľadiska jednotlivca v testovacej

skupine zrejme nie. Ak však prinesie výsledok pokusu také zistenia, ktoré v budúcnosti povedú k prospechu veľkého množstva chorých, potom by o ich etickosti nemalo byť pochyb (Goldmann, Cichá, 2004, s. 27).

Deontologická etika

Deontologická etika vychádza z povinnosti (z gréckeho *deon estin* – „musí byť“). Nazýva sa aj teóriou racionálnej povinnosti. Ide o presvedčenie, že konanie môže byť morálne alebo nemorálne samo osebe na základe svojej imanentnej povahy a nezávisle od dôsledkov. Dôležitý je úmysel konajúceho, nie výsledok konania (Nečasová, 2008, s. 27). Po stoikoch je najvýznamnejším predstaviteľom tohto smeru nemecký filozof Immanuel KANT (1724 – 1804). S ním súvisí jeden zo základných princípov etiky sociálnej práce – úcta k človeku ako k bytosti schopnej sebaurčenia. Kantova etika je založená na formulovaní vysoko objektívnych a abstraktných formálnych mravných ideálov (Gluchman, 2008, s. 19). V nadväznosti na jeho transcendentálnu filozofiu, rozlišuje Kant v etike dve zložky: empirickú časť, čiže praktickú antropológiu a racionálnu, čiže morálku vo vlastnom zmysle (Kant, 2004, s. 10). Kant sa usiloval o vypracovanie koncepcie čisto morálnej filozofie očistenej od všetkého empirického a o určenie najvyššieho princípu morálnosti. Každý človek má podľa neho prírodnú i rozumovú zložku. Človek nie je motivovaný na čin len prírodnou empirickou zložkou, ale aj čistým rozumom. Motivácia z čistého rozumu nepredpokladá nič empirické, nesľubuje osobný prospech alebo materiálne bohatstvo. Je to čistá povinnosť, nepodmienený príkaz, teda kategorický imperatív. Tento sa na jednej strane vzťahuje na ideu všeobecného zákona, na druhej strane na konkrétnu prax v živote. Na tomto kategorickom imperatíve je založená jeho etika, ktorá má platiť všeobecne a nepodmienené (niekedy sa označuje aj ako „etika kategorického imperatívu“). Morálne dobré konanie je podľa Kanta také, ktoré vzniká na základe rozumového motívu povinnosti a morálne zlé konanie je motivované náklonnosťou. Záleží pritom na vôli konajúceho. Známý je jeho výrok: „Konaj tak, aby zásady tvojho konania mohli byť vždy princípom všeobecného zákonodarstva,“ čiže pravidlom pre všetkých ľudí (Störig, 1992, s. 512). Mravné dobro je

to, čo je v zhode so svedomím, pretože v ňom sa odohráva konkretizácia mravného princípu v konkrétnu povinnosť. Všeobecný mravný zákon (kategorický imperatív) nie je niečím, čím sa riadiť musíme, ale máme, dôležitá je teda sloboda človeka. Rozumové bytosti nie sú vecami, ale osobami, to znamená, že ich existencia sama osebe má absolútnu hodnotu. Autonómia, ktorú človek má, je základom jeho dôstojnosti a vnútornej hodnoty. Nemali by sme konať s druhými ľuďmi len ako s objektmi alebo prostriedkami pre naše vlastné ciele. Každý človek je hoden úcty jednoducho preto, že je človekom. Nie je pritom dôležité, či nám je, alebo nie je sympatický, užitočný alebo či s nami zaobchodí poctivo, alebo nie. Kantov kategorický imperatív preto znie: „Konaj tak, aby si sa správal k ľuďstvu, tak vo svojej osobe, ako aj v osobe iného, ako k účelu, nikdy nie ako k prostriedku.“ Kantovej etike je cudzia predstava, že by účel svätzil prostriedky (Nečasová, 1999, s. 95-96). V jeho náuke o čnostiach tvorí prvá časť úvaha o povinnostiach človeka k sebe samému, až potom nasledujú rozpravy o povinnostiach voči druhým ľuďom. Je to predovšetkým povinnosť lásky, vrátane dobročinnosti, vďačnosti a účasti. Ďalej je to povinnosť úcty – rešpektovanie dôstojnosti človeka a priateľstvo, ktoré je vo svojej dokonalosti spojením dvoch ľudí v láske a úcte (Störig, 1992, s. 308). Podľa Kanta preto človek nikdy nesmie byť degradovaný na obyčajný prostriedok (In Frankl, 1998, s. 45). Etika je u neho praktickou filozofiou, ktorej úlohou je zdôvodniť základné princípy ľudských činov.

Podľa Nečasovej je výhodou deontologickej etiky jasné oddelenie povinnosti od užitočnosti a osobného záujmu, takže sa predchádza predpojatosti a diskriminácii. Nevýhodou je určitý formalizmus, ktorý sa môže prejavovať rigidným plnením toho, čo je povinnosť. V praxi je to tak, že sociálni pracovníci nie sú autonómnymi profesionálmi, ktorých etické princípy sa dotýkajú výhradne rešpektovania klientov a podpory ich sebaurčenia. Sú zároveň zamestnancami, ktorí pracujú v rámci právnych a procedurálnych pravidiel a ktorí by sa zároveň mali snažiť o podporu spoločného dobra (Nečasová 1999, s. 95, 97). Sociálni pracovníci musia často pátrať po okolnostiach a súvislostiach a až potom zvažujú, aké konanie

bude výhodné pre jednotlivého klienta a aké konanie bude výhodné pre spoločnosť ako celok (Banks, 1995, In Nečasová, 2008, s. 28-29). Aplikácia konceptu rešpektovania osoby môže v Kantovom ponímaní spôsobiť diskrimináciu ľudí, ktorí nedisponujú plným rozumom (Nečasová, 2004, s. 40).

Etika v kritickom racionalizme

Americký filozof rakúskeho pôvodu Karl Raimund POPPER (1902 – 1994) patrí k ústredným postavám filozofie 20. storočia. Jeho filozofický smer je nazývaný kritický racionalizmus a presadil sa najmä v teórii vedy. Všetky vedecké teórie sú podľa neho zásadne hypotetické. Pokrok poznania leží v tom, že výroky sú overované, chyby odhaľované a falzifikované teórie nahradzované inými teóriami (Anzenbacher, 1994, s. 241). V sociológii vystupoval Popper ako odporca totalitných ideológií, vrátane marxizmu. Úsilia naplánovať a uskutočňovať totálny koncept ľudskej spoločnosti musia podľa Poppera stroskotať a skončiť stratou slobody: „Každá snaha zriadiť nebo na zemi plodí pekló.“ Mali by sme sa preto vzdať utopického nároku naplniť šťastie všetkých a skôr dbať o to, aby sme zmiernili utrpenie, usilovali sa o pozitívne šťastie iných – a to je niečo, o čo by sme sa mali snažiť v užšom kruhu rodiny a priateľov (Störig, 1992, s. 510). Popperov kritický racionalizmus je postoj, ktorý pripúšťa, že „ja sa môžem myliť, že ty môžeš mať pravdu a že my spoločne azda pravdu nájdeme. Je to presvedčenie, že aj tam, kde na seba narážajú rôzne záujmy a požiadavky, je možné o týchto návrhoch a požiadavkách argumentovať a dosiahnuť kompromis, ktorý je pre svoju spravodlivosť prijateľný pre väčšinu, keď nie pre všetkých“ (Popper, *Falsche Propheten*, 1958, In Anzenbacher, 1994, s. 241). Podľa Poppera etika nie je veda, pretože nemá racionálny základ. Nemôžeme dokázať správnosť akéhokoľvek etického princípu alebo dokonca argumentovať v jeho prospech spôsobom, ktorým argumentujeme na podporu vedeckého vyjadrenia (Popper, *The Open Society and its Enemies*, 1966, In Gluchman, 2008, s. 24).

Na Popperovo dielo nadviazal nemecký filozof Hans ALBERT (nar. 1921). Podľa jeho kriticko-racionalistickej koncepcie sa v sociálnej oblasti kladú predovšetkým štyri nesporné ciele, ktoré

môžu byť interpretované ako regulatívne idey: mier, blahobyť, sloboda a spravodlivosť. Oni vytvárajú vzťahný rámec, v rámci ktorého treba kriticky skúmať etické systémy a jednotlivé normy (Anzenbacher, 1994, s. 241-242).

Diskurzívna (komunikatívna) etika

Ústrednými predstaviteľmi tohto myšlienkového smeru v etike sú nemeckí filozofi Karl-Otto APEL (nar. 1922) a Jürgen HABERMAS (nar. 1929). Diskurzívna etika je ďalším pokusom racionálneho zdôvodnenia univerzálnych etických pravidiel a morálnych noriem, ale aj reflektovaním nových technológií. Podľa Stekauerovej (2008, s. 240) ide o pokus rozumového zdôvodnenia morálky prostredníctvom argumentatívneho intersubjektívneho diškurzu. Vo veku vedy, atómových zbraní a jadrovej energie môže mať konanie jednotlivca dôsledky pre celé ľudstvo a všetok pozemský život. To vyžaduje etické meradlá pre všetkých ľudí. Etika, ktorá má platiť pre celé ľudstvo, sa podľa neho nemôže zakladať na inštitúcii, náboženstve a tradícii, lebo tieto sú v rôznych národoch, spoločnostiach a kultúrach odlišné. Na rozdiel od Kanta hľadá Apel najvyššiu inštanciu nie v rozume, ale v spoločenstve rozumných ľudí. Kto uplatňuje nejaké práva (napr. na ochranu života, či interrupcie) vyhlasuje tým určité nároky voči druhým. Je preto povinný ospravedlniť svoje nároky pred druhými, a, naopak, vyrovnáť sa s nárokmi iných, a to prostredníctvom argumentačného intersubjektívneho diškurzu (rozpravy). Vstupuje do komunikatívneho spoločenstva, do zmysluplnej výmeny argumentov, viazanej na isté pravidlá. Účasť na diškurze predpokladá rovnoprávnosť zúčastnených, solidárnosť, schopnosť diskutovať, rešpekt voči iným a podobne (Störig, 1992, s. 511-513). Podľa samotného Apela sa pod diskurzívnu etikou rozumie etika dvoch stupňov. Filozofické zdôvodnenie možno nájsť len pre formálno-procedurálny princíp argumentačnej tvorby konsenzu (v teoretických a praktických diškurzoch). Všetko ostatné – teda všetky obsahovo určené tézy pre zdôvodňovanie noriem, resp. ich legitímáciu, rovnako aj všetky teoretické domnienky, ktoré sú pritom predpokladané – to všetko by malo byť v princípe delegované na

druhý stupeň diškurzu. V prípade etiky na stupeň praktických diškurzov, na ktorých môžu byť v situačne podmienenej diskusii prinajmenšom v zastúpení vnesené záujmy všetkých zúčastnených a poznanie všetkých expertov. Diskurzívna etika musí klásť dôraz na to, aby na rovine praktického diškurzu neboli zisťované len záujmy všetkých zúčastnených, ale aby ich oni sami, resp. ich zástupcovia, mohli vzťahovať na stále sa zlepšujúce poznanie o očakávaných dôsledkoch a vedľajších dôsledkoch tých noriem, ktoré majú byť zdôvodnené (Apel, 1988, s. 270-274).

Habermas je známy ako predstaviteľ teórie komunikatívneho konania. Inštrumentálne konanie sa najviac prejavuje v sfére reklamy a politiky, je orientované „technickými“ pravidlami. Komunikatívne konanie je prirodzené a spravodlivé, nezávislé od moci, primárne orientované na porozumenie, poskytujúce zvnútornené (spoločenské) normy, preto je základným predpokladom diskurzívnej etiky. Podľa Stekauerovej (2008, s. 242) možno Habermasov relacionizmus komunikatívneho konania rozlíšiť na:

- *symetrické vzťahy nekomunikatívne* (rovnocenná neschopnosť vzájomne komunikovať);
- *symetrické vzťahy komunikatívne* (rovnocenná schopnosť vzájomne komunikovať);
- *asymetrické vzťahy komunikatívne* (nerovnocenná schopnosť vzájomne komunikovať).

Asymetria môže byť pritom negatívna (nadradenosť, panský vzťah) a pozitívna (dominancia), napr. dualizácia človek – príroda. Nečasová v súvislosti s diskurzívnou etikou uvádza van der Laana, ktorý aplikuje Habermasovu etiku na sociálnu prácu, pričom rozlišuje perspektívu systému a perspektívu životného sveta. Sociálni pracovníci sa môžu nachádzať v situácii, keď nároky klientov na platnosť môžu byť predmetom diskusie a keď východiskom je spoločná situácia. Častejšie však pracujú v rámci systémovej perspektívy, ktorej je vlastný nátlak na klienta. Ich povolanie totiž nesie zodpovednosť nielen za klienta, ale aj za spoločnosť. Sociálni pracovníci majú zodpovednosť, ktorá vychádza jednak z ich postavenia v rámci systému sociálneho štátu, rovnako aj z nezávislého postavenia. Zaujímajú pozíciu stredy medzi štátom

a občanom. Z aspektu systému im prináleží riadiaca funkcia a núti ich ku strategickému konaniu. Z pohľadu životného sveta im náleží funkcia pomoci, kde ide o komunikatívne konanie. Sociálnemu pracovníkovi teda nezostáva nič iné, len ovládať prechody medzi strategickým a komunikatívnym konaním (Laan, 1998, cit. in Nečasová, 2008, s. 35-37).

Analytická etika (metaetika)

Analytická filozofia je pravdepodobne najrozšírenejší filozofický prúd 20. storočia. Príznačný je pre ňu obrat k fenoménu jazyka, jeho analýza, skúmanie tvorby, definovanie a explikácia pojmov. Medzi jej iniciátorov patria Gottlob Frege (1848 – 1925), Bertrand A. W. Russel (1872–1970), Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951), George Edward Moore. Podľa Wittgensteina (2003, s. 73) je jedným z hlavných zdrojov našich nedorozumení skutočnosť, že nemáme jasný prehľad o význame našich slov a ich používaní. Účelom filozofie je potom logické vyjasňovanie myšlienok. Filozofia má myšlienky, ktoré sú inak akoby matné a hmlisté, vyjasniť a ostro ohraničiť.

Etikou sa začali výrazne zaoberať zvlášť filozofi anglosaskej oblasti v 2. polovici 20. storočia. Názov metaetika ukazuje, že ide o metateórie morálneho diškurzu. Aj z hľadiska etiky ide v analytickej filozofii o analýzu mravného jazyka po stránke lingvistickej, sémantickej, logickej a pragmatickej. Kladie si pritom otázky typu: „Sú morálne výpovede tvrdeniami o faktoch či vyjadrením pocitov alebo ide o skryté imperatívy? Aký význam majú slová *dobro*, *správny*, *slobodný*, *zodpovedný* a pod? Ako postupujeme, keď zdieľame morálne učenia?“ Príznačná pre analytickú etiku je aj heterogénnosť jednotlivých smerov.

G. E. MOORE (1873 – 1958) je predstaviteľom *etického intuitivizmu*, čo je jedna z kognitívnych etických teórií. Vyznačuje sa morálnym realizmom, teda uznáva jestvovanie objektívnych faktov mravnosti. Poznanie v oblasti morálky je možné. Pravdivosť morálnych súdov rozoznávame podľa neho pomocou mravnej intuície. Moore napísal slávne dielo *Principia Ethica* (1903), kde píše, že „etika si kladie všeobecnú otázku, čo je dobré“. Moore preto skúmal význam slova *dobré*. Uvádza v ňom, že „dobré“ nemôžeme

definovať alebo vysvetliť inými pojmami. Môžeme ho len ukázať v konaní alebo vo veciach tvrdiac: „Je to dobré“. Rozumieme mu intuitívne. Je to podobne ako nemôžeme slepému vysvetliť, čo je to žltá farba. Môžeme mu len podať kúsok žltého papiera alebo kabátu a povedať mu: „Je to žlté.“

Ralph B. PERRY (1876 – 1957) a Clarence I. LEWIS (1883 – 1964) sú predstaviteľmi *etického naturalizmu*, ktorý je ďalším smerom kognitivismu. Morálne úsudky sa dajú odvodiť z pravdivých viet o človeku a svete. Hľadanie správnej morálky sa stáva záležitosťou empirických vied. Presvedčivejší je však konkrétny mravný súd (napr. „musíš zachrániť tamto sa topiaceho človeka“), ktorý je chápaný ako syntéza normatívneho prvku („musíme zachrániť topiaceho sa“). Normatívny prvok potom možno vysloviť ako samostatný všeobecný mravný súd („musíš sa pomôcť tomu, kto je v núdzi“).

Alfred J. AYER (1910 – 1989), Charles L. STEVENSON (1908 – 1979), Charles K. OGDEN (1889 – 1957) a Ivor A. RICHARDS (1893 – 1979) sú predstaviteľmi *emotivismu* („hurá/baf teória“), jedného z nonkognitívnych smerov a nedeskriptivistickej koncepcie etiky. Podľa Ayera jestvujú dva druhy zmysluplných výrokov: logické a konštatovanie faktu. Morálne súdy nepatria ani k jednému z nich. Stoja mimo logický diskurz, a preto sa nemôžu stať premisami, a ani z nich nemožno vyvodiť logický záver. Význam morálnych výrokov a termínov tvoria mravné emócie, resp. pocity. „Dobré“ je podľa neho len morálny pocit, podobne ako „au“ je výraz pre pocit bolesti. Podľa Stevensona morálne súdy však neobsahujú len emócie, ale majú aj apelatívnu funkciu a môžu ovplyvňovať druhých. Napríklad výzva „krádež je zavrnutiahodná“ obsahuje aj apel na druhého, aby sám nekradol. Podľa Stevensona sa sociálny étos zakladá predovšetkým na emotívnej funkcii mravných slov (Anzenbacher, 1994, s. 261). Napríklad účelom slova „dobrý“ je vyjadriť emócie. Ak by sme však chceli vysvetliť, prečo sme sa tak cítili, zachádzali by sme ďalej, než emotivismus umožňuje (Thomson, 2004, s. 49).

Richard M. HARE (1919 – 2002) je predstaviteľom metaetickej teórie *univerzálneho preskriptivismu*. Ide o smer nonkognitivismu, teda popierajúci objektívnu a pravdivú platnosť morálky. Podľa neho

výrazy jazyka morálky slúžia na vyjadrenie ľudského postoja, tzn. majú praktický význam. Hare rozlišuje preskriptívne (predpisujúce, rozkazujúce) a deskriptívne vety (opisné, podávajú nám informácie, fakty). Etický príkaz obsahuje v sebe všeobecný princíp, že „niečo má byť“. Napríklad veta „krádež je zavrhnutiahodná“ neobsahuje len výzvu k nevykonávaniu krádeže. Ide o všeobecnú, nepodmienujú mravnú povinnosť záväznú pre všetkých ľudí. Mravné sudy však majú preskriptívny význam, pričom nie je možné na ne aplikovať pravdivostné podmienky.

John AUSTIN (1911 – 1960) a Peter F. SRAWSON (1919 – 2006) sa zaoberali deskriptívnou metafyzikou a sú autormi etickej *teórie rečových aktov*. Táto teória vychádza z toho, že v reči nielen konštatujeme fakty, ale hovorenie má aj povahu konania. Austin svoju teóriu aplikoval aj na dve základné témy filozofie, a síce na rozdiel medzi pravdivým a nepravdivým a rozdiel medzi faktom a hodnotou (por. Anzenbacher, 1994, s. 264-269).

Zhrnutie

Profesor Gluchman (por. 1998) uvádza, že pre súčasné etické teórie je charakteristická viac či menej akceptovaná diferenciacia a pluralita videnia sveta, jeho hodnotenia, a teda aj návrhov na riešenie morálnych problémov človeka na prelome tisícročia. Do popredia sa dostávajú skôr jednotlivé aspekty a hľadiská v jednotlivých etických teóriách, než formovanie ucelených či kompletných etických systémov. Medzi etikmi v súčasnosti prevláda názor, že každá z etických teórií obsahuje v sebe určitú pravdivostnú hodnotu, ale žiadna úplnú. Ich konkrétny význam závisí predovšetkým od jednotlivých problémov a navrhovaných spôsobov riešenia. Potrebné je skúmať silné a slabé stránky jednotlivých koncepcií v kontexte toho, ako dokážu pomôcť človeku pri hľadaní odpovedí na jeho otázky a morálne problémy každodenného života.

3 SOCIÁLNA SPRAVODLIVOSŤ A ĽUDSKÉ PRÁVA AKO ETICKÉ VÝCHODISKÁ SOCIÁLNEJ PRÁCE

Luboš Blaha

Pojem „sociálna spravodlivosť“ vo význame, ktorý v sebe zahŕňa požiadavku hospodárskej spravodlivosti v rozdeľovaní, objavuje sa až začiatkom devätnásteho storočia. Jeden z prvých, kto tento termín tematizoval, bol francúzsky socialistický teoretik Pierre-Joseph PROUDHON (1809 – 1865). O niečo neskôr sa k tomuto významu prihlásil aj slávny britský liberálny filozof John Stuart MILL. Úsilie o sociálnu spravodlivosť v devätnástom storočí sprevádzal taktiež obrovský rozmach robotníckeho hnutia, ktorý takisto značne pomohol v šírení myšlienky sociálnej spravodlivosti.

Pod sociálnou spravodlivosťou v širšom poňatí možno síce chápať akýkoľvek distribučný model, zahŕňajúci všetky relevantné spoločenské vzťahy (vrátane statusových práv, uznania menšinovej identity, ochrany životného prostredia a pod.), no pod týmto pojmom sa v užšom zmysle zvykne rozumieť doslova „ekonomická spravodlivosť“, v ktorej ide predovšetkým o problematiku spravodlivého rozdelenia nedostatkových materiálnych hodnôt. Z tohto hľadiska možno vo všeobecnosti tvrdiť, že koncepcie sociálnej spravodlivosti sa snažia o prekonanie istého formalizmu v poňatí distributívnej spravodlivosti a o dovedenie princípu vzájomnej rovnosti do všetkých sociálnych dôsledkov, vrátane materiálneho postavenia všetkých sociálnych skupín aj jednotlivcov. Ako tvrdí britský právny filozof Herbert HART (1907 – 1992), spravodlivosť v tomto zmysle môže byť chápaná ako čosi substanciálne (In Přebáň, 1997, s. 112).

Aká je teda substancia, podstata sociálnej spravodlivosti? Dá sa povedať, že v ideí sociálnej spravodlivosti sa odzrkadľuje dvojité presvedčenie: po prvé – je dobré a nevyhnutné odstraňovať núdzu, pričom nadbytok jedných by mal byť obetovaný naliehavým potrebám iných. Z tohto hľadiska, ako kedysi povedal už Proudhon, je v samotnom fakte biedy čosi, čo protirečí spravodlivosti. Po druhé

– priepastná nerovnosť prostriedkov medzi jednotlivými členmi spoločnosti je zlá sama o sebe a mala by byť viac či menej radikálne odstránená alebo aspoň zmiernená.

Ako vidno, v samej podstate pojmu sociálna spravodlivosť možno analyticky vystopovať koncept ľudských práv, keďže základným predpokladom spravodlivého rozdelenia sa stáva požiadavka, aby každá ľudská bytosť mala zabezpečené materiálne podmienky na dôstojný život. Takúto požiadavku možno najpresvedčivejšie obhájiť vtedy, ak vychádzame z presvedčenia, že každý človek disponuje určitými ľudskými právami, medzi ktoré patrí aj právo na dôstojné materiálne podmienky a sociálne zabezpečenie. Vo filozofii a etike sú koncepty sociálnej spravodlivosti a ľudských práv úzko späté, o čom sa onedlho presvedčíme.

3.1 Sociálna spravodlivosť: kritériá zásluh a potrieb

Prenesme sa do problematiky sociálnej spravodlivosti jedným názorným príkladom, ktorý používa americký filozof Robert NOZICK (1938 – 2002).

Nozick rozpráva príbeh slávneho basketbalistu Wilta Chamberleina, ktorý hrá výborný basketbal a priťahuje svojou hrou všetkých fanúšikov. Zaslúži si väčší príjem, keď je najlepším? – pýta sa Nozick. Jeho odpoveď je kladná. Ak Chamberlein hrá natoľko dobre, že sú ľudia ochotní za to, aby videli jeho výkon, platiť nepomerne viac, ako by ocenili ostatných jeho spoluhráčov, podľa Nozicka mu tie peniaze právom patria (Nozick, 1974, s. 160-163). Je to však naozaj tak?

Je podstatné si hneď na začiatku uvedomiť, že v rámci našej intuitívnej úvahy o tom, či je nepomerne vyšší príjem W. Chamberleina spravodlivý, resp. oprávnený, sa dostávame ku konfliktu dvoch veľmi bežných intuitívnych ponímaní spravodlivosti. Prvé z nich nás nabáda na to, aby sme prisúdili každému toľko, koľko si „zaslúži“, a teda tým, ktorí sú schopnejší, prisúdime pochopiteľne viac, prípadne všetko. Túto formu našich intuícii o spravodlivosti využíva vo svojom príklade Nozick. Nazvime tento rozmer spravodlivosti spravodlivosťou výkonu, resp. „zásluhovou spravodlivosťou“. Podľa nej má byť ohodnotenie jednotlivca úmerné jeho vynaloženému výkonu. Pritom však

bytostne záleží na kvalite tohto výkonu, pretože schopnejší majú byť podľa spravodlivosti výkonu „po zásluhe“ spravodlivo odmenení.

Otázka ešte znie, kto určuje kvalitu (zásluhu, resp. záslužnosť) daného výkonu? Odpoveď moderných neoliberalov, vrátane Nozicka, ale aj Friedricha von HAYEKA (1899 – 1992) znie, že trhový mechanizmus. Títo autori zároveň vehementne odmietajú akýkoľvek iný mechanizmus rozpoznania kvality výkonu. Avšak, ako vieme, v histórii myslenia sa možno stretnúť aj s inými identifikátormi kvality, ako napríklad význam výkonu pre komunitu, apriórna nadradenosť výkonov privilegovaných vrstiev či morálna sila výkonu (morálna zásluha). Napokon, prvý, kto sa prestal pýtať na mechanizmus určenia kvality výkonu a obrátil pozornosť na jeho kvantitu, a teda odrobenú prácu, bol známy nemecký komunistický filozof Karl MARX (1818 – 1883), ktorý v rámci prvého stupňa komunistickej spoločnosti obhajoval krédo „každému podľa jeho práce“ (v druhom stupni komunizmu obhajoval krédo „každému podľa jeho potrieb“).

Nateraz si len pamätajme, že spomínaný rozmer spravodlivosti nazveme „zásluhová spravodlivosť“, pretože vo všeobecnosti odmeňuje jednotlivca na báze jeho vlastných kvalít, resp. zásluh (akokoľvek rozpoznaných), a to bez ohľadu na iných jednotlivcov či na celok spoločnosti. Ako spravodlivý či nespravodlivý teda možno označiť len vzťah jednotlivca k jeho veciam, pričom vzťah jednotlivca a jeho vlastníctva k iným jednotlivcom s ich vlastníctvom je v tomto prípade irelevantný. Pripomeňme ešte, že v politickom a etickom myslení sa stretávame v súčasnosti najmä s troma základnými požiadavkami týkajúcimi sa „zásluhovej spravodlivosti“: po prvé – spravodlivé je to, čo človek získal v súlade so súčasne platným právom a trhovým mechanizmom (Nozick, Hayek a iní); po druhé – spravodlivé je zožať ovocie svojej práce (Marx); po tretie – spravodlivosť by mala odrážať morálne zásluhy (v určitom zmysle tento postoj obhajujú súčasní komunitaristickí filozofi, napr. Alasdair MacIntyre (nar. 1929). Vo všeobecnej podobe teda ide všetko o teórie, ktoré vychádzajú zo zásluh ako určujúceho kritéria spravodlivosti a väčšinou vnímajú distributívnu spravodlivosť na spôsob klasického

justiniánskeho „*suum cuique tribuere*“, teda „každému to, čo mu patrí“ (Blaha, 2009, s. 422).

Druhá intuícia o spravodlivosti nás, naopak, privádza k myšlienke, že je nevyhnutné brať do úvahy aj menej schopných jednotlivcov (nech už je kritériom kvality, resp. schopnosti trh alebo čokoľvek iné) a voči nikomu by sa teda nemalo pristupovať tak, aby daný človek stratil dôstojnosť či dokonca samotnú možnosť prežiť. Táto intuícia vychádza najmä z chápania spravodlivosti ako rovného prístupu a prebúda sa v ľuďoch predovšetkým vo vyhrotených situáciách, pri pohľade na utrpenie chudobných a hladujúcich. Povedané zjednodušene, ak niekto „spravodlivo“ dospel k miliardám a iní „spravodlivo“ umierajú od hladu, „spravodlivé“ to nie je. V tomto prípade nestačí „zásluhová spravodlivosť“, naopak, ponúka sa „výsledkový“ princíp sociálnej spravodlivosti, motivovanej kritériom potrieb. Kľúčom k spravodlivému rozdeleniu materiálnych statkov teda v tomto prípade nie je kritérium zásluh, resp. výkonu, ale potrieb, resp. solidarity.

Zmyslom tohto poňatia spravodlivosti je vyrovnanie spoločenských podmienok pre všetkých jednotlivcov, alebo aspoň zabezpečenie dôstojného minima pre prežitie každého ľudského tvora. Vzťah jednotlivca k jeho veciam je v tomto prípade závislý od jeho vzťahu k ostatným jednotlivcom s ich vlastníctvom, resp. od jeho vzťahu k celej spoločnosti, ktorej je členom. Kým teda v poňatí „zásluhovej spravodlivosti“ možno hovoriť len o spravodlivom vzťahu jednotlivca k veciam, v tomto prípade hovoríme o spravodlivom vzťahu k iným ľuďom. Tento prístup k spravodlivosti možno celkom pokojne nazvať „sociálnou spravodlivosťou“, aj keď len v užšom slova zmysle. Samotné slovo „sociálny“ evokuje pohľad spoločnosti ako celku, a teda opodstatňuje redistribučné požiadavky. V širšom slova zmysle však sociálna, resp. distributívna spravodlivosť zahŕňa aj vyššie spomenutú „zásluhovú“ spravodlivosť. Aby sme diskusiu nemiatli rovnakými pojmami, nazvime túto dimenziu sociálnej spravodlivosti „spravodlivosťou podľa potrieb“, pretože de facto zákonite vyžaduje redistribučnú (prerozdeľovaciu) politiku vzhľadom na potreby jednotlivcov (Blaha, 2006, s. 12-14).

Ako teda vidno, vo všeobecnosti možno v etike a politickej filozofii rozpoznať dve základné distribučné kritériá: zásluhy a potreby. V tej najbežnejšej podobe sa tieto pojmy používajú asi takým spôsobom, ako naznačuje britský teoretik Nicholas Barr (1998, s. 53): „Zásluhový aspekt implikuje, *ceteris paribus*, že ten, kto pracuje viac hodín, si zaslúži väčšiu odmenu a aspekt potrieb implikuje, že by sa nemalo stať, že jednotlivec, ktorý je práceneschopný, bude hladovať.“

Ak koncept zásluh vymedzíme v širšej rovine, pod zásluhami rozumieme nielen morálne zásluhy, ale akúkoľvek maticu individuálneho odmeňovania na báze výkonu jednotlivca. Bežne sa s konceptom zásluh stretávame napríklad v sociálnej politike pri dôchodkovom zabezpečení a hovoríme o nich, keď chceme zdôvodniť vyššie dôchodky pre tých, čo počas produktívneho veku lepšie zarábali. Implicitným etickým kritériom je v tomto prípade chápanie zásluh ako akýchkoľvek výhod, ktoré produkuje trh práce a príslušné ohodnotenie jednotlivých profesií, ktoré prináša. Ako sme však mohli vidieť, koncept zásluh možno vnímať v etickej rovine aj iným spôsobom (práca, morálne zásluhy, pracovitosť a pod.). Čo sa týka konceptu potrieb, tam je situácia jednoduchšia. Základom konceptu potrieb je totiž vo všeobecnosti hodnota solidarity (v zmysle nerecipročného prevodu). Znamená to, že ide o prevody od silnejších ku slabším, napr. od bohatých k chudobným, od zdravých ku chorým, od osôb v produktívnom veku k dôchodcom a pod. Podstatou je naplnenie základných ľudských potrieb bez ohľadu na to, či si to človek zaslúži, alebo nie. Najčistejším príkladom využitia konceptu potrieb v realite je sféra zdravotnej starostlivosti vo vyspelých sociálnych štátoch. Vo sfére zdravotnej starostlivosti v ideálnom modeli nefigurujú žiadne zásluhy jednotlivcov. Zdravotná opatera sa im poskytuje v takej miere, v akej *potrebujú*.

Prirodzene, málokedy je možné naplniť všetky ľudské potreby a málokterá teória spravodlivosti také niečo vyžaduje. Zväčša sa vychádza z predpokladu, že určité potreby majú väčšiu intenzitu než iné. Súvisí to aj s hierarchizáciou potrieb. Napríklad, podľa Abrahama MASLOWA (1908 - 1970) určité základné potreby, ako

smäd či hlad, musia byť uspokojené skôr než iné ľudské potreby, ako napríklad sebarealizácia. Povedané expresívne, človek sa môže slobodne realizovať, až keď má plný žalúdok. Človek, ktorý je extrémne hladný, netuží po ničom inom ako po jedle. Takýto stav môže dokonca zmeniť aj jeho aktuálny pohľad na budúcnosť. Hladného človeka odrazu prestane zaujímať sloboda, láska, politika, vzdelávanie, spoločenstvo, dôstojnosť a pod. Hladujúci človek si myslí, že ak by mal do konca života zabezpečené jedlo, bude dokonale šťastný. Samozrejme, vo chvíli, keď uspokojí hlad, začne okamžite myslieť na iné potreby. Podľa Maslowovej teórie však nemožno myslieť na slobodu skôr ako na základné materiálne zabezpečenie. Fyziologické potreby sú na prvom mieste nie preto, že by sa okolo nich točil celý život, ale preto, že jedine bez nich žiaden život nie je možný. Aj preto Maslow usporiadal potreby do hierarchickej štruktúry, a to nasledovne: 1. fyziologické potreby, 2. potreby bezpečia (istoty), 3. sociálne potreby, 4. potreby uznania, 5. potreby sebarealizácie.

Okrem zásluh a potrieb zvyknú medzi základné kritériá spravodlivej distribúcie niektorí autori radiť aj ľudské práva. Ako uvidíme, koncept ľudských práv vo svojich teóriách skutočne využívajú aj najvýznamnejší súčasní teoretici spravodlivosti (Rawls, Nozick, atď.), ale pravdou zároveň ostáva, že títo teoretici koncept ľudských práv prinajmenšom implicitne vyvodzujú buď z kritéria zásluh (trhové zásluhy v prípade absolútnych vlastníckych práv u Nozicka), alebo z kritéria potrieb (sociálne a politické práva vyplývajú u Rawlsa z konceptu primárnych dohier, ktoré sú chápané ako fundamentálne potreby jednotlivcov). Otvorenou otázkou teda ostáva, či ľudské práva možno chápať ako tretie základné kritérium spravodlivosti. Bez ohľadu na to je zřejmé, že ľudské práva, či už ako substantívum alebo ako derivát teórií spravodlivosti, zohrávajú v úvahách o sociálne spravodlivom rozdelení kľúčovú úlohu. Aj preto sa im budeme bližšie venovať v ďalších častiach.

3.2 Novoveká škola prirodzených práv

V moderných teóriách spravodlivosti sa rozvinul spor medzi zástancami tzv. deontologickej etiky (základom je kantovská etika morálnej povinnosti, logika úmyslu, autonómnosť jednotlivca a koncept ľudských práv) a tzv. konzekvencialistickej etiky (základom je skúmanie morálnej povahy dôsledkov našich činov, či už v podobe väčšieho šťastia, blaženosti alebo všeobecného úžitku spoločnosti). Fundamentom deontologických teórií spravodlivosti je pojem ľudských práv, ktoré sú absolútne a neodcudziteľné. Naopak, fundamentom konzekvencialistických teórií, predovšetkým utilitarizmu, je koncept spoločenského úžitku, v mene ktorého je možné porušiť aj ľudské práva, ak by to viedlo k vyššiemu blahobytu pre čo najväčší možný počet ľudí.

Spor týchto dvoch etických koncepcií je aktuálny v každodenných situáciách a vytvára neustále morálne dilemy, či už v medzinárodnej politike (ak by sme chceli zachrániť veľké množstvo ľudí, máme právo mučiť, zabiť či iným spôsobom porušiť ľudské práva odsúdeného teroristu, ktorý niekde nastrožil bombu?), v sociálnej politike (ak by sme chceli pomôcť chudobným či dokonca hladom trpiacim ľuďom, máme právo siahnuť na vlastnícke práva majetnejších?), v medicíne (ak by sme vynali liek, ktorý by zachránil stovky miliónov ľudí, môžeme „obetovať“ zopár jednotlivcov na výskum, ktorý by viedol k nájdeniu vakcíny?), ale aj v sociálnej práci, v právnej oblasti, v ekonomike či každodenných etických dilemách bežných ľudí.

V sociálnej práci sa ako základný predpoklad udomácnila koncepcia, ktorá vychádza z ĽUDSKÝCH PRÁV. Znamená to, že v centre pozornosti sociálneho pracovníka má stať jednotlivec so svojimi neodcudziteľnými právami. Nech je klient v akejkoľvek zlej sociálnej, psychickej či materiálnej situácii, nemôžeme ho „obetovať“ v mene žiadneho „vyššieho“ cieľa či všeobecného úžitku. Náš vzťah k nemu možno vyjadriť prostredníctvom metafory, ktorej sa v oblasti sociálnej filozofie hovorí „stávka o oči“ (autorom tejto metafory je Nozick). Podľa tejto metafory si musíme predstaviť, že medicína už zašla tak ďaleko, že dokáže vyliečiť slepotu, a to tak, že slepému jednotlivcovi dokáže operačným zákrokom vyňať choré

oko a nasadiť zdravé oko od vidiaceho jednotlivca. Morálna otázka znie: „Môžeme teraz všetkých slepých ľudí vylicit' zo slepoty tak, že zdravým ľuďom, ktorí vidia na obe oči, zoberieme jedno oko a darujeme ho slepcom?“ Podľa utilitaristickej etiky všeobecného úžitku by bol takýto čin na mieste, pretože jeho dôsledkom (!) by bol stav, kedy by každý videl, hoci len na jedno oko. Slepci by získali väčšie množstvo úžitku (znova by získali zrak), než by zdraví jednotlivci stratili (prišli by o jedno oko, ale stále by na jedno videli). Podľa liberálov a iných zástancov koncepcie ľudských práv je však takýto prístup neospravedlňiteľný. Človek má určité základné ľudské práva (v tomto prípade právo na telesnú integritu) a tie nemožno porušiť v mene žiadneho vyššieho dobra. Inými slovami, nemožno obetovať jedného človeka v záujme iného človeka ani celej spoločnosti.

Otázka je, čo sú to vlastne ľudské práva? O akých právach hovoríme? Aj keby sme pripustili, že takéto práva nemôžeme nikomu odňať za žiadnych okolností, stále nevieme, čo konkrétne sa za týmto konceptom skrýva. Máme teraz dve možnosti. Buď si len taxatívne vymenujeme ľudské práva, ktoré sú uvádzané v najznámejších medzinárodných dokumentoch, chartách, listinách, alebo sa pokúsime pochopiť vývoj v tejto oblasti na príkladoch význačných ľudsko-právnych (zväčša liberálnych) mysliteľov. V stručnosti využijeme obe tieto metódy, ale začneme historickým výkladom, aby sme si ukázali, že ľudské práva nie sú ničím, čím by ľudia disponovali od nepamäti, a že aj výpočet ľudských práv sa neustále rozširuje a zväčšuje. Sústredíme sa na filozofov 20. storočia, ale v stručnosti sa musíme zmieniť aj o starších mysliteľoch. Zmienky o ľudských právach možno vystopovať už v antickej filozofii (náznaky cítiť napríklad v stoickej filozofii) či v stredoveku (Jean Gerson, Johannes Althusius atď.), no koncepcne sa o univerzálnych právach človeka začalo hovoriť až v 17. a 18. storočí v rámci tzv. novovekej školy prirodzených práv. Teórie prirodzených práv nájdeme v tomto období v dielach takých filozofov ako Hugo Grotius, Thomas Hobbes, John Locke či Jean-Jacques Rousseau.

Väčšina spomínaných autorov využila vo svojej argumentácii tzv. kontraktualistický model, čiže model spoločenskej zmluvy. V rámci

tohto modelu vykreslili stav spoločnosti bez existencie štátu (tzv. prirodzený stav alebo pôvodný stav) a argumentovali, že tento stav má viaceré nedostatky, pre ktoré by sa jednotlivci dobrovoľne rozhodli podpísať tzv. spoločenskú zmluvu, ktorá by zriadila štát chrániaci ich prirodzené práva.

V zásade platí, že čím títo autori temnejšie vykreslili pôvodný stav, tým silnejší štát ospravedlňovali. Príkladom je britský filozof Thomas HOBBS (1588 – 1679), ktorý je dodnes inšpiráciou najmä pre konzervatívne myslenie. Hobbes vo svojom diele *Leviathan* opisuje prirodzený stav ľudstva pred vznikom štátu ako stav spoločenskej anarchie, v ktorom vládne absolútna sloboda a človek je oslobodený od akýchkoľvek záväzkov. Celý tento stav absolútnej slobody a rovnosti bol však podľa Hobbesa ľudom pramálo prospešný, pretože človek bol človeku vlkom. Ľudia síce mali právo na všetko, ale účinok tohto „práva“, ako Hobbes podotýka, bol skoro taký istý, ako keby žiadne také ich právo neexistovalo: „Aj keď totiž mohol každý o každej veci hovoriť: ‚To je moje‘, predsa tú vec nemohol užívať kvôli susedovi, ktorý rovnakým právom a rovnakou silou presadzoval, že je jeho“ (Hobbes, 1988, s. 141). V prirodzenom stave teda podľa Hobbesa panuje vojna všetkých proti všetkým, a tú nemôže nikto považovať za žiaducu. Musí preto dôjsť k spoločenskej zmluve, na základe ktorej sa ustanovuje absolútny štát, ktorý bude chrániť ľudí pred anarchiou a nebezpečenstvami pôvodného stavu.

Ďalší britský filozof, John LOCKE, je považovaný za otca klasického liberalizmu. Liberalizmus vznikol koncom 17. storočia ako opozičná filozofia voči absolutistickej moci. Vyjadroval záujem a názory bohatého meštiactva, ktoré túžilo, okrem iného, po bezpečnosti svojho majetku. Základné práva, ktoré Locke obhajoval vo svojej politickej filozofii, a to právo na život, majetok a slobodu, sa stali heslami radikálnych puritánov (independentov) v anglickej revolúcii. Locke dokazoval, že vlastníctvo vzniklo už v prirodzenom stave, pretože jeho vzniku nemusela predchádzať spoločenská zmluva a štátna moc, ako tvrdil Hobbes. Jeho záver vyplýva i z podstatne rozdielneho chápania prirodzeného stavu ako mal Hobbes. Podľa Locka v prirodzenom stave spoločnosti nevládla vojna všetkých proti všetkým, ale rovnosť a sloboda. Dalo by sa

povedať, že prirodzený stav je pre Locka stavom civilizovanej a umiernennej anarchie, v ktorej ľudia žijú v pokoji a harmónii a jediné, čo ich sužuje, je ich strach z toho, že ich niekto beztrestne oberie o ich základné práva na život, vlastníctvo a slobodu. Spoločnosť všeobecne – a obzvlášť potom štát – je podľa Locka neprirodzená vec, je to umelý výtvor vybudovaný racionálnymi jednotlivcami, ktorí chcú hájiť svoje záujmy. Prvoradá úloha štátu je teda iba ochrana základných práv jeho obyvateľov, najmä ich práva na vlastníctvo.

Holandský mysliteľ, liberálny filozof Hugo GROTIUS (1583 – 1645), ktorý sa všeobecne považuje za zakladateľa doktríny prirodzených práv, zastával podobné východiská ako John Locke. Tvrdí, že pôvodne dal Boh spoločné právo na užívanie statkov všetkým ľuďom a každý si bral, čo potreboval, bez toho, aby existovalo súkromné vlastníctvo. Ale postupom času, ako rástol ľudský rod a zvyšovali sa záujmy a túžby ľudí, vynáralo sa vlastníctvo najskôr movitých a potom nemovitých vecí. Prišiel čas, keď bol nevyhnutné rozdeliť pôdu medzi všetky rodiny a od čias tohto všeobecného delenia všetkých vecí platí právo prvého nadobudnutia ako oprávnenie pre súkromné vlastníctvo. Štát, ktorý vznikol, má za úlohu najmä ochranu súkromného majetku. Čo je však najdôležitejšie, Grotius je presvedčený, že prirodzené práva sú výsledkom ľudského rozumu a vo svojej podstate ich nemôže človeku odobrať nikto, ani Boh.

Oveľa radikálnejšie myšlienky než spomínaní traja autori zastával francúzsky filozof Jean-Jacques ROUSSEAU (1712 – 1778), ktorý sa neskôr stal inšpiráciou pre mnohé radikálno-demokratické a socialistické koncepcie. Vo svojom *Pojednaní o pôvode nerovnosti* Rousseau vystupuje proti vlastníckemu spôsobu života, odmieta civilizačný postup ľudstva a hlása návrat k prírode, k prirodzenosti človeka. Idylický prirodzený stav podľa Rousseaua končí v tej chvíli, keď si prvý človek privlastňuje časť pôdy: „Onen človek, ktorý si obsadil istý kus pozemku, prehlásil: ‚Toto je moje!‘ a našiel dosť prostoduchých ľudí, ktorí mu to uverili, bol skutočným zakladateľom občianskej spoločnosti. Koľkých zločinov, vojen a vrážd, biedy a hrôzy by bolo ľudstvo ušetrené, keby bol niekto vytrhol koly,

zasypal priekopy a zavola na svojich druhov: „Strážte sa počúvať tohto podvodníka. Ste zatratení, ak zabudnete, že ovocie patrí všetkým a zem žiadnemu“ (Rousseau, 1977, s. 88). Vo svojom kľúčovom sociálno-filozofickom diele s názvom *Spoločenská zmluva* však už Rousseauova základná otázka znie inak: „Ako by bolo možné prekonať nerovnosť, pokiaľ návrat k prostému životu v harmónii s prírodou nie je možný, pokiaľ je spoločenský život nevyhnutný a pokiaľ sa navyše stal podmienkou ďalšieho rozvoja ľudských kvalít?“ Rousseau ako odpoveď na túto otázku ponúka koncept spoločenskej zmluvy, v ktorej priznáva legitimitu štátnej moci, ale tá sa musí odvíjať od tzv. všeobecnej vôle, ktorú produkujú jednotlivci v konkrétnom štátnom zriadení. Rousseau teda nepriamo dospieva k záveru, že ochrana rovnosti a slobody jednotlivcov môže byť garantovaná iba demokratickým zriadením.

Boli to najmä Rousseauove myšlienky, ktoré silne ovplyvnili formuláciu prvého oficiálneho zoznamu univerzálnych ľudských práv na európskom kontinente, a teda *Deklaráciu práv človeka a občana*, ktorá bola prijatá v roku 1789 po vypuknutí Veľkej francúzskej revolúcie. V deklarácii sa kladie silný dôraz na ľudskú slobodu, občiansku rovnosť, vlastnícke práva a vládu zákona. Trinásť rokov pred Veľkou francúzskou revolúciou bol na americkom kontinente prijatý iný významný dokument, na ktorého vznik mala prostredníctvom myšlienok Thomasa JEFFERSONA (1743 – 1826) silný vplyv liberálna koncepcia Johna Locka – išlo o *Deklaráciu nezávislosti* z roku 1776, v ktorej sa odzrkadlilo presvedčenie jej autora, Jeffersona, že všetci ľudia disponujú neodcudziteľnými právami na život, slobodu a hľadanie šťastia. Začala sa éra ľudských práv, ktorá svoje vyústenie zažila až v 20. storočí, keď od druhej svetovej vojny patrí doktrína univerzálnych ľudských práv medzi základné predpoklady fungovania civilizovanej spoločnosti.

3.3 Teórie spravodlivosti v 20. storočí: John Rawls a Robert Nozick

Ako sme spomínali v predošlej časti, v 20. storočí sa proti sebe na poli morálnej a politickej filozofie postavili dve hlavné koncepcie – utilitaristické (úžitok) a deontologické (ľudské práva). Najznámejším predstaviteľom deontologických teórií sa stal americký filozof John RAWLS (1921 – 2002), ktorý v roku 1971 vydal svoju prelomovú prácu *Teória spravodlivosti*. Namiesto utilitarizmu v nej ponúkol kantovsky interpretovaný kontraktualistický model, čím oprášil dávno zabudnutú metódu, ktorú svojho času spopularizovali Hobbes, Locke či Rousseau.

Rawls vo svojej teórii vychádza z fiktívnej spoločenskej zmluvy navzájom nezainteresovaných egoistov, ktorým chýbajú poznatky o svojej sociálnej pozícii, majetku a inteligencii (sú za tzv. závojom nevedomosti). Ako takí môžu nestranné rozhodovať o sociálnej spravodlivosti? Podľa Rawlsa, pokiaľ nemôžu sledovať svoje partikulárne záujmy, zvolia si také princípy spravodlivosti, ktoré síce pripúšťajú sociálnu nerovnosť, ale iba vtedy, ak z nej budú mať čo najväčší prospech tí najchudobnejší a najzraniteľnejší. Takýto záver pritom nevyplýva z altruizmu, ale z číreho egoistického racionalizmu. Človek, ktorý nepozná svoju sociálnu situáciu, nebude riskovať, že sa ocitne v pozícii žobráka a vydedenca. Preto radšej zvolí princípy spravodlivosti, ktoré spoločnosť dovedú k sociálnemu štátu.

Aby sme si tento Rawlsov morálny model bližšie osvetlili, na chvíľu sa pri ňom pristavme. Je zrejmé, že o slušnej pozícii v rámci vyjednávania by sa nedalo hovoriť, pokiaľ by niektorí z vyjednávajúcich jedincov mali omnoho lepšie východiskové pozície, ako ostatní. V takomto prípade by zvolená koncepcia spravodlivosti zodpovedala ich záujmom a nie záujmom každého rozhodujúceho jednotlivca. Fundamentálna myšlienka autonómie a rovnosti morálnych subjektov, ktorá je základom všetkých liberálnych teórií, by tak nebola naplnená. Nemožno teda prijať reálne existujúce podmienky pre rozhodovanie o tom, čo je a čo nie je spravodlivé. V tomto smere je Rawlsove rozhodnutie modelovať východiskové podmienky zmluvných strán z viacerých morálnych

dôvodov celkom pochopiteľné. Otázkou však naďalej ostáva, ako tieto slušné východiskové podmienky charakterizovať.

Už spomínanú hypotetickú situáciu, v ktorej sa racionálni jednotlivci stretávajú, aby rozhodli o princípoch, ktoré budú fundamentálne určujúce pre základnú štruktúru spravodlivej spoločnosti nazýva Rawls tradične pôvodným stavom. Táto situácia je charakteristická vzájomnou nezainteresovanosťou zmluvných subjektov, ktorí sledujú len svoje vlastné ciele (čo je podľa neho dostatočne slabou podmienkou, keďže sledovanie cudzích záujmov nemožno od zmluvných strán očakávať) a najmä informačnými obmedzeniami, ktoré zabezpečujú slušné rozhodovanie o spravodlivosti. Rawls tieto obmedzenia pomenúva metaforickým súсловím – závoj nevedomosti.

Ľudia teda v pôvodnom stave rozhodujú o princípoch spravodlivosti za závojom nevedomosti, a teda bez toho, aby niečo vedeli o svojich kvalitách, či už bytostných alebo akcidentálnych. Nepoznajú tak svoje postavenie z pozície majetku, spoločenského a triedneho statusu či dokonca inteligenčných a fyziologických dispozícií. Toto všetko Rawls označuje za morálne náhodné, pretože za žiadnu z týchto vlastností nemožno činiť ľudí zodpovedných. Jednotlivci za závojom nevedomosti nepoznajú svoju spoločenskú zakotvenosť, a teda nevedia nič o svojej identite. Dokonca aj otázka individuálnych schopností a inteligencie je z hľadiska pýtania sa po spravodlivosti irelevantná. Rawls v súvislosti s týmito danosťami hovorí veľavravne o prírodnej lotérii, ktorú nemožno chápať ako zásluhu. Prírodné rozdelenie kvalít, ako i fakt, že sa ľudia rodia do určitých pozícií v spoločnosti, nie je podľa Rawlsa ani spravodlivé, ani nespravodlivé – sú to jednoducho prirodzené fakty. Avšak spravodlivé a nespravodlivé je to, ako sa k týmto skutočnostiam stavajú inštitúcie. Spoločenský systém nie je nejakými ľuďmi nekontrolovateľným nemenným poriadkom, ale, naopak, má byť vzorom pre ľudské konanie. V záujme korektného rozhodnutia o spoločenskej spravodlivosti sa preto z úvah o nej vylučujú náhodnosti prírody (Rawls, 1994, s. 71).

Bez toho, aby sme si podrobne vysvetľovali Rawlsovu argumentáciu, zhrňme si, že Rawls dosahuje vymedzenie pôvodného

stavu, ktorý je z racionalistického hľadiska pre rozhodovanie o spravodlivosti najvhodnejšie. Dospieva zároveň aj k logickému záveru svojej koncepcie, a teda k svojim dvom slávnym princípom spravodlivosti ako slušnosti. Avšak prv, než sa k týmto princípom dostaneme, ostáva urobiť ešte jeden krok, a to určiť metódu, pomocou ktorej by sa morálne a racionálne subjekty v rámci Rawlsom vymedzenej situácie o spravodlivosti rozhodovali. Ide vlastne o otázku miery rizika, ktorú by tieto subjekty boli schopné pri svojom rozhodovaní vzhľadom na výsledný stav tolerovať. Rawls sa snaží ukázať, že ľudia by v takomto postavení, čiže v postavení neistoty a nevedomosti, volili princípy spravodlivosti veľmi opatrne. V hre je totiž príliš veľa – primárne statky, o ktorých spravodlivej distribúcii sa má rozhodnúť, totiž môžu znamenať v prípade ich nedostupnosti bezpochyby dramatické dôsledky pre život každého jednotlivca. Bez nich sa možno ocitnúť v otrockej situácii bez práv a slobôd; v situácii, ktorá znemožňuje akokoľvek zlepšiť svoje postavenie, pretože chýbajú príležitosti; či dokonca v situácii, keď je samotné prežitie ohrozené absenciou aspoň základného príjmu, majetku či zdroja obživy. Navyše, po odhalení závoja nevedomosti sa možno ocitnúť v situácii vydedenca spoločnosti, čiže človeka bez rešpektu, bez prostriedkov a bez spoločenskej vážnosti, slovom, bez spoločenských podmienok na rozvinutie sebaúcty. Toto všetko je v hre a ľudia za závojom nevedomosti sú si vedomí katastrofálnych dôsledkov, ktoré by im mohla pripraviť ich nesprávna voľba. Podľa Rawlsa teda využijú metódu maximinového pravidla. To im napovedá, aby usporiadali alternatívy podľa ich najhorších výsledkov. Prijat' by teda mali tú alternatívu, ktorej najhoršie možné výsledky sú lepšie než najhoršie výsledky iných alternatív (Rawls, 1994, s. 100-101). Inými slovami, títo ľudia porovnávajú rôzne alternatívne poňatia spravodlivosti z hľadiska predpokladu, že sa v rámci tej alebo onej koncepcie spravodlivosti ocitnú v najhoršej možnej pozícii (napríklad v pozícii neslobodného bedára a pod.).

Dostávame sa teda konečne k formulácii princípov spravodlivosti, ktoré by boli vybrané v situácii Rawlsom charakterizovanej spoločenskej zmluvy. Tie hovoria zhruba to, že každý musí mať maximálnu politickú slobodu zosúladiťelnú s rovnakou slobodou

druhých a že nerovnosti čo do moci, bohatstva, príjmov a ďalších zdrojov smú existovať len natoľko, nakoľko pôsobia k absolútnemu prospechu tých členov spoločnosti, ktorí sú na tom najhoršie. Prvý princíp nám teda hovorí o rovnosti slobody a práv, druhý princíp obsahuje vo svojej prvej časti stanovenie slušnej rovnosti príležitostí a napokon, vo svojej druhej časti, slávny princíp diferencie, ktorý pripúšťa nerovnosť, avšak iba za podmienky, že najznevýhodnenejší sú na tom lepšie, než by boli za situácie striktnej rovnosti. Takto sa lepšie postavenie čo do majetku pripúšťa len v prípade, keď najmenej zvýhodnení členovia spoločnosti majú z toho čo najvyšší prospech.

Ako je teda zrejmé, Rawlsova teória spravodlivosti v záujme ľudských práv nielenže dovoľuje vynucované prerozdelenie, ale ho priamo vyžaduje všade tam, kde fungovanie trhu spôsobuje odchylenie distribúcie od zásady vyjadrenej dvoma podmienkami druhého princípu. Pretože pokiaľ trh v dobre usporiadanej spoločnosti umožňuje niektorým aktérom vyťažiť zisky bez toho, aby prispeli k zlepšeniu osudu tých najznevýhodnenejších, potom by časť ich ziskov mala byť na týchto znevýhodnených prevedená. Inými slovami, Rawls takto nachádza legitimitu pre sociálny štát, pričom vychádza čisto z liberálnych individualistických pozícií. Rozdelenie základných ľudských práv teda predpokladá, že štát sa pokúsi prerozdeliť bohatstvo v spoločnosti tak, aby čo najviac zlepšil situáciu chudobných (Kis, 1997, s. 21).

Iný pohľad na ochranu ľudských práv ponúka americký libertínsky filozof Robert NOZICK. Podľa Nozicka je ospravedlniteľný iba ten štát, ktorý neporušuje absolútne ľudské práva jednotlivca, čiže tzv. minimálny štát, resp. štát – nočný strážnik. Každý väčšmi extenzívny štát je neoprávnený, pretože ak vyberá dane od svojich občanov kvôli redistribučnej politike, berie tým jednotlivcovi (daňovému poplatníkovi) časť jeho vlastníctva, časť jeho práce, hodiny jeho života. Jednotlivec sa tak vlastne čiastočne stáva štátnym vlastníctvom. Nozick tvrdí, že ak chápeme jednotlivca ako slobodnú a autonómnu bytosť, toto nemožno akceptovať.

Pochopiteľne, aby štát zabezpečil ľuďom bezpečnosť (a teda právo na život a na vlastníctvo), takisto potrebuje byť financovaný svojimi občanmi, a teda dane sú nevyhnutné. To si Nozick dobre uvedomuje. Otázka teraz stojí: „Ako možno ospravedlniť dane vyberané na zaisťovanie bezpečnosti a zároveň odmietat' dane na redistribučnú sociálnu politiku?“ Obe by predsa v nozickovskej terminológii mali znamenať to isté – nútené práce. Nozick teda musí nájsť spôsob, ako ospravedlniť minimálny štát, ktorý (aj keď v minimálnej miere, ale predsa) vyžaduje redistribúciu, a to v oblasti bezpečnosti a ochrany absolútnych (i keď v jeho ponímaní celkom formálnych) práv. Pri tejto príležitosti vytvára vo svojom diele *Anarchia, štát, utópia* hypotetický príbeh postavený na predstave pôvodného, prirodzeného stavu akejsi umiernennej anarchie, v ktorom žijú jednotlivci bez akýchkoľvek inštitúcií v relatívne pokojnom usporiadaní, avšak v neistote a v strachu o svoj majetok a o svoju bezpečnosť. Podobne ako u Locka, aj u Nozicka si možno všimnúť, že tento stav je chápaný viac historicky ako v iných koncepciách spoločenskej zmluvy. Nozick sa totiž opiera o ďalší metodologický nástroj, ktorý si požičiava od Adama SMITHA – tzv. neviditeľnú ruku.

Snaží sa nám teda vykresliť príbeh, v ktorom sa spontánnym procesom vytvára minimálny štát na zabezpečenie bezpečnosti a ochrany vlastníckych práv ľudí. Ukazuje, že ľudia na zabezpečenie svojho majetku a svojej bezpečnosti spontánne prichádzajú k utváraniu rôznych ochranných spoločenstiev, ktoré sa neskôr spontánne pretransformujú na komerčnú bázu, pričom nakoniec jedna z týchto ochranných agentúr pohltí tie ostatné a získa monopol na ochranu najskôr svojich členov, a potom aj na ochranu všetkých ostatných ľudí, žijúcich na danom území. Takto pomocou neviditeľnej ruky spontánne vzniká (resp. mohol by vzniknúť) minimálny štát, pričom žiaden viac extenzívny štát (povedzme sociálny štát po vzore Rawlsových princípov spravodlivosti), ako upozorňuje Nozick, by pomocou takéhoto spontánneho procesu vzniknúť nemohol. Štát, v ktorom by bola tematizovaná otázka sociálnej spravodlivosti, je teda podľa Nozickovej argumentácie nelegitímny (Blaha, 2006, s. 16-17). Oblúkom sa vraciame k teórii Johna

Locka – štát sa má starať jedine o to, aby chránil vlastnícke práva jednotlivcov.

Ako vidno, na ľudské práva a sociálnu spravodlivosť sa možno pozerat' viacerými spôsobmi a ponúknuť možno rôzne argumenty či už v prospech toho, aby sa štát angažoval v prerozdeľovaní bohatstva a ochrane tých slabších, alebo naopak, aby štát iba chránil slobodu (zväčša) tých silnejších. Polemika Rawlsa a Nozicka ponúka iba jeden z možných (hoci v súčasnosti asi najznámejších) spôsobov uchopenia tejto politickej a etickej dilemy.

3.4 Sociálne práva a medzinárodné dokumenty

Na príkladoch filozofických teórií od 17. storočia až dodnes sme mohli vidieť, že zatiaľ čo v klasickom liberalizme 17. storočia stáli v centre pozornosti tzv. občianske práva (právo na život, na vlastníctvo, na slobodu), počnúc Rousseauovou teóriou sa ťažisko postupne obracia k tzv. politickým právam (spojené s právom na demokratické voľby). V Rawlsovej teórii už celkom očividne cítiť snahu o argumentačné zdôvodnenie tzv. sociálnych práv (napr. právo na sociálne zabezpečenie). Naznačené rozdelenie na občianske, politické a sociálne práva ako prvý teoreticky obhájil britský sociológ Thomas H. MARSHALL (1893 – 1981), ktorý sa vo svojej slávnej eseji *Občianstvo a spoločenská trieda* zaoberal vývojom, akým prešli európske štáty za ostatné tri storočia. Zatiaľ čo v 18. storočí boli prioritou občianske práva, v 19. storočí to už boli politické práva a v 20. storočí sociálne práva. Ako sa Marshall snažil obhájit', v súčasnosti je nevyhnutné zamerať sa na pojem sociálnych práv.

Keď sa pýtame, ako môžeme jednotlivca vymaniť spod trhových zákonov a dopriať mu viac solidarity a slobody, klasickou Marshallovou odpoveďou bolo, že štát môže tento posun zabezpečiť tým, že zabezpečí jednotlivcovi tzv. sociálne práva, resp. sociálne občianstvo. Ako písal: „Na čom záleží, to je všeobecné zlepšenie konkrétnej podstaty civilizovaného života, všeobecná redukcia riziku a neistoty, vyrovnávanie podmienok pre tých, čo mali šťastie a tých, čo ho nemali, a to na všetkých úrovniach – medzi zdravými a chorými, medzi zamestnanými a nezamestnanými, medzi starými

a aktívnymi, medzi slobodnými mužmi a hlavami veľkých rodín“ (Marshall, 1992, s. 33). Všimnime si, aký dôraz kladie Marshall na hodnotu rovnosti. Nielen preto, že hovorí o „vyrovnávaní podmienok“, ale predovšetkým preto, že hovorí o právach. Pojmu práva je totiž logicky imanentný pojem rovnosti. Ľudské práva možno chápať jedine tak, ak ich aplikujeme univerzálne, t. j. na každého človeka. Pretože ak hovoríme o nejakom „práve“, ktoré niekto má a iný zas nemá, potom už nehovoríme o „práve“, ale o „privilégii“ niektorých ľudí. K pojmu „právo“ logicky prináleží „rovnosť“ všetkých ľudí, a teda zrušenie privilégií. Ak sa teda pýtame, aká hodnota stojí za pojmom sociálnych práv, potom je to jednoznačne hodnota sociálnej rovnosti a sociálnej spravodlivosti.

Práve tieto hodnoty cítiť aj v každom z medzinárodných dokumentov, ktorý sa venuje ľudským právam. Tým prvým a najvýznamnejším ľudskoprávnym dokumentom v 20. storočí je určite **Všeobecná deklarácia ľudských práv**, ktorú v roku 1948 prijala Organizácia Spojených národov. Jej 30 článkov sa zvykne rozdeľovať do troch základných skupín, tzv. generácií ľudských práv. V prvej generácii nachádzame občianske práva (na život, na nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, na osobnú slobodu, na ochranu osobnej cti, na vlastníctvo, na spravodlivý proces, na slobodné myslenie, náboženské vyznanie, na slobodný pohyb a pobyt atď.) a politické práva (sloboda prejavu, právo na informácie, petičné právo, právo na zhromažďovanie, právo na združovanie, volebné právo, právo na odpor). V druhej generácii sa nachádzajú hospodárske práva (na prácu, na podnikanie, na štrajk, na osobitné pracovné podmienky a na zvýšenú ochranu zdravia pri práci pre ženy, mladistvých a pre osoby zdravotne postihnuté atď.), sociálne práva (právo na zdravotnú starostlivosť, právo na dôchodkové zabezpečenie, právo na ochranu rodiny atď.) a kultúrne práva (právo na vzdelanie, na slobodné vedecké bádanie atď.). Druhú generáciu, a teda v širšom zmysle slova oblasť sociálnych práv, najlepšie vystihujú články 22 až 26:

Článok 22: Každý človek má ako člen spoločnosti právo na sociálne zabezpečenie a nárok na to, aby národným úsilím aj medzinárodnou súčinnosťou a v súlade s organizáciou a s prostriedkami príslušného štátu

mu boli zaručené hospodárske, sociálne a kultúrne práva nevyhnutné pre jeho dôstojnosť a slobodný rozvoj jeho osobnosti.

Článok 23: (1) Každý má právo na prácu, na slobodnú voľbu zamestnania, na spravodlivé a vhodné pracovné podmienky, ako aj na ochranu proti nezamestnanosti. (2) Každý má bez akejkoľvek diskriminácie nárok na rovnaký plat za rovnakú prácu. (3) Každý kto pracuje má právo na spravodlivú a primeranú odmenu, ktorá zabezpečuje jemu samotnému a jeho rodine životnú úroveň zodpovedajúcu ľudskej dôstojnosti, doplnenú v prípade potreby inými prostriedkami sociálneho zabezpečenia. (4) Na ochranu svojich záujmov má každý právo zakladať odborové organizácie a pristupovať k nim.

Článok 24: Každý má právo na odpočinok a zotavenie vrátane rozumného vymedzenia pracovného času a pravidelnej platenej dovolenky.

Článok 25: (1) Každý má právo na životnú úroveň zabezpečujúcu jemu i jeho rodine zdravie a blahobyt vrátane potravy, šatstva, bývania, lekárskej starostlivosti a nevyhnutných sociálnych opatrení; má právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe, pri pracovnej nespôsobilosti, pri ovdovení, v starobe alebo v ostatných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré nastali okolnosťami nezávislými od jeho vôle. (2) Materstvo a detstvo majú nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc. Všetky deti, či už sú zrodené v manželstve či mimo neho, majú rovnakú sociálnu ochranu.

Článok 26: (1) Každý má právo na vzdelanie. Vzdelanie má byť bezplatné, aspoň v začiatočných a základných stupňoch. Základné vzdelanie má byť povinné. Technické a odborné vzdelanie má byť všeobecne prístupné a vyššie vzdelanie musí byť rovnako prístupné všetkým na základe schopností. (2) Vzdelanie má smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám. Má pomáhať vzájomnému porozumeniu, znášanlivosti a priateľstvu medzi všetkými národmi a skupinami rasovými aj náboženskými, ako aj rozvoju činnosti Organizácie Spojených národov pre zachovanie mieru. (3) Rodičia majú prednostné právo voliť druh vzdelania pre svoje deti.

Napokon, v tretej generácii Všeobecnej deklarácii ľudských práv možno nájsť tzv. práva solidarity, resp. postmoderné práva, ako napríklad právo na mier, právo na priaznivé životné prostredie, práva národnostných a etnických menšín, právo na prístup ku kultúrnemu dedičstvu a pod.

V nadväznosti na Všeobecnú deklaráciu ľudských práv bolo prijatých viacero dokumentov, ktoré spresňujú a rozširujú výpočet sociálnych práv. Za zmienku stojí napríklad **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach**, ktorý bol prijatý na pôde OSN v roku 1966, do platnosti vstúpil o desať rokov neskôr a dnes sa k nemu hlási presne 160 štátov. Medzi sociálne práva sa v pakte radí napríklad právo na odborovú činnosť, sociálne poistenie, ochranu rodiny, materskú dovolenku, ochranu detí, adekvátny životný štandard, vrátane zabezpečenia jedla, oblečenia či bývania a samozrejme právo na zdravotnú starostlivosť a vzdelávanie. Pravda, sociálne práva a záväzky v sociálnej oblasti sú sformulované veľmi všeobecne a vágne.

Na európskom kontinente z hľadiska vymedzenie sociálnych práv treba zdôrazniť, že základom európskeho systému ochrany ľudských práv je činnosť Rady Európy, ktorá vznikla v roku 1949. Pod záštitou Rady Európy bol v roku 1950 podpísaný **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd**, ktorý bol neskôr doplnený dodatkovými protokolmi. Tento dohovor vytvoril štandard ochrany ľudských práv v štátoch, ktoré sú členmi Rady Európy. Rešpektovanie dohovoru zabezpečuje Európsky súd pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu, na ktorý sa môžu po vyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov nápravy obrátiť aj jednotlivci, ktorí namietajú porušenie svojich základných práv a slobôd garantovaných dohovorom. Všeobecná ochrana ľudských práv v Európe je teda v prvom rade doménou Rady Európy a Európskeho súdu pre ľudské práva. Táto ochrana sa však týka predovšetkým občianskych a politických práv; nie tých sociálnych.

Pre oblasť sociálnych práv treba upriamiť pozornosť predovšetkým na **Európsku sociálnu chartu**, ktorú v roku 1961 prijala Rada Európy (v roku 1996 bola revidovaná). Medzi základné oblasti, ktorými sa charta zaoberá, patrí bývanie (napr. právo na primerané a cenovo prístupné bývanie; úsilie o zníženie počtu bezdomovcov), zdravie (napr. prístupná zdravotná starostlivosť, ochrana materstva, ale aj zdravé životné prostredie), vzdelanie (napr. bezplatné základné a stredoškolské vzdelanie), zamestnanie (napr. spravodlivé pracovné podmienky, zákaz detskej práce, právo

na štrajk), právna a sociálna ochrana (napr. právo na sociálne zabezpečenie, sociálnu pomoc a sociálne služby, právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením, právna ochrana rodiny), pohyb osôb (napr. právo na spojenie rodiny) či nediskriminácia (napr. právo mužov a žien na rovnaké zaobchádzanie). Na to, či sú záväzky stanovené v charte dodržiavané, dohliada Európsky výbor pre sociálne práva.

Pre ďalší vývoj v oblasti sociálnej politiky sa ako významné z hľadiska ľudských práv ukázali aj iniciatívy prijaté na pôde Európskej únie. V roku 1989 únia prijala tzv. **Sociálnu chartu Európskej únie** (oficiálne pod názvom Európska charta základných sociálnych práv zamestnancov), ktorá zaväzovala členské štáty ku konkrétnym záväzkom v oblasti ochrany sociálnych práv v rámci spoločného európskeho trhu (napr. právo na spravodlivú mzdu, sociálnu ochranu, právo pracovníkov na spoluúčasť, právo na ochranu zdravia a bezpečnosti pri práci, právo mužov a žien na rovné zaobchádzanie a pod.). Sociálna charta EÚ sa stala súčasťou Zmluvy o EÚ (tzv. Maastrichtskej zmluvy), ktorá vstúpila do platnosti v roku 1993.

Možno ešte významnejšou sa v rámci EÚ stala **Charta základných práv a slobôd Európskej únie**, ktorá v sebe zahŕňa ochranu občianskych, politických aj sociálnych práv. Charta sa v roku 2009 stala prostredníctvom Lisabonskej zmluvy (podpísaná v roku 2007; ratifikácia ukončená v roku 2009) právne záväznou pre všetkých 27 členských štátov EÚ (so špecifickými výnimkami pre Poľsko a Veľkú Britániu). To platí aj pre tie kapitoly charty, ktoré sa konkrétne venujú sociálnym právam, napr. tretia a štvrtá kapitola, venujúce sa hodnotám rovnosti a solidarity (právo na sociálnu ochranu a sociálnu pomoc, právo na zdravotnú starostlivosť, právo na spravodlivé pracovné podmienky a pod.). Dodajme, že na základe Lisabonskej zmluvy sa EÚ konečne môže formálne a záväzne pripojiť k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950 a posilniť tým ochranu ľudských práv z hľadiska európskych inštitúcií.

Ako vidno, za celou doktrínou ľudských práv, konkrétne sociálnych práv, cítiť presvedčenie, že pre dôstojný život človeka je

nevyhnutné zabezpečiť mu základné ľudské potreby, a každý moderný štát, každá demokratická vláda, každá vyspelá spoločnosť by mala ctiť tento záväzok. Inak totiž nikdy nedokáže naplniť ono základné etické presvedčenie, ktoré sformuloval už I. Kant a ktoré je dodnes základom doktríny ľudských práv a väčšiny deontologických teórií: „S každým človekom musíme zaobchádzať ako s účelom osebe a nikdy nie iba ako s obyčajným prostriedkom pre iné ciele.“

4 HODNOTY V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Andrej Mátel

Skúmanie hodnôt a etických princípov patrí v súčasnosti medzi najdôležitejšie témy pomáhajúcich profesií, vrátane sociálnej práce. V súlade s Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov v kapitole akcentujeme, že sociálna práca je profesiou založenou na hodnotách.

4.1 Hodnota, hodnotenie, hierarchia hodnôt

Hodnota (angl. Value, nem. der Wert) je všeobecný pojem pre všetko, čo si ceníme, vážime, čo považujeme za dôležité a významné pre človeka. Z etymologického hľadiska tomu zodpovedá grécke adjektívum *axios* – vážiť si niečo (niekoho), mať hodnotu, stáť za niečo, z ktorého bolo odvodené aj substantívum *axia* – hodnota, cena niečoho (niekoho), vzhľadom na osobu aj povest', postavenie, hodnosť, vzhľadom na veci potom v ekonomickom význame cena za niečo, úžitková hodnota niečoho. Latinský výraz *valor* akcentoval práve tento ekonomický rozmer.

Vo filozofii chápeme hodnotu ako určitú vlastnosť javov, dejov a činov v sociálnej sfére, ktorá určuje ich pozitívny alebo negatívny význam pre človeka či spoločnosť. Do filozofie zaviedol osobitý význam pojmu hodnoty nemecký filozof, lekár a jeden zo zakladateľov vedeckej psychológie Rudolf H. LOTZE (1817 – 1881). Podľa neho hodnota nie je produktom ľubovôle subjektu (čo má význam pre neho), ale jestvujú transcendentálne hodnoty, nadčasové, platné nezávisle od skúsenosti, ktoré obsahujú to, čo má byť, teda ideálne zákony v oblasti pravdivosti, mravnosti a krásna (In Störig, 1992, s. 397). Pod hodnotou chápal všetko, čo si ceníme alebo vážime samo osebe, nie ako prostriedok na niečo iné (Kľčovanská, 2005, s. 13). Podobne aj podľa ďalšieho nemeckého filozofa Maxa SCHELERA (1874 – 1928) sú hodnoty absolútnej, sebestačnej a nemennej podstaty. Práve ony sú podľa neho apriórnymi cieľmi nášho mravného konania. Každá realizácia hodnoty sa uskutočňuje

podľa neho v osobnom akte, pričom jednota týchto aktov utvára osobnosť (Klčovanská, 2005, s. 22).

Štúdiom hodnôt sa zaoberá *axiológia*, ktorá je filozofickou disciplínou skúmajúcou otázky súvisiace so vznikom, fungovaním a premenou hodnôt. Ako veda je náukou o pôvode hodnôt, ich mieste v spoločnosti a v hodnotovej štruktúre, t. j. vedou o vzájomných vzťahoch a pomeroch hodnôt k spoločenským a kultúrnym faktorom na jednej strane a štruktúrou osobnosti na strane druhej (Klčovanská, 2005, s. 12).

Zo sociologického hľadiska sú hodnoty podľa francúzskeho sociológa Valadeho „výrazom obecných princípov, základných orientácií a predovšetkým preferencií a kolektívnej viery“ (In Boudon et al., 2004, s. 62). Sociológovia svoj záujem zameriavajú primárne na sociálne hodnoty orientované na partnera sociálneho vzťahu (osobu, skupinu, spoločnosť atď.). Podľa Havrdovej (2010, s. 87) prevláda v odbornej literatúre názor, že hodnoty sú osvojované a odovzdávané sociálnym učením. Tieto sa akoby „usádzajú“ v sociálnom prostredí a hneď ako sú subjektom prijaté vďaka socializačným vplyvom za vlastné, stávajú sa rezistentné voči zmenám a zabudované rámce hodnotenia sú bránené.

Na rozdiel od nich psychológia dáva do stredu záujmu predovšetkým osobu ako nositeľa hodnôt. V psychologickom slovníku českých autorov je hodnota definovaná ako „vlastnosť, ktorú jedinec prisudzuje určitému objektu, situácii, udalosti alebo činnosti v spojitosti s uspokojovaním jeho potrieb a záujmov“ (Hartl – Hartlová, 2009, s. 192). Psychológia sa venuje objasneniu procesuálnej stránky vzniku a pretrvávania osobných hodnôt z aspektu psychických dejov a tomu, ako vzniknuté hodnoty a hodnotový systém ovplyvňujú správanie človeka. Podľa Klčovanskej (2005, s. 46) zvlášť v logoterapii a logoteórii hodnoty zaujímajú ústredné miesto v štruktúre osobnosti človeka. Neprichádza k tomu automaticky, ale tým, že sa subjekt na hodnotách zaangažuje, na nich stavia, otvára sa im. Podľa Frankla (1996) len ak človek chápe život ako hodnotu, ako niečo, čo má rozhodne zmysel, len vtedy bude schopný dať mu obsah, nájsť cieľ svojho života. Ďalej upozorňuje, že klientov môžeme priviesť k tomu, aby považovali svoj život za hodnotu,

za niečo, čo má rozhodne zmysel, len vtedy, keď budeme schopní dať im obsah života, pomôcť im k tomu, aby v svojej existencii našli cieľ a účel, inými slovami, aby pred sebou videli úlohu.

V sociálnej práci Barker v Slovníku sociálnej práce (2003, s. 453) pod heslom hodnoty uvádza „zvyky, názory, štandardy správania a princípy považované za žiaduce skupinou ľudí, kultúrou alebo jednotlivcom.“ Podľa Aadlanda (2011, s. 10) „hodnoty sú stabilné ciele, ideály a priority, ktoré sú vyjadrené prostredníctvom ústnych vyhlásení a vzorov akcií.“ V sociálnej práci a ostatných pomáhajúcich profesiách určujú hodnoty povahu práce i povahu vzťahu medzi pracovníkom a klientom, kolegami navzájom i širšou spoločnosťou. Sú taktiež kľúčové pri riešení etických problémov a dilem a vyjadrujú ako by sociálni pracovníci mali konať.

Predstavitelia tzv. Tretej Viedenskej psychologickej školy (Frankl, Popielski) zdôrazňujú viacero významov, ktoré hodnoty v živote človeka zohrávajú (In Klčovanská, 2005, s. 62):

1. Realita a kvalita existenciálneho charakteru – hodnoty sa predovšetkým žijú, čo predstavuje istý spôsob ich existencie. Konkretizujú a zviditeľňujú sa prostredníctvom činov, ktoré sami evokujú. Uskutočňujú sa najmä vďaka slobode, zodpovednosti, angažovanosti a schopnosti človeka rozhodovať sa.
2. Napomáhajú rozvoj a dozrievanie človeka.
3. Majú schopnosť usporadúvať – možnosť realizácie plnohodnotného a zmysluplného života usporiadaného na základe jasných hodnôt.
4. Umožňujú človeku transcendovať seba a prekonávať osobné podmienky a podmienky prostredia.
5. Umožňujú tvorivé zvládanie utrpenia, ktoré sa nimi stáva výzvou k rastu a zmene.
6. Dávajú životu človeka význam, napr. interiorizáciou, učením, angažovanosťou a inými činnosťami.
7. Predstavujú cestu k objavovaniu, realizovaniu a upevňovaniu zmyslu.

Hodnoty vyjadrujú taktiež skutočnosť, že slobodná voľba nie je celkom ľubovoľná, lebo hodnota je to, prečo dávame niečomu

prednosť, čo našu voľbu určuje. Súčasťou etiky je HODNOTENIE. Ľudské konanie posudzujeme na základe jeho morálneho významu, t. j. v kategóriách dobra a zla, príjemnosti a nepríjemnosti, prospešnosti a neužitočnosti a pod. Hodnotu činu alebo konania posúdime kladne (schválime), keď konštatujeme, že odpovedá zvyčajnému vzoru, ak sa s ním zhoduje a naopak. Výsledné konania potom podľa toho označujeme ako dobré alebo zlé, mravné alebo nemravné. Skinner (In Klčovanská, 2005, s. 37) tvrdil, že posudzovať hodnoty ako dobré a zlé znamená klasifikovať ich posilňujúce účinky. Podľa jeho teórie, ak klient prežíva napr. vzdelanie ako hodnotu, správanie, ktoré so vzdelaním súvisí, ho pozitívne posilňuje.

Aby sme si mohli mravné hodnoty uvedomovať, porovnávať ich, musíme mať nejaký hodnotový cieľ, podľa ktorého niektoré konanie uprednostňujeme, iné potláčame, až si vytvoríme isté poradie, čiže určíme HIERARCHIU HODNÔT. Podľa Aadlanda (2011, s. 17) nám „naša hierarchia hodnôt vytvára východiskové predpoklady pre vnímanie a interpretáciu sveta okolo nás. Hierarchia je stanovenie poradia podstatného a nepodstatného. Každý jedinec má svoju vlastnú hierarchiu hodnôt, ktorá obsahuje individuálne, osobné pravidlá a normy, ako aj hodnoty a normy, ktoré majú sociálny konsenzus.“ V priebehu ontologického vývoja človeka môže medzi jednotlivými hodnotami nastať aj konflikt, pričom môže dochádzať aj k zmene poradia hodnôt. „Ujasňovanie si hodnôt je celoživotným a nepretržitým procesom, ktorý vyžaduje sebakritické skúmanie vlastných motívov, cieľov a konania, a ktorého cieľom je väčší náhľad do svojho vnútra“ (Aadland, 2011, s. 17). Pestovanie hodnotového citu je významnou súčasťou nielen sebareflexie, ale aj vzdelávania, komunikácie a logického myslenia. Pri výkone profesionálnej praxe sa sociálny pracovník konfrontuje aj s hierarchiou hodnôt zamestnávateľskej organizácie. „Táto je vytvorená z cieľov stanovených vedením, vzťahmi medzi zamestnancami, ideálmi pre riešenie problémov a je výrazom jej kultúry“ (Aadland, 2011, s. 18). Aby odborné konanie sociálnych pracovníkov bolo zodpovedné a dobré, vyžaduje si integrované osoby, ktoré poznajú svoju zodpovednosť na

jednej strane a sú v úzkom kontakte so svojou hierarchiou hodnôt na strane druhej.

V záujme zachovanie hodnôt v konkrétnom etickom konaní, keď je situácia nejasná, sme závislí od objasnenia cesty od hodnôt smerom ku konkrétnemu konaniu pomocou NORIEM. Podľa Aadlanda (2011, s. 11) sú „normy príkazmi alebo pravidlami, ktoré naznačujú správne konanie vo vymedzenom priestore s cieľom podporovať a zachovať hodnoty.“ Uvedený autor zdôrazňuje, že normy sú pomocou na „sprevádzkovanie“ hodnôt a treba ich chápať ako vykonávanie hodnôt. Užíva pritom metaforu, že fungujú ako obrubníky na ceste k cieľu, alebo ako zábradlie, ktoré nám zabráni zísť z cesty. V rámci nich rozlišuje:

1. *univerzálne normy* – všeobecné, vyššie pravidlá, ktorými sa riadi široký rozsah konania;
2. *odvodené normy* – sú základnou sieťou malých pravidiel, ktoré fungujú v každodennom živote a ktoré nás okamžite vedú k správne riešeniu. Svojím obsahom sú špecializované, ich rozsah je malý a pomerne premenlivý.

Etické PRINCÍPY definoval Beauchamp (1996, s. 80-81) ako „fundamentálne štandardy správania, od ktorých závisia mnohé iné štandardy a súdy. Princíp je nevyhnutnou normou v myšlienkovom systéme, ktorý utvára základ pre morálne uvažovanie v tomto systéme.“ Vzhľadom na ich vzťah s hodnotami upozorňuje Aadland (2011, s. 18), že „nemožno formulovať žiaden princíp, ktorý by bol hodnotám nadradený – ony samotné sú základom všetkých ostatných princípov.“ Banksová (2006, s. 27) zdôrazňuje, že je dôležité rozlíšiť princíp od normy, pravidla (zásady), ktoré je viac špecifickejšie a vytvára užší priestor. Napríklad rešpektovanie ľudského práva na sebaurčenie sa považuje za princíp, pretože jeho rozsah je široký, môže sa aplikovať na všetkých ľudí žijúcich v rozličných podmienkach.

4.2 Hodnoty v postmodernej spoločnosti a pomáhajúcich profesiách

Francúzsky filozof a literárny kritik Jean-François LYOTARD (1924 – 1998) vo svojom diele *Postmoderná situácia* (1993, s. 97-98) uviedol, že to, čo nás urobilo „postmodernými“, bola skutočnosť, že sme sa stali nedôverčivými voči metanaráciám, čiže veľkým príbehom, ktoré nám majú pomáhať orientovať sa vo svete (akými boli napr. kresťanstvo či komunizmus). V postmoderne vystupuje podľa Lyotarda do popredia pluralita namiesto jednoty a celku. Táto skutočnosť platí aj v hodnotách. V minulosti sme sa mohli stretnúť s monolitickými kultúrnymi, náboženskými a spoločenskými systémami, ktoré boli nositeľmi dôležitých, všeobecne prijímaných hodnôt. Napríklad kresťanstvo prinieslo so sebou hodnotu nezištnej pomoci bližným, posvätnosti ľudského života od jeho počatia, upevnilo hodnotu rodiny, vrátane nerozlučiteľnosti manželstva a podobne. Hodnotový systém jednotlivcov bol vo veľkej miere ovplyvnený dominantnou kultúrou a všeobecne prijímanými spoločenskými hodnotami (Mátel – Roman, 2010, s. 128).

Súčasnému postmodernému mysleniu zodpovedá aj dostatočne široký spôsob definovania dôležitých pojmov, medzi ktoré patrí aj hodnota. *Hodnota je všeobecný pojem pre všetko, čo si ceníme, vážime, čo považujeme za dôležité a významné pre človeka.* Toto definovanie je dostatočne subjektivistické a antropocentrické, čo sú znaky postmoderného ponímania humanitných vied a pomáhajúcich profesií.

Na druhej strane aj v pluralitnom svete jestvuje viditeľná snaha o hľadanie niečoho spoločného, čo dokáže spojiť a zjednotiť ľudí, kultúry a národy vzhľadom na spoločný cieľ, zvlášť vtedy, ak sa tento dotýka samotného človeka. V medzinárodnom meradle môžeme za najdôležitejší konsenzus 20. storočia považovať Všeobecnú deklaráciu ľudských práv z roku 1948, v ktorej sú identifikované neodňateľné bazálne ľudské práva (pozri kapitola č. 3). Hľadanie spoločnej bázy vzhľadom na rôznorodosť prístupov, teórií a činností je príznačné aj pre profesiu. Zvlášť dôležité je to u tých profesií, ktoré historicky zápasia o svoju svojbytnosť, integritu

a samostatnosť (vzhľadom na iné profesie). V rámci pomáhajúcich profesií sem nesporne môžeme zaradiť sociálnu prácu. Táto pomerne mladá profesia obsahuje veľké množstvo rôznorodých praktických činností, metód a techník vzhľadom na rozmanitých užívateľov jej služieb. Na druhej strane sa usiluje o jednotu v základných princípoch, cieľoch, vzdelanostných nárokoch na sociálnych pracovníkov a v neposlednom rade v etickom prístupe. Sociálna práca nie je hodnotovo neutrálnou profesiou (na rozdiel napr. od sociológie), ale profesiou založenou na hodnotách (Mátel, 2011b, s. 194).

Hodnoty môžeme rozlišovať vzhľadom na rôznorodé kritériá. Podľa povahy oblasti, v ktorej sú rozlíšené a realizované na kultúrne, mravné, náboženské, spoločenské, estetické, politické atď. Podľa ich nositeľov na individuálne, rodinné, skupinové, inštitucionálne, cirkevné, profesijné atď. V rámci rôznorodých systémov hodnôt sú veľmi dôležité mravné hodnoty týkajúce sa človeka ako človeka, ktoré ho rozvíjajú a naplno uskutočňujú vo vlastnej podstate jeho ľudského bytia (Coreth, 1996, s. 109). Špecifickosť mravných hodnôt implikuje podľa Schelera povinnosť realizovať hodnotu tu a teraz a konať podľa nej. Práve na nich je možné budovať etiku. To, čo sa mení, je len naše poznanie hodnôt a vzťah k nim (Störig, 1992, s. 429).

V rámci pomáhajúcich profesií je dôležité uvedomenie si a poznanie viacerých kategórií hodnôt, ktoré vplývajú na samotnú profesijnú činnosť. Môžeme rozlišovať štyri širšie kategórie hodnôt (Mátel – Roman, T., 2010, s. 130-131):

Osobné hodnoty – patria sem osobné hodnoty pracovníčky alebo pracovníka, ktorí vykonávajú pomáhajúcu činnosť, osobné hodnoty ich kolegov a nadriadených a v neposlednom rade osobné hodnoty klientov, ktorí požiadali o profesijnú pomoc. V širšom význame istú rolu zohrávajú aj osobné hodnoty rodičov a príbuzných klientov, najmä v procese sociálneho hodnotenia (sociálnej diagnostiky). Obzvlášť dôležité je poznanie osobných hodnôt rodičov a opatrovníkov maloletých detí a osôb pozbavených spôsobilosti na právne úkony. Aadland (2011) upozorňuje na rozlišovanie viditeľných a skrytých hodnôt a prirovnáva ich k ľadovcu na mori. To, čo vystupuje v našom vedomí vidíme zreteľné, zatiaľ čo väčšina

leží pod povrchom ako nevyužitú, neuvedomenú a skrytú hodnotu. Viditeľné hodnoty sú žiadané, vedomé, plne úmyselné a do veľkej miery ideálne. Konanie možno vždy interpretovať ako uprednostňovanie hodnoty, ale tieto interpretácie nie vždy poukazujú na viditeľné, vedomé hodnoty. Skryté, podvedomé hodnoty nezriedka zahŕňajú aj tienistú stránku hierarchie hodnôt. Aby sme skryté hodnoty objavili, sme závislí od interakcie s druhými a od využívania jazyka. Hodnoty sú vyjadrené pomocou písomných a slovných vyjadrení a cez modely správania. Odhalené môžu byť pomocou pozorovania, interpretácií po (spontánnom) konaní v diskusiách s ostatnými a prostredníctvom spätnej väzby. Klčovanská (2005, s. 41) zdôrazňuje, že pokiaľ klient chápe hodnoty svojším spôsobom, terapeut (resp. sociálny pracovník) pri práci s ním by mal, aspoň na začiatku, vychádzať z tohto (klientovho) chápania hodnôt.

Profesijné hodnoty sú formálne alebo neformálne identifikované a prijaté za dôležité pre profesijnú činnosť. V rámci jednotlivých profesií sa odborníci na etiku zvyčajne snažia rozlišovať tie, ktoré sú pre výkon danej profesie najpodstatnejšie a bez ktorých by v nej chýbalo niečo zásadné. Tieto bývajú označené za kľúčové. Ich výber je pomerne zložitý a závisí od množstva faktorov. Ak nastane v profesijnej komunite zhoda s ich výberom, tieto bývajú ťažiskom profesijného etického kódexu v danej krajine alebo inštitúcii. Kľúčové hodnoty pomáhajúcich profesií nie sú pritom nemennými veličinami, ale podliehajú mnohým zmenám v spoločnosti i samotnej profesii.

Hodnoty zamestnávateľských organizácií, resp. inštitucií, v ktorých sa daná činnosť realizuje. Tieto bývajú zvyčajne podobné tým, ktoré sú príznačné pre profesiu ako celok, hoci niektoré organizácie môžu priamo vyjadrovať svoje náboženské alebo ideové presvedčenia (Banks, 2006, s. 7).

Napríklad Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave verejne deklaruje, že „pôsobí v duchu kresťanského humanizmu so zameraním na základné princípy kresťanskej zdravotníckej etiky... Bude viesť svojich študentov a učiteľov k zásadám kresťanskej etiky

a humanizmu s odkazom chrániť život od počatia po dôstojnú prirodzenú smrť..." (por. Štatút VŠZaSP sv. Alžbety, § 1, ods. 4).

Niektoré inštitúcie majú vypracovaný vlastný etický kódex organizácie, ktorý je pre zamestnancov záväzný a v ktorom sú vyjadrené vedomé hodnoty danej organizácie. Podobne ako pri osobných hodnotách, môžeme aj v organizáciách rozlíšiť okrem viditeľných hodnôt aj hodnoty skryté, resp. podľa Argyrisa a Schöna (1978, In Aadland, 2011) *prijaté* hodnoty a *používané* hodnoty. Prvá skupina predstavuje vlastné a oficiálne myšlienky tak, ako ich vidí organizácia, zatiaľ čo druhá zahŕňa podvedomie, v ktorom sa veci berú automaticky.

Spoločenské hodnoty, ktoré vytvárajú širší rámec výkonu profesijnej činnosti, ale aj realizácie osobných hodnôt. „Človek odкрýva tento svet hodnôt tým, že v ňom participuje“ (Kľčovanská, 2005, s. 59). Vzhľadom na záväzky Slovenskej republiky voči medzinárodným inštitúciám treba poznať základné hodnoty Európskej únie a Organizácie Spojených národov. Podľa Charty základných práv Európskej únie (Nice, 2000) je „Únia založená na nedeliteľných univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity a na princípoch demokracie a zákonnosti“. Tieto úzko nadväzujú na Všeobecnú deklaráciu ľudských práv (OSN, 1948).

Vzťah medzi hodnotami osobnými, profesijnými, inštitucionálnymi a spoločenskými je možné vyjadriť nasledujúcou schémou:

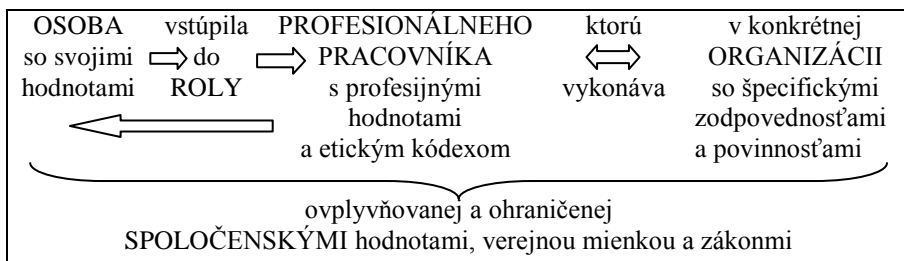

Schéma č. 1 Vzťahy medzi hodnotami

Banksová (2006, s. 7) upozorňuje, že profesijné hodnoty by mali byť rozlíšené od osobných hodnôt, pretože tieto nemusia byť zdieľané všetkými členmi profesijnej skupiny. Napríklad sociálna

pracovníčka môže v osobnom živote považovať vykonávanie potratu za zlé, nemorálne konanie, hoci nejde o všeobecne akceptovanú profesijnú hodnotu sociálnej práce. V každom prípade treba uznať, že hodnoty sociálnych pracovníkov a pracovníčok silno ovplyvňujú rozličné vzťahy, ktoré vytvárajú s klientmi, kolegami a ostatnými členmi spoločnosti. Aj samotný výber cieľovej skupiny, s ktorou sa sociálni pracovníci rozhodnú pracovať, ovplyvňuje ich hodnoty (niektorí preferujú prácu s obeťami násilia, iní s ľuďmi v hmotnej núdzi alebo väzňami). Hodnoty sociálnych pracovníkov takisto ovplyvňujú ich rozhodnutia o zvolení metód, ktoré použijú v práci s klientmi, či už to bude individuálne poradenstvo, rodinné, skupinové, komunitné alebo práca s organizáciou. Napríklad niektorí sociálni pracovníci uprednostňujú v práci s mladistvými delikventmi konfrontačné techniky, lebo veria v ich efektívnosť pri prinášaní zmien v správaní. Iní však v práci s tou istou cieľovou skupinou tieto techniky odmietajú, pretože sa im zdajú nehumánne. Na základe svojich hodnôt uprednostňujú poradenstvo zdôrazňujúce práva klientov na sebaurčenie a budovanie terapeutického spojenia (Reamer, 2006, s. 14). Okrem osobných hodnôt sociálnych pracovníkov ovplyvňujú profesijné hodnoty širšie hodnoty spoločnosti, ktoré môžu odrážať jednotlivé ideologické alebo politické pozície, akými sú napríklad komunizmus či liberalizmus.

V širokej pluralite hodnôt osobných, spoločenských, profesijných a hodnôt v zamestnávateľských organizáciách môže prísť ku konfliktu, ktorý bude ovplyvňovať výkon danej činnosti. Konflikt hodnôt môže nastať v rôznych oblastiach. Vzhľadom na osobu sociálnej pracovníčky pomáhajúcej profesie môžeme rozlišovať nasledovné konflikty:

- medzi osobnými hodnotami pracovníčky a klientky;
- medzi osobnými hodnotami pracovníčky a rodičmi, resp. opatrovníkmi klientov maloletých detí a osôb pozbavených spôsobilosti na právne úkony;
- medzi osobnými hodnotami jednotlivých pracovníkov, resp. kolegov, ktorí spolupracujú na riešení prípadu. Títo môžu pracovať v jednej alebo v rozličných profesiách a inštitúciách;

- medzi osobnými hodnotami pracovníčky a hodnotami zamestnávateľskej organizácie, ktorú zastupujú zvyčajne vedúci pracovníci;
- medzi osobnými hodnotami pracovníčky a profesijnými hodnotami. V tomto prípade vychádzame z predpokladu, že profesijná činnosť sa nedá úplne oddeliť od osoby, ktorá ju vykonáva.

Od profesionálov v pomáhajúcich profesiách sa očakáva, že budú robiť eticky podložené rozhodnutia aj v problémových a dilematických situáciách konfliktu hodnôt. Bližšie sa tejto téme budeme venovať v osobitej kapitole (pozri kap. č. 10).

4.3 Hodnotové orientácie

Z hľadiska vývoja hodnôt v sociálnej práci identifikoval Reamer (2006, s. 18-20) šesť základných hodnotových orientácií, ktoré mali rozličné stupne trvania:

1. *Paternalistická orientácia* – prejavovala sa najzreteľnejšie na konci 19. a na začiatku 20. storočia, keď sa rozšírili priateľské návštevy núdzných a rozličné charitatívne organizácie. Táto orientácia je založená na predpoklade, že verejným poslaním je pozdvihnúť charakter klientov, umožniť im viesť čestný, prospešný a zárobkovo činný život, nezávisle od podpory z verejných alebo súkromných zdrojov. Principiálnym cieľom je pritom pomoc hladným, bezdomovcom, nezamestnaným a chudobným (v niektorých prípadoch aj bezbožným) mobilizovaním ich vnútorných zdrojov na to, aby viedli produktívnejší život. Tým, ktorí zišli z priamej životnej cesty a úzkeho chodníka, by sa malo pomôcť navrátiť sa naň.

2. *Orientácia na sociálnu spravodlivosť* – podľa tohto pohľadu je závislosť primárne založená na štrukturálnych chybách v kultúrnom a ekonomickom živote spoločnosti. Chudoba, nezamestnanosť, kriminalita a niektoré formy duševných porúch sú dôsledkom kultúry, ktorá stratila svoju morálnu citlivosť. Defekty kapitalizmu, nekontrolovaného rasizmu a ďalších foriem útlaku splodili v priebehu času zranenia a trvalo poznačili najchudobnejšie vrstvy. Táto drsná realita musí byť podrobená fundamentálnej

sociálnej zmene, ktorá sa usiluje o také ciele, akými sú afirmatívne konania, rovnosť príležitostí, prerozdelenie bohatstva, pomoc sociálneho zabezpečenia a služby. Regresívne poplatky, nekontrolované slobodné podnikanie a nepoctiví magnáti by mali byť nahradení takými formami starostlivosti, ktoré sú vedené hodnotami akými sú čestnosť, slušnosť a súcitie.

3. *Náboženská orientácia* – sú v nej prítomné črty oboch predchádzajúcich orientácií sociálnej práce. Z náboženského uhla pohľadu je ústredným poslaním profesionálov – historicky zakorenených v spojení s cirkvou – pretransformovať náboženské presvedčenie do zmysluplných sociálnych služieb. Napríklad charita môže reprezentovať židovsko-kresťanský pohľad na lásku medzi jednotlivcami a Bohom, ako aj blíznymi navzájom. Táto orientácia nemusí nutne vychádzať z paternalizmu, ale môže odrážať náboženskú zodpovednosť.

4. *Klinická orientácia* – objavila sa nedávno s dôrazom na etické dilemy, ktoré sa vynorili v priamej (klinickej) práci s jednotlivcami, rodinami a skupinami. Identifikovať ju môžeme zvlášť v neskorších 70. rokoch 20. storočia a stala sa súčasťou obecného profesionálneho záujmu o etiku všeobecne. V jej centre stoja diskusie o takých oblastiach, akými sú klientova dôvera (napríklad povinnosť ochraňovať tretiu stránku, upustenie od informovania iných poskytovateľov služieb), informovaný súhlas, paternalizmus, ukončenie služieb, komunikovanie pravdy, duálny vzťah a jeho hranice, konflikt záujmov, dýchacie techniky a súlad so zákonmi, pravidlami a smernicami organizácie. Zvlášť charakteristickým znakom tejto orientácie je dôraz na robenie eticky zodpovedných rozhodnutí, ako aj riešenie etických konfliktov a dilem medzi hodnotami klientov a pracovníkov.

5. *Defenzívna orientácia* – v súčasnosti reprezentuje značnú časť záujmu o hodnoty a etické problémy sociálnej práce. V kontraste s klinickou orientáciou, ktorá primárne zdôrazňuje predovšetkým prospech klientov (vrátane jednotlivcov, rodín, malých skupín, komunit, organizácií a širšej spoločnosti), defenzívna orientácia zameriava pozornosť na riziká práce a ochranu pracovníkov. Je založená na záujme o rozličné formy nepodložených obvinení

z nedbalosti a zneužívania úradnej moci. Dominuje v nej záujem o zodpovednosť a narastajúce riziko súdnych sporov.

6. *Amoralistická orientácia* – jej principiálnou črtou je absencia konceptov založených na hodnotách alebo normatívoch. Tento pohľad je príznačný pre pracovníkov, ktorých prístup k sociálnej práci je v zásade technický. Jazyk hodnôt a etiky môže byť potom nahradený psychodynamickým žargónom, pomocou ktorého chcú jeho predstavitelia lepšie klarifikovať tajomstvá ľudského správania, ako to bolo v 20. rokoch 20. storočia u niektorých psychiatrov. V súčasnosti ho môžu reprezentovať pracovníci vykonávajúci zhodnocovanie programov, analyzujúci výšku príspevkov či kvalitu služieb.

4.4 Typológia hodnôt v sociálnej práci

Uviedli sme, že v dejinách sociálnej práce môžeme identifikovať istý posun hodnotových orientácií, a teda aj rozličné akcenty na jednotlivé hodnoty. Jeden z najznámejších pokusov o definovanie a klasifikáciu hodnôt dôležitých v sociálnej práci priniesol Gordon (1965, s. 32). Uviedol pritom koncepty založené na šiestich kľúčových hodnotách pre výkon sociálnej práce (In Reamer, 2006, s. 21), ktoré by sme z hľadiska presnejšej terminológie mohli nazvať všeobecnými princípmi:

1. Jednotlivec je prvoradým záujmom spoločnosti.
2. Jednotlivci žijúci v spoločnosti sú závislí jeden od druhého.
3. Títo jednotlivci majú navzájom sociálnu zodpovednosť.
4. Jestvujú ľudské potreby spoločné pre všetkých ľudí, hoci každá osoba je bytostne jedinečná a odlišná od inej.
5. Bytostnou črtou demokratickej spoločnosti je napĺňanie plného potenciálu každého jednotlivca a prevzatie sociálnej zodpovednosti prostredníctvom aktívnej účasti na živote spoločnosti.
6. Spoločnosť má zodpovednosť poskytovať možnosti na zabránenie alebo prekonávanie prekážok brániacich v tejto seberealizácii (napr. nerovnováha medzi jednotlivcom a jeho prostredím).

Obsiahlu prácu klasifikácii hodnôt dôležitých pre vykonávanie profesie sociálna práca urobil Levy (1984, s. 24-27, In Reamer, 2006, s. 24-26). Jednotlivé hodnoty (ktoré by iní autori nazvali skôr princípmi) zaradil do štyroch kategórií: 1. spoločenské hodnoty; 2. organizačné a inštitucionálne hodnoty; 3. profesijné hodnoty; 4. hodnoty (sociálnych) služieb človeku.

SPOLOČENSKÉ HODNOTY

1. Fyzické, emocionálne a mentálne zdravie všetkých ľudí.
2. Občianske a zákonné práva všetkých ľudí.
3. Sociálne zabezpečenie všetkých ľudí.
4. Altruizmus – uznanie neziskového úsilia záujmu o druhých a rýdži záujem a súcitenie s inými, keď sa títo nachádzajú v núdzi.
5. Jedinečnosť a rôznorodosť všetkých ľudí a rozlíšiteľných skupín osôb, ako aj ich spoločných čít a charakteristík.
6. Dôstojnosť všetkých ľudí.
7. Prístup a príležitosť k zdravým a bezpečným životným podmienkam.
8. Maximálne príležitosti pre všetky osoby na uplatnenie a rozšírenie ich osobných schopností a potenciálov.
9. Rovné príležitosti pre vzdelávanie všetkých ľudí a pre rozširovanie ich osobných schopností, záujmov a aspirácií.
10. Rovné príležitosti pre všetkých ľudí na získanie plateného a vyhovujúceho zamestnania v súlade s ich schopnosťami a dostupnosťou.
11. Osobné súkromie.
12. Maximálne príležitosti pre všetkých ľudí na uspokojujúce, konštruktívne a prospešné vzťahy s členmi rodiny a ostatnými ľuďmi, v súlade s ich vlastnými potrebami a preferenciami.
13. Príležitosť pre všetkých ľudí na fyzické, kultúrne a umelecké obohatenie a vývoj.
14. Príležitosť všetkých ľudí na zodpovednú účasť pri formulovaní a implementácii verejnej a sociálnej politiky a pre rozvoj zručností v oboch oblastiach.

ORGANIZAČNÉ A INŠTITUCIONÁLNE HODNOTY

1. Jestvovanie včasného, adekvátneho, nestranného, nediskriminujúceho a demokratického fungovania organizácií a inštitúcií a fungovanie mapovania, legislatívnej alebo inej kontroly ich činnosti.
2. Rovnaký prístup ku každému človeku, ako aj skupinám osôb k informáciám týkajúcich sa dostupných organizačných a inštitucionálnych služieb, programov a príležitostí.
3. Rovnaký prístup ku každému človeku, ako aj skupinám osôb k všetkým dostupným službám, programom a príležitostiam.
4. Prispôsobenie organizácií a inštitúcií k zmenám potrieb a aspiráciám osôb, pre ktoré boli utvorené, navrhnuté a oprávnené zodpovedne slúžiť, rovnako ako aj iným, ktorí potrebujú ich služby, programy alebo príležitosti.
5. Férové, ohľaduplné, optimálne a kreatívne užívanie organizačnej a inštitucionálnej autority, zdrojov a príležitostí.
6. Šetrné a zdvorilé zaobchádzanie s každým človekom.
7. Maximum novej účasti a sebaurčenia vo všetkých organizáciách a inštitúciách pre všetkých ľudí, ktorým slúžia a ktoré ovplyvňujú.
8. Príležitosti pre uspokojujúcu a plodnú spoluúčasť v susedstvách, komunitnom organizovaní a na rozvoji.
9. Organizačnú a inštitucionálnu zodpovednosť za kompetentné a etické správanie schválených činností.

PROFESIJNÉ HODNOTY

1. Prvoradosť zamerania na služby osobám než na peňažný zárobok alebo zvýšenie postavenia.
2. Férové, ohľaduplné, optimálne a kreatívne užívanie profesionálnej moci, autority a príležitostí vo vzťahu ku klientom a ostatným ľuďom.
3. Zodpovednosť za kompetentné, ohľaduplné a etické vykonávanie profesionálnych funkcií.
4. Vo vzťahu k verejnosti a sociálnej politike zastávanie sa záležitostí týkajúcich sa klientov alebo vlastných úloh.

HODNOTY (SOCIÁLNYCH) SLUŽIEB ČLOVEKU

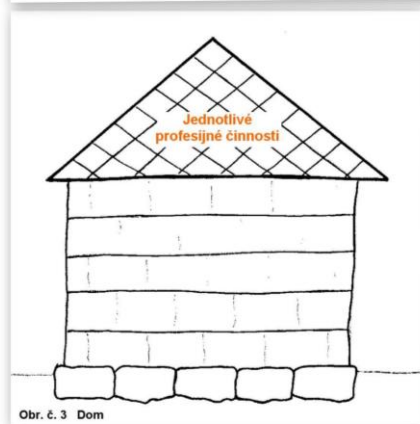
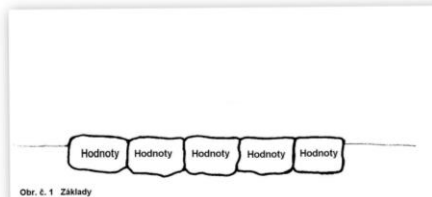
1. Plnohodnotné, férové, ohľaduplné a etické vykonávanie profesionálnych činností.
2. Vyhybanie sa osobnému zneužívaniu a využívaniu klientov a iných osôb.
3. Rešpektovanie osobnej dôstojnosti klientov a ostatných ľudí.
4. Rešpektovanie osobného súkromia klientov a ostatných ľudí.
5. Čestnosť a dôveryhodnosť.
6. Maximum možnej účasti a sebaurčenia klientov s ohľadom na ich potreby, problémy, záujmy a aspirácie.
7. Obhajoba verejných, sociálnych, organizačných a inštitucionálnych postupov s ohľadom na potreby a aspirácie klientov a ostatných ľudí, ktorí zdieľajú tieto potreby a aspirácie.

4.3 Kľúčové hodnoty sociálnej práce

V rámci jednotlivých profesií – vrátane sociálnej práce – sa odborníci na etiku zvyčajne snažia rozlišovať tie hodnoty, ktoré sú pre výkon danej profesie najpodstatnejšie a bez ktorých by v nej chýbalo niečo zásadné. Tieto bývajú označené za kľúčové. Ich výber je pomerne zložitý a závisí od množstva faktorov. Ak nastane v profesijnej komunite zhoda s ich výberom, bývajú ťažiskom profesijného etického kódexu v danej krajine alebo inštitúcii. Skúmaniu (kľúčových) hodnôt sociálnej práce sa v súčasnosti venuje množstvo odborníkov, z ktorých môžeme uviesť: americký profesor a najcitovanejší súčasný odborník na etiku sociálnej práce F. Reamer (2008), britskí špecialisti S. Banksová (2006), L. Parrott (2010), u nás J. Levická (2009), M. Dávideková (2008) a A. Mátel (2009, 2010).

Ak si profesiu sociálna práca predstavíme cez metaforu „domu“, tento musí mať predovšetkým pevné základy. Z hľadiska etickej výbavy profesie sú týmito základmi práve hodnoty, ktoré upevňujú celú profesijnú činnosť (obr. č. 1). Tieto bývajú explicitne alebo implicitne identifikované v etických kódexoch sociálnej práce. Ďalšími stavebnými kameňmi, postavenými na hodnotách, sú jednotlivé etické princípy, usporiadané v jednotlivých oblastiach zodpovednosti (obr. č. 2). Na ne nadväzujú rôznorodé oblasti

profesijnej činnosti sociálnych pracovníkov (obr. č. 3). Sociálna práca ako profesia založená na hodnotách musí mať vzhľadom na metaforu domu doširoka otvorené dvere pre všetkých užívateľov služieb, aby mohli vstúpiť do bezpečného priestoru dôvery v etickej korektnosti. Napokon okno symbolizuje transparentnosť a dôveryhodnosť profesie sociálna práca pre celú spoločnosť (obr. č. 4).

Hoci sa etickým kódexom budeme venovať až v nasledujúcej kapitole, na tomto mieste je vhodné uviesť, že v súčasnosti tvoria kľúčové hodnoty základ a jadro etiky sociálnej práce. Kanadský etický kódex to robí dokonca v samostatnom dokumente (CASW, 2005) a ďalšie dôležité kódexy v osobitej časti, napr. americký etický kódex (2008); austrálsky etický kódex (2010), britský etický kódex (2002), ruský etický kódex (2003) a švédsky etický kódex (1997).

Špecifický je medzinárodný etický kódex IFSW/IASSW, ktorý de facto identifikoval dve kľúčové hodnoty, ale kategorizoval ich ako „zásadné princípy“. Vzhľadom na jednotlivé kľúčové hodnoty, ich pomenovanie a počet, jestvuje istá odlišnosť v závislosti od charakteru kódexu (nadsnárodné/národné) a krajiny pôvodu, čo vyjadruje nasledujúca tabuľka (por. Mátel, 2011b).

Kódex	Kľúčové hodnoty (zásadné princípy)	Počet
IFSW (2004)	Ľudské práva a ľudská dôstojnosť	2
	Sociálna spravodlivosť	
NASW (2008)	Služba	6
	Sociálna spravodlivosť	
	Dôstojnosť a hodnota človeka	
	Dôležitosť ľudských vzťahov	
	Integrita	
CASW (2005)	Kompetencia	6
	Rešpektovanie dôstojnosti a hodnoty osoby	
	Úsilie o sociálnu spravodlivosť	
	Služba ľudstvu	
	Integrita v profesionálnej praxi	
	Dôvernosť v profesionálnej praxi	
AASW (2010)	Kompetencia v profesionálnej praxi	3
	Úcta k osobám	
	Sociálna spravodlivosť	
BASW (2002)	Profesionálna integrita	5
	Ľudská dôstojnosť a hodnota	
	Sociálna spravodlivosť	
	Služba ľudstvu	
	Integrita	
ASSR (1997)	Kompetencia	2
	Ľudské práva	
ССОПнР (2003)	Humanizmus	4
	Ľudská dôstojnosť a tolerancia	
	Sociálna spravodlivosť a humanizmus	
	Kompetencia	
	Sociálna aktivita, mobilita a flexibilita	

Tabuľka č. 1 Identifikované kľúčové hodnoty v etických kódexoch

Najznámejší je v súčasnosti výber americkej Národnej asociácie sociálnych pracovníkov. Títo identifikovali šesť kľúčových hodnôt pre vykonávanie sociálnej práce, ktoré sú súčasťou etického kódexu NASW (2008). Sú nimi: 1. služba, 2. sociálna spravodlivosť, 3. dôstojnosť a hodnota človeka, 4. dôležitosť ľudských vzťahov, 5. integrita, 6. kompetencia. S nimi sú úzko spojené princípy predstavujúce ideály, o ktoré sa majú sociálni pracovníci usilovať. Následne predstavíme ich základnú charakteristiku podľa NASW (Reamer, 1998, s. 266-267) so stručným komentárom (por. Reamer, 2006, s. 26-27, Banks, 2006, s. 48-51).

Hodnota: Služba

Etické princípy: *Prvoradým cieľom sociálnych pracovníkov je pomáhať ľuďom v núdzi a odstraňovať sociálne problémy.* Sociálni pracovníci povyšujú službu iným nad vlastné záujmy. Na tento cieľ používajú svoje znalosti, hodnoty a zručnosti. Sociálni pracovníci sú pritom povzbudzovaní, aby istú časť svojich profesionálnych zručností dobrovoľnícky odovzdávali bez očakávania náležitej finančnej odmeny, teda pre verejné dobro samotnej služby.

Komentár: Etická hodnota služby teda zdôrazňuje záväzok sociálnych pracovníčok a pracovníkov pomáhať ľuďom v núdzi. Zahŕňa pritom hodnoty altruizmu. Služba sociálnej práce, resp. jej značná časť, je často realizovaná bez adekvátneho finančného ohodnotenia. Hoci k takémuto postoju by sociálni pracovníci nemali byť nútení, spoločnosť od nich očakáva takú mieru adekvátnej angažovanosti, ktorú reálne nedokáže finančne oceniť. Súčasťou služby – na rozdiel od čisto komerčných zamestnaní – je istá miera dobrovoľnosti. Na druhej strane nie je možné považovať sociálnych pracovníkov „len“ za dobrovoľníkov, ktorí budú pracovať za minimálnu mzdu alebo bez nároku na spravodlivú plácu.

Hodnota: Sociálna spravodlivosť

Etické princípy: *Sociálni pracovníci odstraňujú sociálnu nespravodlivosť.* Usilujú sa o sociálnu zmenu, zvlášť v prospech zraniteľných a utláčaných jednotlivcov a skupín ľudí. Toto úsilie sa primárne týka chudoby, nezamestnanosti, diskriminácie a ďalších

foriem sociálnej nespravodlivosti. Takéto aktivity chcú podporovať citlivosť a spoznávanie samotného útlaku, ako aj kultúrnych a etnických rozdielov. Sociálni pracovníci sa usilujú na tento cieľ zaistiť všetkým ľuďom prístup k potrebným informáciám, službám a zdrojom, rovnosť príležitostí a účasť na procese rozhodovania.

Komentár: Princíp sociálnej spravodlivosti zdôrazňujú aj vyhlásené princípy IFSW/IAASSW (2004). V niektorých prípadoch môžu sociálnu spravodlivosť uskutočňovať samotní sociálni pracovníci pri výkone svojej profesie a angažovaním sa v sociálnej politike. Ich významnou úlohou je však aj povzbudzovať klientov, inštitúcie a verejnosť aktívne sa zapojiť do úsilia o dosiahnutie sociálnej spravodlivosti a o zmenu sociálnej nespravodlivosti. Ďalšími dôležitými činnosťami v tejto oblasti sú odstraňovanie všetkých foriem diskriminácie, násilia a sociálneho vylúčenia. Napríklad je dôležité, aby do zariadenia chráneného bývania mali rovnaký prístup nielen žena, ktorá patrí k majoritnému obyvateľstvu, ale aj slobodná matka rómskeho pôvodu so svojimi deťmi.

Hodnota: Dôstojnosť a hodnota človeka

Etické princípy: *Sociálni pracovníci rešpektujú dôstojnosť a hodnotu osoby. Zachádzajú s každým človekom starostlivo a úctivo, majú na pamäti individuálne rozdiely, kultúrnu a etnickú rôznorodosť. Podporujú pritom klientovu vlastnú sociálnu zodpovednosť a právo na sebaurčenie. Sociálni pracovníci sa usilujú o zveľadenie vlastných klientových schopností a príležitostí na zmenu a napĺňanie ich potrieb. Pritom sú si vedomí dvojitej zodpovednosti voči klientom a širšej spoločnosti. Pri konfliktoch medzi záujmami klientov a širšej spoločnosti sa usilujú o hľadanie riešení, ktoré sú v súlade s hodnotami, etickými princípmi a etickými štandardami profesie.*

Komentár: Tento princíp pripomína Kantovu kategorickú požiadavku „rešpektu k osobám“. S každou ľudskou bytosťou sa má zaobchádzať ako s osobou bez ohľadu na to, kým je, alebo čo vykonal. Princípy rešpektovania ľudských práv, hodnoty a dôstojnosti človeka sú v súčasnosti pre sociálnu prácu zásadné, čo zdôrazňujú aj vyhlásenia IFSW/IAASSW (2004). Sociálni pracovníci by na jednej strane mali vedieť rozpoznávať štruktúrne

a environmentálne faktory sociálnych problémov jednotlivca a spoločnosti, na druhej strane musia porozumieť dôležitej role zodpovednosti jednotlivca. Rešpektovanie práva na sebaurčenie je kľúčovým konceptom sociálnej práce v jej rozličných podobách. V praxi to neznamená len umožniť klientom konať podľa svojich vlastných rozhodnutí, ale aj vytvoriť také podmienky pre nich, aby toto právo mohli naplno realizovať (napr. vytvorenie pracovných príležitostí pre ľudí s ťažkým zdravotným postihnutím umožní realizovať ich túžbu a rozhodnutie pracovať). Austrálsky etický kódex (2002, č. 3.1.1.d) na tomto mieste uvádza aj rešpektovanie identity skupiny, ako aj nezávislosť a spoločne zdieľané potreby špecifických komunit.

Hodnota: Dôležitosť ľudských vzťahov

Etické princípy: *Sociálni pracovníci rozpoznávajú ústrednú rolu ľudských vzťahov.* Potrebné je pre nich porozumenie vzťahom medzi ľuďmi, ktoré sú dôležitým nástrojom pre zmenu. Snažia sa pritom vtiahnuť ľudí do partnerstva v procese pomáhania. Sociálni pracovníci sa usilujú o posilnenie vzťahov medzi ľuďmi v odhodlanom úsilí o podporu, obnovu, udržanie a pozdvihnutie prosperity jednotlivcov, rodín, sociálnych skupín, organizácií a komunit.

Komentár: Tento princíp zodpovedá dôrazu na posilnenie a zmocnenie (*empowerment*) v etických kódexoch. V princípoch IFSW/IASSW (2004, čl. 4.1.2) sa v tejto oblasti zdôrazňuje holistický prístup k človeku, ktorý nie je „len klientom“ (tomuto pojmu sa celý text dôsledne vyhýba), ale človekom nachádzajúcim sa vo vnútri rodiny, komunity a vo svojom prirodzenom prostredí.

Hodnota: Integrita

Etické princípy: *Sociálni pracovníci sa správajú dôveryhodne.* Sústavne sú si vedomí profesionálneho poslania, hodnôt, etických princíпов a štandardov a svoje povolanie realizujú v súlade s nimi. Sociálni pracovníci sa správajú čestne, zodpovedne a vnášajú etické postupy do tých organizácií, kde pracujú.

Komentár: Táto hodnota zdôrazňuje rolu dôvery v pomáhajúcom procese. Sociálni pracovníci nie sú pritom zodpovední len za svoje

vlastné etické konanie a integritu, ale aj za organizácie, kde pracujú. Aj do ich činností majú vnášať etickú zodpovednosť.

Hodnota: Kompetencia

Etické princípy: *Sociálni pracovníci pracujú v rámci svojej oblasti kompetencií, pričom rozvíjajú a zdokonaľujú svoju profesionálnu kvalifikáciu.* Ustavične sa snažia o rast v odborných vedomostiach a zručnostiach, ako aj o ich vnášanie do praxe. Sociálni pracovníci sa majú usilovať o prispievanie do poznatkovej bázy svojej profesie.

Hoci je veľkým prínosom identifikovanie základných kľúčových hodnôt sociálnej práce, tieto môžu byť odlišné a špecifické nielen v jednotlivých krajinách, ale aj pri špecifickej práci s určitou klientskou skupinou. Napríklad pri sociálnej práci s príslušníkmi národnostných a etnických menšín (najmä Rómov), by bolo vhodné v rámci hodnoty *kompetencie* uviesť etický princíp: Sociálni pracovníci pracujúci s občanmi rómskeho etnika sú si vedomí dôležitosti spoznávania ich kultúry, histórie a sociálnych špecifik. Komentár k tomu by bol nasledovný: Ak sa neberie do úvahy rómska história a kultúra, bude nekompetentná sociálna práca vychádzať z presvedčenia o ich sociálnej deviácii, ktorú treba odstrániť. Budú a priori považovaní za asociálov, ktorých paternalistickým spôsobom treba priviesť na „správnu cestu“. Namiesto by bolo uviesť aj osobitú kľúčovú hodnotu **rešpektovania odlišnosti**.

Etické princípy: Pri sociálnej práci s príslušníkmi národnostných a etnických menšín je dôležité rešpektovanie a oceňovanie ich kultúrnej identity, jazyka, tradícií, hodnôt, ako aj uplatňovanie multikulturálnych princípov v praxi sociálnej práce. Uvedomujú si nielen dôležitosť každého človeka s ktorým pracujú, ale aj identitu rôznorodých (rómskych) skupín a komunit. Sociálni pracovníci vedia oceniť pozitívne črty rómskej kultúry, akými sú ústredná rola rodiny, úcta a rešpekt k starším, bohatstvo ústnej tradície, pohostinnosť, či dôraz na slobodu ľudského bytia.

Komentár: Príslušníci majoritného obyvateľstva na Slovensku radi rozprávajú o „inej, normálnej“ rómskej rodine. Myslia tým takú, ktorá sa dôsledne integrovala a jej členovia žijú „ako ostatní“.

V protiklade k tomuto postoju stojí práve rešpektovanie odlišnosti rómskej kultúry a multikulturálneho prístupu. Sociálni pracovníci by mali odmietat' akékoľvek pokusy o asimiláciu rómskej kultúry a jej rozptýlenie v kultúre majority. Ich integrácia by mala smerovať k plnému začleneniu ich tradícií a kultúry do kontextu ostatných kultúr takým spôsobom, aby bola ich kultúra naplno rešpektovaná.

5 ETICKÉ KÓDEXY SOCIÁLNEJ PRÁCE

Andrej Mátel

Každá profesia zdieľa vlastné hodnoty, podľa ktorých posudzuje správne a nesprávne (Štegmannová – Havrdová In Havrdová et al. 2010, s. 45). Formulovanie etického kódexu patrí v súčasnosti medzi základné požiadavky profesionality a je jednou z charakteristík samostatných pomáhajúcich profesií. V tejto kapitole predstavíme význam formulovania etického kódexu sociálnej práce i jeho limity, ako aj rozlíšenie viacerých typov etických kódexov.

Z etymologického hľadiska latinské slovo *codex* označovalo knihu. Podľa jej podoby išlo o papyrusový zvitok, spis, pergamenový rukopis alebo drevenú tabuľu. V širšom význame znamenal *codex* súbor alebo zoznam viacerých spisov. Etický kódex potom označuje súbor písomne formulovaných etických princípov, hodnôt a štandardov relevantných a normatívnych pre jednotlivú profesiu, inštitúciu alebo organizáciu.

5.1 Význam a limity etických kódexov

Formulovanie etického kódexu profesie sociálna práca má viacero dôvodov a významov. Medzi najdôležitejšie patria (por. Mátel, 2011c):

- poskytuje etické štandardy, ktoré majú slúžiť ako sprievodca pri výkone praxe sociálnej práce a pre zodpovedný výkon sociálnych služieb;
- identifikovanie a explicitné predstavenie kľúčových hodnôt sociálnej práce, ktoré sú jej integračnou súčasťou;
- je podstatnou zložkou kvality poskytovanej služby klientom, ako aj prostriedkom na jej dosahovanie a zabezpečenie;
- ponúka hodnoty a princípy, ktoré by mali byť vodidlom pre profesionálne správanie sociálnych pracovníkov – ako tieto hodnoty a princípy interpretovať a aplikovať;
- poskytuje štandardy, podľa ktorých môže byť hodnotené a posudzované profesionálne správanie;

- pomáha k disciplíne a usmerňuje výkon profesie;
- pomáha zabezpečiť ochranu klientov, členov spoločnosti, ale aj samotných sociálnych pracovníkov;
- sprevádza sociálnych pracovníkov tým, že upravuje vzájomné práva so zamestnávateľmi, kolegami a profesijnou asociáciou;
- upozorňuje na morálne nebezpečenstvá konfliktov vlastného a verejného záujmu;
- prehľbuje etické povedomie;
- podporuje etickú diskusiu a reflexiu;
- poskytuje sprievodcu ako postupovať pri výskyte etických dilem, etických problémov alebo profesijných konfliktov;
- je podkladom pre preskúmanie a posúdenie formálnych sťažností na neetické správanie a kritériom pre hodnotenie aktuálnej praxe;
- je dôležitou súčasťou vzdelávania sociálnych pracovníkov;
- pomáha socializácii nových pracovníkov v sociálnej práci vzhľadom na jej poslanie, hodnoty, etické princípy a štandardy;
- je jedným zo spoločných menovateľov rôznorodých druhov sociálnych služieb;
- stavia etické správanie do stredu záujmu profesie;
- poskytuje ťažisko pre profesionálnu identitu sociálnej práce na rozličných úrovniach, či už akademickej, komunitnej, politickej alebo celospoločenskej;
- verejne predstavuje etické štandardy, na základe ktorých môže spoločnosť považovať profesiu sociálna práca za zodpovednú.

Vzhľadom na reálne používanie etických kódexov v praxi jestvuje viacero kritik. Najčastejšie sa upozorňuje na skutočnosť, že deklarované hodnoty a etické princípy nie sú zhodné s reálnou praxou. Kopřiva (2006, s. 90-91) pripomína, že niektoré z etických kódexov stanovujú požiadavky, ktoré je nemožné uskutočniť a ktoré zrejme majú byť chápané ako prihlásenie sa k ideálu, o ktorom sa vie, že je nedosiahnuteľný. Problém vidí aj v tom, že žiaden etický

kódex nehovorí, čo robiť, keď sa pomáhajúcemu niektorú požiadavku naplniť nedarí. Úlehla (2005, s. 114) upozorňuje, že etický kódex je užitočný, ale zjednodušujúci model, pretože sa do profesionálnej práce premieta celostný prístup pracovníka k životu a ľuďom. Dowie a Calman (In Banks, 2006, s. 96-97) identifikovali niekoľko obmedzení v etických kódexoch zdravotníctva, ktoré možno aplikovať aj na sociálnu prácu:

- kódex má tendenciu tvrdiť, že profesionálom v sociálnej práci je daná spoločná etika, hoci oni sami prinášajú do práce svoje vlastné hodnoty;
- mnohé aspekty sociálnej práce nemôžu byť vyjadrené v kategóriách pravidiel alebo povinností, napríklad pestovanie takých postojov akými je súcit;
- kódexy majú tendenciu byť exkluzívne pre jednu profesiu, zatiaľ čo sociálnu prácu stále viac poskytujú multidisciplinárne tímy;
- kódexy predpokladajú výhradne profesionálny vzťah s užívateľmi služieb, s tým, že profesionálni pracovníci konajú najlepšie ako môžu pre jednotlivých užívateľov služieb, ale ignorujú sa napríklad tlaky ekonomického charakteru v sociálnej politike;
- kódexy predpokladajú konsenzus hodnôt profesionálov a verejnosti. Je však sporné, či tento konsenzus jestvuje.

Napriek týmto výhradám má formulovanie etického kódexu veľký význam pre profesiu sociálna práca, profesionálov pracujúcich v nej, ako aj užívateľov sociálnych služieb. Etické štandardy sa v sociálnej práci postupne rozvíjajú, transformujú a prehľbujú dôsledkom zmien v spoločnosti, komunite, rozvojom sociálnych služieb i samotnej profesie sociálna práca.

5.2 Typológia etických kódexov

Vzhľadom na typológiu deontologických kódexov môžeme rozlišovať etické kódexy na základe viacerých kritérií. Vzhľadom na špecifickú profesiu, resp. profesijnú činnosť, rozlišujeme etický kódex zdravotníckeho pracovníka, sociálneho pracovníka, príslušníka Policajného zboru, učiteľa, etický kódex psychologickej činnosti atď.

V sociálnej práci môžeme rozlíšiť viacero typov etických kódexov. Najstarší známy pokus o formulovanie kódexu sociálnej práce bol experimentálny náčrt pionierky sociálnej práce Mary Richmondovej v roku 1920 (Reamer, 1998, s. 2). Vzhľadom na súčasnú sociálnu prácu sa dá rozlíšiť **etický kódex sociálneho pracovníka** (napr. na Slovensku, v Českej republike, Rusku, Izraeli) a **etický kódex sociálnej práce** (napr. v USA, Kanade, Austrálii, Nemecku, Veľkej Británii). V druhom prípade je rozsah zvyčajne širší a komplexnejší, etická zodpovednosť nie je limitovaná výhradne na samotnú činnosť sociálneho pracovníka, ale aj na vonkajšie podmienky tejto činnosti, zodpovednosti zamestnávateľských organizácií, národných asociácií a spoločnosti. Ak sociálny pracovník musí alebo má konať profesionálne a mravne zodpovedne, potrebuje pre svoju činnosť náležité podmienky a ako osoba má aj svoje práva, ktoré zabezpečujú ďalší aktéri procesu profesijnej činnosti sociálnej práce (zamestnávatelia, supervízori, spoločnosť atď.).

Na základe špecializácie odbornej činnosti je možné rozlíšiť od etického kódexu sociálnej práce **špecifické etické kódexy** klinickej sociálnej práce, poradenstva, supervízie, manažmentu, výskumu, probácie a mediácie atď. Napríklad etiku v supervízii viacerí autori takmer identifikujú s etikou sociálnej práce. Obe majú spoločné isté hodnoty, princípy a etické zodpovednosti voči sebe, klientom, kolegom, pracovisku, profesii a spoločnosti. Supervízia ako osobitá metóda sociálnej práce a špecifická činnosť sociálnych pracovníkov si však vyžaduje aj osobitú etickú pozornosť (Mátel – Roman, 2010a). V podmienkach Slovenskej republiky nie je však kodifikovaný etický kódex konkretizovaný pre supervíziu sociálnej práce (Schavel – Tomka, 2010, s. 84), podobne ani na poradenstvo či

výskum. Zmena sa dá zrealizovať dvomi spôsobmi – vlastným etickým kódexom alebo špecifickými časťami v širšie koncipovanom etickom kódexe sociálnej práce. Na druhej strane príkladom špecifického etického kódexu je Etický kódex mediátora, ktorý vznikol pod gesciou Asociácie mediátorov Slovenska (por. Kováč, In Mátel – Schavel et al. 2010, s. 152-157).

Veľmi dôležitým kritériom typológie etických kódexov je aj územie dosahu jeho pôsobenia. V tomto prípade rozlišujeme medzinárodné (nadrárodné) etické kódexy, národné etické kódexy a **etické kódexy organizácií, firiem či zariadení sociálnych služieb**. Práve etické kódexy jednotlivých zariadení sociálnych služieb môžu nadviazať na základné hodnoty, princípy a zodpovednosti všeobecne formulované v národných a medzinárodných etických kódexoch a aplikovať ich na konkrétne cieľové skupiny klientov a špecifiká danej organizácie. Práve v etických kódexoch organizácií môžu byť bližšie špecifikované aj prístupy, čiže preferované orientácie sociálnych pracovníkov v danej organizácii. Napríklad Charita České republiky si vo svojom kódexe (2009) priamo uviedla, že „najvlastnejším cieľom charitatívnych služieb je ochrana človeka v jeho dôstojnosti od počatia až po prirodzenú smrť. Charitatívna služba je založená na rešpektovaní, ochrane a rozvíjaní prirodzených práv každého človeka a na kresťanskom ponímaní etických hodnôt, zakotvených v Písme svätom a v dokumentoch sociálneho učenia cirkvi.“

Súhlas s etickým kódexom inštitúcie môže byť súčasťou pracovného kontraktu, čím sa zmení charakter odporúčania etického kódexu (aký má dosiaľ aj Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR z roku 1997) na záväzný dokument, aspoň v istej konkrétnej organizácii. Nečasová (2008, s. 43) upozorňuje, že sociálni pracovníci často pracujú v byrokratickej organizácii, z povahy ktorej vyplýva napätie medzi ideálom profesijnej autonómie a realitou hierarchických štruktúr, ktorým vládnu pravidlá. To znamená, že sa etický kódex, o ktorom sa predpokladá, že ho budú sociálni pracovníci aplikovať podľa vlastnej profesionálnej úvahy, môže dostať do konfliktu s jasne definovanými organizačnými pravidlami.

Príklad etického kódexu v zariadení sociálnych služieb – útulku „Azylové centrum Betánia“ (2009) nájde čitateľ v prílohe č. 3.

Medzinárodné a nadnárodné asociácie jednotlivých profesií sa snažia o formulovanie základných etických princípov a hodnôt do podoby *medzinárodného etického kódexu*. V sociálnej práci túto úlohu plní Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (International Federation of Social Workers, skr. IFSW), ktorá v súčasnej podobe vznikla v Mníchove roku 1956. Táto organizácia so sídlom vo švajčiarskom Berne zastrešuje národné asociácie sociálnej práce po celom svete. V otázkach vzdelávania a etiky veľmi úzko spolupracuje s Medzinárodnou asociáciou škôl sociálnej práce (International Association of Schools of Social Work, skr. IASSW). V súčasnosti je možné považovať za aktuálny medzinárodný etický kódex sociálnej práce spoločný dokument IFSW/IASSW *Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy* (resp. Deklarácia etických princípov sociálnej práce) prijatý v roku 2004 (pozri príloha č. 1). Z historického hľadiska boli pred ním dôležité *Princípy a štandardy etiky sociálnej práce* (1994; tento sa de facto skladal z dvoch dokumentov – Medzinárodnej deklarácie etických zásad sociálnej práce a Medzinárodných etických štandardov pre sociálnych pracovníkov). Ich účelom bolo prezentovať základné etické princípy profesie sociálna práca, odporučiť postupy pri výskyte etických dilem a zaoberať sa vzťahmi medzi profesiou sociálna práca a sociálnymi pracovníkmi ku klientom, kolegom, zamestnávateľom a iným členom spoločnosti. Novší dokument *Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy* (2004) je ich zásadným prepracovaním s nasledujúcou štruktúrou:

- ❖ úvod
- ❖ definícia sociálnej práce
- ❖ medzinárodné dohovory
- ❖ princípy
 - 4.1. ľudské práva a ľudská dôstojnosť
 - 4.2. sociálna spravodlivosť
- ❖ profesionálne správanie

K novým témam, ktoré neboli zahrnuté v predchádzajúcom dokumente, patria (Nečasová, 2004a, s. 37-38):

- potreba starostlivosti o sociálneho pracovníka (bod 5.6);

- uznanie náročných situácií, ktoré vyplývajú z podstaty profesie (5.8);
- povinnosť spolupráce so školami sociálnej práce (5.9);
- zodpovednosť za to, že rozhodnutia budú eticky podložené (5.10-11);
- rozvinutá je téma identifikácie silných stránok klienta (4.4);
- celostný prístup ku klientovi (4.3).

Účelom spoločného dokumentu IFSW a IASSW je podpora etickej diskusie a reflexie vo svojich členských organizáciách, medzi poskytovateľmi sociálnych služieb, ako aj v školách sociálnej práce a medzi študentmi sociálnej práce. V dokumente sú preto pomerne stručne formulované etické princípy s krátkym komentárom. Tieto by mali byť detailnejšie a adresnejšie formulované národnými asociáciami sociálnej práce v jednotlivých krajinách prihliadajúc na miestnu kultúru, legislatívu a ďalšie špecifiká. Vzhľadom na záväznosť má dokument odporúčajúci charakter pre členské organizácie IFSW a IASSW. Niektoré krajiny (napr. Portugalsko) prijali medzinárodný etický kódex aj za svoj národný etický kódex.

Národné etické kódexy jednotlivých krajín ilustrujú veľkú rozmanitosť v detailoch, akými sú napríklad druhy a formy sociálnych služieb, prístupy k nim, spôsoby platby poplatkov, či účasť užívateľov služieb na výskumoch. Na druhej strane vykazujú viacero podobností. Mnohé začínajú zoznamom hodnôt a/alebo princípov, akými sú rešpektovanie jedinečnej hodnoty jednotlivých osôb, sebaurčenie užívateľov služieb, sociálna spravodlivosť a profesionálna integrita (Banks, 2006, s. 83). Viaceré národné kódexy sa pokúšajú o uvedenie charakteristík kvality sociálnych pracovníkov. Napríklad známy americký NASW kódex (2008) zdôrazňuje, že princípy a štandardy musia byť aplikované *jednotlivcami s dobrým charakterom*, slovenský kódex (1997) zasa zdôrazňuje *čestnosť, švédsky lásku a ruský (2003) nezištnosť*.

Národné etické kódexy sociálnej práce, resp. sociálnych pracovníkov, sú zvyčajne utvorené národnou asociáciou sociálnej práce, ktorá je členom IFSW. Túto funkciu istý čas u nás reálne plnila Asociácia sociálnych pracovníkov na Slovensku, ktorá vznikla v roku 1994. Táto deklarovala v Žiline roku 1997 *Etický kódex*

sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky (pozri prílohu č. 2). Jeho text bol sformulovaný v súlade s vtedy aktuálnymi „Princípmi a štandardmi etiky sociálnej práce“ IFSW (1994). V tom čase išlo o prvý a dosiaľ jediný etický kódex sociálnych pracovníkov na Slovensku. Keďže ide o dokument občianskeho združenia, čo je inštitúcia združujúca sociálnych pracovníkov dobrovoľne a nie stavovská inštitúcia, ide o odporúčajúci dokument. Nejestvuje žiaden kontrolný ani sankčný mechanizmus pre prípady porušenia etických zásad. Žiaľ, tento kódex nebol doteraz aktualizovaný – v súlade s medzinárodným kódexom IFSW / IASSW (2004) – čo považujeme za jednu z najdôležitejších priorít rozvoja etiky sociálnej práce na Slovensku. Vzhľadom na túto skutočnosť treba pripomenúť skutočnosti, ktoré sú uvedené aj v predhovore. Jedným z dôležitých výstupov piešťanskej konferencie („Aplikovaná etika v sociálnej práci“, 20.-21. október 2010 usporiadanej vysokou školou zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety) bola požiadavka revízie slovenského etického kódexu z roku 1997. Z podnetu autora predloženej publikácie a P. Brnulu bola v januári 2011 utvorená pracovná skupina, ktorej cieľom je tvorba nového etického kódexu sociálnej práce na Slovensku. Táto v súčasnosti pracuje pod záštitou Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci. Keďže cieľom tejto pracovnej skupiny je dosiahnutie širokého konsenzu na podobu a obsahu nového etického kódexu, práca na ňom je pomerne zložitá. „Dosiaľ sú otvorené dva varianty. Ten prvý bol, že by sa skupina pokúsila naformulovať vlastný, slovenský kódex. Ten druhý variant znel, že sa urobí úprava medzinárodného etického kódexu tak, aby sa po jeho úprave dal predložiť na diskusiu v akademickej obci“ (Levická, K. – Brnula, 2011, s. 79). Okrem toho A. Mátel zrealizoval v roku 2011 kvalitatívny výskum, v ktorom sa venoval obsahovej analýze a komparácii pätnástich medzinárodných a národných etických kódexov sociálnej práce. Tento môže tvoriť koncepčný rámce pre tvorbu nového kódexu sociálnej práce na Slovensku. Vzhľadom na skúmanie hodnôt, postojov a etického vedomia sociálnych pracovníkov na Slovensku, uvedený autor pod gesciou Inštitútu ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov v súčasnosti realizuje aj kvantitatívny výskum, ktorého výsledky by

mohli reprezentatívne odrážať špecifiká eticky sociálnej práce na Slovensku.

Spomedzi množstva národných etických kódexov sociálnej práce, resp. sociálnych pracovníkov môžeme spomenúť nasledovné:

Americký etický kódex (*Code of Ethics of the National Association of Social Workers*, skr. NASW 2008). Jeho predkladateľom je Národná asociácia sociálnych pracovníkov. Z historického hľadiska zohráva NASW pioniersku rolu nielen v sociálnej práci ako samostatnej profesii a vedeckej činnosti, ale aj v oblasti profesijnej etiky sociálnej práce.

Táto publikovala svoj prvý etický kódex v roku 1960, ktorý pozostával zo 14 proklamácií. Vzhľadom na jeho obsahový vývoj uvádza Reamer (1998), že kódex obsahoval viacero bodov, napr. povinnosť sociálneho pracovníka dať prednosť profesionálnej zodpovednosti pred osobnými záujmami, rešpektovať súkromie klientov, poskytnúť zodpovedajúce služby v prípade mimoriadnych udalostí, podporovať programy ľudského blaha. V preambule sa uvádza povinnosť podporovať humanitné ideály, zaisťovať a ďalej zlepšovať sociálnu prácu atď. V roku 1967 bol pripojený princíp nediskriminácie. V tom čase bol kódex podrobený značnej kritike vzhľadom na jeho vysokú abstrakciu, malú použiteľnosť v praxi pri riešení konkrétnych problémov a dilem. Od roku 1977 prebiehala jeho revízia prostredníctvom odbornej skupiny, ktorú viedol známy odborník na etiku Charles Levy. V roku 1979 bol publikovaný nový kódex, ktorý pozostával zo šiestich veľmi stručne popísaných princípov bez akéhokoľvek komentára. Etické zodpovednosti boli v ňom uvedené vzhľadom na klientov, kolegov, zamestnávateľov, zamestnávateľské organizácie, profesiu sociálna práca a spoločnosť. Mnoho princípov už bolo v ňom konkrétnych a špecifických. Kódex bol revidovaný dvakrát – v roku 1990 v oblasti platieb a vyberania poplatkov a kompenzácií; v roku 1993 bolo doň pridaných 5 nových princípov – tri z nich sa týkali narušených sociálnych pracovníkov (tých, čo mali vážne problémy) a dva sa dotýkali duálnych, resp. viacnásobných vzťahov. Súčasné znenie aktuálneho kódexu NASW pochádza z roku 1996. Tento bol do súčasnosti dvakrát revidovaný, v rokoch 1999 a 2008. Posledná revízia sa týkala kultúrnych kompetencií, sociálnej rozmanitosti, rešpektu, diskriminácie, sociálnej a politickej akcie.

Etický kódex NASW je jeden z najkomplexnejších a najpodrobnejších etických kódexov sociálnej práce, z ktorého sa inšpirovalo aj mnoho ďalších národných kódexov (napr. kanadský, austrálsky, britský). Z hľadiska rozsahu ide o 28-stranový dokument, z hľadiska typu je to etický kódex sociálnej práce, ktorý sa venuje aj špecifickým oblastiam, akými sú priama práca s klientom (*direct practice*), komunitná práca, supervízia, vzdelávanie, výskum a pod. Kódex je záväzný pre všetkých sociálnych pracovníkov a študentov sociálnej práce nezávisle od pracovnej pozície, prostredia v akom pôsobia a osôb, ktorým pomáhajú.

Kanadský etický kódex (CASW 2005). Autorom je *Canadian Association of Social Workers*. Aktuálna verzia etického kódexu sociálnej práce v Kanade pochádza z roku 2005. De facto sa tento skladá z dvoch dokumentov: *Code of Ethics* (Etického kódexu), ktorý sa venuje najmä kľúčovým hodnotám a princípom v sociálnej práci a praktického *Guidelines for Ethical Practice* (Sprievodca etickej praxe). Podľa kódexu je etické správanie v strede záujmu každej profesie. Jeho text ponúka hodnoty a princípy, ktoré by mali byť vodidlom pre profesionálne správanie sociálnych pracovníkov. Zároveň sa v ňom uvádza, že samotný etický kódex nemôže garantovať etické správanie. Toto vychádza z individuálnej zodpovednosti sociálnych pracovníkov. Keďže v Kanade nesú legislatívnu zodpovednosť za sociálnu prácu jednotlivé provincie a teritória, kódex má skôr odporúčajúci charakter a vzhľadom na jeho porušenie povzbudzuje ku kontaktovaniu zodpovedných orgánov v jednotlivých provinciách alebo teritóriách.

Austrálsky etický kódex (AASW 2010). Súčasný AASW *Code of Ethics* bol prijatý Australian Association of Social Workers, ktorá je profesijnou asociáciou sociálnych pracovníkov v Austrálii. V súčasnosti ide o jeden z najaktuálnejších národných etických kódexov sociálnej práce. Priamo v texte sú uvedené dve základné funkcie kódexu – informatívna o profesii sociálna práca a sprievodcovská vzhľadom na etickú prax v sociálnej práci. AASW dáva veľký dôraz na kultúrne senzitívnu prax sociálnej práce, zvlášť vzhľadom na pôvodných obyvateľov Austrálie. Kódex je záväzný

pre všetkých sociálnych pracovníkov, ktorí sú členmi tejto asociácie a študentov sociálnej práce. Priamo v texte kódexu sa uvádzajú základné princípy procesu preskúmania a posúdenia sťažností na neetické správanie sociálnych pracovníkov.

Britský etický kódex (*The Code of Ethics for Social Work*, skr. BASW 2002). Prijala ho British Association of Social Workers, ktorá je jedinou profesijnou asociáciou sociálnych pracovníkov vo Veľkej Británii. Uvádzalo sa v ňom, že jeho primárnym cieľom je etický princípy explicitne vyjadriť kvôli ochrane klientov a ďalších členov spoločnosti. Kódex bol utvorený národnou profesijnou asociáciou a je záväzný pre všetkých jej členov. Je však bez možnosti sankcionovania neetického konania. Okrem toho je ale činnosť sociálnych pracovníkov regulovaná štátom prostredníctvom poloautonómnej General Social Care Council in England. Popri etickom kódexe BASW tak jestvuje ešte „kódex praxe“ (*Code of Practice*, 2004), ktorý však de facto nie je etickým kódexom, hoci z neho vychádza a podľa ktorého je možné z disciplinárneho dôvodu sankcionovať neprimerané správanie sociálnych pracovníkov, ktorí tento kódex porušili.

Český etický kódex (*Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*, SSP ČR 2006). Prijala ho Společnost sociálních pracovníků České republiky, ktorá je členskou organizáciou IFSW. Nejde o profesijnú asociáciu, ale dobrovoľnú odbornú organizáciu združujúcu členov, ktorí sa aktívne podieľajú na rozvoji sociálnej práce a zvyšovaní odbornej úrovne sociálnej práce v praxi. Keďže ide o dobrovoľnú organizáciu, záväznosť etického kódexu v ČR nie je nárokovateľná. Kódex má teda odporúčajúci charakter.

Švajčiarsky etický kódex (*Berufskodex der Professionellen Sozialer Arbeit*, AS 2006). Prijala ho spoločnosť AvenirSozial, Professionelle Soziale Arbeit Schweiz. Kódex definuje občianske práva v takých oblastiach, kde nejestvuje iné jednoznačné nariadenie. Je prostriedkom na dosiahnutie a zabezpečenie kvality profesijného správania. Dokument je záväzný pre členov AvenirSozial. V rámci nej pracuje Kommission für Berufsethik, ktorá vykonáva konzultantskú činnosť, ale rieši aj podnety od členov, klientok

a klientov sociálnej práce. Táto má kompetenciu kontrolného orgánu na dodržiavanie kódexu.

Taliansky etický kódex (*Codice deontologico dell'Assistente Social*, CN 2009). Utvorila ho Ordine Assistenti sociali, čo je štátna inštitúcia zodpovedajúca za výkon profesie sociálna práca v Taliansku, pôsobiaca od roku 1993. Do jej kompetencie patrí aj tvorba a evaluácia deontologického kódexu sociálnej práce. Závazný je pre členov Národnej rady sociálnych pracovníkov i tých, ktorí poskytujú svoje služby dobrovoľne (pre klientov zadarmo). Kódex je postavený na zásadných princípoch a pravidlách, ktoré si sociálni pracovníci musia osvojiť počas výkonu svojej profesie a ktorými majú riadiť svoje správanie na akejkoľvek úrovni zodpovednosti. Priamo v texte je uvedené, že sociálni pracovníci musia kódex poznať, dodržiavať a šíriť jeho princípy. Kódex má záväzný charakter, inštitucionálnu zodpovednosť nesie Consiglio Nazionale dell'Ordine. V Taliansku je pritom povinná registrácia sociálnych pracovníkov, bez nej sa pracuje nelegálne.

Ako sme uviedli, jednotlivé etické kódexy majú rôznu mieru záväznosti, vymáhateľnosti a rozmanité formy sankcií. Americký a kanadský etický kódex veľmi výstižne vyjadrujú, že samotný kódex ešte nezaručuje etické správanie. Toto má vychádzať z osobného záväzku zapojiť sa do etickej praxe v rámci profesie. Banksová (2006, s. 92) uvádza nasledujúce okolnosti, od ktorých závisí záväznosť a vymáhateľnosť etického konania:

- či je sociálna práca legálne rozpoznaná v danej krajine;
- či má profesijná asociácia (alebo iný regulačný orgán) ustanovenú komisiu (výbor) a procedúru (postup) pre vypočutie sťažností;
- či vykonáva vyšetrovanie pri porušovaní kódexu;
- či vykonáva disciplinárne opatrenia formou pokuty, prerušenia alebo ukončenia členstva v asociácii.

Paradoxom však je, že ani Banksová nepočítala s takou možnosťou, aká je dosiaľ na Slovensku, a síce, že de facto nejestvuje žiadna funkčná profesijná asociácia, ktorá by združovala sociálnych

pracovníkov ani iný regulačný orgán, ktorý by plnil túto úlohu v oblasti etiky sociálnej práce. Alternatívou v takomto prípade sú krajiny, kde je činnosť sociálnych pracovníkov regulovaná orgánmi štátu prostredníctvom zákonov alebo iných záväzných nariadení. Príkladom je Brazília, kde pôsobí *Conselho Federal de Serviço Social* v úzkej spolupráci s regionálnymi úradmi.

5.3 Revízia a aktualizácia etického kódexu

Jeden z výstižných výrokov postmodernej doby znie: „Nie je nič nepotrebnejšie ako včerajšie noviny“. Nejde tu o popieranie významu histórie ani dejinných udalostí, ale o potrebu neustáleho reflektovania súčasného diania v spoločnosti. Sociálna práca ako profesia, vedná disciplína i odbor vzdelávania je pomerne mladá, ale práve tým, že sa neustále snaží pružne reagovať na aktuálne potreby svojich klientov – ktorými môžu byť jednotlivec, rodina, komunita, organizácia alebo spoločnosť – sa stáva jednou z najdynamickejších profesií súčasnosti. Čím promptnejšie a adresnejšie reaguje na dianie v spoločnosti, tým účinnejšie môže ponúkať preventívne opatrenia a systematickú pomoc pri riešení negatívnych dopadov sociálnych udalostí.

Otázkou je, či sa dynamické zmeny v spoločnosti dotýkajú aj základných hodnôt, mravných princípov a jednotlivých etických zodpovedností. Na túto otázku by rozličným spôsobom odpovedali jednotlivé filozofické smery etiky. V každom prípade to, čo sa mení nezávisle od filozofických koncepcií, sú (Mátel, 2011c):

- *nové globálne etické témy* nadväzujúce na rozvoj technológií alebo nových sociálnych udalostí (napr. bioetické otázky v súvislosti s rozvojom génového inžinierstva; etika internetovej komunikácie; rozvoj medzinárodného terorizmu a potenciálne zneužívanie charitatívno-sociálnej práce s týmto zámerom);
- *nové etické problémy a dilemy súvisiace s výkonom profesie* (napr. otázka zodpovednosti zariadení sociálnych služieb za prípravu nových sociálnych pracovníkov, ktorá sa môže identifikovať ako etická povinnosť spolupráce so školami sociálnej práce);

meniace sa *hodnotové orientácie* (napr. v sociálnej práci opúšťanie paternalistickej a náboženskej orientácie smerom na klinickú orientáciu, orientáciu na sociálnu spravodlivosť, resp. najaktuálnejšie na oprávnenú defenzívnu orientáciu, kde sa popri prioritě práv klientov zohľadňujú aj práva sociálnych pracovníkov);

- identifikovanie a formulovanie *všeobecných ľudských práv* (napr. akcentovanie antidiskriminačného prístupu, práva na prácu, práva na sexuálnu orientáciu);
- identifikovanie a formulovanie *etických princípov* v profesijnej činnosti založených na nových výskumoch a teóriách (napr. holistický prístup, dôraz na silné stránky klienta);
- rozvoj a *transformácia sociálnych služieb* (napr. na Slovensku v náhradnej rodinnej starostlivosti prechod od ústavnej starostlivosti k rodinnému typu náhradnej výchovy);
- *zmeny legislatívy*, ktorá vytvára aj akýsi „minimálny štandard správania“, záväzný aj pre profesijnú etiku (napr. legislatíva týkajúca sa diskriminácie, korupcie, ochrany osobných údajov, na Slovensku aj definovania sociálneho pracovníka podľa zákona č. 448/2008 Z. z.);
- hoci viaceré etické hodnoty a princípy sociálnej práce môžu byť nadčasové, spôsob ich *formulovania podlieha zmenám v myslení a jazyku* danej spoločnosti i profesijnej komunity (napr. spojenie „pomoc k svojpomoci“ býva nahrádzaný výrazom posilnenie a zmocnenie, čomu zodpovedá v anglickom jazyku pojem empowerment).

Z vyššie uvedených dôvodov je zrejmé, že každý etický kódex je časovo limitovaným dokumentom, ktorý vyžaduje systematickú evaluáciu. Zodpovednosť zaň nesú v prvom rade samotní sociálni pracovníci, ktorým má deontologický kódex pomáhať pri výkone povolania. Aby etický kódex bol dokumentom, ktorý naplňa všetky stanovené ciele, musí byť pravidelne revidovaný a aktualizovaný (Mátel, 2011c).

6 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI SEBE

Andrej Mátel, Tibor Roman

Najúčinnejším nástrojom sociálnej práce je samotný sociálny pracovník. Túto tézu zastávajú nielen viacerí súčasní odborníci na sociálnu prácu, ale potvrdzuje ju aj prax sociálnej práce. Užívanie „seba samého“ ako nástroja intervencie a sociálnej terapie je súčasťou viacerých teórií sociálnej práce (napr. prístupu zameraného na osobu, existenciálnych teórií, sociálnej práce založenej na vzťahoch).

Profesia sociálneho pracovníka vyžaduje náležitú odbornú prípravu. Práve jej bola v posledných dvoch desaťročiach venovaná na Slovensku zvýšená pozornosť. Podobne ako aj v iných postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy, aj tu nastal zrýchlený proces etablovania sociálnej práce ako samostatnej profesie a študijného odboru v rámci vysokoškolského vzdelávania. V roku 2011 sme na Slovensku zaznamenali výročie dvadsať rokov vysokoškolského vzdelávania v študijnom odbore sociálna práca. Stále väčší dôraz je kladený na kvalitu vzdelávacieho procesu, vrátane sociálno-psychologických výcvikov a odbornej praxe. Od 1. januára 2009 je na Slovensku v platnosti zákon o sociálnych službách č. 448/2008 Z. z., podľa ktorého je sociálny pracovník definovaný na základe vysokoškolského vzdelania v študijnom odbore sociálna práca. V súčasnosti môžeme vzhľadom na kritérium vzdelávania konštatovať, že máme dostatok vzdelaných profesionálov v odbore sociálna práca. Treba však pripomenúť, že predpokladom pre dobrých sociálnych pracovníkov sú nielen patričné vedomosti a praktické výcviky, ale aj isté nároky na ich osobnosť, charakter a etickú zodpovednosť. Zo sociálnych pracovníkov, ktorí reálne vykonávajú túto profesiu, sú niektorí lepšie pripravení teoreticky, iní vynikajú zručnosťami a skúsenosťami. Žiaden sociálny pracovník nedokáže vykonávať svoju profesiu bez dopustenia sa chýb. Nik nie je neomylný ani dokonalý. Tak ako je sociálna práca v procese učenia, to isté by malo platiť aj o sociálnych pracovníkoch. Predpokladom na to je, že sociálni pracovníci budú

zodpovední voči sebe samým a nájdu náležitú podporu u svojich kolegov, zamestnávateľov, v profesijnej komunite a širšej spoločnosti.

Problémové oblasti, ktoré môžu ovplyvňovať výkon profesijnej činnosti sociálnych pracovníkov, môžeme kategorizovať do dvoch základných skupín – na osobné a pracovné. Prvá zahŕňa osobnú, rodinnú a zdravotnú oblasť, druhá pracovnú. Jednotlivé problémy, bez ohľadu na svoj pôvod, zvyčajne prestupujú do ďalších oblastí. Taxatívne vymenujeme najčastejšie sa vyskytujúce problémové oblasti, ktoré môžu ovplyvniť činnosť sociálnej pracovníčky, resp. pracovníka:

1. Osobná oblasť

- osobnostné poruchy;
- psychické choroby;
- zdravotné postihnutia alebo závažnejšie fyzické choroby;
- depresie a iné emocionálne problémy;
- stres dôsledkom vážnej životnej udalosti (napr. smrť blízkeho);
- manželské, rodinné alebo iné vzťahové problémy, osobitne domáce násilie;
- závislosti (najmä alkoholová a drogová, ale aj nelátkové);
- kríza stredného veku;
- problémy so zákonom;

2. Pracovná oblasť

- finančné ťažkosti – vrátane nízkeho príjmu sociálnych pracovníkov;
- mobbing – násilie na pracovisku;
- práca s rizikovými klientmi (napr. agresívni klienti v DSS, psychiatrických zariadeniach; manipulatívni klienti atď.);
- sociálna práca so zvýšenými rizikami ohrozenia (napr. terénna sociálna práca s drogovými závislými osobami, obeťami obchodovania s ľuďmi, nízkoprahové nocľahárne, K-centrá, kuratívna sociálna práca, penitenciárna sociálna práca atď.);
- stres na pracovisku;

- syndróm vyhorenia s jeho rozličnými príznakmi.

Z nich sú niektoré zavinené samotnou osobou pracovníka (zvlášť látkové závislosti, problémy so zákonom), mnohé však vstupujú do jeho života bez vlastného pričinenia. Niektorým z nich je možné predchádzať zodpovedným prístupom voči sebe samému, iné si vyžadujú aj pomoc zvonku – angažovanými podpornými subjektmi a dostatočne efektívnymi nástrojmi pomoci. Paradoxom je, že sociálni pracovníci, sociálni poradcovia, psychoterapeuti či supervízori sú vzdelávaní a trénovaní v tom, ako pomôcť zvládať životné krízy iných, často však nevedia ako pomôcť sami sebe, ak sa v podobnej situácii ocitnú oni sami. Väčšina z nich váha požiadať o pomoc iného odborníka. Svoje problémy sa snažia starostlivo skrývať pred svojimi kolegami a nadriadenými (Čo si o nich pomyslia? Odborník nemôže mať problémy... Ako môžem pomáhať iným, ak si sám nedokážem pomôcť? atď.). Nazdávajú sa, že si dokážu pomôcť sami, alebo, že „sa to dáko vyrieši“. Namiesto toho sa neriešené problémy prehľbujú. Z menších a sporadických ťažkostí sa stávajú vážne problémy a môže nastať oslabenie, poškodenie alebo až narušenie sociálneho pracovníka, čo angličtina vyjadruje výrazom „the impaired social worker“. V Barkerovom Slovníku sociálnej práce (2003, s. 210) sa ním rozumie „osoba, ktorá je nespôsobilá náležite pracovať ako sociálny pracovník a poskytovať kvalifikovanú starostlivosť o klientov dôsledkom fyzickej alebo psychickej poruchy, osobných problémov alebo nie je schopná dodržiavať profesijný etický kódex. Tieto problémy veľmi často zahŕňajú alkoholizmus a iné látkové závislosti, psychické poruchy, syndróm vyhorenia, stres alebo problémy vo vzťahoch.“

Z hľadiska histórie sa v Spojených štátoch v 70. rokoch 20. storočia začala venovať väčšia pozornosť pracovníkom v rámci niektorých pomáhajúcich profesií, ktorí mali vážne problémy s alkoholom alebo inou látkovou závislosťou. Vznikali svojpomocné skupiny ako „Právnicki starajúci sa o právnikov“ (1976) alebo „Psychológovia pomáhajú psychológom“ (1980). Na národnej úrovni sa americká Národná asociácia sociálnych pracovníkov (NASW) začala zaoberať alkoholizmom a ďalšími podobnými problémami sociálnych pracovníkov v roku 1979. O rok neskôr sa vytvorila svojpomocná skupina „Sociálni pracovníci pomáhajú sociálnym pracovníkom“. O dva roky neskôr začala v NASW pôsobiť pracovná

skupina odborníkov, ktorej úlohou bolo vytvoriť stratégiu riešenia problému „narušených sociálnych pracovníkov“. V roku 1984 vydalo NASW prvú rezolúciu o „narušených sociálnych pracovníkoch“ a roku 1987 bol publikovaný celistvý program pomoci. V rámci revízie etického kódexu NASW boli v rokoch 1994 a 1996 vsupsumované viaceré body, ktoré sa špecificky venovali „narušeným sociálnym pracovníkom“ (por. Reamer 2003, s. 181-185).

V slovenskom jazyku uprednostníme spojenie „sociálny pracovník s vážnymi ťažkosťami“. Ním budeme v tomto príspevku rozumieť osobu neschopnú efektívne a zodpovedne vykonávať priamu sociálnu prácu z dôvodov mentálnej choroby, fyzickej choroby, látkovej alebo nelátkovej závislosti alebo iných vážnych problémov, ktorá vyžaduje osobitú podporu, sprevádzanie a pomoc profesijnej komunity.

6.1 Zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe

Na základe metódy pozorovania a textovou analýzou relevantných etických dokumentov si dovoľujeme tvrdiť, že v súčasnosti nie je na Slovensku venovaná dostatočná a náležitá pozornosť zodpovednosti profesijnej komunity za samotných sociálnych pracovníkov ani zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči sebe samým. Do istej miery vplyva na túto skutočnosť historicko-sociálny kontext a mladosť sociálnej práce v postkomunistických krajinách. Okrem vyššie zmieneného vzdelávania a prípravy sociálnych pracovníkov bola pozornosť pomerne úzko koncentrovaná na ich profesijnú, odbornú a etickú zodpovednosť voči klientom. Prvoradosť záujmu o klienta sa stala ústredným mottom vzdelávania a etiky sociálnej práce. Popri tom sa „zviezli“ zodpovednosti voči kolegom, zamestnávateľom, profesii a spoločnosti, ale na samotného pracovníka akoby nezostalo žiadne miesto. Dokladom toho je aj skutočnosť, že na Slovensku dosiaľ platí Etický kódex sociálnych pracovníkov z roku 1997, kde zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe samému absentuje. Istý posun – najmä vplyvom „medzinárodného etického kódexu“ IFSW/IASSW z roku 2004 – nastal v Etickom kodexe sociálnych pracovníkov Českej republiky v roku 2006 (najmä v bodoch 2.1.7; 2.4.2 a 2.5.6). Autori tejto kapitoly sa domnievajú, že je namieste, aby etické

kódexy výslovne akcentovali zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe samému. Príkladom z dobrej praxe je americký etický kódex NASW (2008).

Tak ako nemôžeme účinne pomôcť nedobrovoľnému klientovi, ktorý je apatický, rezignovaný a neaktívny, nedá sa pomôcť ani vysoko kvalitnými výcvikmi a vzdelávaním sociálnym pracovníkom, ktorí o to nemajú záujem. Preto býva súčasťou novších deontologických kódexov *povinnosť* sociálnych pracovníkov starať sa o svoj profesijný rast. „Medzinárodný etický kódex sociálnej práce“ IFSW/IASSW (2004) uvádza: „Sociálni pracovníci majú povinnosť vykonať nevyhnutné kroky v profesionálnej a osobnej starostlivosti o seba na pracovisku i v spoločnosti, aby boli schopní poskytovať zodpovedajúce služby“ (č. 5.6). Český etický kódex (2006) vynecháva osobnú starostlivosť, profesionálnu špecifikuje na „uplatňovanie nových prístupov a metód“ (č. 2.4.2). Profesionálny rast uvádza aj slovenský etický kódex (1997, č. 1.B).

Ani najlepšie sformulovaný etický imperatív v deontologickom kódexe nestačí, ak chýba sociálnym pracovníkom zvnútornená potreba zodpovednosti voči sebe. Kopřiva vo svojej známej knihe *Lidský vztah jako součást profese* (2006, s. 91) navrhol, aby v etickom kódexe bolo explicitne uvedené: „Pomáhajúci je pripravený kedykoľvek vnímať a akceptovať svoju nedokonalosť, slabosť a zraniteľnosť, ktorú pomáhanie zviditeľňuje a pomocou sebareflexie a supervízie pomáhať vývoju k lepšiemu stavu, než je súčasný.“ V každom prípade vedomie vlastnej obmedzenosti môže oslobodiť samotného pracovníka, ale aj jeho klientov a zamestnávateľov od perfekcionizmu. „Otom“ takéhoto postoja bol múdry filozof – Sokrates, autor známeho výroku „viem, že nič neviem“. Ak ono „nič“ neberieme ako úplnú absenciu vedomostí, ide skôr o uvedomenie obmedzenosti vlastného poznania a vlastných skúseností. To však neznamená, že by sa s oným „ničím“ mal sociálny pracovník uspokojiť. Práve naopak, podobne ako Sokrata by ho to malo motivovať na stále nové otázky, a teda na permanentné rozvíjanie ďalších poznatkov a zručností.

Základné vnútorné predpoklady sociálneho pracovníka v rámci zodpovednosti voči sebe sú dve: 1. Uvedomuje si svoju slabosť a potrebu rastu, resp. priznáva sám sebe, že nie je „perfektný“; 2. Vôľou vyjadruje súhlas, že sa chce starať o svoj osobný a profesijný rast. Po nich je nutné, aby nasledovalo rozhodnutie s aktívnou realizáciou profesijného a osobného rastu použitím nástrojov, ktoré má k dispozícii. V tomto procese potrebuje sociálna pracovníčka alebo pracovník viaceré podporné subjekty. Schéma č. 2 vyjadruje základný náčrt modelu zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči sebe a ich profesijného rastu.

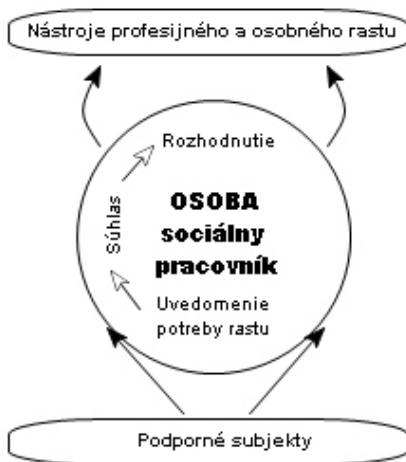

Schéma č. 2

Od množstva a kvality nástrojov a podporných subjektov závisí profesijný rast sociálnych pracovníkov. Podľa Janigovej (2008b) jedným z účinných spôsobov, ako organizácia môže podporiť profesionálny rozvoj svojich zamestnancov je zavedenie plánov osobného rozvoja pracovníkov. Zvýšením kvality sociálnych pracovníkov sa zvyšuje kvalita samotných služieb a znižuje sa riziko ohrozenia klientov.

Nástroje profesijného rastu

V predloženom príspevku rozlišujeme nástroje rastu (*niečo*) od podporných subjektov, čiže osôb a inštitúcií (*niekoho*), hoci

v praxi sú niektoré nástroje úzko spojené so subjektmi (napr. supervízia – supervízor; konzultovanie – kolegovia). Podobne to platí aj o rozlišovaní profesijného a osobného rastu, ktoré nie je možné úplne oddeliť. Základnými nástrojmi profesijného rastu sú:

a) **sebareflexia** – pri sebareflexii ide o konfrontáciu nášho reálneho a ideálneho sebaobrazu, ozrejmenie toho, kto sme, odkiaľ a kam ideme, čo chceme robiť a tiež prečo to chceme robiť. Je to zvláštna forma „vnútorného dialógu“ vedeného akoby medzi dvoma pólmi nášho „rozdvojeného JA“, teda medzi JA pozorujúcim a JA pozorovaným (Jankovský, 2003, s. 63). Sociálny pracovník sa pravidelne zamýšľa nad tým, čo vie, čo koná a prečo tak koná, teda analyzuje svoje myšlienky, pocity a konanie. Ide o učenie z vlastných skúseností. Predpokladom sebareflexie je sebakritický prístup k vlastnej profesijnej činnosti (por. Howe, 2009, s. 171). Neustála sebareflexia umožňuje sociálnemu pracovníkovi poskytovať sociálnu pomoc tak, aby jeho starostlivosť, sociálna pomoc aj organizácia zaangažovala klienta a tým zabezpečila aktívnu participáciu všetkých subjektov na riešení spoločných problémov (Janigová, 2008a, s. 40).

b) **supervízia** – v supervíznom vzťahu je v atmosfére bezpečia a dôvery analyzovaný vzťah medzi sociálnym pracovníkom a klientmi. ňou sa sociálny pracovník podieľa s časťou zodpovednosti za prácu s klientmi (Mátel, Roman, 2010a). Každý sociálny pracovník by *mal mať* možnosť (čo nie je to isté ako *má*) pravidelnej supervízie. Napriek nemalým ťažkostiam s realizáciou supervízie, ak sociálny pracovník rozpozná jej kľúčový význam pre seba a užívateľov služieb, mal by konať dostatočne asertívne, aby ju skutočne aj dosiahol (por. Parrott, 2010, s. 115);

c) **konzultovania s kolegami** alebo inými odborníkmi v sociálnej práci, resp. z iných pomáhajúcich profesií. Na rozdiel od supervízie sa konzultácia zvyčajne realizuje ad hoc a zameriava sa na špecifický cieľ. Konzultant zvyčajne nemá špecifickú administratívnu autoritu nad tým, komu ju poskytuje. Vhodné je, ak si na konzultovanie sociálni pracovníci vyberajú kolegov z rovnakej alebo podobnej oblasti profesijnej činnosti, resp. pracujúcich s rovnakou cieľovou skupinou;

d) **tréningy a odborné výcviky** – účasť na akreditovaných špecializovaných tréningoch a odborných výcvikoch rozširuje predovšetkým zručnosti sociálnych pracovníkov, čo je dôležitým predpokladom pre ich širšie kompetencie (napr. Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov pri VŠZaSP sv. Alžbety ponúka výcvik sociálnych poradcov, výcvik supervízorov, sociálno-psychologický výcvik, terapeutické techniky v sociálnej práci atď.);

e) **d'alsie vzdelavanie** – sem patrí okrem samovzdelávania, účasť na odborných seminároch a konferenciách, ale aj vzdelávacie kurzy zamerané na niektoré špecializácie v sociálnej práci (napr. IVSP ponúka špecializované vzdelávanie v programoch sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi; manažment v sociálnej práci; sociálna práca so seniormi; terénna sociálna práca a streetwork; sociálna práca s rodinou; mediácia atď.). V nadväznosti na sebaraflexiu sem patrí aj schopnosť modifikovať svoje vlastné konanie vo svetle nových poznatkov;

f) **publikačná a lektorská činnosť** – publikovanie a lektorovanie sú nielen nástrojmi odovzdávania vlastných poznatkov a skúseností iným kolegom a študentom sociálnej práce, ale aj vhodnou príležitosťou na zamyslenie nad stavom vlastného poznania, jeho systematickej verbalizácii a inšpiráciou na ďalšie štúdium;

g) **vedecko-výskumná činnosť** – okrem významov pre samotnú profesiu, výskumná činnosť podporuje systematickú prácu, tvorivosť, inovovanie a dynamiku v profesijnej činnosti.

Na schéme č. 3 môžeme názorne vidieť nástroje profesijného a osobného rastu, ktoré môže mať sociálna pracovníčka, resp. pracovník k dispozícii.

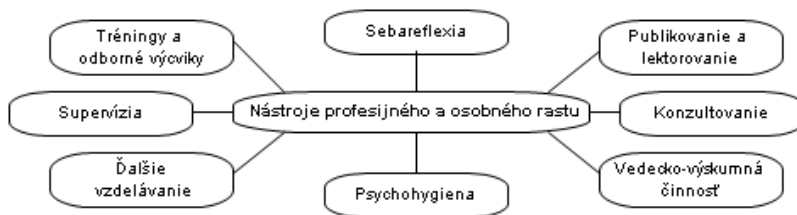

Schéma č. 3

Sociálny pracovník, ktorý dostatočne využíva nástroje svojho profesionálneho rastu, výrazne znižuje riziká ohrozenia užívateľov služieb vlastnou osobou. Stáva sa čoraz viac zodpovednejším. Prejavom zodpovednosti je, že dokáže objasniť a obhájiť vlastné konania, odmieta také počínanie, ktoré môže užívateľom škodiť. Je otvorený kritike iných, ale dokáže aj odmietnuť neoprávnený kriticizmus (Parrott, 2010, s. 73).

K nástrojom osobného rastu patrí predovšetkým vlastná psychohygienu, napr. zdravý životný štýl, dostatok spánku, správne stravovacie návyky, športové a iné telesné aktivity, pestovanie mimo pracovných koníčkov a záujmov, spoločenské (mimopracovné) vzťahy. K dôležitým nástrojom psychohygieny patrí aj využívanie oddychu od práce formou dovolenky, voľných víkendov, resp. iných voľných dní. Podľa Tománka a Fulkovej (2011, s. 193) „kultivácia osobnosti človeka rastie vďaka dynamickému priebehu reflektovania základných ľudských hodnôt v jeho živote.“

6.2 Defenzívna orientácia v sociálnej práci

Vyššie sme uvádzali, že z hľadiska vývoja základných hodnôt a etiky sociálnej práce identifikoval Frederick G. Reamer (2006, s. 18-20) šesť základných hodnotových orientácií. Popri paternalistickej, náboženskej, klinickej, amoralistickej a orientácii na sociálnu spravodlivosť, rozlišuje aj tzv. defenzívnu orientáciu (*defensive orientation*). Názov „defenzívna“ označuje obranu, resp. ochranu. V protiklade s klinickou orientáciou, ktorá primárne zdôrazňuje predovšetkým ochranu a prospech klientov, defenzívna orientácia zameriava pozornosť na riziká spojené s činnosťou sociálnych pracovníkov a ich ochranou. Medzi ústredné príčiny jej vzniku – najmä v Spojených štátoch a Veľkej Británii – patrili rozličné formy nepodložených obvinení z nedbalosti a zneužívania úradnej právomoci sociálnych pracovníkov. S narastajúcou zodpovednosťou sociálnych pracovníkov sa zvyšovalo aj riziko súdnych sporov, osobitne vzhľadom na sociálno-právnu ochranu detí. Reakciou na túto skutočnosť bolo, že niektorí sociálni pracovníci veľmi rýchlo – hoci aj unáhylene – navrhovali vyňať dieťa z rizikovej rodiny skôr, než by mohli byť žalovaní za zanedbanie svojich povinností v prípadoch týrania (Schuck, 1983, s. 75). Dôvody na defenzívnu

orientáciu v sociálnej práci môžu byť viaceré. Nigel Harris (1987) poukazoval na jej využívanie v prípadoch, keď sociálni pracovníci postupujú „presne podľa kníh“, čiže podľa administratívnych inštrukcií a štandardov daných zákonom a úradmi. Pritom ochraňujú seba a svoju inštitúciu viac ako svojich klientov. Na nebezpečenstvo defenzívnej praxe v spojitosti s byrokratickým prístupom upozorňovali v 90. rokoch aj ďalší autori (McBeath, Webb, 1990; Howe, 1992; Cooper, 1993; Banks, 1995; 2006, u nás Nečasová, 2008, s. 45).

Ak chýbajú náležité mechanizmy ochrany, podpory a pomoci sociálnym pracovníkom, jestvuje riziko vytvorenia uvedomelých alebo neuvedomelých „sebaobránných mechanizmov“. Preto chceme poukázať práve na oprávnený typ „defenzívnej orientácie“ v slovenskej sociálnej práci. Nemáme pritom na mysli žiadnu formu zanedbávania zodpovedností voči klientom. Tu by sme upozornili, že jestvuje isté (neuvedomelé) nebezpečenstvo, ak pri zdôrazňovaní prvoradosti záujmu o klientov postavíme na druhú stranu pomyslenej váhy záujmy sociálneho pracovníka. Totiž popri *neoprávnených* záujmoch sociálnych pracovníkov *na úkor* klientov, môžeme eliminovať aj ich *oprávnené* záujmy, ktoré konečným dôsledkom smerujú k prospechu klientov. Zodpovednosť sociálnych pracovníkov voči užívateľom služieb a voči sebe totižto leží v rovnakej profesijno-etickej rovine. Pod oprávnenou defenzívnou orientáciou rozumieme preventívnu systematickú a štrukturálnu pomoc sociálnym pracovníkom, ktorá by bola zameraná na pomoc, podporu, sprevádzanie a posilnenie ich samých. Primárnu zodpovednosť nesú vždy samotní sociálni pracovníci. Títo však potrebujú podporu. Túto môžeme rozlíšiť na osobnú (podporu rodiny, priateľov) a systémovú (profesijná a celospoločenská), ako ich znázorňuje schéma č. 4. Systémová opora sa pritom realizuje prostredníctvom podporných subjektov, teda osôb, inštitúcií, organizácií a celej spoločnosti, ktorých cieľom je podpora a ochrana profesionálnych sociálnych pracovníkov, sociálnej práce a užívateľov služieb.

Schéma č. 4

Rodina a priatelia sú základné a najdôležitejšie podporné subjekty človeka. „Aby bol sociálny pracovník schopný pomáhať druhým, sústrediť sa na ich problémy, byť nezaujatý, vedieť vyzdvihnúť kladné stránky ľudí a byť ich príkladom, musí mať chápacie a tolerantné rodinné prostredie“ (Oláh, Roháč, 2006, s. 106). Rozhovor v rodine alebo s priateľmi môže byť veľmi dôležitým nástrojom v prevencii syndrómu vyhorenia. Osamelosť a deficit rodinného prostredia (resp. komunitného u nábožensky zasvätených osôb) môže viesť sociálnych pracovníkov k nadmerným nezdravým prejavom prílišnej pracovnej angažovanosti a pripútavaniu klientov k svojej osobe. Z hľadiska etiky môže byť zvýšené riziko romantických alebo sexuálnych vzťahov s klientmi alebo klientkami.

Zamestnávateľské organizácie a nadriadení – zodpovednosť sociálnych pracovníkov voči sebe sa nedá naplno realizovať bez angažovanej spolupráce zamestnávateľských organizácií a priamych nadriadených. Od zamestnávateľských organizácií sa očakáva, že vytvoria so svojimi zamestnancami korektné pracovné zmluvy a jasne zadefinujú ich pracovnú náplň. Zamestnávateľské organizácie majú takisto zodpovednosť, aby zabezpečili adekvátne finančné zdroje nielen pre svojich klientov, ale aj pre zamestnancov, vrátane podpory ich odborného rastu a supervíznej pomoci. V novších deontologických kódexoch sa uvádza „etická zodpovednosť voči pracovisku“ namiesto staršej podoby „etická zodpovednosť voči zamestnávateľským organizáciám“ (pozri kap. č. 8). Etická zodpovednosť voči pracovisku nezahŕňa výlučne sociálnych

pracovníkov ako zamestnancov, ale aj povinnosti zamestnávateľov na podporu a ochranu svojich pracovníkov.

Kolegovia – vzťah medzi kolegami by mal primárne viesť k spolupráci a vzájomnej konzultácii v procese komplexnej pomoci jednotlivým klientom, skupinám a komunitám. Aktívna spolupráca môže významne prispieť k zvýšeniu kvality poskytovaných sociálnych služieb. Okrem toho sú kolegyne alebo kolegovia pre sociálnych pracovníkov a pracovníčky dôležitým nástrojom podpory v rámci konzultovania. Zvýšenú zodpovednosť by mali niesť kolegovia za sociálnych pracovníkov, u ktorých sa začínajú prejavovať príznaky rodiačich sa vážnejších problémov, akými sú napr. chronická únava, dlhodobo znížená pracovná aktivita, príznaky opitosti a pod. Ich zakrývanie alebo ignorovanie je znakom falošnej kolegiality. Včasná detekcia prostredníctvom kolegov môže pomôcť k tomu, aby problémy neviedli k vážnym ťažkostiam, napr. syndrómu vyhorenia, manifestácii duševných porúch alebo závislosti.

Profesijné organizácie a vzdelávacie inštitúcie – sem by mala patriť predovšetkým stavovská organizácia sociálnych pracovníkov a jej etická komisia. Jej deficit znižuje kvalitu podpory sociálnych pracovníkov na Slovensku.

Na Slovensku vypracoval návrh zákona o zriadení Slovenskej komory sociálnych pracovníkov Štefan Strieženec (2006). V roku 2010 Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci pod vedením Milana Schavela začala vyvíjať viaceré iniciatívy na jej zriadenie, vrátane rokovania s Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny SR. Z hľadiska etiky by komora sociálnych pracovníkov mala mať disciplinárne právomoci, vrátane možnosti pozastavenia činnosti (odobrania licencie) v závažných zákonných alebo etických zlyhaniach vzhľadom na prioritu ochrany klientov. Eventuálne sankcie by však mali sprevádzať špecializované programy podpory sociálnych pracovníkov s vážnymi ťažkosťami (podobne ako sú v USA rozličné Programmes for Impaired Clinical Social Workers).

Medzi aktívne profesijné organizácie môžeme v súčasnosti spomenúť Asociáciu vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku; Asociáciu supervízorov a sociálnych poradcov; Asociáciu poskytovateľov sociálnych služieb v SR. Ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov okrem toho zabezpečujú viaceré vysoké

školy, resp. ich vzdelávacie inštitúty (napr. Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov pri VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave). Jednotlivé inštitúcie sú dôležité nielen vzhľadom na ponúkané tréningy, odborné výcviky a rozličné školenia, ale predovšetkým kvôli kvalifikovaným odborníkom, ktorí ich realizujú.

Svojpomocné skupiny – môžeme rozlíšiť ich dve základné podoby – miestne a so špecifickým zameraním. Do prvej skupiny by patrili svojpomocné skupiny sociálnych pracovníkov na určitom území (napr. vo väčších mestách, v okrese, resp. na území VÚC) ako priestor rozvíjania vzťahov, výmeny profesijných skúseností a zručností. Svojpomocnými skupinami so špecifickým zameraním rozumieme najmä skupiny na podporu sociálnych pracovníkov s istými vážnymi problémami (napr. závislých od alkoholu, resp. iných toxických látok).

Supervízori a odborníci z iných pomáhajúcich profesií – dostatočné množstvo náležite pripravených a pre sociálnych pracovníkov dostupných supervízorov je na Slovensku dosiaľ reálnym problémom. Okrem supervízorov sem môžeme zaradiť, zvlášť vzhľadom na sociálnych pracovníkov s vážnymi ťažkosťami, aj ďalších odborníkov z iných pomáhajúcich profesií – psychoterapeutov, psychológov, psychiatrov, lekárov.

Širšia spoločnosť – z hľadiska makroúrovne a sociálnej politiky je dôležitá inštitucionálna, koncepcná a systematická podpora sociálnej práce a profesionálnych sociálnych pracovníkov. Zvlášť by sme opätovne zdôraznili zabezpečenie finančných zdrojov pre náležité mzdy vysokoškolsky vzdelaných odborníkov, ďalej finančnú podporu ďalšieho vzdelávania, realizovanie výskumu v sociálnej práci, forsírovanie a materiálno-finančné zabezpečenie vzniku stavovskej asociácie.

Z hľadiska foriem pomoci je dôležité, aby sa vzájomne dopĺňali individuálne formy (napr. konzultovanie, individuálna supervízia, psychoterapia), skupinové (supervízia skupiny, organizácie; svojpomocné skupiny) a štrukturálne – systémové zmeny v sociálnom prostredí a sociálnej politike. Schéma č. 5 znázorňuje kompletný model zodpovednosti sociálneho pracovníka voči sebe s dostatočnými nástrojmi profesijného rastu a podpornými subjektmi.

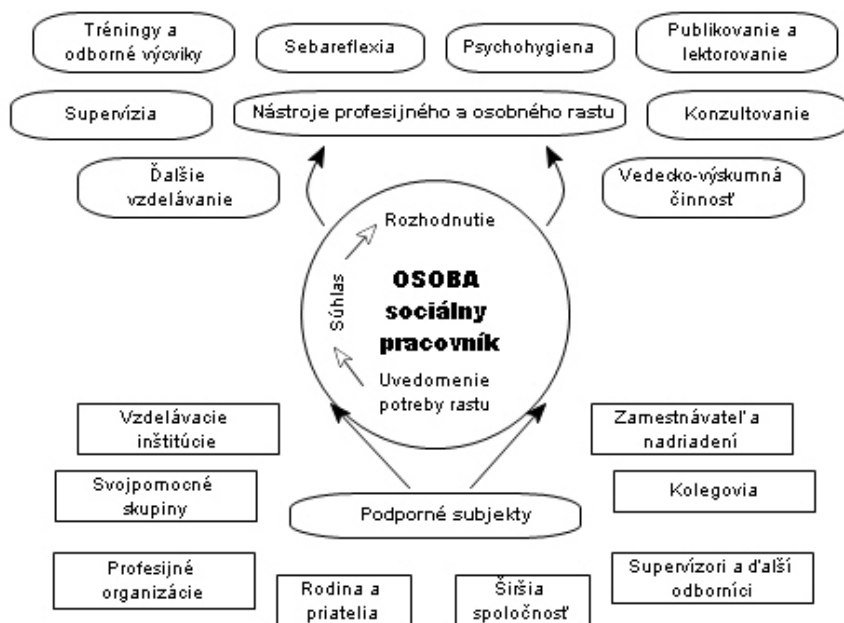

Schéma č. 5

7 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI KLIENTOM

Andrej Mátel

Problematika etickej zodpovednosti voči klientom tvorí v etických kódexoch najrozsiahlejšiu a najdetailnejšiu časť. Zvyčajne sú v nej uvedené všeobecne prijímané etické princípy, ale aj isté národné špecifiká. Napríklad etický princíp nediskriminácie sa ako norma explicitne uvádza vo všetkých nových etických kódexoch (žiaľ, okrem slovenského). Český etický kódex zasa v súlade s IFSW/IASSW (2004) akcentuje holistický prístup. Pre anglofónne krajiny, Izrael a Taliansko je príznačný dôraz na neeticnosť duálnych a viacnásobných vzťahov, najmä sexuálnej povahy. Pre multikulturálne a multietnické krajiny je typické uvádzanie rozpoznanie a rešpektovanie ich rôznorodosti a hľadanie silných stránok týchto kultúr. V nasledujúcej kapitole sa budeme zaoberať viacerými etickými imperatívmi všeobecne akceptovanými v oblasti zodpovednosti voči klientom.

7.1 Prvoradosť záujmov klienta

Sociálni pracovníci majú primárnu zodpovednosť za osoby, ktoré užívajú ich služby. Znamená to, že z profesionálneho hľadiska sú prvoradé záujmy klienta, nie záujmy jeho samého ani organizácie, v ktorej pracuje. Veľmi dôležité je pritom osobné nasadenie sociálnych pracovníkov, aby konali vo vzťahu ku klientkam a klientom s účasťou, empaticky, starostlivo, využívajúc všetky svoje vedomosti a zručnosti. Kopřiva (2006, s. 15) v tejto súvislosti hovorí o ľudskom vzťahu ako dôležitej súčasť pomáhajúcich profesií. Klient potrebuje dôverovať, cítiť sa bezpečný a prijímaný. Bez tohto vzťahového rámca sa práca pomáhajúceho stáva len výkonom zverených právomocí.

Vyhlásené princípy IFSW/IASSW (2004, č. 5.5) uvádzajú, že „sociálni pracovníci nepodriaďujú potreby a záujmy ľudí, ktorí užívajú ich služby, svojim vlastným potrebám a záujmom“. Vyžaduje sa od nich, aby poskytovali čo najlepšie služby každému, kto vyžaduje ich pomoc, rady a podporu. Sociálni pracovníci majú

svojich klientov chrániť, podporovať ich práva a záujmy vždy, ak je to možné (por. BASW, č. 4.1.1c).

Osobitú úlohu majú sociálni pracovníci v prípade klientok alebo klientov, ktorí majú obmedzenú alebo zníženú schopnosť rozhodovania (napr. u detí, osôb postihnutých niektorými druhmi psychických ochorení, poraneniami mozgu, u drogovovo závislých osôb a pod.). Pomáhajú pri ochrane ich práv a záujmov, pracujú v ich prospech, pričom intenzívne spolupracujú s ďalšími osobami z ich prirodzeného prostredia alebo opatrovníkmi (por. CASW, 2005, č. 1.1.6). Aby im mohli kompetentne pomôcť, sami musia ich práva dostatočne poznať, spolu s množstvom ďalších kľúčových oblastí (Reamer, 1998, s. 98). Zvláštnu pozornosť treba venovať aj osobám pozbaveným spôsobilosti na právne úkony. Podľa zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách sa pobytová forma sociálnej služby v zariadení poskytuje takejto osobe len s písomným súhlasom fyzickej osoby, ktorú súd ustanovil za opatrovníka (§ 13 ods. 5). Spolupráca s opatrovníkom je pri napĺňaní záujmov takýchto klientov prvoradá. Podľa tohto zákona patrí medzi sociálne služby aj pomoc pri vykonávaní opatrovníckych práv a povinností (§ 55). Treba však rozlišovať oblasti, v ktorých majú osoby zníženú alebo obmedzenú schopnosť rozhodovať, od tých, v ktorých môžu byť samostatní a kompetentní. Dôležité je identifikovať a hľadať ich silné stránky a podporovať v čo najväčšej miere ich právo na sebaurčenie. Culleyová a Bond (2008, s. 27) uvádzajú, že klienti majú často zdroje a prednosti, ktoré prehliadajú. Uvedomenie si silných stránok môže klientom pomôcť samým sebe porozumieť iným spôsobom.

V súvislosti so sociálnou prácou s osobou pozbavenou spôsobilosti na právne úkony môžeme uviesť prípad pani J., ktorá je 34-ročnou slobodnou ženou. Dôsledkom psychiatrickej diagnózy – mentálnej retardácie ľahkého stupňa s poruchami správania – poberá invalidný dôchodok. V minulosti mala dlho pretrvávajúce konflikty s rodičmi, ktoré boli na hranici psychického a sociálneho násillia. Rodičia nerešpektovali skutočnosť, že ich dcéra je dospelou osobou, čo sa prejavovalo neustálymi príkazmi a zákazmi, kontrolovaním, obmedzovaním osobnej slobody, najmä stretávania sa s priateľmi. Invalidný dôchodok jej však brávala matka. Psychické násillie vyústilo napokon do fyzického útoku otca

na klientku. U príbuzných nemohla pani J. hľadať podporu. Pomocnú ruku jej podali vzdialenejší priatelia. Bezprostredne po fyzickom útoku jej poradili, aby privolala políciu. Pani J. tak urobila a na otca podala trestné oznámenie. Jej prípad sa riešil – podobne ako mnohé iné – ako priestupok. Otcovi bola uložená veľmi nízka peňažná pokuta. Podľa slov klientky, príslušníci polície sa zaoberali len daným incidentom, iné veci ich nezaujímali. Pozitívom však bolo, že ju ihneď distribuovali do nemocnice na lekársku prehliadku a neskôr boli ochotní sprevádzať ju, keď si v strachu chcela ísť pre osobné veci do rodičovského domu. Priatelia, ktorí jej pomohli v krízovej situácii, jej odporučili pobyt v niektorom zariadení núdzového bývania pre týrané ženy. Zarážajúce je, že odborná lekárka – psychiatricka, ktorú pravidelne navštevovala, jej nikdy neuverila. Matka pani J. bola nahnevaná, pretože im dcéra urobila „hanbu“ a hľadala cestu, ako sa jej pomstiť. Najprv jej odmietala vydávať peniaze, ktoré dostávala ako invalidná dôchodkyňa zo Sociálnej poisťovne. To sa zmenilo až intervenciou sociálnych pracovníčok útulku. Následne sa začala dcére vyhrázať, „že ju zbaví svojprávnosti“. Pomocou aktívnej spolupráce psychiatricky dosiahla na okresnom súde, že dcéra, bez akejkoľvek možnosti vyjadriť sa, bola zbavená spôsobilosti na právne úkony. Rozsudok jej nikdy nebol doručený, pretože „súd upustil od doručenia súdneho rozhodnutia nesvojprávnej.“ Tým pani J. stratila možnosť odvolať sa. Za opatrovníčku bola, prirodzene, ustanovená jej matka. Odvtedy pani J. žije vyše štyroch rokov mimo domu rodičov. Jej životnou túžbou je, aby mohla byť opäť „svojprávna“. Sociálne pracovníčky zariadenia jej preto pomohli nadviazať spoluprácu s Centrom právnej pomoci, ktoré jej pridelilo vlastnú advokátku. Táto ju v súčasnosti zastupuje v procese o zrušení rozhodnutia o zbavení spôsobilosti na právne úkony. Tento súdny proces trvá už viac ako 18 mesiacov (In Mátel, 2009b, s. 138).

V praxi môže dôjsť k situáciám, keď sa záujem jednotlivého klienta alebo skupiny dostane do konfliktu záujmov iného klienta, inej skupiny alebo spoločnosti. Rozhodovanie v takýchto situáciách je zložité a môže prinášať dilemy rôzneho charakteru (pozri kap. 11). Preto súčasťou etických princípov sociálnej práce IFSW/IASSW (2004) je nasledujúca požiadavka: „Sociálni pracovníci vyžadujú uznanie toho, že sú zodpovední za svoje správanie vzhľadom na užívateľov služieb, ale aj na ľudí, s ktorými pracujú, kolegov, zamestnávateľov, profesionálnu asociáciu a zákony, a že tieto zodpovednosti môžu byť vo vzájomnom konflikte“ (č. 5.8). V staršej

podobe medzinárodného kódexu IFSW (1994) sa vymenovávali jednotlivé oblasti, v ktorých sa sociálna pracovníčka alebo pracovník môžu ocitnúť v strede konfliktu:

- medzi sociálnym pracovníkom a klientmi;
- medzi záujmom jedného klienta a iných klientov;
- medzi záujmami skupín klientov;
- medzi skupinou klientov a zvyškom populácie;
- medzi systémom, resp. inštitúciou a skupinou klientov;
- medzi systémom, resp. inštitúciou alebo zamestnávateľom a sociálnymi pracovníkmi;
- medzi odlišnými skupinami odborníkov z rozličných profesií.

Ďalšou problematickou oblasťou, ktorú tento kódex uvádzal, bola skutočnosť, že sociálni pracovníci majú často dve úlohy súčasne – pomáhať aj kontrolovať. Vzťah medzi týmito dvomi, nezriedka protichodnými, funkciami závisí v praxi od hodnôt a konkrétnej pracovnej pozície (napr. sociálna pracovníčka vykonávajúca úradný dohľad má iné východisko ako pracovníčka krízového strediska). Český etický kódex v tejto oblasti odporúča, aby si sociálni pracovníci ujasnili etické dôsledky kontrolnej roly a do akej miery je táto rola prijateľná z hľadiska základných hodnôt sociálnej práce (por. SSP ČR, 2006, č. 2.3.1.3). Inou problematickou oblasťou, keď môže ľahko nastať konflikt záujmu, sú požiadavky efektívnosti a prospešnosti práce, ktoré súvisia najmä s rozvojom informačných technológií. Austrálsky etický kódex menuje niektoré faktory, v ktorých sa môžu objaviť konflikty záujmov: osobné, emocionálne, sexuálne, rodinné, sociálne, náboženské, finančné, podnikateľské, politické, profesionálne, organizačné i konflikt záujmov svedomia (AASW, 2010).

Jestvujú špecifické prípady, keď záujmy širšej spoločnosti – zvlášť v oblasti bezpečnosti a práva – musia byť uprednostnené na úkor záujmov klienta (napr. v prípadoch násilnej trestnej činnosti, týrania detí).

Reamer (1998, s. 27) napríklad uvádza prípad sociálneho pracovníka pracujúceho s HIV pozitívnymi klientmi. Prednosť pred zachovaním dôvernosti má informovanosť sexuálnych partnerov, ktorí boli, resp. sú v potenciálnom riziku infikovania.

Ak sa konfliktná situácia dá predvídať, sociálny pracovník by mal informovať svojho zamestnávateľa či kompetentnú autoritu a spolu sa dohodnúť na riešení. Inou cestou k riešeniu konfliktu záujmov je komunikácia s kolegami a často aj so samotnými klientmi, ktorých treba podľa možnosti zapojiť do riešenia. Český etický kódex uvádza aj situáciu, ak sociálny pracovník z rozličných dôvodov nemôže s klientom sám pracovať (napr. kvôli konfliktu záujmov alebo to nie je v jeho kompetencii). V takýchto prípadoch mu má aspoň odovzdať informácie o jestvujúcich formách pomoci (por. SSP ČR, 2006, č. 2.1.7).

V niektorých prípadoch sociálni pracovníci musia chrániť klientku alebo klienta pred sebou samým a jeho bezprostrednými záujmami. Austrálsky etický kódex výslovne uvádza aj nedobrovoľných klientov. Sociálni pracovníci majú identifikovať a presadzovať aj ich záujmy (AASW, 2010). Aj v tých prípadoch, keď klienti alebo klientky odmietajú spolupracovať, konajú v rozpore s radami sociálnej pracovníčky alebo pracovníka, poškodzujú seba a iných, by odborník nemal na nich zanevrieť alebo stratiť záujem o ich problémy.

Istú profesionálnu zdržanlivosť, zodpovednosť a korektnosť treba zachovať, keď klientka alebo klient poskytujú údaje o druhej osobe (napr. svojom exmanželovi, svokre). Môže ísť často o emotívne podfarbené negatívne zveličujúce tvrdenia, ktoré daná osoba môže subjektívne vnímať ako „pravdivé“, ale ktoré pre sociálneho pracovníka nemôžu tvoriť bázu pre objektívne posúdenie tretej osoby. Zvlášť naliehavé je to pri úradnom výkone sociálno-právnej ochrany detí. Novák (2006, s. 26) zo skúseností v manželskom poradenstve uvádza: „I keby maminka vykresľovala styk dieťaťa s otcom po rozvode v tých najhorších farbách a dieťa plačúc tvrdilo, že tatka už nechce vidieť, nemôže (pracovník SPOD) napísať správu so záverom: ‚Neodporúčam styk otca s dieťaťom,‘ kým otca nevidel a dôkladne ho nevyšetril.“

7.2 Dôstojnosť ľudskej osoby

Princípy dodržiavania ľudských práv a rešpektovanie dôstojnosti každej osoby bez rozdielu patria medzi zásadné požiadavky sociálnej práce. Takmer všetky etické kódexy sociálnej práce túto skutočnosť explicitne reflektujú. Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov na svojom zasadnutí v Montreale (2000) pri definovaní profesie sociálna práca priamo uviedla, že princípy ľudských práv sú pre sociálnu prácu zásadné. Kanadský sprievodca etickou praxou (2005, s. 28) definuje ľudské práva ako „práva jednotlivcov, ktoré sú považované za principiálne pre slobodu a spravodlivosť a slúžia na ochranu ľudí pred diskrimináciou a týraním“. Každému človeku, nezávisle od svojho fyzického, psychického a sociálneho stavu, prináleží neodňateľná dôstojnosť, zakladajúca jeho nevýslovnú hodnotu. Z tejto skutočnosti vychádzali aj súčasné princípy etiky sociálnej práce vyhlásené IFSW a IASSW (2004). Priamo v texte sa odvolávajú na viaceré medzinárodné deklarácie a dohovory o ľudských právach, ktoré sú globálne akceptované (por. č. 3). Pretože je sociálna práca založená na rešpekte k hodnote a dôstojnosti všetkých ľudí a na právach, ktoré z toho vyplývajú, majú sociálni pracovníci podporovať a chrániť fyzickú, psychickú, emocionálnu a duchovnú integritu a blaho každého človeka (IFSW, 2004, č. 4.1). Bicková a Hrdinová upozorňujú na skutočnosť, že niektoré skupiny osôb (napr. osoby s mentálnym či telesným postihnutím, seniori a pod.) hoci tieto práva prirodzene majú, nie sú schopní ich samostatne realizovať a naplňajú ich len s pomocou iných (In Bicková et al., 2011, s. 48). Úlohou sociálnych pracovníkov v práci s takýmito cieľovými skupinami je pomáhanie k uskutočňovaniu ich neodňateľných ľudských práv.

V minulosti sa považoval za dôležitý etický princíp pomáhajúcich profesií *nepoškodzovania* (*non maleficiencia*, z lat. *maleficium* – škoda, krivda, bezprávie, zlý čin, zločin). S ním bol úzko spojený etický princíp smerovania k dobru (*beneficia*, z lat. *bene* – dobre, *beneficium* – dobrodenie, láskavosť, priazeň). V súčasnosti profesijná etika uprednostňuje pozitívnejšie vyjadrenie, v sociálnej práci napr. rešpektovanie integrity osoby. Táto v sebe zahŕňa nielen

ochranu klientov pred akoukoľvek formou násilia a poškodzovania, vrátane hrozby násilia, ale aj odmietanie zneužívania moci pri výkone profesie. Niektoré etické kódexy (napr. americký, izraelský) medzi etické princípy uvádzajú aj rešpektovanie súkromia (privacy) klientov. Toto je dôležité nielen v sociálnej práci s rodinou v jej prirodzenom prostredí, ale aj v rezidenčných zariadeniach sociálnych služieb. Práve tu sa nezriedka stáva, že sociálni pracovníci svojvoľne vstupujú do izby klienta alebo manipulujú s jeho súkromnými vecami.

Hoci je dôstojnosť neodňateľnou absolútnou vnútornou hodnotou, nepodmienenou a neporovnateľnou s nikým iným, jej zachovávanie závisí od rešpektovania ostatnými (por. Dubayová – Hrebeňárová, In Aadland, 2011, s. 81). Vzhľadom na praktické konzekvencie v základnom správaní sociálnych pracovníkov k užívateľom služieb izraelský etický kódex zdôrazňuje *úctu ku klientom*, americký a ruský kódex *dôveryhodné (trustworthy) správanie* a slovenský etický kódex *slušnosť a zdvorilosť*. Okrem práva na ochranu života a jeho integrity klientov britský etický kódex (BASW 2002) explicitne uvádza aj potrebu ochrany ekonomických, sociálnych a kultúrnych práv klientov. Aby túto úlohu mohli sociálni pracovníci v priamej práci s klientom naplniť, je potrebná ich znalosť. Preto v súčasnosti patrí k dôležitým úlohám študentov sociálnej práce i samotných sociálnych pracovníkov poznanie základných ľudských práv v súlade s aktuálnymi medzinárodnými dokumentmi.

Rohanová a Homerová (In Havrdová et al. 2010, s. 127) uvádzajú, že dôstojnosť je v súčasnosti veľmi často zmieňovaná v spojení so záverom života. Dôstojné zomieranie znamená, že človek neprestáva mať kontrolu nad sebou ani na konci svojho života, že je s ním aj v samotnom konci života zachádzané ako s dôstojnou ľudskou bytosťou. V rámci sociálnej práce ide o dôležitú výzvu najmä pre sociálnych pracovníkov v paliatívnej starostlivosti, dlhodobej starostlivosti o chronicky chorých a priamej sociálnej práci so seniormi.

7.3 Antidiskriminácia

Vzhľadom na rešpektovanie dôstojnosti a ľudských práv klientov je dôležité zdôraznenie, že ide o práva *každého* človeka bez rozdielu. Kopřiva (2006, s. 21) uvádza, že ironicky pôsobí skutočnosť, keď pomáhajúci pracovníci najradšej pomáhajú tým, ktorí to najmenej potrebujú. Ak by niektoré osoby alebo skupiny boli z tejto požiadavky explicitne vyňaté, hovoríme o (*negatívnej*) *diskriminácii*. V sociologickom slovníku francúzskych autorov je uvedená jednoduchá definícia diskriminácie ako nespravodlivého zaobchádzania s ľuďmi na základe argumentov bez racionálneho základu (In Boudon, 2004, s. 37). V Barkerovom Slovníku sociálnej práce (2003, s. 123) je diskriminácia definovaná ako negatívne posudzovanie a zaobchádzanie s ľuďmi založené na identifikovateľných charakteristikách, akými sú rasa, rod, náboženstvo, etnická príslušnosť a pod.

Proces smerujúci k úplnej eliminácii diskriminačného posudzovania a zaobchádzania sa nazýva *antidiskriminácia*, resp. čoraz častejšie sa užíva výraz *rovnaké zaobchádzanie* (*equal treatment*). Na Slovensku tvorí ústredný legislatívny rámec ochrany proti diskriminácii Ústava SR a tzv. antidiskriminačný zákon č. 365/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov. Požiadavka rovnakého zaobchádzania je postupne integrovaná do všetkých oblastí profesionálnej činnosti a subsumovaná do zákonodarstva (napr. pri poskytovaní sociálnych služieb por. § 5 zákona č. 448/2008 Z. z.).

Požiadavka rovnakého zaobchádzania a antidiskriminácie je integrálnou súčasťou takmer všetkých etických kódexov (žiaľ okrem slovenského z roku 1997). Ak by sme chceli taxatívne vymenovať čo najpodrobnejšie jednotlivé „diskriminačné kritériá“, etický princíp antidiskriminácie by mohol znieť nasledovne:

Sociálni pracovníci majú zodpovednosť čeliť negatívnej diskriminácii na základe takých charakteristík, ako sú schopnosti, vek, pôvod, rod alebo pohlavie, kultúra, národnosť, jazyk, etnická príslušnosť, rodinný stav, sociálno-ekonomické postavenie, politické názory, farba pleti, rasové alebo iné fyzické charakteristiky, sexuálna orientácia alebo duchovné presvedčenia, mentálne alebo fyzické hendikepy a spôsobu podieľania sa

na živote celej spoločnosti (por. IFSW/IASSW 2004, č. 4.2.1; SSP ČR, 2006, č. 1.2);

Zaujímavé je, že IFSW/IASSW (2004) antidiskrimináciu zaradili do oblasti sociálnej spravodlivosti, čo vychádza z potreby čeliť všetkým formám diskriminácie nielen na individuálnej, ale aj celospoločenskej úrovni. Cieľom je, aby bola antidiskriminácia súčasťou života celej spoločnosti. V sociálnej práci to znamená, že treba zdôrazniť rovnaké zaobchádzanie sociálnych pracovníčok a pracovníkov v práci s jednotlivcami, skupinou, rodinou, komunitou i celou spoločnosťou. Z hľadiska teórie sociálnej práce sú na tento účel používané najmä *antiopresívne prístupy*, ktoré tvoria bázu pre antiopresívnu prax sociálneho pracovníka.

Z etymologického hľadiska výraz „opresia“ pochádza z latinského *oppressio*, kde označuje potláčanie, potlačenie alebo útlak (odtiaľ aj angličtina užíva *oppressed* na ľudí, ktorí sú utláčani alebo utlačovaní). V sociologickom význame *opresia* označuje sociálne konanie, ktoré utvára prísne reštrikcie pre niektorých jednotlivcov, skupiny alebo inštitúcie. Vláda alebo politická organizácia môže utvoriť reštrikcie formálne alebo skrytým spôsobom vzhľadom na istých členov spoločnosti, ktorí budú zneužívaní alebo znevýhodnení vzhľadom na ostatných členov spoločnosti s vyššou mocou (por. Barker, 2003, s. 306-307). Títo bývajú vzhľadom na dané odlišnosti ďalej „patologizovaní“ (Howe, 2009, s. 145).

Antiopresívne prístupy (skr. AOP) patria od 80. rokov 20. storočia medzi dôležité teoretické koncepty sociálnej práce vo svete. Reagujú na takéto systémové znevýhodňovanie jednotlivcov alebo skupín prostredníctvom analýzy zdrojov, foriem útlaku a intervenciou, ktorá sa usiluje o zmenu ich situácie a statusu. Opierajú sa pritom o koncept ľudských práv a spravodlivosti. Medzi tradičné polia AOP patria:

- opresia mužov voči ženám (genderový prístup, feministické perspektívy);
- opresia jednej rasy voči druhej (antirasistický prístup);
- opresia jedného etnika voči druhému (etnický senzitívny prístup);
- opresia jednej kultúry voči druhej (kultúrne senzitívny prístup);
- opresia medzi generáciami (napr. ageizmus), zdravých ľudí voči postihnutým a pod.

IFSW/IASSW (2004, por. č. 4.2.1) v poznámke k vyhláseným princípom etiky sociálnej práce spomína *pozitívnu diskrimináciu*,

resp. schvaľujúce konanie, čím sa myslia pozitívne kroky na nápravu historickej diskriminácie. Ak je pre (negatívnu) diskrimináciu typické nasmerovanie proti (niekomu), pre pozitívnu diskrimináciu je príznačné konanie v prospech (niekoho), kto bol v minulosti objektom diskriminácie, napr. v prospech žien, ktoré boli obeťami domáceho násillia, v prospech (rómskych) menšín atď.

Bojovať proti diskriminácii znamená aj bojovať proti predsudkom. Podľa Aadlanda (2011, s. 15) termín predsudok pochádza z hermeneutiky a znamená, že sa stretávame so svetom okolo seba s určitým očakávaním. Tieto očakávania boli utvorené našimi predchádzajúcimi skúsenosťami a tvoria pozadie pre interpretáciu nových situácií. Vzhľadom na ľudské osoby, skupiny alebo komunity si vytvárame očakávania a názory na ne ešte *predtým*, než nadobudneme s nimi nejaké osobné skúsenosti (napr. *Rómovia nechcú pracovať, žijú na úkor štátu a ostatných občanov*).

Autor v roku 1998 realizoval anketu na Kysuciach, kde bola zvýšená miera negatívneho hodnotenia, kritiky a strachu z maďarských občanov, pričom až 92 % respondentov na otázku, či sa v živote aspoň raz stretli s maďarským spoluobčanom, odpovedalo, že nie. Väčšina názorov na túto národnostnú skupinu bola založená na predsudkoch. Ich šírenie podporovali najmä médiá a istá politická strana.

V priamej práci s klientom je dôležité sociálne posudzovanie, ktoré musí byť robené objektívne, ale aj citlivo bez diskriminácie, opresie a predsudkov. Sociálny pracovník zbiera informácie o potrebách klienta v partnerskom procese, s ohľadom na možnosť pôsobenia diskriminujúcich a opresívnych faktorov.

Rešpektovanie dôstojnosti a ľudských práv všetkých ľudí nie je v protiklade – ba práve naopak – s *rôznorodosťou* a jedinečnosťou každej osoby, skupiny alebo komunity. Rôznorodosť je protikladom homogenosti a v spoločenských organizáciách často označuje škálu zamestnancov reprezentujúcich minoritnú populáciu a ľudí pochádzajúcich z rozličného prostredia, kultúr, etnických skupín a stanovísk (Barker, 2003, s. 126). Medzi novšie etické princípy preto patrí *rešpektovanie rôznorodosti* (*respect diversity*), a to nielen individuálnej, ale aj kultúrnej, etnickej, náboženskej, svetonázorovej a pod. Tomu zodpovedá kultúrne citlivá prax (*culturally sensitive*

practice) sociálnej práce a systémovo uplatňovaný *kultúrny pluralizmus*. Podľa neho si každá (etnická, kultúrna) skupina vo väčšej či menšej miere zachováva kultúrne charakteristiky. Tie by mali byť pozitívne oceňované a posilňované. Tento prístup vedie k *multikulturalizmu*, ktorý podporuje šírenie poznania a rešpektovania rôznych kultúr.

Z hľadiska deontologickej etiky aj medzinárodné etické princípy IFSW/IASSW (2004, č. 4.2.2) zdôrazňujú potrebu uznania rôznorodosti: „Sociálni pracovníci majú rozpoznať a rešpektovať etnickú a kultúrnu rôznorodosť v spoločnostiach, kde pracujú, berúc pri tom do úvahy individuálne, skupinové a komunitné odlišnosti.“ Rešpektovanie v praxi znamená aj to, že klientka, klient, určitá skupina či komunita bude mať legitímne odlišné názory a spôsoby správania od názorov a správania sociálnej pracovníčky či pracovníka, resp. od majoritnej populácie. Vzhľadom na komunity alebo etnické skupiny je dôležité rozpoznať ich špecifiká, a to kultúrne, sociálno-ekonomické, náboženské atď. Sociálni pracovníci môžu svojím rešpektovaním a uznaním kultúrnej a sociálnej rôznorodosti svojich klientov a skupín prispieť k zmierneniu alebo odstráneniu negatívneho vnímania oných odlišných jedincov a skupín, ktorý je pre slovenskú spoločnosť stále príznačný. Banksová (2006, s. 33) pripomína, že by sociálni pracovníci nemali posudzovať žiadnu osobu alebo skupinu ako nehodnú, zlú alebo neschopnú.

7.4 Sebaurčenie, autonómia, spoluúčasť

Dávideková (2010, s. 25) upozorňuje, že „špecifikom pomáhajúcich profesií je skutočnosť, že klient je v závislej pozícii od pomáhajúceho pracovníka.“ Od profesionálneho sociálneho pracovníka sa však očakáva, že nielenže nebude svoju pozíciu „moci“ zneužívať, ale práve naopak, bude pomáhať užívateľovi služieb k rozvoju jeho práva na sebaurčenie, autonómiu a participáciu.

Právo na sebaurčenie (*right to self-determination*) patrí medzi základné ľudské práva a je dôležitým prvkom každého pomáhajúce vzťahu. Zároveň ide o jeden zo základných princípov sociálnej práce,

ktorý uznáva práva a potreby užívateľov sociálnych služieb slobodne robiť vlastné rozhodnutia a voľby (por. Barker, 2003, s. 387). Podľa Machulu je pojem sebaurčenia kľúčovým pre vyjadrenie schopnosti ľudskej bytosti *byť osobou*, t. j. byť pánom seba samého a nie byť za to aj patričnú zodpovednosť (In Fischer – Milfait et al., 2010, s. 135). Pre poskytovateľov sociálnych služieb a sociálnych pracovníkov preto vyvstáva povinnosť rešpektovať a podporovať sebaurčenie klientov. Banksová (2006, s. 48) rozlišuje pritom negatívny a pozitívny význam sebaurčenia. V negatívnom zmysle ide o umožnenie niekomu konať podľa jeho vlastného výberu. V pozitívnom význame ide o vytvorenie podmienok, ktoré dotyčnému umožnia stať sa viac sebaurčujúcim, čo znamená pomôcť mu dosiahnuť stav, v ktorom bude mať schopnosť vidieť dosiahnuteľné možnosti. Hartl (2008, s. 86) v súvislosti s poradenstvom uvádza, že osoba, ktorá má problémy, je súčasne osobou, ktorá má zdroje potrebné na ich riešenie. Poradca preto vytvára vzťah, ktorý umožňuje klientovi hľadať a nachádzať vlastné odpovede na problémy. Podobne aj Schavel a Oláh (2008, s. 134) v súvislosti s vytváraním poradenského vzťahu uvádzajú, že hneď na začiatku úvodného stretnutia informuje poradca klienta o tom, že úspech stretnutia je z veľkej časti závislý od úsilia riešiť svoje problémy svojpomocne, teda aktivovať a učiť sa riešiť svoje problémy. Poradca mu pomáha určovať problémy, formulovať ciele a učí ho stratégiám, ktoré však musí robiť väčšinou klient sám. Podľa Havránkovej (2008, s. 69) princíp sebaurčenia znamená aj to, že záleží len na klientovi, či sa bude v procese sociálnej práce angažovať, alebo nie. Sebaurčenie musí byť zdôrazňované a diskutované v priebehu celého procesu sociálnej práce. V praxi to znamená aj to, že sociálne pracovníčky a pracovníci majú pomôcť klientkam a klientom porozumieť, aké zdroje a možnosti sú a aké dôsledky prináša konkrétny výber niektorých z nich. Zvyčajne pomáhajú klientom realizovať právo na sebaurčenie zahŕňa aj pomoc vykonať zvolené rozhodnutie (Barker, 2003, s. 387). Sociálne pracovníčky a pracovníci majú teda úlohu nielen podporovať svojich klientov k vedomiu vlastnej zodpovednosti a vlastným rozhodnutiam, ale aj k ich praktickému realizovaniu. K právu na sebaurčenie patrí aj právo na prerušenie alebo ukončenie sociálnych služieb zo strany

klienta. Zvlášť u nedobrovoľných klientov treba zo strany sociálnych pracovníkov poskytnúť informácie o obmedzeniach vyplývajúcich z ukončenia poskytovania služieb, ale aj alternatívnych možnostiach poskytovania iných foriem pomoci.

K dôležitým nástrojom podporovania práva na sebaurčenie patria cieľené a aktívne posilňovanie a zmocňovanie klientov, ďalej informovaný súhlas (pozri nižšie), zvyšovanie participácie klientov na riešení vlastných sociálnych problémov, individualizácia sociálnej starostlivosti v rezidenčných zariadeniach sociálnych služieb.

V sociálnej práci je potrebné zamerať sa na *silné stránky* jednotlivcov, skupín a komunit. Cieľom takéhoto prístupu je podporiť ich ZMOCNENIE (anglicky *empowerment*). Ním sa v sociálnej práci rozumie „proces pomoci jednotlivcom, rodinám, skupinám a komunitám vedúci k zvyšovaniu ich osobných, medziľudských, sociálno-ekonomických a politických síl a rozvíjaniu vplyvu na skvalitnenie ich prostredia“ (Barker, 2003, s. 142). Ide o jeden z kľúčových konceptov sociálnej práce v súčasnosti, zvlášť pri práci s ľuďmi, ktorí sú zraniteľnejší, utláčaní alebo žijú v chudobe. Havránková (2008, s. 68) výstižne v súvislosti s prípadovou sociálnou prácou uvádza, že ak sa pracovník zameriava na bezmocnosť klienta, posilňuje jeho závislosť a očakávanie pomoci. Ak sa sústredene zaoberá „patológiou“, môže sa stať, že posilní chorobu. Keď sa však klientovi sprostredkuje pochopenie, že má kapacitu na riešenie svojho problému a v tomto vedomí ho podporuje, pomáha mu objavovať nové uhly pohľadu a tým aj nové spôsoby riešenia. Jeho sebaoprotvrdenie potom môže viesť k rozvoju osobnej, rodinnej i sociálnej úspešnosti. Koncept empowerment nie je uplatňovaný len v individuálnej rovine, ale býva využívaný aj v sociálnej práci s rodinou, skupinou, komunitou a v antiopresívnych prístupoch. Sociálni pracovníci pomáhajú klientom osvojiť si také zručnosti, ktoré im pomôžu zvládnuť podmienky, v ktorých žijú. Klient je vedený k tomu, aby rozlišoval podmienky, ktoré môže aktívne zmeniť sám, od tých, ktorým sa má prispôbiť. Aj v rámci vyššie zmienených antiopresívnych prístupov je klient zmocňovaný používať legitímne prostriedky voči diskriminácii, opresii a zmenám štrukturálnych nerovností. Podľa

Teater (2010, s. 11) konečným výsledkom antiopresívnej praxe má byť to, že klienti sú zmocnení a uschnpení bojovať proti opresii, sprístupňovať potrebné zdroje a príležitosti a prekonávať prekážky pre naplnenie svojich potrieb.

Vo veľmi úzkom vzťahu s právom na sebaurčenie je právo na SPOLUÚČASŤ (*right to participation*). Strieženec (1996, s. 146) správne uviedol, že spoluúčasť klientov na vlastnom sociálnom zabezpečení v čase nepriaznivých životných situácií si vyžaduje dostatočnú informovanosť o možnostiach takéhoto zabezpečenia, poznanie povinností, právnych postupov a inštitúcií, kde sa možno uchádzať o pomoc. Práve to je úlohou aj sociálnych pracovníčok a pracovníkov. Títo by nemali riešenie problémov jednotlivcov vykonávať nikdy za nich. Skôr by sa mali usilovať hľadať spôsoby zapojenia klientov do riešenia vlastných problémov. Vhodnejšie by preto bolo hovoriť o spoluúčasti sociálnych pracovníkov na riešení sociálnych problémov klientov než opačne (o spoluúčasti klientov na riešení ich problémov sociálnymi pracovníkmi). V zariadeniach sociálnych služieb by mali mať užívatelia služieb, v súlade s týmto etickým princípom, právo na účasť na procese rozhodovania o „domácom poriadku“ (ak je to nevyhnutné), „harmonograme dňa“ a pod. Niektorí autori – zvyčajne konceptuálne ukotvený v humanistických teóriách – zdôrazňujú vzhľadom na participáciu PARTNERSKÝ prístup k užívateľom služieb. Podľa Matulayovej je partnerstvo východiskom pre spoluprácu sociálnych pracovníkov a klientov. V každej etape procesu spolupráce je možné sledovať prvky partnerstva: v procese posudzovania ich životnej situácie, pri zisťovaní, analyzovaní, overovaní pravdivosti informácií, v ktorom je klient partner. Významné je sústrediť sa na silné stránky klienta v rovnakej miere ako na potreby, ktoré si vyžadujú ďalší jeho rozvoj (In Aadland – Matulayová, 2011, s. 75).

Podobný význam ako sebaurčenie má koncept AUTONÓMIE. Ním sa vyjadruje spôsobilosť zaistiť si svoje vlastné potreby, vykonávať nezávislé konania bez kontrolovania inými (Barker, 2003, s. 34). Matulayová (In Aadland – Matulayová, 2011, s. 67) autonómiu vymedzuje ako „relatívnu samostatnosť jedinca vzhľadom na sociálne okolie, ako schopnosť a možnosť viesť život podľa

vlastných pravidiel a samostatne určovať ciele a ,vôbec, rozhodovať sa, uplatňovať slobodu výberu.“ V aplikácii na sociálne služby Horecký a Tajanovská (In Bicková et al., 2011, s. 16) výstižne uvádzajú, že táto má človeku pomôcť, respektíve má podporovať jeho vlastnú aktivitu na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie. Sociálna služba nemôže prevziať zodpovednosť človeka za jeho vlastný osud či životnú perspektívu. Podľa Novotnej a Lašeka (2010, s. 427) ju možno charakterizovať nezávislosťou a samostatnosťou v oblasti názorov, emócií, hodnôt a aktivít. Títo autori poukázali na jestvovanie dvoch komponentov autonómie. Jednou z nich je *nezávislosť od druhých*, ktorá by mala byť charakterizovaná samostatnosťou, sebaistotou, vnímaním osobnej kompetencie, vlastných kvalít a schopností, vôle, sebaapresadzovaním alebo aktivitou. Druhým faktorom autonómie je sociálna rezistencia, *odolnosť tlaku okolia*, prípadne schopnosť presadiť sa, riadiť svoje činnosti a udalosti okolo seba (pozn. tu sa už prelína so sebaurčením), schopnosť nepodliehať okolitým tlakom (nonkonformita).

Vzhľadom na sociálne služby rešpektovanie autonómie znamená, že klient má mať moc a kontrolu nad vlastným životom a rozhodovať o ňom do tej miery, do akej mu to umožňujú jeho fyzické a psychické determinanty (vek, zdravotný stav, zdravotné postihnutie a pod.). Veľmi dôležitou úlohou sociálnych pracovníkov pri práci s klientmi s osobitými potrebami (mentálne, telesne alebo viacnásobne postihnutými osobami) je posúdenie, akú mieru autonómie a nezávislosti môžu títo v živote dosiahnuť. Dubayová a Hrebeňárová (In Aadland, 2011, s. 81) správne konštatujú, že u osôb s mentálnym postihnutím sú možnosti výchovy k autonómii determinované ich mentálnym postihnutím, avšak dosiahnuť určitú mieru autonómie je možné aj u nich. Z hľadiska procesu by aj samotné posudzovanie malo byť realizované výhradne spolu s klientom. V zariadeniach pre seniorov alebo v domovoch sociálnych služieb by preto mali mať užívatelia služieb nielen dostatočné množstvo primeraných aktivít v priebehu dňa, ale aj možnosti na ich výber, resp. odmietnutie. Ak potrebujú k niektorým úkonom sebaobsluhy viacej času, treba, aby im dostatok času bol poskytnutý. Podobne aj Bicková (2011, s. 48) v kontexte sociálnych

služieb uvádza, že aj človek zbavený spôsobilosti na právne úkony sa v niektorých veciach môže rozhodovať samostatne, bez opatrovníka, podľa svojej vôle (napr. čo bude jesť, o koľkej pôjde spať, čo si chce obliecť, ako bude tráviť voľný čas s pod.). Aby služba mohla byť poskytnutá v náležitej kvalite podľa individuálneho rozvojového plánu, je základom *znalosť vôle užívateľov služieb*.

Najväčšou hrozbou pre sebaurčenie a autonómiu klientov je postoj a správanie známe ako profesionálny PATERNALIZMUS, ktorý bol v minulosti pomerne často využívaný. Ním sa v pozitívnom zmysle myslí skutočnosť, že v priebehu výkonu sociálnej práce sa vyskytnú situácie, keď bude treba chrániť klienta pred ním samým (Reamer, 1998, s. 28), a to aj bez jeho súhlasu, zvyčajne s dobrým úmyslom (Barker, 2003, s. 317). Podľa Dworkina (1971, cit. in Reamer, 1998, s. 29) ide o zasahovanie do osobnej slobody istým konaním, ospravedlnené dôvodmi vzťahujúcimi sa výlučne na dobro, potreby, sociálne zabezpečenie, záujmy a hodnoty dotknutej osoby. Treba však upozorniť na reálne nebezpečenstvo nadbytočnej kontroly nad klientmi. Táto, podľa Kopřivu (2006, s. 18), bráni rozvoju autonómie. Angažovaný pracovník ju používa v dobrej viere, že ide o záujem klientov. Ľahko sa k nej uchýli v časovej tiesni, lebo je v aktuálnej situácii najrýchlejším riešením. Je silno podporovaná hierarchickou štruktúrou pomáhajúcej organizácie. Stupeň kontroly pomáhajúcich pracovníkov nad klientmi je logickým pokračovaním stupňa kontroly vyšších hierarchických úrovní organizácie nad nižšími.

Zaujímavé sú v tejto súvislosti skúsenosti Marhánkovej (2006) z rozhovorov s klientkami, ktoré boli obeťami domáceho násillia a našli útočisko v českých azylových domoch. Zistila, že život vo vybraných azylových domoch prináša niektoré rysy, ktoré sprevádzali spolužitie ženy v bývalom (násilníckom) vzťahu. Podobne ako v predošlom vzťahu, boli klientky nútené hlásiť svoje odchody a vracat sa do domu v predpísanej hodine. Ženy často vnímali usporiadanie prevádzky domu ako príliš autoritatívne a obmedzujúce. Traumatizujúce boli pre ne aj procedúry vedenia, ktoré každý mesiac rozhodovali o ich pobyte. Autorka zdôraznila, že hoci hlavnou motiváciou vedenia domu bolo zaistiť hladký chod zariadenia a bezpečnosť klientok, paternalistický prístup v praxi pôsobil skôr kontraproduktívne. Mátel (2009a, s. 97) preto uvádza, že jedným z cieľov zariadení sociálnych služieb pre obeť domáceho násillia by malo byť

zabránenie tomu, aby sa žena po príchode do neho neocitla v podobnom deštruktívnom vzťahu. Kontrolujúci partner by nemal byť nahradený inou autoritou ani inštitúciou.

Reamer (2009) preto upozorňuje na „pseudopaternalizmus“. Týmto termínom označuje také neetické správanie sociálnej pracovníčky či sociálneho pracovníka, ktorým títo sledujú vlastný záujem, ale navonok ho vysvetľujú záujmami klientov. Príkladom môže byť situácia, keď sociálna pracovníčka nesprostredkuje klientke informácie v snahe vyhnúť sa emocionálne nepríjemnej situácii, pričom pred kolegyňami svoje konanie odôvodňuje emocionálnou ochranou klientky pred nepríjemnými správami (In Aadland – Matulayová, 2011, s. 71).

Z hľadiska deontologickej etiky aj slovenský etický kódex (1997, č. 2.G) akcentoval dôležitosť samostatnosti (por. preambula) a autonómie: „Sociálny pracovník sa zo všetkých síl snaží v čo najväčšej miere podporovať snahu klienta rozhodovať o svojej budúcnosti samostatne.“ Medzinárodný etický kódex IFSW/IASSW (2004) pod rešpektovaním práv na participáciu a sebaurčenie uvádza:

Sociálni pracovníci majú podporovať plné zapojenie a účasť ľudí, ktorí využívajú ich služby, takým spôsobom, aby mohli dosiahnuť zmocnenie (*empowerment*) vo všetkých aspektoch rozhodovania a konania, ktoré zasahujú ich život (č. 4.1.2).

Sociálni pracovníci majú rešpektovať a podporovať ľudské právo na uskutočňovanie vlastného výberu a rozhodnutí nezávisle od vlastných hodnôt a životných rozhodnutí, za predpokladu, že to neohrozí práva a legitímne záujmy druhých“ (č. 4.1.1).

V tomto prípade ide o komplexnejšiu a realistickejšiu výpoveď, ktorá poukazuje aj na skutočnosť, že právo na sebaurčenie v praxi nie je absolútne. Jestvujú prípady, keď je limitované klientovou zníženou schopnosťou robiť racionálne rozhodnutia (napr. v prípadoch niektorých duševných chorôb, u drogovzo závislých osôb a pod.), v prípadoch porušovania práv iných alebo zákonných nariadení, ďalej pri sebaopoškodzovaní, v prípadoch pozbavenia osôb spôsobilosti na právne úkony, u maloletých detí a podobne. Aj v takýchto prípadoch sa však treba usilovať o čo najväčšiu mieru autonómie klientov v rámci reálnych možností. Kanadský sprievodca

etickou praxou uvádza, že sociálni pracovníci majú minimalizovať používanie donucovania a dôkladne zvažovať tie prípady, keď k tomu dochádza (por. CASW, 2005, č. 1.4.2).

7.5 Ochrana osobných údajov a dôvernosti informácií

Jednou z podstatných hodnôt sociálnej práce je *dôvera*, resp. *dôvernosť* (*confidentiality*) medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Tá sa dosahuje z hľadiska práva najmä ochranou osobných údajov klientov, čo však z hľadiska etiky nie je postačujúce. K dôležitým etickým princípom patrí zachovávanie všetkých dôverných informácií, ktoré sa dozvie sociálny pracovník o klientovi v priebehu profesijného vzťahu i po jeho skončení. Dôležitým nástrojom je dôsledné užívanie „informovaného súhlasu“ (*informed consent*). Z historického hľadiska je tento spojený najmä vzhľadom na sociálnu starostlivosť.

Už v Hippokratovej prísaha sa uvádza: „Keď pri svojej lekárskej praxi zbadám alebo vypočujem niečo, čo by malo zostať tajomstvom, o súkromnom živote ľudí, všetko zamlčím a ako tajomstvo uchovám.“ Táto etická norma, označovaná aj ako „lekárske tajomstvo“, je aj v súčasnosti jedným zo základných kameňov dôvery medzi lekárom a pacientom.

V dobách Rakúsko-Uhorska bolo lekárske tajomstvo chránené zákonom a následne ho prevzalo aj zákonodarstvo Československej republiky. Keďže sa lekárska činnosť vo svojom vývoji stala stále viac tímovou disciplínou, bolo treba zabezpečiť mlčanlivosť aj u nelekárov. V roku 1952 bolo lekárske tajomstvo z legislatívy vypustené a nahradené kategóriou „povinnej mlčanlivosti“, ktorá sa týka všetkých členov pracovného kolektívu v zdravotníckej a sociálnej práci. Jeho rozsah je oproti lekárske tajomstvu širší. Povinná mlčanlivosť ukladá všetkým zdravotníckym pracovníkom povinnosť neoznamovať skutočnosti, ktoré sa dozvedia v súvislosti s výkonom svojho povolania (Goldmann, Cichá 2004, s. 85).

V zdravotníctve je povinnosť mlčanlivosti na Slovensku zakotvená v zákone č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti (por. §11, ods. 8, písm. g). Tu je zakomponovaná aj povinnosť užívania informovaného súhlasu, vrátane príslušných pravidiel. V súčasnej

slovenskej legislatíve sú vzhľadom na ochranu osobných údajov v sociálnej práci relevantné najmä zákon č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v z. n. p. a zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v z. n. p. Osobnými údajmi sú podľa zákona č. 428/2002 Z. z. údaje týkajúce sa určenej alebo určiteľnej fyzickej osoby, pričom takou osobou je osoba, ktorú možno určiť priamo alebo nepriamo, najmä na základe všeobecne použiteľného identifikátora alebo na základe jednej či viacerých charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria jej fyzickú, fyziologickú, psychickú, mentálnu, ekonomickú, kultúrnu alebo sociálnu identitu. Podľa oboch zákonov prevádzkovateľ sociálnych služieb potrebuje na spracovávanie osobných údajov súhlas dotknutej osoby (klienta či klientky). Keďže tento musí byť preukázateľný, väčšinou sa robí písomným spôsobom (vzor pozri prílohu č. 4).

Slovenská legislatíva umožňuje aj poskytnutie osobných údajov bez písomného súhlasu dotknutej osoby, ale len za podmienok stanovených zákonom. Bez súhlasu dotknutej osoby poskytovateľ sociálnych služieb poskytuje a sprístupňuje osobné údaje na základe písomnej žiadosti úradom práce, sociálnych vecí a rodiny, prokuratúre, orgánom činným v trestnom konaní a súdom, len ak je to nevyhnutné na plnenie ich úloh (§ 94 ods. 3 zákona č. 448/2008 Z. z.). Medzi prevádzkové štandardy kvality poskytovanej sociálnej služby patrí aj určenie postupov a pravidiel pri spracúvaní a zverejňovaní osobných údajov prijímateľa sociálnej služby.

Ako sme uvádzali vyššie, z hľadiska etiky je dôležitým aspektom sociálnej práce dôvera medzi poskytovateľom služby, resp. sociálnym pracovníkom a samotným klientom. Táto sa nemôže minimalizovať na zákonný rámec ochrany osobných údajov a povinnej mlčanlivosti. Mnohé z informácií, ktoré sa sociálny pracovník od klienta dozvie v priebehu poradenského vzťahu, ležia v oblasti dôvernosti. Barker v Slovníku sociálnej práce (2003, s. 90) DÔVERNOSŤ definuje ako „etický princíp, podľa ktorého sociálny pracovník alebo iný profesionál nesmie poskytnúť informácie o klientovi bez jeho súhlasu. Tieto informácie zahŕňajú identitu klienta, obsah rozhovorov, profesionálne mienky o klientovi a materiály zo záznamov. Dôvernosť však nezabraňuje poskytovať

náležitú informáciu o klientoch kolegom v pracovnej organizácii. V špecifických prípadoch sa súdnou cestou môže od sociálnych pracovníkov a ostatných profesionálov vyžadovať poskytnutie niektorých informácií o klientoch (napr. v prípadoch násillia, objednaných zločinov a pri podozrení zneužívania detí).“

Jedným z dôležitých nástrojov udržiavania dôvery v sociálnej práci je INFORMOVANÝ SÚHLAS. Barker (2003, s. 217) ho definuje ako „poskytnutie súhlasu klienta sociálnemu pracovníkovi a organizácii alebo inej profesionálnej osobe na použitie špecifickej intervencie, vrátane diagnostiky, terapie, vyšetrenia a výskumu. Toto dovolenie musí byť založené na všetkých informáciách potrebných na rozumný súhlas. Informovaný súhlas musí byť založený na poznaní rizík a alternatív. Jedným z najväčších rizík zneužitia profesionálnej právomoci je zanedbanie získania informovaného súhlasu.“ Informovaný súhlas sa okrem poskytovania informácií tretej strane týka súhlasu k fotografovaniu, audio a video záznamu pre médiá, zverejňovaniu informácií pre účel publikovania, či účasti na výskume. Timulák (2006, s. 136) v súvislosti s psychoterapiou uvádza, že klient by mal byť informovaný o tom, či terapeut, pri zachovávaní anonymity, chodí s ich vzájomnou prácou do supervízie. Podobne sa zachovanie dôvernosti týka aj prezentácie kazuistik – klient by mal byť zoznámený so skutočnosťou, či terapeut prezentuje ich spoločnú prácu, v akej forme a mal by mať možnosť s tým nesúhlasiť. Reamer (1998, s. 321; 2006, s. 167-168; por. CASW 2005, č.1.3) uvádza šesť štandardných prvkov, ktoré by mali byť súčasťou informovaného súhlasu:

1. klienti nesmú byť vystavení nátlaku a prehnanému ovplyvňovaniu;
2. klienti musia mať mentálnu schopnosť poskytnúť súhlas; ako aj byť schopní porozumieť jazyku a termínom, ktoré sú užívané počas procesu, na ktorý sa súhlas viaže;
3. klienti musia poskytnúť súhlas k špecifickým postupom alebo konaniam, teda nie k široko formulovaným alebo všeobecným podobám;
4. formy súhlasu a postupy musia byť platné (oprávnené), vo väčšine prípadov sa vyžaduje ústny aj písomný súhlas;
5. klienti musia mať právo odoprieť súhlas alebo od neho odstúpiť;

6. rozhodnutia klientov musia byť založené na primeraných informáciách:

- detailných, vzhľadom na povahu a účel služieb alebo poskytovanie informácií;
- o výhodách aj nevýhodách intervencie;
- o podstatných alebo predpokladaných rizikách, ak takéto jestvujú;
- o potenciálnom dosahu na klientovu rodinu, zamestnanie, sociálne činnosti a ďalšie dôležité aspekty ich života;
- o alternatívne navrhutej intervencie alebo o poskytnutí informácií;
- o spôsobe zaznamenávania informácií a o tom, kto k nim bude mať prístup;
- o predpokladaných výdavkoch pre klienta a jeho príbuzných;
- o obmedzeniach profesionálnej dôvernosti.

Všetky tieto informácie musia byť klientom prezentované im zrozumiteľným jazykom, ohľaduplne a takým spôsobom, ktorý ich povzbudzuje položiť otázky. Zvlášť sa to týka sociálnej práce s klientmi, ktorí majú zníženú schopnosť rozumového vnímania. Pri práci s deťmi, osobami pozbavenými spôsobilosti na právne úkony alebo osobami s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony je dôležité rozpoznať ich úroveň porozumenia, aby podľa svojich schopností boli náležite informovaní a mohli vyjadriť svoje prania, túžby, súhlas, resp. nesúhlas. V podstatných rozhodnutiach si treba vyžiadať súhlas ich zákonných zástupcov, ktorými sú rodičia detí, opatrovník alebo osoba, ktorá má maloleté dieťa v pestúnskej starostlivosti. V takých prípadoch, keď sociálni pracovníci vykonávajú činnosť zabráňujúcu seba-poškodzovanie klientky alebo klienta, môžu konať aj bez informovaného súhlasu (por. CASW, 2005, č. 1.6.3). Sociálni pracovníci by mali byť okrem toho citliví ku kultúrnym a etnickým rozdielom klientov.

Culleyová a Bond (2008, s. 102) uvádzajú príklad toho, ako možno na počiatku poradenského vzťahu klientov informovať o všeobecných princípov mlčanlivosti: „To, čo tu hovoríte a robíte, je dôverné. Ale chcem vám povedať niečo, čo na začiatku hovorím

každému klientovi. Pokiaľ si myslím, že vzniká nebezpečenstvo, že by ste mohli ublížiť sebe alebo niekomu inému, môžem podniknúť opatrenia a zaangažovať ďalšiu stranu. Pokiaľ to bude možné, preberiem to najskôr s vami. Chcete sa k tomuto niečo opýtať?“

Hoci by sa prezradením dôverných informácií tretej strane (vrátane blízkych rodinných príslušníkov), bez súhlasu klienta, neporušil zákon, išlo by o závažné etické zlyhanie sociálneho pracovníka. Mimo legislatívnu formu ochrany dôvernosti preto zabezpečujú medzinárodné a národné etické kódexy. V medzinárodnom kódexe IFSW/IASSW (2004, č. 5.7) sa explicitne uvádza, že „sociálni pracovníci majú zachovávať dôvernosť informácií o ľuďoch, ktorí užívajú ich služby“. Tento kódex reálne počíta aj so situáciami, keď sa sociálny pracovník môže dostať do etickej dilemy. Preto dodáva, že výnimky môžu byť odôvodnené len na základe vyššej etickej požiadavky (akou je napr. ochrana života). Podobne aj slovenský etický kódex (1997, č. 2.H) výslovne uvádzal dôvernosť a mlčanlivosť medzi základné etické zodpovednosti sociálneho pracovníka voči klientom a pridáva aj povinnosť rešpektovania klientovho súkromia. Český etický kódex požiadavku dôvernosti spresňuje nasledovne:

„Dáta a informácie požaduje (sociálny pracovník) s ohľadom na potrebu pri zaistení služieb, ktoré majú byť klientovi poskytnuté a informuje ho o ich potrebe a použití. Žiadnu informáciu o klientovi neposkytne bez jeho súhlasu“ (SSR ČR, 2006, č. 2.1.4).

7.6 Holistický prístup

Ním sa v súčasnosti rozumie zaobchádzanie s každým človekom ako s celostnou bytosťou – sociálni pracovníci sa majú zaujímať o celého človeka vo vnútri rodiny, komunity, spoločenského a prirodzeného prostredia a majú sa usilovať o porozumenie všetkým aspektov života človeka (por. IFSW / IASSW 2004).

Holistický prístup znamená vnímanie osoby nielen ako klienta sociálnej práce so sociálnym problémom, ale ako bio-psycho-kultúrno-spirituálno-sociálnu bytosť (Mátel, Schavel et al., 2011, s. 98). Tým sa vyjadruje skutočnosť, že identita človeka zahŕňa biologickú, psychologickú, sociálnu, kultúrnu a spirituálnu dimenziu (por.

UNESCO, 2005). Preto je v sociálnej práci veľmi dôležité poznanie klienta vo všetkých týchto rovinách. Na tento cieľ by mal byť prispôsobený celý diagnostický proces, vrátane anamnetických záznamových hárkov.

Sociálny život z pozície celku je priesečníkom ekonomických, politických, kultúrnych, právnych, psychologických, sociologických, pedagogických, náboženských, etických, národnostných, etnických prvkov, ktoré majú charakter častí (Strieženec, 2006, s. 53). Celosť vnímania upozorňuje na vnímanie sociálneho života ako celku. Sociálny pracovník pri komunikovaní s klientom rešpektuje jeho súčasný stav, predchádzajúce postavenie, spôsob a príčiny reakcií, vplyv sociálneho prostredia, jeho individuálne predpoklady pre spoločný postup prekonávania sociálnych kolízií (Strieženec, 2006, s. 35).

Žilová (2005, s. 73) uvádza, že prístup komplexnosti v práci s klientom znamená dodržiavanie zásad celkového vnímania klienta v zložitosti jeho problémovej situácie, bez ohľadu na to, či je v právomoci sociálneho pracovníka riešiť všetky aspekty zistených skutočností. V prípade, že riešenie niektorých skutočností sociálnej problematiky klienta presahuje kompetentnosť a právomoc sociálneho pracovníka, jeho povinnosťou je distribuovať klienta do inej inštitúcie alebo k inému odborníkovi, alebo mu poradiť a informovať ho o iných možnostiach riešenia.

7.7 Individuálny prístup ku klientovi

Každý klient je jedinečný a jeho problémy sú špecifické – t. j. iný človek s rovnakým problémom ho bude vnímať inak (Oláh et al., 2009, s. 103). Princíp individuálneho prístupu ku klientovi káže sociálnemu pracovníkovi vnímať sociálneho klienta ako jedinečné indivídium s jeho špecifickými, neopakovateľnými danosťami, charakteristikami a vlastnosťami, ktoré musí sociálny pracovník pri práci s klientom akceptovať (Žilová, 2005, s. 73).

Marie Krakešová (1946, s. 7) použila nasledovný obraz: „Ľudskému šťastiu a ľudskému dobru sa darí ako ušľachtilej rastline nielen vo veľkorysom a bohatom podniku, vybavenom najmodernejšími zariadeniami, ale aj tam, kde je súčasne postarané o dobre školený a zodpovedný personál, ktorý venuje každej rastline individuálnu starostlivosť.“

Sociálny pracovník by mal odložiť všetky stereotypy a predsudky. Každý klient má svoje jedinečné skúsenosti... (Nie všetci Rómovia sú dobrí hudobníci a zlodeji). Sociálny pracovník sa preto musí naučiť prijímať odlišnosti svojho klienta (In Mátel – Oláh – Schavel et al., 2011, s. 96). V sociálnych službách sa stal dôležitým nástrojom individualizácie rezidenciálnej starostlivosti *individuálny rozvojový plán*.

Na Slovensku je určenie postupov a pravidiel na vypracovanie, hodnotenie a revíziu individuálneho rozvojového plánu prijímateľa sociálnej služby alebo práce s prijímateľom sociálnej služby súčasťou kvality sociálnych služieb. Podľa § 9 zákona o sociálnych službách č. 448/2008 Z. z. poskytovateľ sociálnej služby uvedenej v § 34 až 40 je povinný plánovať poskytovanie sociálnej služby podľa individuálnych potrieb, schopností a cieľov prijímateľa sociálnej služby, viesť písomné individuálne záznamy o priebehu poskytovania sociálnej služby a hodnotiť priebeh poskytovania sociálnej služby za účasti prijímateľa sociálnej služby. Menovite ide o zariadenie podporovaného bývania, zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby, rehabilitačné stredisko, domov sociálnych služieb, špecializované zariadenie, denný stacionár.

Štegmánová a Havrdová upozorňujú, že v procese individuálneho plánovania je zo strany sociálneho pracovníka dôležité predovšetkým porozumieť potrebám užívateľov služieb. Pre ich rozpoznanie je nevyhnutné nielen spôsobilosť aktívneho počúvania, rôznych spôsobov komunikácie a empatia, ale aj dostatok času stráveného s klientom, a to nie jednorazovo, ale opakovane a priebežne (In Havrdová et al., 2010, s. 57-58). Vzhľadom na holistický a interdisciplinárny prístup sa na tvorbe individuálneho rozvojového plánu môžu podieľať sociálni pracovníci spolu so zdravotníckym personálom, psychológovia, pedagógovia a iní odborníci v danom zariadení. Jednotliví členovia tohto tímu zhodnotia aktuálny stav klienta a vypracujú perspektívu, ktorú by mal klient dosiahnuť (Mátel – Oláh – Schavel, 2011, s. 81).

7.8 Profesionálne hranice, sexuálne a duálne vzťahy

Vyššie sme spomínali, že ľudský vzťah je dôležitou súčasťou vykonávania profesie sociálna práca. Na tomto mieste chceme pripomenúť, že profesionálny vzťah musí mať aj svoje jasné hranice, a to najmä v priebehu profesionálneho kontraktu, v istých prípadoch aj po jeho ukončení. Hranice by nemali byť dvojznačné. V anglickej literatúre sa v tejto súvislosti hovorí o *duálnych* (dvojitých), resp. *viacnásobných vzťahoch* (dual/multiple relationships). Myslia sa tým ďalšie vzťahy, ktoré jestvujú popri primárnom profesijnom vzťahu, napr. profesionálne, interpersonálne, rodinné, sociálne, sexuálne, finančné alebo podnikateľské. Podľa ich počtu sa rozlišujú duálne (ak popri profesionálnom vzťahu jestvuje ešte jeden) a viacnásobné. Tieto vzťahy môžu zahmlieť hranice medzi profesionálmi a klientmi, ovplyvniť odborné posudky, potenciálne spôsobiť konflikt záujmov alebo zneužitie klientov (AASW, 2002, s. 26). Timulák (2006, s. 137) v súvislosti s psychoterapiou uvádza, že výrazným rysom duálnych vzťahov je sledovanie vlastných potrieb terapeuta, keď v podstate zneužíva svoju profesiu. Toto zneužívanie je o to nebezpečnejšie, že klient môže byť v priebehu terapie zraniteľný a obracia sa na terapeuta, aby mu pomohol. Barker (2003, s. 131) v tejto súvislosti hovorí o neetickej praxi pri prevzatí druhej roly ku klientom, ktorá má tendenciu prejsť k ich zneužívaniu alebo má prinajmenšom dlhodobé negatívne dôsledky na nich. Aj Reamer (2006, s. 109) uvádza, že vzťahy medzi sociálnymi pracovníkmi a klientmi založené na nejasných a neprehľadných duálnych, resp. viacnásobných vzťahoch, môžu byť deštruktívne. Rozlišuje pritom päť koncepčných kategórií, do ktorých môžu tieto patriť: 1. intímne vzťahy; 2. hľadanie osobného prospechu; 3. ak profesionáli hľadajú odpovede na svoje vlastné emocionálne potreby alebo závislosti (napr. keď sa sami cítia osamelí alebo sociálne izolovaní); 4. altruistické prejavy (napr. dávanie súkromného telefónneho čísla, darčiekov klientom, písanie nežných odkazov); 5. reakcie na nepredvídané okolnosti.

Niektoré etické kódexy uvádzajú potrebu profesionálnych hraníc medzi osobným a profesijným životom vo všeobecnej rovine

(por. IFSW, 2004, č. 5.3). Viaceré etické kódexy explicitne uvádzajú hranice v sexuálnej oblasti. V americkom NASW kódexe (2008) stojí:

Sociálni pracovníci sa nesmú za žiadnych okolností zapájať do sexuálnych aktivít alebo sexuálnych kontaktov so súčasnými klientmi, nezávisle od toho, či sú tieto dobrovoľné alebo nanucované (č. 1.09a). V ďalších bodoch je táto požiadavka dokonca rozšírená aj na príbuzných klientov alebo ďalšie osoby, kde by mohlo dôjsť k zneužívaniu alebo potenciálnemu poškodeniu záujmov klienta (č. 1.09b), ba dokonca aj na bývalých klientov (č. 1.09c). Podľa tohto kódexu by nemali poskytovať klinické služby svojim bývalým sexuálnym partnerom (č. 1.09d). Americký kódex je v týchto požiadavkách najprísnejší. Napríklad Kanadský sprievodca etickou praxou špecifikuje záväzok nevstupovať do romantických alebo sexuálnych vzťahov s bývalými klientmi len pre sociálnych pracovníkov vykonávajúcich psychoterapiu alebo hlbinné poradenstvo (por. CASW, 2005, č. 2.6.2). Medzi osobami, s ktorými by sa mali sociálni pracovníci vyhýbať sexuálnym aktivitám a romantickým vzťahom, spomína príbuzných klienta, ale pridáva študentov, ktorých dotyčný vyučuje alebo superviduje (č. 2.6.3).

Reamer (1998, s. 83) uvádza, že každá forma sexuálnych aktivít alebo kontaktov s klientkami alebo klientmi je všeobecne považovaná za samoučelnú a zneužívajúcu bez ohľadu na motív sociálneho pracovníka alebo pracovníčky. Platí to aj v prípadoch, keď ide o sexuálny vzťah vyžadovaný klientkami alebo klientmi. Ak sú títo zapletení do sexuálnych aktivít so svojimi sociálnymi pracovníkmi, bývajú zmätení povahou a zámerom takéhoto vzťahu a zvyčajne to má na nich škodlivý vplyv.

Pri sociálnej práci v útulku pre ľudí bez domova sme sa stretli s prípadom, keď sa medzi pomocnou (sociálnou) pracovníčkou a jedným z klientov rodil počas výkonu práce intímny vzťah. Hoci by tento vzťah nemal sexuálny charakter, pomerne negatívne ovplyvňoval výkon jej práce a vzťahy medzi klientmi. Títo jej často vyčítali stránenie, uprednostňovanie, nedostatočné venovanie iným, atď. Hoci bolo ťažké identifikovať objektívnosť týchto tvrdení, romantický vzťah presahujúci profesionálnu rovinu negatívne vplýval na život v zariadení. Dôsledkom tejto skúsenosti bola aj do etického kódexu pracovníkov tohto zariadenia sociálnych služieb formulovaná nasledovná etická smernica: Sociálny pracovník alebo pracovníčka nezneužíva klientov ani klientky na vlastný prospech, nebude nadväzovať s nimi romantický alebo sexuálne orientovaný vzťah.

Osobitou problematikou je zachovanie profesionálnych hraníc pokiaľ ide o *fyzické kontakty*. Sociálne pracovníčky a pracovníci musia starostlivo rozlišovať medzi primeraným a neprimeraným fyzickým kontaktom s klientmi a klientkami. Primerané fyzické kontakty by mali mať jasne definované kultúrne senzitivné hranice (por. CASW, 2005, č. 2.5). Sociálne pracovníčky a pracovníci by mali zostať po celý čas profesijného vzťahu citliví na to, ako klienti alebo iní môžu interpretovať fyzické kontakty (por. AASW, 2010).

Napokon v tejto časti treba uviesť problematiku *sexuálneho zneužívania a sexuálneho násillia*, kde nejde len o porušenie etických princípov, ale aj o násilnú trestnú činnosť a zneužívanie profesijného postavenia. Podľa trestného zákona sa na Slovensku sexuálnym zneužívaním rozumie súlož alebo iný spôsob sexuálneho zneužitia s osobou mladšou ako pätnásť rokov (por. § 201 zákona č. 300/2005 Z. z.). Skutkovú podstatu sexuálneho násillia naplní ten, kto násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti iného k orálnemu styku, análnemu styku alebo k iným sexuálnym praktikám alebo kto na taký čin zneužije jeho bezbrannosť (§ 200). Prípady sexuálneho zneužívania klientov a klientok sociálnymi pracovníkmi veľmi negatívne ovplyvňujú verejnú mienku o povolání sociálnych pracovníkov a znižujú dôveryhodnosť verejnosti k nim. Preto je v etických kódexoch náležitú uvádzať, že sociálni pracovníci nesmú sexuálne zneužívať žiadnu osobu (por. CASW, 2005, č. 2.7.1).

Jasne definované hranice v pomáhajúcich profesiách neochraňujú len klientov, ale aj samotných pracovníkov. Kopřiva (por. 2006, s. 78-81) v tejto súvislosti rozlišuje medzi splyvaním spojeným so súcitom a empatickým prístupom. Splyvaním rozumie skutočnosť, keď pracovník berie záležitosti klienta príliš za svoje vlastné až do tej miery, že sa správa tak, akoby klient nebol autonómny jedincom. Preberá na seba aj tie potreby klientov, ktoré sú títo schopní zabezpečiť sami. Pri súcite sa s klientom stotožňuje. Môže stratiť hranice a byť zaplavený ľútosťou, pobúrením, úzkosťou z toho, čo sa stalo druhému človeku. Na rozdiel od toho pri empatii si vieme predstaviť a precítiť, čo sa v druhom deje, ale zostávame sami sebou. Až v tomto druhom prípade sme pripravení pomáhať tak, ako to vyžaduje situácia a nie ako to vyžadujú naše emocionálne potreby.

Sociálni pracovníci nie sú potom strhnutí súcitom, ale schopní plného vcítania.

7.9 Ponižujúci a chybný spôsob komunikácie

AASW (2010) uvádza aj potrebu stanovenia hraníc vo všetkých formách komunikácie, vrátane rozhovoru tvárou v tvár, písomnej, telefonickej a on-line komunikácie.

Americký NASW kódex (2008, č. 1.12) uvádza, že sociálni pracovníci nesmú používať ponižujúci (pohrdavý) jazyk vo svojej písomnej alebo ústnej komunikácii s klientmi ani o nich. Majú používať úctivý a zdvorilý jazyk vo všetkých formách komunikácie s klientmi aj o nich. Reamer k tomu dodáva (1998, s. 92), že sa sociálni pracovníci majú starostlivo vyhýbať znevažujúcemu alebo pejoratívnemu slovníku vo svojich komentároch v rozhovore s klientmi alebo o nich, jednoducho preto, lebo ide o prejavy neúcty a narušanie základného rešpektu. Za istých okolností môže ísť dokonca o urážku na cti. Kanadský sprievodca etickou praxou a austrálsky etický kódex okrem požiadavky vyhýbania sa pohrdavej komunikácii pridáva aj *emotívnu reč*. Mydlíková (2005, s. 53) v tejto súvislosti výstižne uvádza, že sociálny poradca má v situáciách napätia a konfliktu reagovať profesionálne, nie emocionálne.

V hraničnej rovine medzi profesionálnou kompetenciou a etikou sú chyby v komunikácii, ktorých sa dopúšťajú sociálne pracovníčky alebo sociálni pracovníci v práci so špecifickou cieľovou skupinou. Napríklad pri komunikácii so ženami, ktoré prežili domáce násilie, by sa mali vyhnúť nasledovným chybám, aby sa neprehlbovala ich viktimizácia (Bednářová, 2006; Mátel, 2009b:90-91):

- vyčítanie, odsudzovanie a obviňovanie („Prečo ste to dopúšťali? Už ste mohli dávno odísť! Neprovokovali ste ho náhodou?“) – prehlbuje to u ženy pocit viny za situáciu, uzatvára sa alebo bráni, vzniká nedôvera;
- patologizovanie prejavov obeť („To nie je normálne takto sa správať!“) – prehlbuje pocity viny a zvyšuje jej nízke sebahodnotenie;
- podozrievanie z klamaní („Takto sa to určite nemohlo stať...“);

- utešovanie a používanie otrepaných fráz („To sa spraví. Nie je to také hrozné.“) – vyvoláva pocit nepochopenia;
- ľutovanie („Je mi vás ľúto, čo ste museli zažiť.“) – znižuje jej sebavedomie a pocit vlastnej hodnoty;
- pseudodiagnostický komentár („To vyzerá hrozne!“) – môže vyvolať panický strach;
- patologizovanie prejavov obete („To som ešte nevidel. To nie je normálne.“);
- milosrdné klamstvá (napr. uisťovanie, že dieťa je v poriadku v situácii, keď bolo po napadnutí v nemocnici);
- plané sľuby (polícia istotne zasiahne, násilníka skoro potrestajú...);
- nepokoj, ponáhľanie sa, hektickosť poradcu – vyvoláva pocit, že nikto na nič nemá čas, ani to nie je také závažné;
- používanie cudzích slov, odborných slov a žargónu („Aby ste neboli viktimizovaná. Mali ste anamnézu.“) – prehľbuje pocit zmätku, nepochopenia, slabej profesionality poradcu;
- selektívne počúvanie – poradca si vyberá iba tie informácie, ktoré sú podľa jeho názoru dôležité;
- direktívny prístup – príkazy, zákazy...
- nútenie k aktivite („To dieťa tam nemôžete nechať! Musíte odísť!“) – vyvoláva pocit neporozumenia, strachu, zamedzuje ďalšiu spoluprácu.

7.10 Platba za služby, prerušenie a ukončenie služieb

Slovenský etický kódex (1997, č. 2.1.) uvádza v bode o honorároch: „Pri stanovení výšky honorára sa musí sociálny pracovník uistiť, že jeho výška je rozumná a poskytnutým službám primeraná a pri rozhodovaní zohľadňuje klientovu finančnú situáciu.“ Podobné požiadavky obsahujú aj iné národné etické kódexy sociálnej práce. Etické štandardy chcú zvyčajne povzbudiť sociálnych pracovníkov brať ohľad pri platbách za sociálnu službu na finančné možnosti klientov. Dôležité je pritom, aby sociálne služby boli prístupné každému občanovi a občianke. V našich podmienkach je platba za poskytovanie sociálnych služieb regulovaná zákonnými nariadeniami. V mnohých prípadoch je pre užívateľov služieb

bezplatná. V každom prípade je dôležité sociálnych klientov vopred náležite informovať o výške a spôsobe platby za poskytované služby, resp. o ich bezplatnosti. Vhodné je uviesť aj kedy sú poplatky splatné a či sa majú platiť mesačne alebo týždenne a aké sú sankcie za neplnenie platobnej povinnosti. Toto všetko by malo byť súčasťou písomne sformulovaného kontraktu medzi poskytovateľom a prijímateľom sociálnej služby. V súlade so zákonom č. 448/2008 Z. z. je takýmto dokumentom zmluva o poskytovaní sociálnej služby.

Na Slovensku pri platbách za vykonávanie sociálneho poradenstva a sociálnej práce väčšinou opačný problém. Pre užívateľov sú sociálne služby bezplatné alebo veľmi nízke. Avšak vysokoškolsky vzdelané sociálne pracovníčky a pracovníci dostávajú zvyčajne veľmi nízky plat, často na hranici minimálnej mzdy. Aj v porovnaní s platmi v ostatných pomáhajúcich profesiách stoja sociálni pracovníci kdesi na konci rebríčka.

Pri poskytovaní sociálnych služieb sa môže niekedy stať, že tieto sú očakávané alebo neočakávané prerušené. O takýchto prípadoch americký etický kódex uvádza nasledujúci etický štandard:

„Sociálni pracovníci majú vynaložiť náležité úsilie na zaistenie kontinuity služieb v prípadoch, keď tieto boli prerušené napr. pre nedostupnosť, presídlenie, chorobu, zdravotné postihnutie alebo smrť“ (NASW, 2008, č. 1.15).

Vtedy, keď sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník nemôžu sami zaistiť náležitú službu pre svojich klientov z dôvodov, o ktorých vopred vedia, mali by o ňu požiadať svojich kolegov a klientov o tom informovať. Slovenský etický kódex (1997, č. 3.K.) v časti o etickej zodpovednosti sociálneho pracovníka voči kolegom uvádzal aj prácu s klientmi kolegov: „Povinnosťou sociálneho pracovníka je venovať sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou.“ Reamer (1998, s. 100) píše, že „etickej problém môže nastať zvlášť vtedy, ak klient súrne potrebuje pomoc od svojho poradcu, či terapeuta, ale tento nie je dostupný a nevie, na koho sa má obrátiť. Zvlášť naliehavé je to v práci s klientmi so suicidálnymi sklonnami.“

O ukončení služieb zo strany sociálneho pracovníka uvádza NASW kódex nasledovné:

„Sociálni pracovníci majú ukončiť poskytovanie služieb klientom, ako aj profesionálny vzťah s nimi vtedy, ak tieto služby a vzťahy nie sú viac potrebné, alebo ak už viac neslúžia klientovým potrebám a záujmom“ (2008, č. 1.16a).

Prirodzené ukončenie sociálnych služieb nastane vtedy, ak sa naplnia ciele, ktoré si sociálny pracovník a klient v kontrakte stanovili a pokračovanie služieb nie je nutné (napr. ak sa osobe bez domova podarí zabezpečiť ubytovanie). Klient môže ukončiť spoluprácu s poradcom aj vtedy, keď od neho nezískal očakávaný profit alebo nemá dostatok osobnostných vlastností, ktoré by mu umožnili systematicky pracovať so svojím problémom (Mydlíková, 2005, s. 36). Ukončenie služieb zo strany dobrovoľných klientov, ktorí sú plnoletí a majú spôsobilosť na právne úkony, musia sociálni pracovníci naplno rešpektovať (por. CASW, 2005, č.1.8.2). V tomto procese mu však môžu vhodným spôsobom a radami pomáhať. Ukončenie služieb zo strany sociálnych pracovníkov by nikdy nemalo byť náhle a pre klienta neočakávané. Reamer (1998, s. 103-104) uvádza sériu krokov, ktoré je vhodné urobiť pred ukončením služieb klientom:

- rozhodnutie ukončiť služby konzultovať s kolegami a supervízorom, v niektorých prípadoch môžu konzultácie pomôcť nájsť iné riešenie pre klienta, napr. zmenu spôsobu intervencie;
- klientom, ktorým má byť ukončené poskytovanie služieb, vopred poskytnúť čo možno najviac varovaní, ako je to len možné;
- v prípadoch nutnosti ukončenia služby poskytnúť klientom najmenej tri primerané odporúčania, vrátane uvedenia kontaktných mien, adries a telefónnych čísiel;
- v prípadoch, keď klienti vopred avizujú ukončenie služieb, treba ich informovať o rizikách s tým spojenými a ponúknuť im návrhy alternatívnych služieb, vrátane informácií ako v predošlom bode;

- zaujímať sa o klientov, ktorí ukončili služby. Ak títo ignorujú odporúčania a osobne sa nekontaktujú, je možné využiť písomný spôsob komunikácie;
- poskytnúť klientom jasné inštrukcie a telefónne čísla, ktoré môžu použiť v naliehavých prípadoch núdze. Vhodné je kópie inštrukcií založiť do osobných listov klientov a požiadať ich, aby kópiu podpísali;
- všetky rozhodnutia a konania týkajúce sa ukončenia sociálnych služieb treba starostlivo zaznamenávať a zdokumentovať.

8 ZODPOVEDNOSŤ VOČI PRACOVISKU

Andrej Mátel

V tejto kapitole upriamime pozornosť na etickú zodpovednosť sociálnych pracovníkov voči kolegom a pracovisku. Dôležitou súčasťou eticky korektného správania voči kolegom je najmä rešpekt, úcta, spolupráca a zodpovedná kritika v rámci dialógu. Etická zodpovednosť voči pracovisku nezahŕňa výlučne zamestnancov, ale aj zamestnávateľov. V tejto časti sa bližšie budeme venovať etickým aspektom administrácie a vedenia dokumentácie, pracovným poradám a hraniciam lojality.

8. 1 Etická zodpovednosť voči kolegom

Na tomto mieste uvádzame niektoré etické zásady správania sociálnych pracovníkov voči ostatným kolegom, zvlášť iným sociálnym pracovníkom. V užšom význame sa kolegami myslia spolupracovníci v rámci jednej organizácie pracujúci na spoločnom pracovisku. V širšom význame sú kolegami akýkoľvek profesionáli, s ktorými sociálni pracovníci spolupracujú pri riešení sociálneho problému jednotlivca, skupiny alebo komunity.

V novších etických kódexoch sociálnej práce nájdeme zvyčajne uvedené nasledovné princípy a zásady (Mátel, 2010c, s. 175):

- ✓ rešpekt ku kolegom zo sociálnej práce a iných disciplín;
- ✓ potrebná spolupráca s kolegami v sociálnej práci a z iných disciplín;
- ✓ vyhýbanie sa negatívnemu kriticismu;
- ✓ konzultovanie s kolegami zo sociálnej práce a iných profesií;
- ✓ upozorniť na porušenie profesijnej etiky;
- ✓ ochrana kolegov voči nespravodlivému počínaniu;
- ✓ rešpektovanie dôverných informácií zdieľanými kolegami;
- ✓ vyhýbanie sa sexuálnemu zneužívaniu a obťažovaniu;
- ✓ venovanie sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou;
- ✓ vyhýbanie sa sexuálnym vzťahom;

- ✓ zodpovednosť za sociálnych pracovníkov s vážnymi ťažkosťami.

Základným etickým postojom sociálnych pracovníkov voči kolegom a kolegyniam boli podľa Slovenského etického kódexu (1997, č. 3.J) slušnosť a zdvorilosť: „Sociálny pracovník si váži svojich kolegov a pristupuje k nim s úctou a dôverou.“ Kanadský sprievodca etickou praxou (2005) zdôrazňuje rešpekt, a to aj v takých prípadoch, keď kolegovia pristupujú k riešeniu sociálnej núdze odlišnými spôsobmi ako on sám. Práve odlišné postoje a konania, ktorým sociálny pracovník nerozumie alebo s nimi nesúhlasí, by mali byť predmetom kolegiálnych diskusií podľa základných etických princípov dialógu.

Vo všeobecnosti platí etická zásada, že sa sociálni pracovníci majú vyhýbať neoprávnenému negatívne kritizovaniu svojich kolegov v rozhovoroch s klientmi, ostatnými spolupracovníkmi a nadriadenými (NASW, 2008, č. 2.01b). Príkladmi neoprávneného negatívneho kriticismu môžu byť ponižujúce, neférové komentáre o kolegovej úrovne kompetencie, jeho neodbornosti a neschopnosti, či diskriminačné narážky na jeho osobu.

Na druhej strane má kolegiálna isté hranice. Jestvujú situácie a prípady, keď je kritika nielenže oprávnená, ale aj potrebná. Tieto nastanú zvlášť vtedy, keď sa sociálnemu pracovníkovi javí, že prístup jeho kolegu alebo kolegyně vedie k poškodzovaniu klientov. V takýchto prípadoch je prvoradým záujem o dobro klientov. Dôležité je aj posúdenie objektívnosti takejto situácie, či ide o pravdivý pohľad na prácu kolegu alebo len o subjektívny názor vychádzajúci z odlišného prístupu. Aj tu je podstatné začať partnerský kolegiálny dialóg. Kritické pripomienky treba vyjadriť vhodným spôsobom a najprv dotknutej osobe. Je neetické a nespravodlivé voči kolegom, ak sociálny pracovník vyjadruje svoju nespokojnosť nadriadeným alebo iným spolupracovníkom bez toho, aby najskôr oslovil dotyčného kolegu. Často sú takéto situácie na hranici ohovárania a osočovania. Správny postup v takýchto prípadoch výstižne uviedol už pred dvomi tisícimi rokmi Ježiš z Nazareta (por. Evanjelium podľa Matúša, 18,15-18). Spolu s aktualizáciou

na sociálnu prácu by postup pri upozorňovaní (napomínaní) znel nasledovne:

„Ak sa tvoj kolega dopustí nespravodlivosti ku klientom alebo tebe, choď a komunikuj s ním medzi štyrmi očami. Ak ťa počúvne, pomohol si jemu i klientom. Ak ťa bude ignorovať, priber si ešte jedného alebo dvoch kolegov a komunikujte o tom v skupine. Keby ani vás nepočúvol, povedz to nadriadeným...“

V žiadnom prípade by sociálni pracovníci nemali zaťahovať klientov do konfliktov, ktoré majú so svojimi kolegami. Klienti nesmú byť manipulovaní a zneužívaní na stránenie sa a podporu záujmov sociálneho pracovníka voči inému pracovníkovi.

Inšpiratívny je v tejto oblasti Kódex Charity ČR (2009, s. 11), ktorý hovorí o dobrých vzťahoch na pracovisku: „Charitatívny pracovník na pracovisku sa správa ústretovo, korektne a kolegiálne. Rešpektuje znalosti a skúsenosti svojich kolegov. Vykonáva a rozširuje spoluprácu, ktorá vedie k zvyšovaniu kvality poskytovanej služby. Charitatívny pracovník rešpektuje rozdiely v názoroch a praktické skúsenosti kolegov, odborných i dobrovoľných pracovníkov. Kritické pripomienky vyjadruje na vhodnom mieste a vhodným spôsobom.“

Vzhlľadom na širšiu kategóriu kolegov (s ktorými nemá pracovník žiaden osobný vzťah) môžeme spomenúť situácie, keď nekompetentné správanie vedie k vážnemu poškodzovaniu klientov, vrátane tzv. sekundárnej viktimizácie. ňou sa rozumie opätovné alebo ďalšie poškodzovanie a traumatizovanie klientky pracovníkom pomáhajúcej profesie alebo inštitúcie. Otázkou je, ako má reagovať sociálny pracovník v takýchto situáciách? Príklady takéhoto konania sú pomerne časté u obetí domáceho násillia.

33-ročná pani Božena rozprávala o postoji „sociálnej pracovníčky“ obecného úradu (otázkou je, či išlo skutočne o sociálnu pracovníčku alebo zamestnankyňu, ktorá mala kompetencie v sociálnej oblasti): „Bývali sme s manželom a 8-ročným synom u svokrovcov. Manžel bol často opitý. Nadával mi, kričal, hrešil, bil ma... Svokrovci sa tvárili, že nič nevidia a nič nepočujú... Keď som to už nemohla vydržať a bála som sa o syna, podala som na manžela trestné oznámenie. Vtedy ma vyhodili z domu. So synom som sa obrátila o pomoc na obecný úrad. Viete ako mi pomohli? Zamestnankyňa úradu mi namiesto pomoci pohrozila, že ak si

nezabezpečím ubytovanie, môžu mi ‚sociálka‘ odobrať dieťa...“ V takomto prípade išlo o nekompetentný prístup pracovníčky, ktorým sa prehlbovala trauma ženy o vyvolávanie strachu pred tým, že jej zoberú aj jej dieťa. Takýto prístup je treba podrobiť kritike v záujme ochrany ďalších klientov, ale aj pre samotnú pracovníčku. O oprávnenej kritike hovoríme vtedy, ak sa ňou upozorňuje na neetické, škodlivé a násilné správanie iných pracovníkov pomáhajúcich profesií. Dotknutá pracovníčka si pravdepodobne neuvedomila negatívny vplyv svojho správania, ani nemala žiadnu spätnú väzbu. Sociálny pracovník, ktorý sa dozvedel o jej neprofesionálnom správaní, môže zohrať významnú rolu pre poskytnutie spätnej väzby, ak iniciuje kolegiálny dialóg. Vzhľadom na objektívne posúdenie situácie by bolo vhodné vypočuť aj druhú stranu rozprávania o vzniknutej situácii. Ak sa potvrdí jej nekompetentný prístup, vhodným spôsobom ju možno upozorniť na správne vedenie poradenského rozhovoru v takýchto prípadoch, ktorým sa daná pracovníčka špecificky nevenuje. Vzhľadom na konečný efekt je veľmi dôležitý vhodne zvolený spôsob komunikácie a zachovanie kolegiálnej roviny. Pripomíname, že informovaný súhlas k takémuto kolegiálnemu rozhovoru by mala dať aj klientka, ktorá poskytla základné informácie o správaní pracovníčky obecného úradu.

Osobitnú zodpovednosť nesú sociálni pracovníci voči svojim kolegom, ktorí majú vážne osobné problémy, psychosociálne ťažkosti, psychické ochorenia alebo sa stali závislí od užívania návykových látok (napr. alkoholu). V takýchto prípadoch je veľmi dôležitá citlivosť a obozretnosť, pretože treba brať ohľad na kolegov, ale aj na záujmy klientov zároveň. Ideálom je byť nápomocný takýmto kolegom so zachovaním vysokého štandardu kvality poskytovanej služby.

Vzťah medzi kolegami by mal primárne viesť k spolupráci a vzájomnej KONZULTÁCII v procese komplexnej pomoci jednotlivým klientom, skupinám a komunitám. Aktívna spolupráca môže významne prispieť k zvýšeniu kvality poskytovaných sociálnych služieb. Sociálni pracovníci by mali vyhľadávať konzultáciu, ak ich práca nie je dostatočne efektívna alebo produktívna a je to v záujme klientov (Reamer, 1998, s. 124). Barker (2003, s. 93) uvádza konzultovanie ako interpersonálny vzťah medzi jednotlivcami alebo organizáciami so špeciálnou kvalifikáciou a niekým, kto potrebuje posúdenie k vyriešeniu špecifického

problému. Konzultácia v sociálnej práci je potom proces riešenia pracovných problémov, ktorý pozostáva zvyčajne zo série následných rád a odporúčaní konzultanta jednotlivcom, skupinám, organizáciám alebo komunitám. Na rozdiel od supervízie sa konzultácia zvyčajne realizuje ad hoc a zameriava sa na špecifický cieľ. Konzultant zvyčajne nemá špecifickú administratívnu autoritu nad tým, komu ju poskytuje. Vhodné je, ak si na konzultovanie sociálni pracovníci vyberajú kolegov z rovnakej alebo podobnej oblasti profesijnej činnosti, resp. pracujúcich s rovnakou cieľovou skupinou. V priebehu procesu konzultácie je dôležité rešpektovanie práv klientov na dôvernosť informácií. Tieto sa majú obmedziť len na nevyhnutné minimum potrebné na dosiahnutie cieľov konzultácie (Reamer, 1998, s. 125). Dotknutých klientov by mal sociálny pracovník informovať o tom, že o jeho prípade konzultuje s iným odborníkom.

Vzhľadom na proces konzultovania a supervíziu uvádzajú niektoré etické kódexy nevhodnosť utvárania sexuálnych vzťahov medzi konzultantom, či supervízorom a sociálnou pracovníčkou (por. NASW, 2008, č. 2.07). Dôvodom je možný konflikt záujmov, zneužívanie takejto formy vzťahu pre presadzovanie vlastných záujmov a potenciálne poškodzovanie klientov. Kanadský sprievodca etickou praxou (2005, č.3.4.2) upozorňuje taktiež na nebezpečenstvo duálnych, resp. viacnásobných vzťahov aj medzi kolegami.

Slovenský etický kódex (1997, č. 3.K) upozorňoval na potrebu práce s klientmi kolegov: „Povinnosťou sociálneho pracovníka je venovať sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou.“ Táto zásada upozorňuje na nebezpečenstvá partikularizmu a individualizmu, ktoré konečným dôsledkom vedú k poškodzovaniu klientov. Voči nim treba v súčasnosti postaviť kolegiálnu, multidisciplinárnu, interprofesijnú a interinštitucionálnu spoluprácu a konzultovanie.

Čo sa týka terminologického používania, Mátel (2009a, s. 5-6) v tejto súvislosti upresňuje: „Latinská predložka *multi* zahŕňa dôraz na mnohosť, teda v našom prípade zaangažovanosť viacerých disciplín, profesií a inštitúcií na riešení daného problému. Tým nastáva *multiplikatívny* efekt, čiže znásobenie pozitívnych účinkov

viacerých intervencií v prospech klienta. Protikladom by bol „mono“ prístup – intervencia v rámci jednej disciplíny, profesie alebo inštitúcie, ale v izolácii od ostatných. Dôsledkami takejto intervencie sú v zložitých problémoch slabá efektívnosť, nedostatočnosť, nerešpektovanie celistvosti a preťažnosti. Na druhej strane latinská predložka *inter* forsírjuje interakciu, aktívnu spoluprácu viacerých disciplín, profesií alebo inštitúcií.“ Žiaľ, v tejto súvislosti na Slovensku platia slová Schavela (2007), ktorý upozornil, že u nás nie je tímová spolupráca odborníkov dostatočne rozvinutá. Zvlášť aktuálna je skutočnosť, že je ešte stále nedostatočná kooperácia medzi štátnou správou, samosprávou a neštátnymi subjektmi. Pritom v procese komplexnej pomoci niektorým skupinám klientov (napr. obetiam domáceho násillia) je multidisciplinárna a interprofesijná spolupráca *conditio sine qua non*.

8. 2 Etická zodpovednosť voči pracovisku

Tradične sa na tomto mieste uvádza titul „etická zodpovednosť voči zamestnávateľom“. Etické požiadavky v tejto oblasti však musia byť recipročné, pretože etickú zodpovednosť nenesú len zamestnanci, ale aj zamestnávatelia (nezriedka takisto sociálni pracovníci). Preto sa prikláňame k označeniu „etická zodpovednosť voči pracovisku“, ktoré zahŕňa tak zamestnancov, ako aj zamestnávateľov.

V novších kódexoch sociálnej práce nájdeme často o etickej zodpovednosti voči pracovisku zvyčajne nasledujúce princípy (Mátel, 21010c, s. 175):

- ✓ úsilie o čo najvyšší štandard kvality poskytovania sociálnej služby;
- ✓ zodpovedne si plniť záväzky voči zamestnávateľovi;
- ✓ svedomito spravovať zdroje v zamestnávateľských organizáciách;
- ✓ pravidelné overovanie efektivity procesu poskytovania sociálnych služieb;
- ✓ predchádzanie a odstránenie diskriminácie na pracovisku;
- ✓ snaha o efektívnu tímovú spoluprácu a komunikáciu;
- ✓ neakceptovanie šikanovania na pracovisku;

- ✓ vedenie náležitej dokumentácie;
- ✓ neakceptovanie obťažovania na pracovisku;
- ✓ realizovanie pracovno-manažérskych diskusií;
- ✓ napomáhanie utvorenia tvorivého a pohotového pracovného prostredia.

Austrálsky etický kódex (2010) priamo upozorňuje na obťažovanie a šikanovanie na pracovisku. Kanadský sprievodca etickou (2005) praxou nabáda na realizovanie pracovno-manažérskych diskusií. Švédsky kódex (1997) nabáda pracovníkov na utvorenie tvorivého pracovného prostredia.

Sociálni pracovníci by si mali plniť svoje povinnosti vyplývajúce zo záväzku voči zamestnávateľovi zodpovedne, kompetentne a čestne, v súlade s pracovnou zmluvou a pracovnou náplňou. Od zamestnávateľských organizácií sa na druhej strane očakáva, že vytvoria so svojimi zamestnancami korektné pracovné zmluvy a jasne zdefinujú ich pracovnú náplň. Zamestnávateľské organizácie majú takisto zodpovednosť, aby zabezpečili adekvátne finančné zdroje nielen pre svojich klientov, ale aj pre zamestnancov, vrátane zabezpečenia ich odborného rastu a supervíznej pomoci. Právno-etickú zodpovednosť nesú manažéri sociálnej práce za to, aby všetky získané zdroje boli používané poctivo, transparentne a výhradne na zámery na ktoré boli určené.

8. 3 Organizačná kultúra

Etická citlivosť na pracovisku je súčasťou jej celkovej *organizačnej kultúry*, ktorá býva vnímaná ako „duša organizácie“.

Organizačná kultúra predstavuje systém predpokladov, predstáv, hodnôt a noriem, ktoré sa v organizácii prijali a rozvinuli a majú veľký vplyv na konanie, uvažovanie a vystupovanie zamestnancov. Navonok sa prejavuje ako forma spoločenského styku zamestnancov, v spoločných zvykoch, obyčajoch, oblečení, materiálnom vybavení a pod. Základné spôsoby správania sa stávajú vzorom pre nových zamestnancov. (Kachaňáková, 2010, s. 17)

V aplikácii na sociálnu prácu vymedzuje Matulayová organizačnú kultúru ako súbor hodnôt, cieľov a záujmov personálu, predstavy zamestnancov, špecificky sociálnych pracovníkov, o klientoch

a spôsoboch práce s nimi a riešenia pracovných problémov (In Aadland – Matulayová, 2011, s. 71). Organizačná kultúra jestvuje v každej organizácii, i keď nie vždy v uvedomenej rovine. Campbell (2004, Havrdová et al. 2010, s. 70) užíva metaforu, keď prirovnáva organizačnú kultúru k cibuli s viacerými vrstvami, kde hodnoty tvoria jej stred. Podobne aj Aadland (2011, s. 38) tvrdí, že kultúra organizácie je model viditeľných a skrytých hodnôt v rámci organizácie. Jej výsledkom sú kultúrne vyjadrenia, ktoré sú empirickým „odtlačkom“, ktorý zanecháva model hodnoty. Podľa Gumpu (2007, in Havrdová et al. 2010, s. 68) „na organizačnej úrovni sú hodnoty ponímané ako významný komponent organizačnej kultúry a uplatňujú sa tu ako normatívne štandardy a návody, ktoré pomáhajú členom prispôsobiť ich správanie tak, aby bolo v súlade s organizačnými potrebami.“ Preto, môžeme tvrdiť, že jej vplyv obyčajne výrazne pociťujú noví zamestnanci.

Steward (1993 In Kachaňáková, 2010) rozlišuje v súvislosti s organizačnou kultúrou dve kategórie hodnôt. Okrem inštrumentálnych (napr. mzda, návrhy) sem patria priame etické hodnoty, ktoré sa prejavujú napr. v pocitoch hrdosti alebo lojality k organizácii. Vzhľadom na zdroje organizačnej kultúry v zariadeniach sociálnych služieb rozlišuje vplyvy národnej kultúry, vplyv zakladateľa, veľkosti a dĺžky existencie organizácie. Teoretické i praktické budovanie zdravej, eticky citlivej organizačnej kultúry zariadení sociálnych služieb, patrí k dôležitým cieľom profesijnej etiky sociálnej práce na Slovensku.

8. 4 Administrácia a dokumentácia

Administrácia a dokumentácia patria integrálne k činnostiam sociálnych pracovníkov v sociálnych službách. V súvislosti s nimi v praxi jestvujú dva extrémny (In Mátel – Oláh – Schavel, 2011, s. 186 - 187):

1. *Byrokratizácia* – uprednostňovanie administrácie pred kontaktnou sociálnou prácou s klientom; „papiere sú dôležitejšie ako osoby a klienti“.
2. *Deadministrácia* – zaznávanie administrácie ako úplne zbytočnej, byrokratizujúcej súčasti priamej sociálnej práce;

ako prostriedok obštrukcie a manipulácie zo strany nadriadených orgánov; „papierovanie je zbytočné“.

Keller (2010, s. 12) uvádza, že ak raz vytvoríme pravidlá, ktoré redukujú chaos, nemôžeme ľuďom zabrániť, aby na týchto pravidlách lipli. Ak však na nich lipnú príliš, stávajú sa byrokratmi.

Vyššie sme spomínali, že z profesionálneho a etického hľadiska sú v sociálnej práci prvoradá záujmy klienta, nie záujmy sociálneho pracovníka ani organizácie, v ktorej pracuje. Vzhľadom na preferencie by administrácia v sociálnej práci teda nikdy nemala stáť pred priamou prácou so samotným klientom. V opačnom prípade veľmi ľahko dôjde k extrému byrokratizácie. Tomu, aby samotný klient bol ako osoba dôležitejší ako papiere, treba prispôsobiť aj rozsah, zrozumiteľnosť a spôsob administrácie, ktorým sa vykonáva, resp. spôsob ako sa o nej informuje. V inštitúciách sociálneho sektora sa nezriedka stáva, že zmysel a dôvod administratívnych rozhodnutí a nástrojov dokumentácie poznajú najvyššie organizačné zložky, ale nie samotní sociálni pracovníci pôsobiaci aj v rolách administrátorov a už vonkoncom nie klienti. Sociálni pracovníci by sa preto mali iniciatívne zaujímať aj o dôvody, PREČO je to-ktoré opatrenie súčasťou administrácie, aby mohli klientov zodpovedne informovať o tom, prečo musí prejsť zdĺhavým administratívnym procesom. Veľmi dôležitú zodpovednosť nesie sociálny pracovník aj za to, AKO bude klienta informovať o administratívnych úkonoch. Z hľadiska metód sociálnej práce tu sociálni pracovníci už poskytujú klientom základné sociálne poradenstvo. Ak sú klienti kompetentne a citlivo informovaní o tom, PREČO, KDE a AKÉ doklady, potvrdenia a formuláre treba pre poskytnutie sociálnej pomoci, resp. sociálnej služby, nebudú ich vnímať ako „byrokratický nástroj“, ale ako prostriedok na dosiahnutie sociálnej pomoci. Vo veľkej miere je viacero administratívno-organizačných opatrení súčasťou ochrany samotných klientov. Napríklad, ak je súčasťou „domáceho poriadku“ útulku pre ľudí bez domova, ktorý nemá nízkoprahový charakter, zákaz vstupovania do zariadenia pod vplyvom alkoholu a omamných látok, môže ísť primárne o zabezpečenie ochrany ostatných klientov a zabezpečenie úspešného resocializačného procesu. Ak sa v zariadení sociálnych služieb vyplňa formulár „súhlasu dotknutej

osoby v zmysle § 7 zákona č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov“, jeho účelom nie je zaťažovať klienta, ale práve naopak, informovať ho o jeho zákonných právach týkajúcich sa ochrany osobných údajov, ako aj etickej povinnosti všetkých sociálnych pracovníkov vzhľadom na zachovávanie dôverných informácií, o ktorých sa dozvedia od klienta v priebehu poskytovania sociálnej služby i po jej ukončení. Ak bude klient náležite, zrozumiteľne a dostatočne informovaný, nebude pre neho „byrokratickou záťažou“ dávanie, resp. odmietnutie „informovaného súhlasu“ v prípadoch, ak tretia osoba, inštitúcia alebo samotný sociálny pracovník, budú chcieť použiť akékoľvek informácie o ňom. Práve naopak, takýto klient sa bude cítiť posilňovaný a rešpektovaný vzhľadom na svoje práva (Mátel – Roman, L., 2011, s. 21).

Geißler a Hegeová (2004, por. In Levická 2008, s. 151) výstižne zdôrazňujú, že administratívne záznamy majú byť také veľké, aby poskytli všetky potrebné informácie a také malé, aby sa v nich nenachádzali žiadne „zbytočné“ alebo „prázdne“ informácie. Úlohou všetkých sociálnych pracovníkov, ktorí pracujú v priamej kontaktnej práci s klientmi, je odovzdávať spätnú väzbu tým riadiacim (sociálnym) pracovníkom, ktorí sú zodpovední za administratívne opatrenia týkajúce sa ich (ne)primeranosti, (ne)vhodného rozsahu, (ne)vhodného jazyka a pod. Dobrí manažéri sociálnych inštitúcií, ktorí si uvedomujú skutočnosť, že „papiere nemôžu byť dôležitejšie ako klienti“, sa takejto spätnej väzby budú sami dožadovať. Pravidelná evaluácia administratívy je dôležitým systémovým nástrojom skvalitňovania sociálnych služieb.

Na Slovensku podľa zákona č. 448/2008 Z. z. patria medzi prevádzkové štandardy kvality poskytovania sociálnej služby určenie postupov, pravidiel a spôsobu spracúvania a vedenia evidencie dokumentácie o prijímateľovi sociálnej služby a jej archivácie. *Spis klienta* nám slúži ako prehľad o všetkých aktivitách, ktoré sociálny pracovník v spolupráci s klientom vykonal. Zmyslom vedenia tejto evidencie je uchovávať všetky dostupné, známe a objektívne informácie o klientovi a posudzovanej situácii tak, aby bolo možné v prípade potreby kedykoľvek pokračovať v práci (Levická, 2008, s. 150). Z etického hľadiska je dôležité pripomenúť, že klient má právo

kedykoľvek do svojej spisovej dokumentácie nahliadnúť. Za neetické sa považuje akékoľvek falšovanie dokumentácie alebo poskytnutie úmyselne nepresných záznamov – nezávisle od toho, či by išlo o prospech alebo neprospech klienta. Zvlášť dôrazne to platí pre sociálnych pracovníkov s rozhodovacou právomocou pokiaľ ide o poskytovanie alebo neposkytnutie finančnej alebo materiálnej sociálnej podpory (In Mátel – Oláh – Schavel, 2011, s. 123). Dôsledne vedená dokumentácia je dôležitá aj kvôli eventuálnym sťažnostiam, obvineniam zo zneužitia právomoci, pri súdnom konaní, alebo na ochranu klienta, ktorý nemá spôsobilosť na právne úkony alebo je fyzicky nespôsobilý na vydanie písomného súhlasu.

8. 5 Iniciatívny prístup, pracovné porady a limity lojality

Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník sú spoluzodpovední za realizáciu sociálnej služby v inštitúcii alebo organizácii, kde pracujú. K práci by mali pristupovať iniciatívne. Český etický kódex (2006, č. 2.2.3) uvádza, že by sa sociálni pracovníci mali snažiť ovplyvňovať sociálnu politiku, pracovné postupy a ich praktické uplatňovanie vo svojich zamestnávateľských organizáciách s cieľom dosiahnuť čo najvyššiu úroveň služieb poskytovaných klientom. Nevyhnutnou súčasťou takéhoto angažovaného prístupu na pracovisku je minimálne ochota vedúcich pracovníkov, resp. manažmentu, poskytnúť zamestnancom priestor pre dialóg, diskusiu a aktívny prístup. Ideálom by bolo, ak by zamestnávateľské organizácie jasne definovali rámec a pravidlá takéhoto dialógu a vyčlenili naň priestor. Vhodným nástrojom sú „pracovné porady“, ak tieto nie sú monológom vedúcich pracovníkov o povinnostiach zamestnancov a klientov. Na pracovných poradách by mal byť daný priestor všetkým zamestnancom, aby sa mohli vyjadriť nielen k otázke poskytovania a zvyšovania kvality služieb klientom, ale aj k pracovným a mzdovým podmienkam a otázkam manažmentu. Je v záujme klientov, aj samotnej organizácie, aby v nej fungovala efektívna tímová spolupráca, kde rôznorodosť jednotlivých zamestnancov slúži v prospech celku. Inštitúcie, kde nie je vytvorený takmer žiaden priestor pre dialóg medzi zamestnávateľmi a zamestnancami, nielenže stagnujú vo svojom rozvoji, ale vytvára sa

v nich množstvo napätia v pracovných vzťahoch. Namiesto dialógu nezriedka nastupuje kontrola. Takýto prístup nie je v súlade s etickými princípmi sociálnej práce.

Lojalita voči zamestnávateľom musí mať svoje hranice. Môže sa stať, že sociálni pracovníci budú mať rozdielne názory ako ich zamestnávatelia. Týkať sa to môže nielen práce s klientmi, ale aj platu, pracovných podmienok, organizačných postupov a nariadení. Závažnými sú aj zistenia sociálnych pracovníkov, keď sa im javí, že istá prax zamestnávateľskej organizácie nie je v súlade s najlepším záujmom klientov, je diskriminujúca alebo sa používajú nespravodlivé postupy rozdeľovania zdrojov. V takýchto prípadoch nesú zamestnanci zodpovednosť za zmenu a nápravu. Základným nástrojom je pritom dialóg. Niektoré rozhovory o rozdielnostiach názorov a praxe môžu byť pokojné a viesť ku kompromisom. Iné však môžu smerovať k zdĺhavému napätiu až k ukončeniu zamestnania. Každý dialóg so zamestnávateľmi by mal byť korektný, adresný a vecný. Osobitnú zodpovednosť nesú zamestnávatelia i zamestnanci za to, aby sa na pracovisku nevyskytovali žiadne prejavy diskriminácie, rasizmu alebo sexuálneho obťažovania. Takéto správanie je nielenže neetické, ale aj trestné.

9 ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ VOČI PROFESII A SPOLOČNOSTI

Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník pri výkone svojho povolania reprezentujú nielen seba, ale zároveň aj svoju profesiu. Podľa Nečasovej (2008, s. 44) povinnosti profesie berú na seba ľudia vtedy, keď sa rozhodnú stať sociálnymi pracovníkmi. Ostatní potom od nich môžu legitímne očakávať, že budú svoje povinnosti plniť. V tejto kapitole predstavíme zodpovednosť sociálnych pracovníkov voči svojej profesii. Konkrétne sa budeme venovať vystupovaniu a správaniu sociálnych pracovníkov, profesionálnej odbornosti a kompetencii, nekorupčnému správaniu, potrebe ich permanentného rozvíjania celoživotným vzdelávaním a supervíziou, ako aj ochrane profesie a zodpovednosti voči školám sociálnej práce.

9. 1 Etická zodpovednosť voči profesii

V novších etických kódexoch sociálnej práce, v oblasti zodpovednosti voči spoločnosti, nájdeme nasledovné etické princípy (Mátel, 2010c, s. 176):

- ✓ aktívna podpora rešpektu k profesii sociálna práca, k jej integrite a kompetencii;
- ✓ ochrana profesie voči nespravodlivej kritike;
- ✓ prinášanie nových prístupov a metodológií;
- ✓ bezúhonné správanie sociálnych pracovníkov;
- ✓ spolupráca so školami sociálnej práce;
- ✓ prinášať konštruktívnu kritiku profesie, jej teórií, metód a praxe;
- ✓ poskytovanie služieb len v rámci svojej kompetencie;
- ✓ robiť eticky podložené rozhodnutia;
- ✓ nekorupčné správanie;
- ✓ excelentnosť v sociálnej práci;
- ✓ nevyužívanie zručnosti na nehumánne účely;
- ✓ profesionálne vystupovanie;
- ✓ vyžadovanie vážnosti svojho povolania.

Kanadský a austrálsky etický kódex uvádzajú excelentný prístup k sociálnej práci, čím myslia dosahovanie najvyššieho štandardu

kvality. Spolu s medzinárodným etickým kódex český kódex uvádza etickú povinnosť spolupráce so školami sociálnej práce, v čom je vidieť vplyv Medzinárodnej asociácie škôl sociálnej práce. Osobitosťou IFSW je priama reakcia na globálne nebezpečenstvo terorizmu tým, že sociálni pracovníci nemajú využívať svoje zručnosti na nehumánne účely, akými sú mučenie alebo terorizmus. Nemecký etický kódex požaduje od spoločnosti uznanie vážnosti povolania sociálna práca.

9.1.1 Vystupovanie a správanie sociálnych pracovníkov

Slovenský etický kódex (1997) ako prvú etickú požiadavku na sociálnych pracovníkov uvádzal ich vystupovanie: „Sociálny pracovník neustále udržiava svoje osobné pracovné správanie a vystupovanie na úrovni vysokého štandardu“ (č. 1.A). Sociálni pracovníci by mali byť jednoducho profesionálmi. Barker (2003, s. 341) profesionála definuje nielen ako jedinca, ktorý získal oprávnenie na špecifickú profesiu (sociálnu prácu), ale aj ako toho, ktorý používa vedomosti, tréningy a zručnosti pri poskytovaní sociálnych služieb klientom dodržiavajúc vždy pritom príslušné hodnoty a etický kódex. Keď slovenský etický kódex (1997, č. 5.m) uvádza, že sociálny pracovník vyzdvihuje etické hodnoty svojej profesie, myslí sa tým práve ich praktické a ustálené používanie pri výkone povolania. Banksová (2006, s. 78) citujúc Millersona (1964) rozlišuje pri profesionálnom správaní profesionálnu prax a profesionálnu etiku. V praxi ide napríklad o osvojenie si jednotných profesionálnych postupov a spôsobilostí, štandardných foriem utvárania zmlúv, predpisov usmerňujúcich projektovanie atď. V profesionálnej etike ide o konanie na základe etických inštrukcií sformulovaných v etických kódexoch alebo všeobecne akceptovaných aj v nepísanej forme.

Americký NASW kódex (2008) uvádza, že sociálni pracovníci by mali jasne rozlišovať medzi vyhláseniami a konaniami, ktoré robia individuálne v súkromí a tými, ktoré robia ako reprezentanti profesie sociálna práca v organizáciách, kde sa vykonáva sociálna práca alebo v zamestnávateľských agentúrach (č. 4.06a; por. IFSW/IASSW 2004, č. 5.3). Sociálni pracovníci sa často nachádzajú v pozíciách, kde majú

prezentovať smerodajné informácie užívateľom služieb, kolegom, zamestnancom, účastníkom seminárov alebo širšej verejnosti prostredníctvom médií. V takýchto prípadoch majú zároveň povinnosť predstavovať platné zákony, oficiálne nariadenia a etické princípy svojej profesie alebo zamestnávateľa. Sociálnemu pracovníkovi prirodzene zostáva právo mať vlastný názor, ktorý môže byť zásadne odlišný od niektorého platného nariadenia alebo názoru. Tento však môže prezentovať v súkromí, v rámci odborných diskusií alebo vo výskume. Nemalo by dôjsť k tomu, aby sociálny pracovník predstavoval užívateľom služieb svoj osobný názor takým spôsobom, že by ho títo vnímali ako oficiálny postoj profesie alebo poskytovateľa služieb.

Napríklad sociálna poradkyňa pracujúca v zariadení núdzového bývania vedie špecializované sociálne poradenstvo s klientkou, ktorá je v ranom štádiu (nechceného) tehotenstva. Hoci je sociálna pracovníčka veriacou katolíčkou, ktorá považuje – v súlade s učením svojej cirkvi – interrupciu za nemorálnu a samo o sebe zlú, z profesionálneho hľadiska jej nemôže svoj osobný názor prezentovať ako postoj sociálnej práce alebo zariadenia (ak nejde o cirkevné zariadenie ideovo založené na kresťanských princípoch). Skôr by ju mala informovať o všetkých možnostiach riešenia (anonymný pôrod; adopcia; existencia hniezd záchranu; zákonné podmienky interrupcie v SR; jestvujúce možnosti celkovej sociálno-ekonomickej podpory, ak sa rozhodne dieťa nechať), vrátane ich pozitív a negatív. Pritom môže vyjadriť svoj osobný názor s výslovným uvedením, že je to jej vlastný postoj, resp. postoj totožný s princípmi kresťanskej morálky.

Pre sociálnu poradkyňu je v takýchto prípadoch dôležité uvedomiť si, že u osamelých a (nechcene) tehotných žien nejde len o filozoficko-morálnu dilemu pre alebo proti potratu, ale aj o sociálno-existenčné rozhodovanie. Tieto ženy majú pocit, že nedokážu pomôcť samej sebe, svojim deťom a už vonkoncom nie nenarodenému dieťaťu. Nestačí hovoriť ženám, aby nezabíjali svoje nenarodené dieťa, ale treba im pomôcť zlepšiť sociálno-ekonomické podmienky, aby dieťa prijali. Ak sa im ponúkne systém komplexnej sociálnej pomoci – vrátane ubytovania a finančnej podpory – zásadne sa tým ovplyvnia podmienky pre rozhodovanie ženy pre život dieťaťa.

Vystupovanie a správanie sociálnych pracovníkov by malo spĺňať kľúčové etické hodnoty a štandardy profesie. Vyššie sme uviedli, že viacero národných etických kódexov sa začína uvedením kľúčových hodnôt profesie sociálna práca. Slovenský etický kódex (1997) výslovne akcentuje najmä hodnotu služby: „Sociálny pracovník vo svojej práci považuje za prvoradý záväzok slúžiť“ (č. 1.C) a pomáha snahe profesionálneho spoločenstva sprístupniť svoje služby čo najširšej verejnosti (č. 5.N). Pre Slovensko je špecifický dôraz aj na *čestnosť*: „Sociálny pracovník koná v zhode s najvyššími požiadavkami profesionálnej cti“ (č. 1.D). Dávideková (2010, s. 26) s čestnosťou úzko spája *svedomitosť*. ňou rozumie najmä disciplinovanosť a sebadisciplinovanosť v prístupe k plneniu povinností. Čestnosť a svedomitosť sú hodnoty, ktoré si vyžadujú mravnú čistotu vo všetkých morálnych dimenziách človeka. Etické princípy IFSW/IASSW (2004, č. 5.3) zasa akcentujú *bezúhonné správanie*, čím sa myslí najmä nezneužívanie vzťahu dôvery s ľuďmi, ktorí užívajú ich služby a nezneužívanie svojho postavenia pre osobné obohatenie alebo zisk. Vzhľadom na základný postoj k etike svojho povolania, očakáva sa od sociálnych pracovníkov, aby robili eticky podložené rozhodnutia a vedeli uviesť dôvody svojich rozhodnutí založených na etickom rozvažovaní (por. č. 5.10-11). Sociálni pracovníci sú vždy zodpovední za svoje voľby a konania.

9.1.2 Profesionálna kompetencia

Kompetencia patrí v mnohých krajinách medzi kľúčové hodnoty sociálnej práce. Jedným z dôležitých predpokladov kompetencie je náležité vzdelanie v danom odbore. Na základe kritéria vzdelania môžeme definovať sociálneho pracovníka ako fyzickú osobu, ktorá získala vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore sociálna práca v prvom, druhom alebo treťom stupni.

Na Slovensku je od 1. 1. 2010 zákonom č. 448/2008 Z. z. sociálny pracovník definovaný ako fyzická osoba, ktorá získala vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore sociálna práca v prvom stupni (bakalár), druhom stupni (magister) alebo má uznaný doklad o takomto vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou (por. § 84 ods. 7).

Sociálna práca je profesia so širokou škálou pracovných pozícií, ktoré nezávisia len od univerzitného vzdelania, ale aj od skúseností, praxe a odborných certifikovaných kurzov. Iné sú požiadavky na terénneho sociálneho pracovníka, iné na sociálneho poradcu vykonávajúceho špecializované sociálne poradenstvo, opatrovatel'ku, trénerov, iné na psychoterapeuta a supervízora. Legislatívny rámec kvalifikačných predpokladov vybraných pracovných pozícií pri poskytovaní sociálnych služieb uvádza vyššie spomenutý zákon č. 448/2008 Z. z. (por. § 84). Sociálni pracovníci, ktorí majú riadiacu zodpovednosť za prevádzku zariadenia sociálnych služieb, by mali zvlášť dbať na to, aby odbornú sociálnu prácu vykonávali výlučne kvalifikovaní pracovníci alebo pracovníčky so zodpovedajúcim vzdelaním (por. SSP ČR 2006, č. 2.4.3).

Od profesionálov v sociálnej práci sa očakáva, že budú poskytovať služby na *najvyššej odbornej úrovni a najvyššej kvality* (por. SSP ČR, 2006; BASW 2002; CASW 2005). Kanadský sprievodca etickou praxou (2005č. 7.1.1) píše v tejto súvislosti výslovne o požiadavke presadzovania *excelentnosti* v profesii sociálna práca, podobne aj austrálsky etický kódex (2010). V slovenskom etickom kódexe stojí triezvejšie (1997, č.1.B): „Sociálny pracovník sa zo všetkých síl snaží o dosiahnutie a udržanie vysokej profesionality pri výkone svojej práce.“

Sociálni pracovníci v procese pomoci užívateľom služieb sa veľmi často dostávajú do kontaktu s inými inštitúciami, profesiami a disciplínami. Z hľadiska etiky je v tejto súvislosti venovaná pozornosť v dvoch smeroch – hraniciam kompetencie na jednej strane a nutnosti vzájomnej spolupráce na strane druhej.

Súčasťou amerického etického kódexu je aj nasledujúci štandard dotýkajú sa hraníc KOMPETENCIE: „Sociálni pracovníci majú poskytovať služby a reprezentovať sa ako kompetentný len v rámci hraníc svojho vzdelania, tréningov, licencií, certifikátov, uskutočnených konzultácií, skúseností supervízie alebo iných podstatných profesionálnych skúseností (NASW, 2008, č. 1.04a). Reamer (1998, s. 39) sa v tomto zmysle vyjadril, že sociálni pracovníci by mali priamo a jasne informovať o oblastiach svojej kompetencie

a odbornosti svojich klientov, kolegov i potenciálnych zamestnávateľov. Toto zahŕňa nasledujúce oblasti (1998, s. 216):

- *kvalifikácia* – predstavenie konkrétnych oblastí odborností a zručností, špecializovaných tréningov a praktických skúseností;
- *osvedčenia* – licencie od príslušných štátnych alebo vzdelávacích inštitúcií, vrátane ich platnosti;
- *vzdelanie* – stupeň akademického vzdelania ukončeného príslušnou skúškou a doložené diplomom;
- *kompetencia* – špecializované oblasti odbornosti, na ktoré majú príslušné tréningy a sú v nich rozpoznaní ako experti;
- *afiliácia* – členstvá alebo angažovanie sa v profesionálnych organizáciách;
- *poskytovanie služieb* – len tie služby, ku ktorým má kvalifikáciu;
- *dosiahnuté výsledky* – reálne výsledky na základe praktickej činnosti.

Sociálni pracovníci teda nemôžu samých seba predstavovať ako expertov v oblastiach, na ktoré nemajú kvalifikáciu, vzdelanie, tréningy či osvedčenie. Sociálni pracovníci, ktorí sú si jasne vedomí svojich kompetencií, pomáhajú svojim klientom len v rámci nich, ale zároveň môžu využívať *distribúciu* a poskytnutie informácií o ďalších odborníkoch a inštitúciách pomoci. Distribúcia je metóda využívaná v prípadoch, ak klient očakáva od poradcu pomoc pri riešení problému, ktorý nespadá do jeho kompetencie alebo špecializácie (Schavel, Oláh, 2008, s. 118). Český etický kódex priamo v tejto súvislosti uvádza:

„Sociálny pracovník podporuje klientov pri využívaní všetkých služieb a dávok sociálneho zabezpečenia, na ktoré majú nárok a to nielen od inštitúcie, v ktorej sú zamestnaní, ale aj od ostatných príslušných zdrojov. V sociálnej práci sa treba vyhnúť rezortizmu, aby sa klientom poskytla čo najkomplexnejšia pomoc“ (SSP ČR, 2006, č. 2.1.5).

Závazok *spolupráce* sociálnych pracovníkov s odborníkmi z iných disciplín explicitne uvádzajú aj britský a izraelský etický kódex (BASW, 2002, č. 5.3.d; SWI, 2007, č. C.7).

Práve koordinovaný, multidisciplinárny a multiprofesijný prístup profesionálov pracujúcich v rozličných inštitúciách môže byť pre sociálnych klientov pevnou sieťou, ktorá ich podrží na ceste k východu z bio-psycho-kultúrno-spirituálno-sociálnych problémov. Jednotlivé profesie, disciplíny a inštitúcie môžu byť dôležitými okami tejto pevnej siete, ale len vtedy, ak sú pevne pospájané spoloču. Aby sa takáto sieť vytvorila, je dôležitá ochota na spoluprácu, dôvera iným odborníkom, rešpektovanie ich práce a dobre fungujúca koordinácia.

9.1.3 Nekorupčné správanie

Barker (2003, s. 98) v Slovníku sociálnej práce pod titulom korupcia uvádza: „V politike a správe verejných služieb ide o zneužívanie úradu pre osobné ciele, zvyčajne prostredníctvom úplatku, vynucovania, vplyvného presadzovania, ale aj špeciálne zaobchádzanie len s niektorými občanmi, inými však nie.“ Úplatok je „zločin ponúkajúceho alebo dávajúceho osobe, zvlášť úradníkovi ako je policajný úradník alebo zákonodarca, peniaze alebo niečo hodnotné, aby ovplyvnil jeho osobné konanie“ (Barker, 2003, s. 51).

Trestný zákon Slovenskej republiky č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov definuje úplatok ako „vec alebo iné plnenie majetkovej či nemajetkovej povahy, na ktoré nie je právny nárok“ (§ 131 ods. 3). Podľa tohto zákona je prijímanie úplatku i podplácanie trestné, a to priame i nepriame. Vo všetkých týchto prípadoch ide o korupciu:

Kto priamo alebo cez sprostredkovateľa pre seba alebo pre inú osobu prijme, žiada alebo si dá sľúbiť úplatok, aby konal alebo sa zdržal konania tak, že poruší svoje povinnosti vyplývajúce zo zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, potrestá sa odňatím slobody na dva roky až päť rokov (§ 328 ods. 1).

Kto priamo alebo cez sprostredkovateľa poskytne úplatok alebo ho sľúbi inému, aby konal alebo sa zdržal konania tak, že poruší svoje povinnosti vyplývajúce zo zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, alebo z tohto dôvodu priamo alebo cez sprostredkovateľa poskytne alebo sľúbi úplatok inej osobe, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky (§ 332 ods. 1).

Osobitne sa v trestnom zákone hovorí o úplatku v súvislosti s obstarávaním vecí vo verejnom záujme (§ 329, § 333). V súvislosti s pozíciou „verejného činiteľa“ sú vyššie trestné sadzby, či už vzhľadom na prijímanie úplatkov alebo podplácanie.

Ak zástupca orgánov štátnej správy alebo inej verejnej inštitúcie vystaví nejaké verejné potvrdenie (napr. lekár, sudca, sociálny pracovník) a v tejto súvislosti prijme od klienta dar, môže to byť kvalifikované ako prijímanie úplatku bez ohľadu na to, či potvrdenie (správa, osvedčenie, žiadosť) bolo vystavené oprávnene, alebo nie. Pokiaľ jestvuje súvislosť medzi poskytnutím daru, kladným vybavením žiadosti a časom (v zmysle rýchlosti jeho vybavenia, vystavenia povolenia, čakacej lehoty prijatia do zariadenia), potom môže byť takéto správanie rovnako kvalifikované ako úplatkárstvo. Od úplatkov je nutné odlišovať osobné a sponzorské dary.

OSOBNÝ DAR (napr. dar klienta personálu zariadenia, poradcovi) je osobné obdarovanie jednotlivca (ako výraz vďačnosti), ktoré nie je v súvislosti s obstarávaním vecí vo verejnom záujme ani nie je vykonávané za okolností uvedených v zákone. Na Slovensku môže ísť o pomerne rozšírenú formu poďakovania „ex post“, teda po ukončení terapie, poradenstva, poskytovania služieb, udelení licencie. Osobný dar nesmie byť vynucovaný, ani vopred viazaný na výkon určitej konkrétnej služby. Osobný dar („darček“) by mal mať skôr formu pozornosti, pokiaľ možno osobnej povahy. Hodnota takého osobného daru nie je výslovne v zákone stanovená pre bežného pracovníka. Je limitovaná len pre štátnych funkcionárov a pracovníkov štátnej a verejnej správy výškou minimálnej mzdy. Všetko, čo presahuje túto hodnotu, sú povinní oznámiť a uviesť v majetkovom priznaní. Prax sa prikláňa k názoru, že by skôr malo ísť o darček malej až nepatrnej hodnoty, ostatné hodnotovo odlišné plnenia by mali byť riešené formou darovania (vrátane darovacej zmluvy a povinnosti zdanenia). Aby sme sa vyhli svojvoľnému výkladu, bolo by vhodné stanoviť vecný a hodnotový rozsah darčeka v internom predpise inštitúcie.

SPONZORSKÝ DAR je legitímny, dobrovoľný príspevok fyzickej alebo právnickej osoby na určité verejno-prospešné ciele. Nie je protizákonný a zákon umožňuje darcovi, ak je podnikateľom,

uviesť sponzorské dary do určitej, limitovanej výšky do svojho daňového priznania, na znižovanie daňového základu. Sponzorský dar nesmie byť vynucovaný, ani viazaný na určité konkrétne služby.

Zákon v súvislosti s korupciou a úplatkárstvom dáva základný právny rámec, ale konkrétne príklady z praxe vyvolávajú otázky, napr.:

- Je neochota pracovníka alebo pracovníčky vyjsť klientovi alebo klientke v ústrety a záležitosť včasne a kladne vybaviť vynucovaním pozornosti či daru, alebo nie?
- Ak sa skrátí po odovzdaní osobného daru čakacia lehota pre prijatie čakaťľa do zariadenia pre seniorov alebo domova sociálnych služieb, ide o korupčné správanie organizácie, resp. jej vedenia?
- Chorý s artrózou oboch kolien po úspešne vykonanej operácii jedného kolena prinesie osobný dar z vďačnosti operujúcemu lekárovi. Urobí tak s vedomím, že v blízkom čase potrebuje absolvovať ďalší zákrok na druhom kolene. Ide v takejto situácii o osobný dar z vďačnosti alebo o rafinovaný úplatok z vypočítavosti vzhľadom na ďalšiu očakávanú operáciu?

Na týchto niekoľkých príkladoch je možné poukázať na zložitost' problému z hľadiska právnych noriem. Je zrejmé, že z hľadiska etických noriem nebude posudzovanie podobných situácií o nič jednoduchšie. Zvlášť, keď si uvedomíme, že právna norma je vždy „minimom“ noriem morálnych.

Zamyslime sa nad vôbec nie vzácnou situáciou, že čakaťľ do zariadenia pre seniorov alebo jeho príbuzný prinesie (vedúcemu) pracovníkovi „peňažný dar“. Pre zjednodušenie sa tu nebudeme zaoberať darmi vecného rázu, hoci sme si vedomí, že aj vecný dar (napr. umelecké dielo) môže predstavovať vysokú hodnotu. Zamyslime sa, ako takýto „peňažný dar“ ovplyvní vzťah (vedúceho) sociálneho pracovníka ku klientovi? Na situáciu pôsobí viacero okolností, ktoré ovplyvňujú jej význam. Z týchto okolností je zrejme najvýznamnejší faktor časový, t. j. či k obdarovaniu prišlo pred alebo po prijatí do zariadenia (por. Goldmann – Cichá, 2004, s. 53-55):

➤ Pracovníkovi je klientom ponúknutý malý finančný dar („namiesto kvetín“) z vďačnosti po ukončení pobytu (niekto

z rodinných príslušníkov sa rozhodol vziať si ho k sebe). Za týchto okolností by vo všeobecnosti nemalo byť prijatie daru považované za neetické – ak odhliadneme od skutočnosti, že ide o nezdanený príjem.

➤ Diametrálne odlišná situácia nastane, ak je „peňažný dar“ ponúknutý (vedúcemu) pracovníkovi pred prijatím do zariadenia. Tento by si mal byť vedomý, že takto časovaný „dar“ nemôže byť prejavom vďačnosti za vykonanú prácu, ale že ide o úplatok motivovaný snahou žiadateľa o získanie nejakých výhod (skorší termín prijatia, väčšiu zainteresovanosť personálu, mimoriadnu starostlivosť). Okrem toho, takto ponúknutý „dar“ vyjadruje nielen snahu o získanie výhod, ale aj presvedčenie žiadateľa, že bez úplatku by sa mu zrejme nedostalo adekvátnej starostlivosti.

Ďalší sled udalostí sa odvíja podľa osobnostných rysov (vedúceho) sociálneho pracovníka:

➤ Úplatok si ponechá a neurobí niekedy ani potrebné základné kroky, nie ešte niečo viac. Ak je verbálna komunikácia silnou stránkou tohto typu pracovníka, potom žiadateľa presvedčivo a vytrvale klame tvrdeniami, že pre neho robí všetko, čo je v jeho silách. Žiaľ, takýto typ reči slávi často úspech a žiadateľ je spokojný s vedomím: „Dostal a snaží sa.“

➤ Úplatok si ponechá a snaží sa plniť všetky prania žiadateľa na úkor iných (tých, čo nič nedali). V podstate „sa predal“ a nie je schopný poskytovať starostlivosť slobodne, bez ovplyvňovania klientom. Môže vzniknúť až asymetria vzťahu pracovník – klient s prevládajúcim vplyvom klienta. Tento je spokojný so svojim „vplyvom“, lebo si neuvedomuje, že vlastne laicky zasahuje do odborného vedenia svojho prípadu, nie vždy v prospech veci.

➤ Úplatok si ponechá a s predstieraním „akoby sa nič nestalo“ sa snaží udržať svoje dominantné podstavenie v nádeji, že klient túto hru prijme, že si môže uchovať dobrú mienku o sebe a že bude i napriek prijatiu úplatku postupovať primeraným spôsobom v prospech klienta podľa svojho najlepšieho svedomia. Riskuje pritom, že klient túto „nezmenenú situáciu“ postrehne a dá svoju nespokojnosť najavo, čo naruší potrebnú vzájomnú dôveru. Zvyčajne

to začne tým, že klient sa zverí okoliu: „Predstavte si, koľko som mu dal a on sa správa akoby nič.“

➤ Úplatok si ponechá, postupuje svedomito a správne v prospech klienta. Prijatý úplatok viac-menej vyburcuje jeho svedomie natoľko, že prestane veriť vo svoje vlastné schopnosti a nasmeruje klienta do mlyna ďalších vyšetrení a poradenských procesov, zapojí do toho všetkých zainteresovaných pracovníkov (zdravotnú sestru, sociálnu pracovníčku i kuchárku) z obavy, aby sa niečo nezanedbalo. Motivuje ho nielen svedomie, ale aj poctivá snaha, aby sa za prijatý úplatok dostalo klientovi čo najviac neprehliadnuteľnej starostlivosti, čo zároveň upokojí úplatkom znepokojené svedomie, že „za ten dar, aspoň niečo spravil“.

➤ Úplatok si ponechá, ale klientov stav sa progresívne zhoršuje. Po prijatí do zariadenia sa jeho proces zomierania ešte urýchľuje. V takom prípade zostáva len útecha svedomia a pozostalých. „Robili sme, čo bolo možné.“ – Skutočne? A čo tak aspoň nevziať úplatok?

➤ Úplatok si neponechá, vráti ho žiadateľovi, ale z výšky svojho paternalistického vzťahu takým spôsobom, že sa žiadateľ hanbí sám za seba. Chodí potom za ním, plný strachu, obáv, s neustálou starosťou, ako svoju chybu napraviť. Ako si ho udobriť a obrátiť jeho pozornosť na seba, svoj prípad?

➤ Úplatok si neponechá, vľúдне, neurážlivo, ale dôrazne ho vráti klientovi s tým, že nie je potrebný, pretože pre neho urobí i bez úplatku všetko, čo bude v jeho silách. A skutočne to tak myslí, a tak i postupuje. Niekedy však týmto vysoko etickým konaním riskuje, že takýmto postojom znepokojí žiadateľa, „ktorý si je istý, že bez úplatku to nejde“ a pomyslí si:

- „Nechce si odo mňa nič vziať, asi som mu dával málo. Ale predsa nemohol vedieť, koľko v tej obálke je? Alebo by chcel rovno kľúče od auta? Alebo je taký čestný? Bojí sa, aby som o tom nikomu nepovedal?
- Dával som to tak nešikovne, že sa urazil? Čo si teraz počnem, ako to napraviť? Budem to musieť po niekom poslať?
- Oslovil som tú správnu osobu? Je kompetentný niekto iný, vyššie postavený?“

Z niekoľkých modelových situácií si môžeme urobiť predstavu, ako závažne môže byť ovplyvnený vzťah (vedúceho) sociálneho pracovníka s klientom a konanie oboch aktérov o veci zdanlivo nevýznamnej, akou je úplatok.

Problém úplatku sa však nemusí dotýkať len interpersonálneho vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Namiesto fyzických osôb môžu byť prijímateľmi úplatku aj právnické osoby alebo samotné zariadenia sociálnych služieb. Samozrejme, aj za právnickou osobou sú len a len ľudia. Vzhľadom na prevenciu proti korupcii je preto dôležité, aby mali zariadenia sociálnych služieb formálne spracované dokumenty, akými sú etický kódex a pravidlá prijímania darov. Podľa zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnej pomoci medzi podmienky kvality poskytovania sociálnej služby patrí aj určenie pravidiel prijímania darov (pozri príloha č. 5).

9.1.4 Permanentné vzdelávania a etika supervízie v sociálnej práci

Od sociálnych pracovníkov sa očakáva nielen to, že budú dostatočne odborne pripravení na počiatku výkonu praktickej sociálnej práce, ale aj to, že svoje vedomosti a zručnosti budú permanentne rozvíjať (por. IFSW/IASSW, 2004, č. 5.1). V súčasnom dynamickom svete, kde nie je nič „nepotrebnejšie ako včerajšie noviny“, je dôležité neustále rásť aj v profesionálnej oblasti. Za tento osobný rast sú v prvom rade zodpovední samotní sociálni pracovníci. Výstižne zdôrazňuje Český etický kódex (2006, č. 2.4.4) zodpovednosť sociálneho pracovníka za svoje celoživotné vzdelávanie a výcvik, čo je základom pre udržanie stanovenej úrovne odbornej práce a schopnosti riešiť etické dilemy. Slovenský kódex (1997, č. 5.0) v článku o rozvoji odborných poznatkov zasa akcentuje ich uplatňovanie v profesionálnej praxi.

Zvýšenú mieru zodpovednosti za vzdelávanie sociálnych pracovníkov majú v rámci svojich organizácií alebo zariadení sociálnych služieb pracovníci v riadiacej pozícii. Títo môžu vytvoriť pracovné podmienky podporujúce vzdelávanie jednotlivých pracovníkov (napr. uvoľnením zo služieb, finančným príspevkom na vzdelávanie, budovaním odbornej knižnice, zabezpečením

supervízie a podobne). Bez dobrej spolupráce s riadiacimi pracovníkmi (resp. zamestnávateľmi) je požiadavka permanentného rozvoja sociálnych pracovníkov veľmi sťažená, prípadne až celkom znemožnená.

Timuľák (2006, s. 136) pripomína, že na udržanie vlastnej kompetencie patrí aj pravidelná supervízia, dodržiavanie vlastnej psychohygieny a sústavné vzdelávanie sa. Pod sústavným vzdelávaním sa myslí nielen čítanie odbornej literatúry a návšteva odborných podujatí, ale aj vlastná výskumná a vedecká práca.

Podľa zákona č. 448/2008 Z. z. (§ 84 ods. 21) ďalšie vzdelávanie zamestnancov vykonávajúcich pracovné činnosti v oblasti sociálnych služieb sa môže realizovať ako

- a) špecializačné vzdelávanie zabezpečené strednými školami alebo vysokými školami nadväzujúce na získanú kvalifikáciu;
- b) účasť na akreditovaných kurzoch;
- c) účasť na školiacich akciách v sociálnej oblasti;
- d) účasť na sociálno-psychologických výcvikoch, alebo
- e) pravidelná lektorská činnosť a publikačná činnosť.

Schavel a Oláh (2006, s. 187) uvádzajú, že ako mnohé iné organizácie, aj sociálni poradcovia (sociálni pracovníci) a supervízori majú svoje stavovské združenia poskytujúce ďalšie *akreditované vzdelávanie* pre sociálnych pracovníkov. Sú nimi najmä Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov (IVSP), Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety a Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov (ASSP). V rámci pôsobnosti štátu sa aktivity v ďalšom vzdelávaní sociálnych pracovníkov uskutočňujú v rezorte dvoch ministerstiev, ktoré zabezpečujú a koordinujú systematické vzdelávanie sociálnych pracovníkov (Oláh, Schavel, 2006, s. 143):

- *Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR*, kde sa touto úlohou zaoberá odbor riadenia ľudských zdrojov a *Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny*.
- *Ministerstvo vnútra SR*, kde bol pre potreby ďalšieho vzdelávania zamestnancov zriadený *Inštitút pre verejnú správu*.

Jednou z možností ako zvyšovať profesionálnu kompetenciu sociálneho pracovníka a sociálneho poradcu je prijatie supervíznej

pomoci. Supervíziou v sociálnej práci rozumieme poradenskú metódu využívanú pre zabezpečenie a zvýšenie kvality profesionálnej činnosti (Schavel, Oláh, 2006, s. 94). Supervízia, podobne ako poradenstvo a terapia, je procesom spoluvytváraným v rámci vzťahu (Hawkins, Shohet, 2004, s. 44). Vzťahové rámce supervízie vyjadrujú Mátel a Roman (2010) na schéme. č. 6.

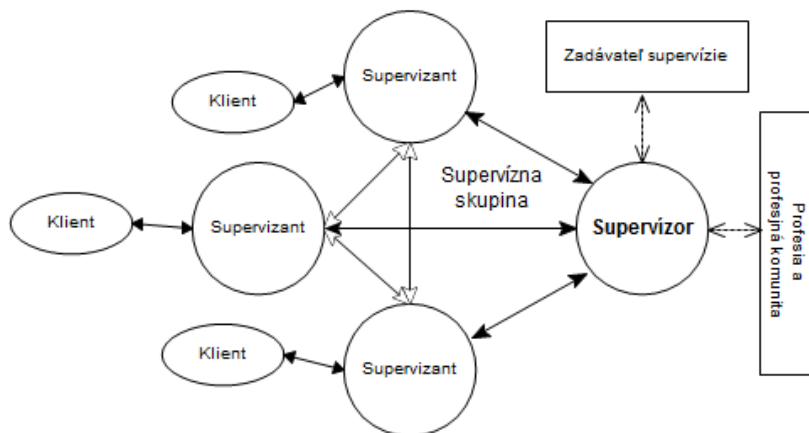

Schéma č. 6 Vzťahové rámce supervízie (Zdroj: Mátel – Roman, T., 2010)

V supervíznom vzťahu v atmosfére bezpečia a dôvery je analyzovaný vzťah medzi sociálnou poradkyňou a klientmi. Supervíziou sa sociálny poradca podelí s časťou zodpovednosti za prácu s klientmi. Jej hlavným cieľom je odborný aj osobný rast pracovníkov v bezpečnej atmosfére dôvery. Ďalšími cieľmi sú reflexia a verifikácia správnosti postupov v práci, poskytovanie spätnej väzby (feedback), korigovanie neefektívnych postupov, odhaľovanie nevedomých súvislostí, pocitov a emócií ovplyvňujúcich prácu s klientmi, rozširovanie možností a alternatív práce (nové cesty, perspektívy a riešenia), naučenie sa nových zručností a prevencia poškodzovania klientov poradcom/poradkyňou (por. Bednářová, Pelech, 2003, s. 68,71). V neposlednej rade možno supervíziu považovať aj za jednu z foriem ďalšieho vzdelávania (Schavel, 2004, s. 749). Zákon č. 448/2008 Z. z. priniesol aj dôležitú legislatívnu oporu pre supervíziu v sociálnej práci. Podľa tohto

zákona poskytovateľ sociálnej služby je povinný na zvýšenie odbornej úrovne a kvality poskytovanej sociálnej služby vypracovať a uskutočňovať program supervízie (§ 9 ods. 10). Supervízia sa stala integrálnou súčasťou kvality poskytovania sociálnej služby.

Etiku v supervízii viacerí autori takmer identifikujú s etikou sociálnej práce. Obe majú spoločné isté hodnoty, princípy a etické zodpovednosti voči sebe, klientom, kolegom, pracovišku, profesii a spoločnosti. Supervízia ako osobitá metóda sociálnej práce a špecifická činnosť sociálnych pracovníkov si vyžaduje aj osobitú etickú pozornosť. Niektoré národné deontologické kódexy sociálnej práce explicitne uvádzajú etické princípy, ktoré sa špecificky zaoberajú supervíziou (napr. NASW, 2008; CASW, 2005; AASW, 2010 a iné).

Etická zodpovednosť sa v supervízii realizuje vo viacerých vzťahových rámcoch, ako názorne vyjadruje schéma č. 6. Supervízor sa nachádza vo vzájomných dynamických vzťahoch k supervizantovi, resp. jednotlivým členom supervíznej skupiny, ďalej k zadávateľovi supervízie (ak nie je identický so supervizantom), profesii a profesijnej komunite. Okrem toho je nutné v supervízii prihliadať na vzájomné vzťahy medzi členmi supervíznej skupiny a v neposlednom rade na vzťahy supervidovaných sociálnych pracovníkov ku klientom. Podľa Schavela (2010, s. 119) „je etickým záväzkom supervízora vyhovieť oprávneným požiadavkám supervidovaného, objektívne a spravodlivo ohodnocovať, vyhnúť sa zneužitiu vyššej moci a aplikovať supervíziu svedomito a zodpovedne“. Etické princípy vychádzajúce z dôležitosti ľudských vzťahov sú spojené s rešpektovaním úplnej autonómie supervizanta, jeho ľudskej dôstojnosti a práva na vlastné rozhodovania. Etické riziká sú spojené so zneužívaním roly, autority a moci supervízora vo svoj vlastný prospech, čím sa narušuje vzťahová rovnováha medzi účastníkmi supervízneho procesu a zvyšujú sa riziká poškodenia supervizanta. Podľa Havrdovej (2008, s. 44) do supervízie nepatria akékoľvek formy nátlaku či útlaku, manipulácie či presvedčovania, ktoré tlačia supervizanta v smere úsudku či narcistických potrieb supervízora. Rovnako by sa mal supervízor vyhýbať uplatňovaniu prezieravej prevahy, napr. racionálnym diskutovaním namiesto dialógu, či

radením bez výslovného želanía supervizanta. Medzi dôležité atribúty všetkých typov vzťahov v supervíznom procese patrí dôvera, ktorú môžeme označiť za ďalšiu kľúčovú hodnotu.

V supervíznom vzťahu je v atmosfére bezpečia a dôvery analyzovaný vzťah medzi sociálnym pracovníkom a klientmi. S rešpektovaním hodnoty dôvery súvisí ochrana osobných údajov, ale aj všetkých informácií, ktoré sa supervízor dozvedel od supervizanta (resp. členov supervíznej skupiny). Informovanosť tretej strany je možná len s výslovným informovaným súhlasom supervizanta alebo všetkých členov supervíznej skupiny. Ak by vyjadril nesúhlas hoci len jeden člen supervíznej skupiny, je to záväzné pre supervízora i ostatných členov skupiny.

Dôvera v supervízii sa dotýka aj vzťahového rámca supervidovaného sociálneho pracovníka alebo poradcu s užívateľmi služieb. Barker (2003) uvádza, že supervízori často preberajú so sociálnymi pracovníkmi rozličné prípady, diskutujú o sociálnom posúdení, pláne intervencie a zhodnocujú pokroky. Supervízny vzťah medzi supervízorom a supervizantom priamo ovplyvňuje vzťah medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Podľa Etickej smernice European Association for Supervision (EAS, 2010) je prvoradou povinnosťou supervízorov chrániť supervizanta a jeho klientov. Z hľadiska etiky je dôležitým aspektom sociálnej práce dôvera medzi poskytovateľom služby, resp. sociálnym pracovníkom alebo poradcom a samotným klientom. Mnohé z informácií, ktoré sa sociálny pracovník od klienta dozvie v priebehu poradenského vzťahu, ležia v oblasti dôvernosti. Poskytnutie akýchkoľvek informácií tretej strane bez informovaného súhlasu klienta tento dôverný vzťah môže zásadne narušiť. Skôr než sociálni poradcovia predložia prípad konkrétneho klienta na supervíziu, treba, aby si vyžiadali od dotyčného informovaný súhlas (EAS uvádza vzhľadom na formu „písomný súhlas“). Týmto etickým štandardom sa vyjadruje vysoká citlivosť na dôslednú dôvernosť všetkých informácií, ktoré sa dozvedel sociálny poradca od klienta.

Zvláštny dôraz je nutné klásť na zachovanie dôvernosti pri evaluácii supervízie a vypracovávaní správy o realizovanej supervízii pre zadávateľa, ak je ním zamestnávateľ alebo zriaďovateľ inštitúcie,

ktorej zamestnanci sú v supervíznom procese. V kanadskom etickom kódexe (CASW, 2005) je uvedené, že sociálni pracovníci, ktorí poskytujú supervíziu, majú vyhodnocovať supervízny proces čestne, s úctou a v súlade s očakávaniami pracovísk. Americký etický kódex (NASW, 2008, č. čl. 3.01d) poslednú požiadavku neuvádza, čo má význam v prevencii neoprávnených požiadaviek zadávateľov supervízie. Pri realizovaní supervízie na Slovensku sa môžeme stretnúť s istými požiadavkami na supervízora, aby zadávateľ a („toho, čo to platí“) informoval o supervizantoch... Pritom môže ísť o nevedomosť týkajúcu sa podstaty a účelu supervízie, ale aj eventuálne zneužitie supervízie riadiacim pracovníkom. Etická zodpovednosť v takýchto prípadoch spočíva prioritne na supervízorovi. On je tým, kto musí jasne, zrozumiteľne a priamo komunikovať zadávateľovi, že ho z etického hľadiska nemôže informovať o skutočnostiach, ktoré sa dozvedel v rámci supervízneho procesu bez súhlasu supervizantov, resp. všetkých členov supervíznej skupiny. Tento postoj je nutné zachovať aj v prípade, ak by realizácia objednávky – a teda aj finančný príjem – bola podmienená informovaním zadávateľa. Osobnosť a profesionalita supervízora sa prejavuje práve v takých prípadoch, keď musí odmietnuť ponuku supervízie alebo sa dostane do konfliktu so zamestnávateľom pri ochrane práv svojich klientov. Na druhej strane vzťah supervízora k zadávateľovi vyžaduje aj jeho pracovno-etickú zodpovednosť. Havrdová (2008) upozorňuje, že supervízor by nemal podľahnúť napätiu takým spôsobom, že by vstúpil do koalície (spolu so supervizantom) proti zamestnávateľovi alebo akémukoľvek členovi organizácie, či preberaním zodpovednosti namiesto vedúceho.

V americkom etickom kódexe je vzhľadom na supervízorov v sociálnej práci explicitne uvedené, že majú stanoviť jasné, primerané, kultúrne citlivé hranice a nesmú sa zapojiť do žiadnych duálnych alebo viacnásobných vzťahov so supervidovanými, v ktorých jestvuje riziko ich zneužívania alebo potenciálneho poškodzovania. Americký i austrálsky etický kódex (2010) konkrétne označujú za neetickú akúkoľvek formu sexuálneho styku supervízora so supervizantkou, resp. supervízorky so supervizantom

so zdôvodnením, že ide o narušenie spoľahlivosti a dôvery profesijných rolí, nerovné rozloženie moci a autority v procese podpory sociálnych pracovníkov. Medzi ďalšie formy duálnych alebo viacnásobných vzťahov patria osobné, rodinné, náboženské, politické alebo obchodné vzťahy. Tieto môžu byť potenciálne problematické vzhľadom na možné zneužitie autority supervízora nad supervizantom a riziká jeho poškodenia (por. Reamer, 1998, s. 154-156). Etické smernice EAS v tejto súvislosti uvádzajú, že ak je z akéhokoľvek dôvodu obmedzená objektivita supervízora alebo jeho schopnosti profesionálneho zhodnocovania, má byť supervízny vzťah ukončený.

Podľa Schavela (2010, s. 123) sa supervízia etabluje na Slovensku len niekoľko rokov, napriek tomu by mali byť etické princípy v práci supervízora jasne formulované a záväzné pre všetkých supervízorov v sociálnej práci.

9.1.5 Zodpovednosť voči školám sociálnej práce a vzdelávanie

Požiadavku etickej zodpovednosti voči školám sociálnej práce treba explicitne uvádzať v etickom kódexe. Nezriedka sa študenti sociálnej práce, ako aj vysokoškolskí odborní asistenti, ktorí pre nich zabezpečujú odbornú prax, stretávajú s odmietnutím a negatívnym postojom vedúcich pracovníkov v zariadeniach sociálnych služieb: „Máme veľa práce... málo personálu... Nebude sa im mať kto venovať... Budú tu len prekážať.... Medzinárodne akceptované etické princípy IFSW/IASSW (2004 č. 5.9) preto uvádzajú, že „sociálni pracovníci majú byť ochotní spolupracovať so školami sociálnej práce, aby podporili študentov sociálnej práce pri získavaní kvalitného praktického výcviku a aktuálnych praktických znalostí“. Na druhej strane treba, aby boli vzhľadom na odbornú prax študentov sociálnej práce utvorené aj štandardy, resp. bilaterálne dohody, ktoré zariadeniam zabezpečia nielen to, aby táto prax nenarušila priamu prácu s klientmi, ale, naopak, napomohla jej skvalitňovanie. Kamanová (2010, s. 151) v súvislosti s odbornou praxou študentov zdôrazňuje jej etickú stránku. Podľa nej je etické uvedomenie základnou súčasťou odbornej praxe sociálnych

pracovníkov a študentov sociálnej práce. Ich schopnosti a odhodlanie konať eticky sú základným aspektom kvality služby.

Podľa Levickej (por. 2010, s. 22-23) nesú vzdelávatelia v sociálnej práci nasledovnú zodpovednosť vzhľadom na edukáciu v etike:

- aby informácie, ktoré odovzdávajú, boli v súlade s najnovším vedeckým poznáním a aby zároveň zodpovedali etickým princípom profesie;
- aby sa podieľali na procese interiorizácie profesijnej etiky študentov;
- aby študentom pomohli porozumieť vlastnému hodnotovému systému a procesom spojeným s etickou voľbou;
- aby mali porozumenie pre akútne pocity chaosu, anxiety, či viny, ktoré môžu vyvolávať rozhodnutia, ktoré sociálni pracovníci musia robiť a tiež môžu byť spôsobené rolami, ktoré zastávajú, a vedeli pomôcť študentom orientovať sa v týchto pocitoch;
- poskytovať dostatočné príležitosti pre nacvičovanie situácií a učenie zo skúseností, napr. formou praktických tréningov orientovaných na tréning morálnej voľby, rozvoj zručností orientovaných na kritickú sebareflexiu.

Matulayová (2010) vzhľadom na proces etického vzdelávania študentov sociálnej práce upozorňuje na spoločný dokument IASSW a IFSW *Globálne štandardy vzdelávania a tréningu profesie sociálna práca* (2004). Tento dokument nielenže identifikuje súčasný pohľad medzinárodných organizácií na kľúčové otázky, úlohy a ciele sociálnej práce, ale ponúka aj štandardy týkajúce sa kurzov etiky v študijných programoch.

S vedomím toho, že základom profesie sociálna práca sú konkrétne hodnoty, etika a princípy, by sa školy mali vedome usilovať o zabezpečenie toho, aby si každý študent sociálnej práce, ktorý sa zúčastní vzdelávania formou odbornej praxe, a každý profesionálny zamestnanec boli vedomí hraníc profesionálnej praxe a toho, čo môže byť považované za neprofesionálne správanie v zmysle etického kódexu. V prípade, že študent poruší etický kódex, zamestnanci študijného programu (u nás zvyčajne VŠ pedagógovia zodpovední za odbornú prax), by mali urobiť nevyhnutné a prijateľné nápravné oparenia a prijať bezprostredné

disciplinárne opatrenia, poprípade navrhnúť študentovi vyradenie zo študijného programu... (IFSW / IASSW, Globálne štandardy, č. 9.4)

Matulayová (2010, s. 113) ďalej pripomína, že k významným didaktickým otázkam patrí aj voľba edukačných metód. V európskom priestore k základným metódam patrí využívanie prípadových štúdií, sokratovský dialóg, videonahrávky v skupinových diskusiách, či tréning etického reflektovania a využívanie rôznych modelov etického uvažovania a rozhodovania.

Špecifickou metódou vzdelávania etiky je analýza „etických kazuistík“ z priamej sociálnej práce s klientom.

Veľmi zaujímavý projekt priniesli do sociálnej práce Britka Sara Banks a Dánka Kirsten Nøhr. Išlo o projekt medzinárodnej organizácie FESET (Formation d'Educateurs Sociaux Européens), čiže Európskej asociácie tréningových centier pre sociálno-vzdelávaciu prácu s názvom European Social Ethics Project, ktorý bol realizovaný od roku 1998. Jeho hlavnou náplňou bola systematická práca s „etickými kazuistikami“, ich etickou reflexiou a užívaním pre výskum a vzdelávanie v etike sociálnej práce. Ide pritom o špecifickú metodológiu „naratívnej etiky“, ktorá užíva príbehy z praxe na objasnenie etickej reflexie a rozhodovania. Výstupom projektu sú publikácie editované uvedenými autorkami: *Teaching Practical Ethics for the Social Professions* (2003) a najnovšie *Practising Social work Ethics around the World. Cases and Commentaries* (2012). Na príkladoch etických kazuistík, z rozličných krajín sveta, je možné rozlíšiť rôznorodé etické prístupy v sociálnej práci, ale aj kultúrne a národné špecifiká sociálnych pracovníkov.

V rámci vzdelávania v sociálnej práci na Slovensku možno spomenúť tri publikácie slúžiace na účel edukácie v oblasti etiky. Sú nimi prvé vydanie predloženej knihy A. Mátel a kol. *Etika sociálnej práce* (2010); učebné texty/skriptá P. Brnulu *Etika v sociálnej práci* (2011) a slovensko-nórska učebnica E. Aadland – T. Matulayová *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách* (2011).

9.1.6 Imidž a ochrana profesie

Slovenský etický kódex (1997, č. 5.m) v časti o etickej zodpovednosti voči profesii uvádza: „Sociálny pracovník udržiava a vyzdvihuje odborné poznatky a poslanie svojej profesie.“ Český etický kódex (2006, č. 2.4.1) varuje pred tým, aby sociálni pracovníci nespôsobili svojím správaním *zlú reputáciu* svojej profesii. Otázkou je, akým spôsobom by túto požiadavku mali sociálni pracovníci realizovať. Americký NASW kódex (2008) preto konkrétne menuje niektoré z prostriedkov slúžiacich na ochranu, zlepšenie a skvalitnenie profesie. Sú nimi náležité štúdium, výskum, aktívne diskusie, ale aj zodpovedná kritika profesie. Vzdelávanie sme uviedli vyššie a výskumu sa budeme venovať v osobitnej kapitole. Zaujímavé je ale uvedenie aktívnej diskusie a zodpovednej kritiky. Na Slovensku bývajú tieto prostriedky zvyčajne vnímané negatívne a nezriedka aj vedome potláčané (ide o jeden z dôsledkov totalitného režimu komunizmu). U nás sa aktívnym diskusiám a zodpovednej kritike musíme učiť a platí to aj pre sociálnu prácu. Dôležité je vytvoriť na to vhodné podmienky. Veľmi účinným akademickým nástrojom sú vedecké konferencie a semináre – pokiaľ sa v nich necháva dostatočný priestor pre diskusie (žiaľ, väčšina takýchto podujatí je primárne zameraná na prezentácie a diskusie ustupujú do úzadia). Na miestnej úrovni – v rámci zamestnávateľských organizácií, či v obecnej samospráve – by mali byť vytvorené platformy (pracovné stretnutia), v ktorých by bol daný priestor aj na diskusiu a kritiku. Na regionálnej úrovni by zodpovednosť za vytvorenie podmienok pre konštruktívnu diskusiu mohli niesť sociálne odbory vyšších územných celkov a úrady práce, sociálnych vecí a rodiny. Najvyššiu zodpovednosť v rámci celej spoločnosti nesú príslušné ministerstvá, u nás primárne Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Vhodnými prostriedkami, kde je možné aj širšej verejnosti predstaviť odbornú diskusiu a konštruktívnu kritiku, sú masmédiá. Dialóg na príslušnej odbornej úrovni prostredníctvom televízie, rozhlasu alebo internetu môže byť nielen vhodným nástrojom na skvalitnenie sociálnych služieb, ale aj imidžu profesie sociálna práca. Naopak, ak takéto dialóg chýba, resp. je

vedený primárne v politickej rovine, má to negatívny vplyv aj na samotnú profesiu a odborníkov, ktorí v nej pracujú. Predmetom diskusií a kritiky môžu byť všetky oblasti sociálnej práce, vrátane etických princípov a kódexov. Tieto by nemali byť zakonzervované a nemenné, ale opätovne diskutované, prehodnocované a aktualizované (por. IFSW/IASSW 2004, č. 5.12). V etike sociálnej práce na Slovensku to zvlášť platí o etickom kódexe, ktorý dosiaľ nebol aktualizovaný. V súvislosti s kritikou je zaujímavé spomenúť, že Kanadský sprievodca etickou praxou (2005, č. 7.1.7) a Austrálsky etický kódex (2010) uvádzajú požiadavku na sociálnych pracovníkov, aby ochraňovali svoju profesiu voči nespravodlivému kritizovaniu.

Medzi aktuálne požiadavky súčasnosti vo svete patrí aj ochrana sociálnej a charitatívnej pomoci pred zneužívaním na náboženské alebo politické ciele. Zvlášť sa to týka radikálneho islamu, ktorého predstavitelia využívajú sociálno-charitatívnu pomoc ako jeden z prostriedkov na šírenie svojej viery. Medzinárodne akceptované vyhlásené princípy IFSW/IASSW (2004, č. 5.2) preto uvádzajú: „Sociálni pracovníci nedopustia, aby ich zručnosti boli využité na nehumánne účely, akými sú mučenie alebo terorizmus.“

Reamer (1998, s. 41) upozorňuje aj na riziká spojené s používaním nových techník alebo metód práce s klientom. V takýchto prípadoch by odborníci mali okrem štúdia odbornej literatúry využívať konzultácie s kolegami, zúčastňovať sa workshopov alebo odborných seminárov a pravidelne užívať supervíziu.

9.2 Etická zodpovednosť voči spoločnosti

Etické kódexy sociálnej práce v rámci tejto oblasti zodpovedností zvyčajne uvádzajú nasledovné etické princípy (Mátel, 2011c, s. 176):

- ✓ zlepšovanie sociálnych podmienok;
- ✓ spravodlivo distribuovať zdroje;
- ✓ čeliť nespravodlivej politike a praktikám;
- ✓ solidárne pracovať;
- ✓ podpora všeobecného blaha spoločnosti;
- ✓ osobitú pozornosť treba venovať bezbranným a znevýhodneným;
- ✓ konať vzhľadom na elimináciu nadvlády a zneužívania moci;

- ✓ podpora participácie na verejnom dianí;
- ✓ ochrana životného prostredia;
- ✓ pomoc v čase núdze alebo pri prírodných katastrofách.

Kanadský sprievodca etickou praxou (2005) tu zakomponoval aj environmentálnu citlivosť. Taliansky etický kódex vyzýva sociálnych pracovníkov k etickej zodpovednosti a pomoci v čase núdze a prírodných katastrof. Slovenský etický kódex (1997, č. 6.P) v tejto oblasti uvádza etický princíp podpory všeobecného blaha spoločnosti. Pod pojmom „blaho“ Barker (2003, s. 462) rozumie vo všeobecnom význame podmienky fyzického zdravia, emocionálnej pohody a ekonomického zaistenia, ale aj úsilie spoločnosti pomôcť svojim občanom dosiahnuť tieto podmienky. Populárne sa tento výraz používa aj ako synonymum pre štátnu podporu alebo iné programy, ktoré sa poskytujú pre účely sociálnych služieb núdznych a chudobných ľudí. Medzinárodné etické princípy IFSW/IASSW (2004) uvádzajú, že sociálni pracovníci majú povinnosť čeliť sociálnym podmienkam, ktoré prispievajú k sociálnemu vylúčeniu (exklúzii), stigmatizácii alebo útlaku, a pracovať smerom k inkluzívnej spoločnosti. Sociálne vylúčenie charakterizuje Barker (2003, s. 403) ako marginalizáciu (odsúvanie) ľudí alebo štvrtí (oblastí) a využívanie bariér, ktoré im znemožňujú prístup k príležitostiam, aby sa naplno začlenili do širšej spoločnosti. Najviac zraniteľnými vzhľadom na sociálne vylúčenie sú chudobní ľudia, fyzicky alebo psychicky hendikepované osoby, ďalej osoby, ktoré boli v minulosti odsúdené za páchanie trestnej činnosti a príslušníci národnostných a etnických skupín (u nás zvlášť rómovia). V mnohých prípadoch je najefektívnejšou cestou odstránenia utrpenia jednotlivcov zmena vonkajších podmienok v spoločnosti. Sociálni pracovníci by preto mali obzvlášť napomáhať zlepšovanie kvality života práve osobám, skupinám a komunitám, ktoré sú najviac ohrozené sociálnym vylúčením, vrátane aktívnej účasti na národnej a regionálnej sociálnej politike. Český etický kódex (2006) v súvislosti so sociálnou politikou spomína, že sociálni pracovníci sa zasadzujú o zlepšenie sociálnych podmienok a zvyšovanie sociálnej spravodlivosti tým, že podnecujú zmeny v zákonoch, v politike štátu i v medzinárodnej politike. V negatívnom zmysle majú sociálni pracovníci povinnosť

podľa IFSW/IASSW (2004, č. 4.4) čeliť nespravodlivej politike a praktikám tak, že budú upozorňovať svojich zamestnávateľov, zákonodarcov, politikov a celú verejnosť na situácie, kde sú neadekvátne zdroje, alebo keď distribuovanie zdrojov, politika a praktiky sú utlačujúce, nespravodlivé alebo škodlivé. Sociálni pracovníci môžu svojím kompetentným a etickým prístupom prispieť nielen k odstráneniu všetkých foriem diskriminácie v spoločnosti, ale aj k oceneniu pozitívnych hodnôt rôznorodých národnostných a etnických skupín, ako aj jednotlivcov ohrozených sociálnym vylúčením. Slovenský etický kódex (1997, č. 5.N) uvádza ako službu spoločnosti aj to, že sociálny pracovník pomáha snahe profesionálneho spoločenstva sprístupniť svoje služby čo najširšej verejnosti. Nestačí, aby boli alokované náležité zdroje a utvorené sociálne služby, treba aj zaistiť rovnaký prístup k týmto zdrojom a službám všetkým tým, ktorí ich najviac potrebujú.

10 ETICKÁ DILEMA

Andrej Mátel

Jedným z cieľom predloženej publikácie je pomôcť sociálnym pracovníkom a študentom sociálnej práce robiť eticky podložené rozhodnutia aj v takých situáciách, ktoré môžeme pomenovať ako dilematické. V tejto kapitole poukážeme na rozlíšenie medzi problémom a dilemou, uvedieme niekoľko dilematických situácií z praxe, predstavíme systematický prístup k ich riešeniu a poukážeme aj na problematiku pocitu viny a zlyhania sociálnych pracovníkov pri rozhodovaniach v dilematických situáciách.

10. 1 Etická dilema a morálny problém – rozlíšenie pojmov

V každej profesii, vrátane sociálnej práce, sa človek môže dostať do situácie, keď prichádzajú do úvahy najmenej dve alternatívy správania. Pritom ani jedna nemusí byť ideálnym riešením. Všeobecne sa dilemou teda rozumie výber medzi dvomi alebo viacerými neželanými možnosťami. Pracovník sa dostáva do etickej dilemy vtedy, keď sa má rozhodnúť pre jedno z riešení, z ktorých ani jedno nie je čisto dobré a optimálne, čiže do istej miery si vyberá menšie zlo. Kutnohorská (2007, s. 13) morálnu (eticnú) dilemu prirovnáva ku križovatke alebo rázcestiu, ktorých smery nevedú celkom k dosiahnutiu cieľa.

Morálnym problémom sa rozumie dôležitá téma, či sporný námet na riešenie, spojený s rozlišovaním medzi dobrým a zlým, správnym a nesprávnym. Zvlášť v oblasti medicínskej etiky a bioetiky sa v posledných desaťročiach dostali do popredia mnohé morálne problémy spojené so zavedením nových technológií, génového inžinierstva a nových liečebných postupov (por. Kutnohorská, 2007, s. 13).

Niektorí autori (por. In Thomson, 2000, s. 6-7) správne poukazujú na potrebu rozlíšenia medzi *etickými problémami* a *etickými dilemami*, pretože v bežnej reči bývajú takmer všetky zložité rozhodnutia nazývané „dilemami“. Etické problémy majú však riešenie alebo aspoň možnosť riešenia, čím sa myslí riešenie

v zmysle dobrého či správneho rozhodnutia. Rozhodovanie v niektorých situáciách môže byť ťažké, zložité alebo problematické, ale ak jestvuje (dobré) riešenie, nemožno hovoriť o dileme. Aj grécke slovo *problema* označuje diskutabilné alebo zložité situácie, ktoré vyžadujú riešenie. Naproti nemu grécky výraz *dy-lemma* označuje dvojaký argument (*dyo* – dve) v konfliktných zložitých situáciách. Ide o výber medzi najmenej dvomi možnosťami, z ktorých ani jedna nie je žiaduca. Jednoducho nejestvuje dobré a správne riešenie, pre ktoré by sa bolo možné rozhodnúť. Sociálni pracovníci sa takto ocitnú v nezávideniahodnej situácii a majú robiť rozhodnutia týkajúce sa svojej profesionálnej činnosti. Keďže žiadny z možných spôsobov riešenia nie je možné označiť za „dobrý“, výber je rozporuplný a konečné rozhodnutie má byť „menším zlom“ alebo „menším utrpením“. Riziko sa zvyšuje tým, že rozhodnutie môže byť vnímané aj ako (negatívny) precedens. Akékoľvek z rozhodnutí prináša okrem neželaných dôsledkov aj pocity viny, ľútosť a výčitky svedomia. Pracovníci sa ocitajú v strese a môžu mať pocit profesijného zlyhania a nekompetentnosti („iným by sa to nestalo“, „iný by to urobil lepšie“ atď.).

10. 2 Oblasti potenciálnych dilem

Sociálni pracovníci môžu naraziť na široké spektrum etických dilem ako dôsledok ich rôznorodých a niekedy aj nezlučiteľných povinností voči klientom, zamestnávateľom, kolegom, profesii a celej spoločnosti (Reamer, 1995, s. 897). Vznik dilematických situácií môže úzko súvisieť s konfliktami záujmov. V staršej podobe etického kódexu Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov (IFSW, 1994) sa vymenovávali niektoré oblasti, v ktorých sa sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník môžu ocitnúť v strede konfliktu záujmov:

- medzi samotným sociálnym pracovníkom a klientmi;
- medzi jednotlivými klientmi;
- medzi skupinami klientov;
- medzi skupinou klientov a zvyškom populácie;
- medzi systémom, resp. inštitúciou a skupinou klientov;
- medzi systémom, resp. inštitúciou alebo zamestnávateľom a sociálnymi pracovníkmi;

- medzi odlišnými skupinami odborníkov.

Ďalšou problematickou oblasťou, ktorú tento kódex uvádzal, bola skutočnosť, že sociálni pracovníci majú často dve roly súčasne – pomáhať aj kontrolovať. Český etický kódex (2006) v tejto oblasti odporúča, aby si sociálni pracovníci ujasnili etické dôsledky kontrolnej roly a do akej miery je táto rola prijateľná z hľadiska základných hodnôt sociálnej práce. Inou problematickou oblasťou, v ktorej môže ľahko nastať konflikt, je záujem klienta na jednej strane s požiadavkou efektívnosti a prospešnosti práce na druhej strane. K ďalším oblastiam sociálnej práce, v ktorých sa etické dilemy vyskytujú, patria:

- stret osobných hodnôt s hodnotami organizácie alebo profesie (napr. sociálna pracovníčka s kresťanskými osobnými hodnotami pracujúca v krízovom stredisku, ktorého vedenie zastáva radikálne feministické prístupy);
- rozdelená lojalita medzi záujmami klienta a organizácie (napr. sociálnemu pracovníkovi sa javí rozhodnutie organizácie ako také, ktoré poškodzuje klienta, následne si musí vybrať medzi lojalitou voči zamestnávateľovi a záujmom klienta);
- sociálne zabezpečenie minority, či jednotlivca vo vzťahu k majorite (napr. otázka spravodlivosti tzv. pozitívnej diskriminácie, keď sa rómskej komunite alokujú vyššie finančné zdroje na výstavbu nových bytov vzhľadom na ostatných občanov);
- rozdeľovanie obmedzených zdrojov (napr. sociálni pracovníci zamestnaní na Oddelení posudkovej činnosti ÚPSVR pri vypracúvaní posudkov týkajúcich sa peňažných príspevkov na kompenzáciu);
- rozdielne hodnoty a záujmy rôznych skupín obyvateľov v rámci komunity alebo spoločnosti.

Na ilustráciu konkrétnych dilematických situácií, s ktorými sa autor stretol počas klinickej sociálnej práce, uvediem dva prípady.

Prípád č. 1: 26-ročná pani Anna žila s matkou a súrodencami vo veľmi zlej sociálno-ekonomickej situácii. V nemalej miere túto situáciu ovplyvňoval aj ich rómsky pôvod. Všetci členovia rodiny boli dlhodobo nezamestnaní. Matka ju preto začala nútiť k prostitúcii. Bola znásilňovaná vlastným

bratrancom, dôsledkom čoho sa jej narodila dcéra. Vyhrážanie a nútenie k prostitúcii sa zhoršilo, keď utiekla z domu jej sestra. Eskalovalo vydieranie, že „sa musí“ postarať o rodinu. Ak odmietala, nedostávala ješ... Brali jej všetky peniaze a bili ju. Jej maloletá dcéra bývala svedkom násilného správania. V poslednom čase sa situácia vyostřila intenzitou útokov a ohrozením dcéry zo strany klientkinho brata, ktorý začal fetovať a biť ju. Prostredníctvom kamarátky sa zoznámila so sociálnou pracovníčkou v krízovom stredisku. Vyrozpřávala svoj príbeh a poprosila ju, aby o tom nikomu nerozprávala. Sociálna pracovníčka jej ponúkla kompletnú pomoc v krízovom stredisku, vrátane ubytovania. Ona ju však odmietla, „lebo chce pomáhať rodine. Veď kto iný sa o nich postará...“ Pracovníčka sa ocitla vo vážnej dileme. Dozvedela sa o prípade obchodovania s ľuďmi, identifikovala vysokú mieru ohrozenia maloletého dievčaťa, ale klientka ju výslovne žiadala o mlčanlivosť. Ak o prípade upovedomí políciu alebo oddelenie SPODaSK na miestnom ÚPSVR, poruší základné etické požiadavky – dôvernosc a právo na sebaurčenie. S veľkou pravdepodobnosťou stratí jej dôveru a tým aj možnosť budúcej intervencie a poradenstva. Na druhej strane je ohrozená jej dcéra, ktorá sa sama nedokáže brániť a matka má vysokú hranicu tolerancie násilného správania. Ako sa má rozhodnúť?

Prípád č. 2: Do útulku pre bezdomovcov, ktorý nemá nízkoprahový charakter, prišiel klient – pán Jozef, pod vplyvom alkoholu. Hoci pozná pravidlá a v triezvom stave s nimi aj súhlasil, momentálne sa dožaduje „svojich práv“, chce vstúpiť dovnútra. Keďže ho sociálny pracovník odmieta vpustiť do budovy, vyhráža sa „že skočí pod vlak“. Sociálny pracovník stojí pred dilemou. Hoci ide o skúseného pracovníka, rozhodovanie nie je jednoduché. Na jednej strane je jasne stanovený domáci poriadok a ochrana ostatných klientov, na druhej strane ide o klienta so suicidálnymi sklonmi, ktorý sa v minulosti viackrát o samovraždu pokúsil. Má sa rozhodnúť pre výnimku – nechať ho prespať v útulku alebo zaujať rozhodné stanovisko a nevpušťiť ho pod vplyvom alkoholu do objektu? V prvom prípade poruší domáci poriadok a môže ohroziť ostatných klientov, v druhom prípade hrozí, že klient sa o samovraždu môže skutočne pokúsiť. Pre sociálneho pracovníka nejde len o vyriešenie danej krízovej situácie, ale aj o dilemu, keď sa musí rozhodnúť pre „menšie zlo“. Čo je oným menším zlom v danom prípade?

10. 3 Systematický postup riešenia dilem

V dilematických situáciách sa robia rozhodnutia veľmi ťažko. Hoci niektoré dilemy môžu vykazovať istú podobnosť, v mnohých aspektoch budú jedinečné a neopakovateľné (iné osoby, iné prostredie, iná organizácia atď.). Práve preto nie je možné sociálnym pracovníkom ponúknuť presný návod na riešenie dilematických situácií. Kľúč leží najmä v samotnej osobe sociálneho pracovníka, v jeho osobnosti, skúsenostiach a vedomostiach. Formovanie celistvej osobnosti trvá celý život, skúsenosti sa nadobúdajú rokmi a praxou, ale vedomosti je možné osvojiť si ihneď. Na tomto mieste chceme povzbudiť začínajúcich sociálnych pracovníkov, aby sa ochotne učili od skúsených kolegyň a kolegov. To, čo oni považujú za „veľkú dilemu“, skúsení pracovníci môžu riešiť profesionálne, pokojne a kompetentne. Dôležité je pýtať sa a nebáť sa otázok. Na druhej strane by skúsení sociálni pracovníci mali odovzdávať svoje poznatky ochotne a bez ironických poznámok typu „v tej škole ich nič nenaučia...“, či „načo si študovala sociálnu prácu, keď nevieš riešiť takúto triviálnosť?“. Niektoré úzkosti okolo etických dilem u praktikantov alebo nováčikov sociálnej práce sú podľa Banksovej (2006, s. 168) založené na nasledovnom:

1. *Nízka úroveň dôvery vo vlastné postavenie (status)/pozíciu.*
Sociálnej práce sa to týka zvlášť výrazne v porovnaní s inými profesionálmi (napr. lekármi, psychológmi, právnikmi).
2. *Nedostatok moci vo vzťahu k supervízorom/školiťom počas terénnej praxe.* Mnoho problémových situácií nastáva pri strete teoretického (študentského) idealizmu s praktickou sociálnou prácou a ak nie je možné náležite reflektovať problémové situácie v organizácii, procese supervízie alebo dialógom so školiťom.
3. *Nedostatočné ujasnenie roly sociálneho pracovníka, ako aj určitých pravidiel spojených s touto rolou* (napr. dôvernosť informácií verzus oznamovacia povinnosť v prípadoch trestnej činnosti). V niektorých prípadoch sa môžu dostať do konfliktu viaceré roly v rámci sociálnej pomoci (napr. opatrovanie verzus kontrola).

4. *Nedostatočné skúsenosti a poznatky v nových situáciách.* Týka sa to najmä kvázi sociálnych pracovníkov bez náležitej odbornej prípravy, sociálnych pracovníkov po ukončení školy a dobrovoľníkov.
5. *Úzke zameranie na potreby alebo práva jednotlivých užívateľov služieb alebo na iné problémy, bez vnímania komplexnosti prípadu.*
6. *Komplexnosť je vnímaná, ale je považovaná za takú rozsiahlu a komplikovanú, že sa „nedá vyriešiť“.*

Pre sociálne pracovníčky a sociálnych pracovníkov je potrebné pochopiť, uznať a prijať skutočnosť, že súčasťou ich povolania sú aj zložité situácie, keď sa dostávajú do rozporu niektoré hodnoty, princípy a iné oblasti ich činností. Odborníci na etiku sa snažia o zdôraznenie potreby systematického prístupu v procese riešenia dilematických situácií. Preto niektorí autori navrhujú identifikovať a jasne formulovať sériu krokov, ktoré by zahŕňali všetky dôležité aspekty etických dilem. Niektorí autori v tejto súvislosti hovoria o rozličných „modeloch etickej reflexie“ (por. Aadland – Matulayová, 2011, s. 42-57).

V predloženej publikácii vychádzame z modelu, ktorý predstavil americký profesor sociálnej práce a špecialista na etiku Frederic G. Reamer (2006, s. 73). Tento navrhol systematický postup, ktorý môže pomôcť, keď sa sociálni pracovníci dostanú do dilematickej alebo problematickej situácie a budú musieť robiť rozhodnutie. Autor tohto príspevku sa s ním stotožňuje a pokúsi sa predstaviť niektoré jeho praktické konzekvencie:

1. *Identifikácia etického problému, resp. dilemy, vrátane hodnôt a povinností sociálnej práce, ktoré sa ocitli v konflikte.*

Napríklad v prvom prípade je to konflikt medzi niekoľkými kľúčovými hodnotami sociálnej práce: na jednej strane rešpektovanie klientkinho práva na dôvernú informáciu a sebaurčenie, na druhej strane ochrana klientky a jej dieťaťa pred násilím, čo patrí k ich základným ľudským právam. V druhom prípade ide o konflikt potenciálneho sebaškodovania jednotlivca na jednej strane a ochrana ostatných

klientov pred ním na druhej strane. Ústupok voči nemu môže byť vnímaný aj ako precedens.

2. *Identifikácia jednotlivcov, skupín alebo organizácií, ktorých sa bude etické rozhodnutie pravdepodobne dotýkať.* Dotknutých môže byť viacero osôb súčasne.

V prvom prípade je to okrem klientky jej dieťa, biologická rodina, pracovníčka sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately, krízové stredisko, jeho zamestnankyne a zamestnanci. V druhom prípade sú okrem pána Jozefa a sociálneho pracovníka všetci ostatní klienti útulku a organizácia, ktorá ho prevádzkuje.

3. *Predbežne identifikovať všetky realizovateľné smery konania a následky pre všetkých účastníkov, vrátane potenciálnych prínosov a rizík pre každého z nich.* Ide o akýsi počiatkový „brainstorming“, ktorý pomôže odhaliť viacero variantov riešenia.

Napríklad v prvom prípade: Zachovanie dôvernosti: pozitíva – rešpektovanie sebaurčenia, rast dôvery, dobré východisko pre pokračovanie poradenského vzťahu; negatíva – pretrvávajúce ohrozenia dieťaťa, jeho bezpečia, zdravia a výchovy, pretrvávajúce nútenia k prostitúcii, kruh násilia sa nepretrhne, keďže sú „všetci spokojní s takýmto stavom“.

Oznámenie (polícii a/alebo pracovníkom Oddelenie sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately ÚPSVR): pozitíva – prerušenie „normálnosti“ násilného správania, eventuálne zastavenie násilia voči maloletému dieťaťu („budú si dávať pozor“) a nútenia k prostitúcii; negatíva – klientka stratí dôveru v sociálnu pracovníčku i ku krízovému stredisku ako celku, dotknutí členovia rodiny obvinia za všetko Annu, útoky na ňu a jej dcéru sa ešte zvýšia (zmení sa len ich spôsob).

4. *Dôkladné preskúmanie dôvodov výhod a nevýhod každého z variantov riešenia s prihliadnutím na:*
a. *etický kódex a platnú legislatívu;*

Vzhľadom na medzinárodne prijaté princípy etiky sociálnej práce (IFSW/IASSW, 2004) sa zdôrazňuje hodnota a dôstojnosť všetkých ľudí, vrátane ochrany ich fyzickej, psychickej integrity. V uvedenom prvom prípade ide evidentne o porušovanie ľudskej dôstojnosti. Tomu v slovenskom etickom kódexe zodpovedá požiadavka prvoradosti záujmov

klienta. Na druhej strane slovenský kódex, ako aj medzinárodné etické princípy zdôrazňujú zachovávanie dôvernosti informácií – hoci tu sa nachádza klauzula o výnimkách na základe vyššej etickej požiadavky. Ide však v tomto prípade o vyššiu etickú požiadavku? V rozpore stoja aj právo na sebaurčenie a klauzula, že ním nesmú byť ohrozené práva a záujmy druhých (IFSW/IASSW, 2004). Neohrozujú sa rešpektovaním rozhodnutia matky práva dieťaťa?

b. etické teórie, princípy a smernice;

Zástancovia empirizmu by sa v uvedenom prípade pýtali, aké všeobecné pravidlo možno odvodiť z tejto skúsenosti? Utilitaristi by hľadali, ktorá z možností prinesie väčšie dobro alebo prospeje väčšiemu množstvu ľudí? Opätovne by prehodnocovali pozitíva a negatíva jednotlivých riešení. Pragmatici by sa zamerali na praktické dôsledky. Zástancov stoickej filozofie a Kantovho deontologizmu by zaujímal najmä úmysel sociálnej pracovníčky a hľadali by imperatív povinnosti (do úvahy však pripadajú viaceré: povinnosť zachovania dôvernosti; oznamovacia povinnosť a povinnosť ochrany maloletého dieťaťa). Filozofi jazyka by sa zamýšľali nad niektorými pre prípad dôležitými pojmami, akými je význam slova „dôvernosť“, či „oznamovacia povinnosť“. Zástancovia komunikatívnej etiky by z prípadu urobili diškurz. Spolu s klientkou a/alebo kolegami by hľadali argumenty pre konečný konsenzus.

c. praktické teórie a princípy sociálnej práce. V tomto procese pomáha rozlíšenie praktických aspektov prípadu od etického uvažovania;

Praktické dôsledky rešpektovania diskretnosti: klientka s dieťaťom bude mať zabezpečené bývanie, rodinné prostredie, na ktorom jej záleží, ale bude naďalej nútená k prostitúcii a ohrozená bitím. Praktické dôsledky upovedomenia náležitých inštitúcií: potenciálna strata bývania a bezdomovectvo, odmietnutie rodinou, eskalácia násilia, ak zostane doma; nový začiatok na inom mieste (kde?), bezpečie pre klientku aj dcéru...

d. osobné hodnoty (vrátane náboženstva, kultúry, etických hodnôt a politických ideí), zvlášť tie, ktoré sa dostávajú do rozporu.

Do akej miery súvisí prvý prípad so špecifikami rómskeho etnika? Jestvuje u nich vyššia forma tolerancie? Kde sú jej hranice v rámci rómskej komunity?

5. *Konzultovanie s kolegami a príslušnými odborníkmi (zamestnanci organizácie, supervízori, právni zástupcovia a odborníci na etiku).* Zvyčajne sociálni pracovníci nemusia urobiť rozhodnutie sami bez možnosti konzultovania s ďalšími odborníkmi, ale do procesu môžu zapojiť aj iných. Tieto možnosti preto treba využiť. V procese konzultovania často dochádza k hlbšiemu preniknutiu do podstaty veci, na ktoré by človek sám neprišiel. Okrem toho, konzultovanie môže pomôcť k ochrane samotných sociálnych pracovníkov v prípadoch obvinenia kvôli dôsledkom ich rozhodnutia.

V druhom prípade musel pracovník reagovať promptne a rýchlo. V prvom prípade treba dôsledne zvážiť mieru ohrozenia ženy i jej maloletého dieťaťa.

6. *Urobenie rozhodnutia a dokumentácia celého procesu rozhodovania.* V priebehu systematického procesu prípravy na vykonanie rozhodnutia sa často vyjasňuje, ktorý smer riešenia prinesie viac prospechu a menej zla. Napriek tomu sociálny pracovník nebude vnímať stopercentnú istotu. To je však súčasťou povahy etických dilem. Rozhodnutie je jednoducho nutné spraviť.

Napríklad v druhom prípade opitý klient čakajúci na rozhodnutie sociálneho pracovníka môže byť hlučný a v procese čakania znepokojovať ďalších klientov.

7. *Monitorovanie, zhodnocovanie a zdokumentovanie rozhodnutia.* Urobením etického rozhodnutia nie je ukončený celý proces, pretože prídu na rad dôsledky. Sociálny pracovník musí byť pripravený svoje rozhodnutie zdôvodniť klientke/klientovi, zamestnávateľom (vedeniu organizácie), kolegom a náležitým úradom. Dôsledná dokumentácia je dôležitá aj kvôli eventuálnym sťažnostiam, obvineniam zo zneužitia právomoci alebo pri súdnom konaní.

V štvrtej kapitole, zameranej na hodnoty, sme spomínali aj problematiku konfliktu hodnôt v pomáhajúcich profesiách, ktorými rozumieme nesúlad až protirečenie jednotlivých hodnôt alebo hodnotových orientácií aspoň dvoch subjektov, ktoré ovplyvňujú

výkon profesijnej činnosti. Tieto môžu mať takisto charakter morálnych dilem, ako svedčí aj kauzistický prípad č. 3.

Anna je mladá sociálna pracovníčka, absolventka vysokoškolského magisterského štúdia v odbore sociálna práca. Počas štúdia absolvovala odbornú prax v krízovom stredisku a profesionálne sa rozhodla venovať pomoci obetiam domáceho násillia. Na túto tému písala bakalársku i diplomovú prácu. Jej osobné hodnoty sú úzko spojené s kresťanskou hodnotovou orientáciou katolíckej cirkvi. K dôležitým hodnotám patrí aj úcta k ľudskému životu od jeho počatia. Preto odmieta umelé ukončenie tehotenstva vykonaním abortu. Po ukončení štúdia a návrate do svojho bydliska sa uchádza o voľné miesto sociálnej pracovníčky v zariadení núdzového bývania, kde sa poskytuje komplexná pomoc ženám – obetiam domáceho násillia a sexuálneho zneužívania. Prevádzkuje ho občianske združenie „Ženy pomáhajú ženám“. Po úspešnom absolvovaní konkurzu tam nastúpila do zamestnania. Práca ju naplňa, angažovane a zodpovedne sa venuje každej klientke. Postupne zistí, že činnosť organizácie je založená na feministickej filozofii. Niektorým opatreniam vedenia síce naplno nerozumie a má pochybnosti o ich správnosti, ale keďže je mladou zamestnankyňou, neodporuje ani nediskutuje... V treťom mesiaci jej pôsobenia prišla do zariadenia pani Katarína, žena s dvomi maloletými deťmi v ôsmom týždni tehotenstva. Otehotnela po vynútenom pohlavnom styku s opitým manželom. Tento ju dlhodobo fyzicky aj psychicky týral. Pred dvomi dňami zaútočil aj na ich 3-ročného syna, preto od neho utiekla. V zariadení jej poskytli útočisko a ďalšiu sociálnu pomoc, vrátane poradenstva. Jednou z kľúčových tém rozhovoru bolo jej tehotenstvo. Pani Katarína sa cítila bezradne, nevedela čo má robiť... Na jednej strane mala zodpovednosť za obe deti, v súčasnosti bola nezamestnaná (príjem zabezpečoval výhradne muž) a v zlom psychickom stave. Na druhej strane bola katolíčka, hoci len formálna, ale cítila, že „interrupcia nie je dobrá a dieťa za to nemôže ako sa k nej manžel správal“. Obe vedúce pracovníčky v rámci poradenstva klientku povzbudzovali, aby sa nebála „urobiť rozhodnutie ísť na interrupciu, veď na tom nie je nič zlé. Je to len a len jej voľba. Ona má právo rozhodovať o sebe a zodpovednosť má za obe deti. Nezodpovednosťou by skôr bolo priviesť dieťa do takejto sociálnej situácie...“ Keďže pani Katarína zostávala nerozhodná, nabádali aj Annu, aby ju v tomto podporovala „kým nie je neskoro“. Anna v tomto prípade namietala, že nesúhlasí s takýmto typom poradenstva vzhľadom na svoje hodnoty a náboženské presvedčenie. Vedúce pracovníčky jej na to odvrkli, že sa musí správať profesionálne a rešpektovať pravidlá

organizácie, kde pracuje. Ak s nimi nesúhlasí, môže odísť, veď aj tak je v skúšobnej lehote... Anna sa týmto dostala do konfrontácie svojich hodnôt s hodnotami organizácie, resp. jej vedenia. Nevedela čo ďalej, ako má postupovať...

V aplikácii tohto dilematického konfliktu hodnôt by bolo možné systematicky postupovať nasledovne (por. Mátel - Roman, 2011b).

1. *Identifikácia jednotlivých hodnôt, ktoré sa ocitli v konflikte a utvorili dilematickú (problematickú) situáciu.* Ak ide o osobné hodnoty, potrebné je ich usporiadanie a hierarchizácia.

V predloženej kazuistike patrí medzi osobné hodnoty Anny úcta k ľudskému životu od jeho počatia, z čoho vyplýva aj imperatív ochrany života nenarodeného dieťaťa. Táto hodnota je súčasťou nielen jej kresťanskej hodnotovej orientácie, ale aj profesijnej roly. V rebríčku hodnôt je u nej postavená vysoko. Na druhej strane stojí feministická hodnotová orientácia organizácie, kde pracuje a ktorú zastupujú obe riadiace pracovníčky. Hodnotu, ktorú prezentujú ony, je „autonómia a právo ženy slobodne rozhodovať o sebe – vrátane svojho tehotenstva“. Anna pritom subjektívne vníma, že vedúce posúvajú hranicu medzi „právom“ a „povinnosťou“ (akoby klientku priam nabádali na interrupciu).

2. *Identifikácia všetkých zúčastnených jednotlivcov, skupín alebo organizácií, ktorých sa bude etické rozhodnutie dotýkať, vrátane ich hodnôt a hodnotových orientácií.* Dotknutých môže byť viacero osôb súčasne.

V našom prípade nimi nie sú len Anna a vedúce pracovníčky, ale aj – resp. predovšetkým – pani Katarína. V pomáhajúcich profesiách pritom kľúčovým princípom je prvoradosť záujmu o klientov. V širšom ponímaní sa tento konflikt dotýka aj ostatných pracovníčok (môže ísť o precedens) a ďalších klientok, vrátane tých potenciálnych, s podobnou diagnózou.

3. *Predbežná identifikácia realizovateľných smerov konania a následky pre všetkých účastníkov, vrátane potenciálnych prínosov a rizík pre každého z nich.* Táto identifikácia vychádza primárne z vnútra danej osoby, čo si ona subjektívne myslí, že sa môže stať.

Prvou možnosťou pre Annu bude opätovná komunikácia s vedúcimi pracovníčkami s prosbou o rešpektovanie jej hodnôt a náboženských postojov. Ak neprinesie žiadnu zmenu, uvažuje o ďalších troch alternatívach konania. Neposlúchne ich a nebude pani Katarínu povzbudzovať na interrupciu. V poradenskom procese sa bude tejto téme

vyhýbať (čím bude ochraňovať seba), čo však bude znamenať aj to, že klientke v tomto probléme vôbec nepomôže (zriekne sa akejkolvek zodpovednosti). Ďalšou alternatívou je, že takisto neposlúchne, ale zároveň bude pani Katarínu informovať o alternatívnych možnostiach sociálnej pomoci, ak by sa rozhodla ponechať si dieťa, resp. ak by dieťa donosila a zriekla sa ho až po pôrode (tým uprednostní zodpovednosť za klientku, čím ohrozí samu seba). To znamená, že ju napr. zoznámí s občianskym združením Fórum života, ktoré prostredníctvom programu „Zachráňme životy“ finančne podporuje osamelé tehotne ženy, ďalej o možnostiach anonymného pôrodu, osvojení dieťaťa, hniezdach záchrany a pod. Poslednou možnosťou, ktorá jej napadla, je poslúchnuť vedúce. Pokúsila by sa oddeliť svoje osobné hodnoty od profesionálnych. Tým by posilnila svoju pracovnú pozíciu, ale následkom by boli pravdepodobné vnútorné výčitky svedomia. V tomto prípade si nebola istá, či by skutočne pomohla klientke k zodpovednému rozhodnutiu.

4. *Preskúmanie vonkajších faktorov, ktoré môžu ovplyvniť rozhodovanie.* Ide o dôkladnejšie preskúmanie dôvodov výhod a nevýhod každého z variantov riešenia. K týmto faktorom patria najmä *etické kódexy* (profesijné, medzinárodné, národné, interné kódexy dotknutých inštitúcií), *platná legislatíva*, *organizačné smernice*, *kultúrne a iné špecifiká*.

Vzhľadom na legislatívu by Anna mala poznať platnú interrupčnú legislatívu na Slovensku (zákon č. 73/1986 Zb. v znení neskorších predpisov), vrátane zákonnej povinnosti poskytnutia informovaného súhlasu (podľa zákona č. 345/2009 Z. z.). Práve poradenstvo, kde sa bude informovať aj o alternatívnych možnostiach na interrupciu je konané v tomto duchu. Žiaľ, z právneho hľadiska sa nemôže oprieť o „výhradu vo svedomí“, ktorá nie je súčasťou slovenskej legislatívy. Keďže organizácia nemá vypracovaný vlastný kódex, dôležité je poznanie aktuálneho medzinárodného a slovenského etického kódexu sociálneho pracovníka. Oba dávajú veľký dôraz na prvoradosť záujmu klienta. Slovenský etický kódex (1997) okrem toho akcentuje dôležitosť záväzkov sociálnej pracovníčky voči zamestnávateľským organizáciám. Medzinárodný etický kódex (2004) ako jeden z ústredných bodov zdôrazňuje rešpektovanie práva klientov na sebaurčenie: „Sociálni pracovníci majú rešpektovať a podporovať ľudské právo na uskutočňovanie vlastného výberu a rozhodnutí nezávisle od svojich hodnôt a životných rozhodnutí.“

5. Konzultovanie s tretou osobou, napr. supervízorom, odborníkom na etiku, či kolegom.

V našom prípade môže byť tretou osobou supervízorka, s ktorou má Anna dobré skúsenosti, ďalej staršia kolegyňa, ktorá v zariadení pracuje už dva roky. Keďže u nej ide aj o duchovný problém, môže osloviť i miestneho kňaza.

6. Vykonanie rozhodnutia a dokumentácia celého procesu rozhodovania.

Ak Anna neposlúchne priame nariadenie svojich nadriadených, ktoré sú zároveň jej zamestnávateľkami, musí si byť vedomá eventuálnej straty zamestnania. Okrem toho vie, že v danom regióne nepracuje žiadna iná organizácia pomáhajúca obetiam domáceho násillia. Ak poslúchne nadriadené, musí si byť vedomá vnútorného konfliktu vo svedomí a konfrontácie s učením katolíckej cirkvi.

7. Zhodnocovanie rozhodnutia, jeho monitorovanie a katamnéza.

Robiť zložité etické rozhodnutia v problémových alebo dilematických situáciách nie je jednoduché a nesie so sebou isté riziká. Platí to aj pri využití systematického prístupu. Rôznorodé riziká môžu ležať vo vonkajšej oblasti (napr. negatívny vplyv rozhodnutia na iných klientov), ale aj vo vnútornej sfére sociálnej pracovníčky alebo sociálneho pracovníka. Sú to vyššie spomínané pocity viny, zlyhania, nekompetentnosti alebo dokonca nemorálnosti. V človeku sa ozýva vnútorný hlas svedomia, ktorý nás zvyčajne upozorňuje na nesprávnosť konania alebo uvažovania. V istých prípadoch – a dilematické situácie sem patria – nás môže tento vnútorný hlas, spolu s ďalšími pocitmi, falošne obviňovať. Hoci sme sa rozhodli vzhľadom na úmysel a výber konania správne, ozývajú sa v nás obviňujúce hlasy. Práve takýmito pocitmi viny, ktoré sprevádzajú sociálnych pracovníkov počas riešenia morálne dilematickej situácie a následne po vykonaní rozhodnutia, sa zaoberala Banksová. Vo svojej knihe *Etika a hodnoty v sociálnej práci* (2006, s. 169-177) uviedla štyri prípady, ktoré kategorizovala nasledovne:

1. Pracovník sa cíti vinný, pretože sa vyskytol aj zlý následok, uvedomuje si nebezpečenstvá a láme si hlavu nad tým, čo by mohol urobiť lepšie, aby sa im predišlo.

V tejto kategórii je uvedený prípad sociálneho pracovníka, ktorý distribuoval klientku do psychiatrického zariadenia. Tam jej podali lieky naordinované psychiatrom, o ktorých je známe, že prinášajú isté riziká. Tieto jej spôsobili rapidné zhoršenie zdravotného stavu a následne táto žena zomrela. Pri komunikácii s rodinou zosnulej pracovník o negatívnom vplyve liekov na jej zdravotný stav mlčal, pretože „nechcel zhodiť kolegov lekárov, s ktorými intenzívne spolupracuje“. Sociálny pracovník pociťoval za tento prípad vinu. Rozhodnutie distribuovať klientku do psychiatrického zariadenia vnímal ako správne. Keď sa dozvedel o zhoršení jej zdravotného stavu počas hospitalizácie, nemohol nič urobiť. Následne po jej smrti sa znovu a znovu k prípadu vracal: „Mohol som už vtedy informovať rodinu o rizikách tých liekov... Mohli rozhodnúť o ukončení tejto formy liečby...“ – cítil istý podiel viny na jej smrti. Tento prípad dokumentuje miesto sociálneho pracovníka v multi-profesijnom tíme a skutočnosť, že nemôže nieť plnú zodpovednosť za všetky činnosti (za voľbu liekov nesie zodpovednosť lekár). V tomto prípade nemohol reálne prevziať zodpovednosť a nebolo ani v jeho kompetencii informovať rodinu o spôsobe liečby. Odlišná situácia by bola len vtedy, ak by mal pochybnosti o kvalifikovanosti psychiatra a jeho rozhodnutí. V takom prípade by mal komunikovať s vedením inštitúcie.

2. Pracovníčka cíti, že jej konanie bolo morálne správne aj navzdory zlým následkom, pretože v rozhodovaní použila dôležitejší princíp.

V tejto kategórii je uvedený prípad dobrovoľníčky, ktorá pracovala v mládežníckej kaviarni. Pri bare nadviazala rozhovor s 15-ročnou dievčinou, ktorá bola evidentne v núdzi. Preto ju pozvala do „tichej izby“. Tam jej dievča porozprávalo o tom, že v poslednom roku ju vlastný otec štyrikrát znásilnil a teraz je s ním tehotná. Rozmýšľa o samovražde. Po vypovedaní svojho príbehu ju požiadala, aby o jej situácii nikomu nehovorila. Sociálna pracovníčka jej rozprávala o viacerých možnostiach pomoci so zdôraznením, že samovražda nie je dobrým spôsobom riešenia. Jej požiadavku dôvernosti rešpektovala. Nakoniec táto dievčina samovraždu uskutočnila. Dobrovoľníčka, hoci vedela o tom, že išlo o trestný čin znásilnenia a uvedomovala si riziká uskutočnenia

samovraždy, naplno rešpektovala požiadavku dôvernosti. Verila, že 15-ročné dievča je schopné konať podľa vlastných morálnych princípov.

3. Pracovníčka sa cíti vinná, pretože urobila kompromis s etickým princípom, ku ktorému sa zaviazala.

Tu sa spomína prípad pracovníčky denného centra pre zdravotne postihnutých, ktorá sa cítila „nemorálne“, pretože porušila jeden z dôležitých princípov sociálnej práce – právo klientov na sebaurčenie. 26-ročný klient poprosil pracovníkov centra, či by mohol dochádzať do zariadenia sám, teda nie služobným autom, ktoré mu poskytovali. Zamestnanci centra usúdili, že by na to mal schopnosti a zároveň by sa týmto posilnila jeho sebadôvera a nezávislosť. Napriek tomu jeho rodičia sa kategoricky postavili proti, pretože mali o synovu bezpečnosť obavy. Vyhlásili, že ak by mal chodiť sám, tak mu neumožnia centrum navštevovať. Organizácia sa nútene podriadila ich rozhodnutiu a pokračovali v preprave autom. Hoci by bolo v klientovom záujme podporiť jeho samostatnosť a zvýšiť mu sebadôveru, ak by pracovníčka trvala na tomto stanovisku, konečným dôsledkom by sa mu z dlhodobého hľadiska nepomohlo. S veľkou pravdepodobnosťou by mu rodičia skutočne znemožnili centrum navštevovať, prinajmenšom by boli extrémne znepokojení. Pracovníčka centra nekonala „neeticky“, ale prejavila morálnu citlivosť na komplexnosť situácie a cez seriózný proces rozhodovania vykonala rozhodnutie. Hoci je právo na sebaurčenie jedným z najdôležitejších etických princípov sociálnej práce, nie je princípom jediným. V tomto prípade sa zdôraznila dôležitosť ústrednej roly rodičov v živote telesne postihnutého klienta. Sociálna pracovníčka mohla cítiť ľútosť nad tým, že sa nemohla naplniť klientova požiadavka, ale nemala dôvod cítiť vinu. V budúcnosti môže opätovne povzbudiť jeho rodičov, aby synovi umožnili viac samostatnosti.

4. Pracovníčka cíti, že jej konanie bolo morálne správne, hoci urobila kompromis v jednej zo svojich hodnôt, pretože iná hodnota mala prednosť.

Tu sa spomína prípad sociálnej pracovníčky zamestnanej v organizácii pomáhajúcej prisťahovalkyniam vo Veľkej Británii. Jednou z klientok bola žena ázijského pôvodu, matka piatich detí mladších ako 6 rokov. Od manžela bola oddelená kvôli násiliu. Jej a deťom sa poskytla komplexná sociálna podpora, vrátane samostatného bývania. Manžel ju však našiel a obťažoval. Žena začala deti doma zamykať a sama opúšťala dom, či už na hľadanie pomoci alebo jednoducho si oddýchnuť. Sociálna

pracovníčka sa s ňou viackrát rozprávala o opúšťaní detí a rizikách s tým spojenými. Iní pracovníci ju upozorňovali na špecifiká ázijskej kultúry. Po tom, čo žena svoje konanie nezmenila, sociálna pracovníčka ju dôrazne upovedomila, že bude musieť upozorniť zákonné orgány ochrany detí. Nakoniec tak aj urobila. Svoje rozhodnutie vnímala ako správne, hoci bola v tlaku názorov a postojov kolegov a kolegýň zdôrazňujúcich špecifickú kultúrno-náboženskú odlišnosť klientky a jej komunity.

Zhrnutie

Od profesionálnych sociálnych pracovníkov sa vyžaduje, aby vedeli robiť náležité rozhodnutia aj v takých situáciách, ktoré môžeme označiť za problematické a dilematické. Vyššie predstavený systematický postup riešenia etických dilem nie je kľúčom ku všetkému, nakoľko každá vzniknutá situácia je jedinečná a neopakovateľná. Na druhej strane jeho poznanie a praktické aplikovania sa môže stať dôležitou pomocou v priamej kontaktnej sociálnej práci, ktorá so sebou prináša nemálo situácií, ktoré sú svojou povahou dilematické.

11 ETICKÉ ASPEKTY VÝSKUMU V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Andrej Mátel

Sociálna práca je mladá vedecká disciplína, ktorej integrálnou súčasťou je aj vedecký výskum. Realizovanie výskumu je špecifickou odbornou činnosťou, ktorá si vyžaduje zvláštnu etickú pozornosť. Týka sa to nielen výskumu v oblasti biomedicíny, ktorému sa zvyčajne venuje zvýšená pozornosť, ale aj pomerne mladých vedeckých disciplín, akými sú ošetrovateľstvo a sociálna práca. Obe disciplíny dosiaľ hľadajú svoju vlastnú metodológiu, pričom využívajú mnohé pojmy, nástroje a metodológie z príbuzných disciplín, akými sú sociológia, medicína a psychológia. Hoci vzhľadom na výskumné ciele a metodológiu sú tieto disciplíny rozdielne, spája ich spoločný záujem o človeka a kvalitu jeho života. Záujem o človeka ako účastníka výskumu má mať vždy prednosť pred záujmami vedy a spoločnosti.

Prvým medzinárodným etickým opatrením proti možnému zneužívaniu výskumu u ľudí bol Norimberský protokol, vydaný v roku 1947 ako bezprostredná reakcia na zverstvá páchané nacistickými lekármi. Snaha zabrániť niečomu podobnému v budúcnosti viedla k definovaniu etiky lekárskeho výskumu (Šoltés, 2001, s. 106). V súvislosti s medicínou, a zvlášť biomedicínou, má veľký význam v oblasti normatívnej etiky Helsinská deklarácia Svetovej lekárskej asociácie (*World Medical Association*). Táto stanovuje aj etické princípy pre medicínsky výskum, do ktorého sú zapojené ľudské bytosti. Etický kódex Medzinárodnej rady sestier (*International Council of Nurses*), aktualizovaný v roku 2000, uvádza nasledovné: „Sestra pri poskytovaní ošetrovateľskej starostlivosti je zodpovedná za to, že sa pri aplikácii technológie a vedeckého pokroku neporuší bezpečnosť, dôstojnosť a právo ľudí...“ Hoci nejde o explicitnú zmienku o etických aspektoch výskumnej činnosti, tento etický princíp sa môže vzťahovať nielen na uvádzanie vedeckých poznatkov do praxe, ale aj na proces ich získavania, teda

samotnú výskumnú činnosť. V súvislosti s výskumom sa explicitne uvádza: „Sestra preberá na seba väčšiu rolu v stanovených, implementujúcich a akceptovateľných normách klinickej sesterskej praxe, manažmentu, výskumu a vzdelávania. Sestra je aktívna pri rozvoji koncepcie výskumu založenom na profesionálnych vedomostiach.“ Na Slovensku boli Etický kódex sestry a Etický kódex pôrodnej asistentky súčasťou zákona č. 311/2002 Z. z. Zmenou legislatívy, konkrétne zákonom č. 578/2004 Z. z. bol formulovaný aj nový Etický kódex zdravotníckeho pracovníka. Etickým aspektom výskumnej činnosti sa však ani jeden z nich explicitne nevenuje.

K najdôležitejším nástrojom, ktoré môžu usmerňovať etické aspekty výskumnej činnosti, patria profesijné etické kódexy. Je zaujímavé, že medzinárodný etický kódex IFSW/IASSW (2004) sa etike výskumu v sociálnej práci špecificky nevenuje. Slovenský etický kódex (1997, č. 1.E) obsahuje len všeobecný princíp: „Sociálny pracovník, ktorý sa zaoberá štúdiom a vedeckým výskumom, sa riadi konvenciami sociálnej práce.“ To by implicitne malo znamenať, že etické aspekty výskumu v sociálnej práci podliehajú obecným etickým zásadám a pravidlám profesie. Zvlášť dôležité sú princípy rešpektovania dôvernosti informácií, úcta ku klientom a poskytnutie informovaného súhlasu, ako sme o nich písali vyššie. Sociálni pracovníci sú ako výskumníci zodpovední za etickú korektnosť celého výskumného procesu, zvlášť za to, aby sa riziká pre účastníkov znížili na minimum. Preto tejto oblasti venujú osobitnú pozornosť viaceré národné etické kódexy sociálnej práce (NASW 2008, č. 5.02; BASW 2002, č. 4.4.4; CASW 2005, č.6; AASW 2010).

Jednou z najdôležitejších tém profesijnej etiky je v súčasnosti skúmanie hodnôt. Howard (1985, In Klčovanská, 2005, s. 90) tvrdí, že veda potrebuje epistemologické hodnoty, medzi ktoré radí napr. schopnosť správne predvídať, vnútornú koherenciu, konzistenciu s inými teóriami, schopnosť syntézy, tvorivosť, jednoduchosť, precíznosť. Iní autori považujú za vedecké hodnoty, resp. hodnoty súvisiace s vedou (*scientific values*) česťnosť, pravdivosť, objektivitu, toleranciu, pochybovanie o istote, nezištnú angažovanosť, spoluprácu.

Podľa Klčovanskej (2005, s. 90) väčšina hodnôt, o ktorých sa uvažuje ako o hodnotách vo vede inherentných predstavuje morálne indiferentné etické hodnoty, s výnimkou *čestnosti*, pretože vedci, ktorí prezentujú nepravdivé výsledky, považujú sa za nemorálnych, neetických. Podľa Mátela (2010b) kľúčovou hodnotou dôležitou pre realizáciu akéhokoľvek výskumu je *pravdivosť*. Výskumníci majú povinnosť vyhnúť sa akémukoľvek falšovaniu a úmyselnému skresľovaniu výsledkov (Kutnohorská, 2007, s. 99). Hodnotu pravdivosti rozvíjajú sociálni pracovníci aj tým, že sa zodpovedne a dôsledne vzdelávajú v oblastiach výskumu, aby pripravili seba, svojich kolegov a študentov sociálnej práce na realizovanie výhradne korektných výskumných projektov. Hanzalíková (2010, s. 257) upozorňuje, že etické normy v oblasti výskumu pomáhajú budovať verejnú podporu výskumu. Je viac pravdepodobné, že ľudia budú finančne podporovať výskum, ktorému môžu plne dôverovať a spoľahnúť sa na kvalitu a integritu prieskumu.

11.1 Eticky zodpovedná príprava výskumu

Vo všetkých fázach výskumnej činnosti by mali výskumníci pristupovať k nemu s aktívnym, osobným a disciplinovaným etickým vedomým zodpovednosti za jeho praktickú i morálnu stránku (BASW, 2002, č. 4.4.4a). K etickej príprave výskumného projektu patrí najmä zváženie minimalizácie rizík (CASW, 2005, č. 6.2):

- záujmy účastníkov výskumov musia byť postavené nad osobné záujmy výskumníka alebo záujmy výskumného projektu;
- výskumník starostlivo zváži potenciálne dôsledky pre jednotlivcov a spoločnosť predtým, než ich osloví;
- výskumník predloží návrh výskumu pred jeho realizáciou na nezávislé vedecké a etické posúdenie;
- výskumník sa snaží chrániť účastníkov výskumu pred fyzickým, psychickým a emocionálnym trápením, ohrozením, poškodením alebo núdzou;
- výskumník podnikne patričné kroky, aby sa uistil, či účastníci výskumu majú prístup k náležitým podporným zdravotníckym alebo sociálnym službám;

- výskumník sa uistí, že súkromie a dôstojnosť účastníkov výskumu budú náležite chránené.

Britský etický kódex (BASW, 2002, č. 4.4.4b-c) zdôrazňuje, že ciele a celý proces výskumu v sociálnej práci, vrátane výberu metodológie a používania výsledkov, musia byť kongruentné s hodnotami sociálnej práce, akými sú rešpektovanie ľudskej dôstojnosti a záväzok voči sociálnej spravodlivosti. Na základe hodnoty kompetencie by sa mali výskumníci uistiť, že nimi vybraná metodológia a ostatné náležitosti sú technicky realizovateľné a zodpovedajú vysokým štandardom. Podľa princípu prospešnosti by mal výskum v sociálnej práci mať verejnoprospešný prínos. Takýto výskum môže napríklad viesť k posilneniu užívateľov služieb, podpore ich blaha, zlepšeniu prístupu k ekonomickým a sociálnym zdrojom, či upozorniť na sociálnu nerovnosť alebo nespravodlivosť. Ondrušková (2010, s. 266) upozorňuje, že súčasťou korektného postupu je aj zviditeľňovanie zadávateľa výskumu a uvádzanie kontextu, v rámci ktorého sa výskum realizuje (možný konflikt záujmov zadávateľov výskumov a užívateľov služieb). Radková a Pavlovičová (2010, s. 126) pripomínajú, že výskumník by mal byť nezávislý od zadávateľa výskumu, jeho úlohou nie je presadzovať záujmy sponzorov, ale riešiť výskumný problém bez ohľadu na ich závery a priania. Pokiaľ nedokáže týmto tlakom čeliť, nemal by úlohu výskumníka v takom prípade prijať.

Antle a Regher (2003, In Hanzalíková, 2010) odporúčajú, aby výskum v oblasti sociálnej práce, okrem tradičných výskumných smerníc, zohľadňoval nasledujúce otázky:

1. Je výskum súdržný s teóriou sociálnej práce? Pracuje pre účely zlepšenia životnej situácie klienta?
2. Kto bude mať prospech z výskumu? Bude z neho prosperovať skúmaná klientela?
3. Existujú vo výskume drobné riziká, ktoré ohrozujú sebahodnotenie klienta? Sú tieto hrozby pomenované zrozumiteľne?
4. Ktoré riziká sa spájajú s výskumom v sociálnej práci? Je možné riziko spoločenského znevýhodnenia skúmanej skupiny?
5. Sú do výskumu klienti zapojení priamo?

6. Je dostatočne zabezpečená anonymita údajov a neohrozujú záznamy utajenosť účastníkov výskumu?
7. Dospejeme použitými výskumnými metódami k cieľom výskumu a zodpovedáme výskumnícke otázky? Poslúžia odpovede a poznatky nadobudnuté výskumom na posilnenie respondentov alebo populácie?

11.2 Vybrané etické aspekty realizovania výskumu

Etický výskum je kvalitne a zodpovedne realizovaný výskum. Týka sa to korektnosti postupu pri výbere vzorky výskumu, zberu výskumných dát, ako aj spracovania a interpretácie (Ondrušková, 2010, s. 266). Žiaden výskum nemožno realizovať bez *dobrovoľného informovaného súhlasu* respondenta, resp. jeho zákonného zástupcu. Informovaný súhlas môže mať písomnú alebo ústnu formu, oba spôsoby by sa však mali zdokumentovať. Pri kvalitatívnych výskumoch je vhodnejšia písomná forma. Respondentovi musí byť poskytnutá dostatočná sloboda na to, aby mohol účasť na výskume odmietnuť bez toho, aby bol akýmkoľvek spôsobom sankcionovaný (napr. ak výskum realizuje sociálny pracovník a respondentom má byť jeho klient). Informovaný súhlas by mal zahŕňať zrozumiteľné informácie o povahe a rozsahu výskumu, jeho trvaní, spôsobe použitia výsledkov, ako aj o potenciálnych rizikách a prínose pre účastníka výskumu. Účastníci výskumu by mali mať počas celého výskumného procesu zachované právo svoj súhlas výskumníkovi vziať späť bez akejkoľvek sankcie, či už by išlo o ukončenie účasti vo výskume alebo odstránenie údajov, ktoré výskumníkovi v istom čase poskytli. Pri určitých metódach získavania údajov, napríklad pri skrytom pozorovaní, je získanie informovaného súhlasu prakticky nemožné (Pavlíček – Dobříková, 2007, s. 78).

Podobne aj v zdravotníctve medzi základné princípy všetkých foriem medicínskeho výskumu patrí podľa vyššie zmienenej Helsinskej deklarácie informovaný súhlas: „Pri každom výskume, ktorého sa zúčastnia ľudské bytosti, musí byť každý potenciálny účastník náležite informovaný o cieľoch, metódach, zdrojoch financovania, potenciálnych konfliktoch záujmov, inštitucionálnej príslušnosti výskumníka, predpokladanom prínose, možných rizikách

výskumnej práce a ťažkostiach, ktoré môžu so sebou priniesť. Účastník musí byť informovaný o práve, že sa môže slobodne rozhodnúť ukončiť účasť vo výskume a kedykoľvek ustúpiť od súhlasu účasti na ňom bez represálií. Po uistení, že subjekt porozumel informáciám, dá lekárovi dobrovoľný informovaný súhlas, najvhodnejšie písomne. Ak súhlas nemôže byť poskytnutý písomne, súhlas v nepísanej podobe musí byť zdokumentovaný a dosvedčený.“ V rámci klinického skúšania (liekov) sú na Slovensku zákonom č. 545/2006 Z. z. upravené pravidlá informovaného súhlasu v súlade s Helsinskou deklaráciou. Tento musí mať písomnú formu s uvedením dátumu podpísania a musí byť podpísaný účastníkom spôsobilým dať svoj súhlas; ak ide o účastníka, ktorý nie je spôsobilý dať svoj súhlas, informovaný súhlas musí byť podpísaný jeho zákonným zástupcom, ak ide o účastníka, ktorý je spôsobilý dať svoj súhlas, ale nie je schopný písať, môže dať svoj súhlas ústne v prítomnosti najmenej jedného svedka do zápisnice, ktorú podpíše prítomný svedok (§ 15 ods. 13, por. § 15a ods. 1b); § 15b ods. 1a, e; § 15c ods. a, e, g zákona č. 545/2006 Z. z.). Text informovaného súhlasu musí obsahovať (§ 16 ods. 2 1):

1. informácie o klinickom skúšaní a jeho cieľoch;
2. možný prínos klinického skúšania pre účastníka;
3. možné riziká a nevýhody vyplývajúce pre účastníka;
4. poučenie o iných možnostiach liečby;
5. zabezpečenie dôvernosti osobných údajov;
6. informáciu o právach účastníka,
7. informáciu o možnosti kedykoľvek odstúpiť od klinického skúšania a o spôsobe a následkoch jeho prípadného prerušenia.

Výskumníci by mali účastníkov výskumu vždy uistiť o tom, že bude zachovaná *anonymita a dôvernosť informácií*, ktoré im poskytnú. V kvantitatívnom výskume je pomerne jednoduché zachovať získané informácie v anonymite, pretože sa v ňom operuje s hromadnými údajmi a nie s názormi jednotlivcov. V kvalitatívnom výskume je riziko prezradenia informácií ďaleko vyššie (Pavliček – Dobříková, 2007, s. 78). Ak jestvujú isté limity dôvernosti, mali by účastníci o nich vedieť. Pri kvalitatívnej metodológii, keď výskumník pracuje s menším množstvom respondentov a vychádza

z konkrétnych prípadových štúdií, by mal tento vypracovať taký spôsob vyhodnocovania, aby sa zamedzilo identifikovaniu respondenta, ktoré by mu mohlo uškodiť (napr. zmenou mena či pseudonymom, miesta pôvodu, vynechaním niektorých identifikačných údajov), a to takým spôsobom, aby to neovplyvnilo objektivnosť výskumných výsledkov. Ak sa napríklad v rámci výskumu sledujú aj rodové charakteristiky, nie je prípustné v záujme ochrany dôvernosti pozmeniť pohlavie.

Rozhovor vedený v rámci výskumu musí rešpektovať všetky zásady eticky korektnej komunikácie. Z obsahového hľadiska by sa mal držať výskumného predmetu. Kľúčovou etickou hodnotou rozhovoru je opäť pravdivosť. Pavlíček a Dobříková (2007, s. 78) uvádzajú príklad, keď sa dobrovoľníkom ako pomocnému personálu pri výskume správania ľudí povie, že zohrávajú len pomocnú úlohu, pričom v skutočnosti bolo cieľom výskumu správanie práve dobrovoľníkov. Uvedený podvod je eticky neprijateľný. Nemožno použiť princíp „účel svätí prostriedky“. Účastníci takýchto výskumov môžu byť na konci nemilo prekvapení, ako neúprimne a nepravdivo bolo s nimi zaobchádzané, čím môžu stratiť dôveru v podobné výskumy či výskumy všeobecne.

Výskumník je povinný sledovať vplyv prebiehajúceho výskumu na jeho účastníkov a byť pripravený zabrániť vzniku akejkoľvek ujmy. Je to dané jeho zodpovednosťou za ochranu účastníkov výskumu. Toto monitorovanie účinku výskumu napr. cez vedenie rozhovorov s účastníkmi, môže v sociálnej práci viesť aj k ponúknutiu pomoci (por. Zita, 2010, s. 278).

11.3 Vyhodnotenie a publikovanie výskumných výsledkov

Etické normy v oblasti výskumu sú určené aj na ochranu duševného vlastníctva a súčasne podporujú spoluprácu. Je pochopiteľné, že nikto z vedcov nechce, aby jeho získané poznatky boli ukradnuté alebo zverejnené predčasne (Hanzalíková, 2010, s. 256). Výskumné výsledky musia v prvom rade zodpovedať pravde, nemôžu byť výskumníkom svojvoľne a účelne pozmeňované, upravované, zamlčovane, skresľované alebo vykonštruované. Nepripustné je skresľovanie poznatkov, ktorých príčinou je

nepoctivosť výskumníka. Dudley (2005, In Zita, 2010, s. 274) uvádza, že môže k nemu dôjsť, keď sú „výskumníci sklamaní svojimi zisteniami, a tak ich mierne menia vo svoj prospech a výhodu.“ V takomto prípade by išlo o výskumné podvody, ktoré hrubým spôsobom porušujú etiku výskumnej činnosti. Zita (2010) k tomu dodáva, že bádateľ sa stáva zajatcom svojho očakávania. Pullmann a Meško (2005, s. 290) upozorňujú, že „autori (výskumu) sú povinní spracovať údaje, informácie a poznatky presne a v prípade potreby poskytnúť detaily nevyhnutné na overenie výsledkov iným výskumníkom. Ďalej sú povinní predložiť všetky údaje vrátane tých, ktoré nepodporujú stanovené hypotézy.“ K skresleniu môže dôjsť aj z metodologickej nezalosti výskumníka. Kučírek (2010, s. 353) v tejto súvislosti uvádza, že by nebol žiaden výskum, keby sme nerobili chyby, či mýlila sa. Postupujeme práve prostredníctvom chýb a omylov. Na druhej strane je pravda, že etika vedy je priamo životne závislá od pravdovravnosti a poctivosti účastníkov. Medzi omylom a podvodom je preto zásadný rozdiel.

Výsledky výskumu by mali byť komunikované otvorene a férovo so všetkými účastníkmi výskumného procesu, vrátane respondentov, užívateľov služieb, kolegov, zamestnávateľov a sponzorov. Výskumníci by sa mali uistiť, že v záverečnej výskumnej správe je zachovaná anonymita účastníkov.

Výskumné výsledky by mali byť publikované štandardnými publikačnými metódami, precízne a objektívne, bez uvedenia chybných údajov. Podľa Pullmanna a Meška (2005, s. 290) „publikovaním vedeckého článku sa zverejňuje prínos vedcov k ľudskému poznaniu. Autori vedeckého článku sú zodpovední za to, že ich príspevok k poznaniu je originálny, reprodukovateľný, jasný a čestne prezentovaný.“ Neúmyselné printové omyly a chyby by mali byť označené ako „errata“ a priložené do publikácie s tým, že v novších vydaniach majú byť odstránené priamo v texte. Šoltés pripomína, že omylu sa môže dopustiť človek aj počas veľmi starostlivej a svedomitej práce. Iný závažný ľudský faktor je nedbanlivosť (Šoltés, 2001, s. 108). S rozvojom informačných technológií a globalizáciou prostredníctvom internetu sa rozmohlo vo vedeckej práci plagiátorstvo. Ním sa rozumie nedovolené

používanie cudzích publikovaných i nepublikovaných myšlienok, formulácií, poznatkov, výsledkov bádania alebo iných výsledkov tvorivej práce bez referencie. Týka sa to ktoréhokoľvek štádia výskumu, písania alebo zverejnenia práce, tlačenej i elektronickej verzie (Pullmann – Meško, 2005, s. 285). Výskumník preto uvádza len výsledky svojej vlastnej výskumnej činnosti a rešpektuje autorské práva iných, ktoré na Slovensku upravuje zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom. Pri uvedení výskumných výsledkov iných výskumníkov je nevyhnutné uviesť autora a zdroj použitých údajov formou citácie (v texte alebo v poznámke pod čiarou), resp. pri materiáli väčšieho rozsahu si vypýtať od autora povolenie. Pri realizácii tímových výskumov by nemal jednotlivец zverejňovať výskumné výsledky bez konzultácie s ostatnými výskumníkmi a už vonkoncom nie takým spôsobom, kde vyzdvihuje seba samého na úkor ostatných (Pullmann – Meško, 2005, s. 290). Neetické je aj pripisovať z najrôznejších dôvodov spoluautorov k práci, do ktorej títo neprispeli (Šoltés, 2001, s. 108).

Výskumný materiál sa má archivovať bezpečne, aby k nemu nemali prístup osoby, ktoré by ho mohli potenciálne zneužiť. Prístupnosť pre ďalších výskumníkov by mala byť podmienená poučením o mlčanlivosti a zachovaní dôvernosti informácií, o ktorom je písomný záznam.

Zhrnutie

Etika sa v poslednom čase stáva integrálnou súčasťou takmer každého vysokoškolského štúdia. Hoci je sociálna práca pomerne mladou profesiou, etika je jej dôležitou súčasťou od samotného počiatku. Druhé vydanie Etiky sociálnej práce môže slúžiť ako základná literatúra pre sociálnych pracovníkov v priamej práci s klientom, ale aj pre vzdelávateľov i študentov sociálnej práce na Slovensku.

Štruktúru publikácie tvorí jedenásť kapitol. Prvé dve tvoria epistemologický a historický rámec pre aplikovanú časť zameranú primárne na aplikovanú etiku sociálnej práce. V poslednej kapitole je z interdisciplinárneho hľadiska venovaná pozornosť eticky senzitívnej príprave a realizácii výskumu v sociálnej práci, ošetrovatelstve a zdravotníctve.

V súlade s Medzinárodnou asociáciou sociálnej práce publikácia akcentuje, že sociálna práca je profesiou založenou na hodnotách. Preto je osobitá pozornosť venovaná nielen rozlišovaniu jednotlivých všeobecných kategórií hodnôt, ale aj hľadaniu kľúčových hodnôt pre profesiu sociálna práca. Práve hodnoty tvoria ústredné miesto v súčasnej deontologickej etike sociálnej práce. Každá profesia zdieľa vlastné hodnoty, podľa ktorých posudzuje správne a nesprávne. Explicitným zviditeľnením tohto etického konsenzu býva etický kódex. Ním sa označuje súbor písomne formulovaných etických princípov, hodnôt a štandardov relevantných a normatívnych pre jednotlivú profesiu, inštitúciu alebo organizáciu. Formulovanie etického kódexu patrí v súčasnosti medzi základné požiadavky profesionality a je jednou z charakteristík samostatných pomáhajúcich profesií. V publikácii je predstavený význam etického kódexu sociálnej práce i jeho limity, ako aj základná typológia etických kódexov.

Etická zodpovednosť sociálnych pracovníkov sa v praxi prejavuje vo viacerých oblastiach, akými sú zodpovednosť voči sebe, klientom sociálnej práci, pracovisku, kde sa sociálna práca realizuje, ako aj voči samotnej profesii a spoločnosti ako celku. Sociálni pracovníci majú primárnu zodpovednosť za osoby, ktoré užívajú ich služby.

V rámci etickej zodpovednosti voči klientom sa zvýšená pozornosť etiky venuje rešpektovaniu dôstojnosti ľudskej osoby, antidsikriminácii, právu na sebaurčenie, autonómii, spoluúčasti, ochrane osobných údajov, dôvernosti informácií, holistickému a individuálnemu prístupu ku klientom, profesionálnym hraniciam, duálnym a viacnásobným vzťahom.

Dôležitou súčasťou eticky korektného správania sociálnych pracovníkov voči kolegom je najmä rešpekt, úcta, spolupráca a zodpovedná kritika v rámci dialógu. Etická zodpovednosť voči pracovisku pritom nezahŕňa výlučne zamestnancov, ale aj zamestnávateľov.

Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník pri výkone svojho povolania reprezentujú nielen seba, ale zároveň aj svoju profesiu. V rámci zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči profesii je pozornosť venovaná vystupovaniu a správaniu sociálnych pracovníkov, profesionálnej odbornosti a kompetencii, nekorupčnému správaniu, potrebe ich permanentného rozvíjania celoživotným vzdelávaním a supervíziou, ako aj ochrane profesie a zodpovednosti voči školám sociálnej práce a vzdelávaniu v sociálnej práci.

Jedným z cieľom publikácie je pomôcť sociálnym pracovníkom a študentom sociálnej práce robiť eticky podložené rozhodnutia aj v takých situáciách, ktoré môžeme pomenovať ako dilematické. V tomto kontexte je dôležité rozlišovanie medzi etickým problémom a dilemou a učenie sa systematickému prístupu pri rozhodovaniach v dilematických situáciách. Autori publikácie si uvedomujú, že ani žiaden etický kódex, ani ten najsystematickejší postup riešenia etických dilem nie je kľúčom ku všetkému, nakoľko každá vzniknutá situácia je jedinečná a neopakovateľná. A práve v nej zohráva ústrednú rolu osoba sociálneho pracovníka, ktorý je právom považovaný za najúčinnější nástroj sociálnej práce. Okrem individuálnej mravnej výbavy je dôležitým nástrojom jeho profesijného rastu aj permanentné vzdelávanie v profesijnej etike sociálnej práce a etická zodpovednosť voči sebe. Od profesionálnych sociálnych pracovníčok a sociálnych pracovníkov sa právom vyžaduje, aby robili vo svojej práci eticky zodpovedné rozhodnutia.

Zoznam bibliografických odkazov

1. AADLAND, E. – MATULAYOVÁ, T. (eds.). 2011. *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách*. Prešov : Prešovská univerzita, 2011. 192 s. ISBN 978-80-555-0331-8.
2. ANZENBACHER, A. 1994. *Úvod do etiky*. Praha : Zvon, 1994. 292 s. ISBN 80-7113-111-3.
3. ANZENBACHER, A. 1991. *Úvod do filozofie*. Praha : Zvon, 1991. 292 s. ISBN 80-200-0917-5.
4. APPEL, K. O. 1988. *Diskurs und Verantwortung. Das Problem des Übergangs zur postkonventionellen Moral*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1988. 487 s. ISBN 351857924X.
5. ARISTOTELES. 1937. *Nikomachova etika*. Praha : Jan Richter, 1937.
6. BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. 3rd Ed. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2006. 218 s. ISBN 978-1-4039-9420-2.
7. BANKS, S. – NØHR, K. (eds.) 2003. *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. FESET, 2003. 176 p. ISBN 87-989486-0-1.
8. BANKS, S. – NØHR, K. (eds.) 2012. *Practising Social work Ethics around the World. Cases and commentaries*. London : Routledge, 2012. 264 p. ISBN 978-0-415-56033-7.
9. BARKER, R. L. 2003. *The Social Work Dictionary*. 5th Ed., Washington, DC : NASW, 2003. 493 s. ISBN 0-87101-355-X.
10. BARTH, K. 1957. *Die kirchliche Dogmatik*. Zürich : Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag, 1957.
11. BEAUCHAMP, T. L. 1996. *The Role of Principles in Practical Ethics*. In SUMNER, L., BOYLE, J. (eds.) *Philosophical Perspectives on Bioethics*. Toronto : University of Toronto, ISBN 0802007716, s. 79-95.
12. BEDNÁŘOVÁ, Z. 2006. *Specifika práce s oběťmi domácího násilí*. In *Policista 1/2006 (příloha)*, Ministerstvo vnitra České republiky.
13. BICKOVÁ, L. et al. 2011. *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. Tábor : Asociace

- poskytovateľů sociálních služeb ČR, 2011. 280 s. ISBN 978-80-904668-1-4.
14. BONHOEFFER, D. 1992. *Ethik*. Werkausgabe Band 6. München : Christian Kaiser Verlag, 1992.
 15. BOUDON, R. – BESNARD, P. – CHERKAOUI, M. – LECUYER, B. 2004. *Sociologický slovník*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 253 s. ISBN 80-244-0735-3.
 16. BRNULA, P. 2011. *Etika v sociálnej práci (učebné texty/skriptá)*. Bratislava : Iris, 2011. 75 s. ISBN 978-80-89238-50-7.
 17. BRUGGER, W. 1994. *Filosofický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1994. 640 s. ISBN 80-206-0409-X.
 18. CORETH, E. 1996. *Co je člověk? Základy filozofické antropologie*. Praha : Zvon, 1996. 215 s. ISBN 80-7113-170-9.
 19. CULLEY, S. – BOND, T. 2008. *Integrativní přístup v poradenství a psychoterapii*. Praha : Portál, 2008. 244 s. ISBN 978-80-7367-452-6.
 20. DÁVIDEKOVÁ, M. 2008. Hodnoty a etika v sociálnej práci. In *Sociália*. Zborník príspevkov z konferencie v Trnave, 28.-29. 10. 2005. Trnava : FZASP TU, 2008, s. 83-85. ISBN 978-808082-160-9.
 21. DÁVIDEKOVÁ, M. 2010. Etické hodnoty a dôstojnosť v sociálnej práci. In MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 978-80-87182-13-0, s. 146-156.
 22. DISMAN, M. 2008. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2008. 374 s. ISBN 978-80-246-0139-7.
 23. DOUGLAS, J. D. et al. (1996): *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996. 1243 s. ISBN 80-85495-65-1
 24. FISCHER, O. – MILFAIT, R. a kol. 2010. *Etika pro sociální práci*. Praha : Jabok, 2010. 223 s. ISBN 978-80-904137-3-3.
 25. FLEXNER, A. 1915. *Is Social Work a profession?* In *School and Society*, vol. I, No. 26 (1915).
 26. FLUSSER, D. 2002. *Ježíš*. Praha : Oikúmené, 2002. 284 s. ISBN 80-86005-041-6

27. FRANKL, V. E. 1995. *Lékařská péče o duši : základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno : Cesta, 1995. ISBN 80-85319-39-X.
28. FRANKL, V. E. 1992. *Psychoterapie pro laiky*. Brno : Cesta, 1998. 158 s. ISBN 80-85319-80-2.
29. FRANKL, V. E. 1999. *Teorie a terapie neuróz*. Praha : Grada, 1999. 172 s. ISBN 80-7169-779-6.
30. FRANKL, V. E. 2006. *A přesto říci životu ano*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006. 174 s. ISBN 80-7192-848-8
31. GLASOVÁ, K. 2008. *Filozofia v praxi sociálneho pracovníka*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 116 s. ISBN 978-80-89271-44-3
32. GLUCHMAN, V. 2008. *Etika na Slovensku*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2008. 184 s. ISBN 978-80-88700-72-2
33. GLUCHMAN, V. – DOKULIL, M. (eds.) 1998. *Súčasné etické teórie*. Prešov : PTV, 1998. 248 s. ISBN 80-88859-14-X
34. GOLDMANN, R. – CICHÁ, M. 2004. *Etika zdravotní a sociální práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci – Pedagogická fakulta, 2004. 126 s. ISBN 80-244-0907-0
35. GÖPNER, H. J. – HÄMÄLÄINEN, J. 2008. *Rozprava o vede o sociálnej práci. Hľadanie prvkov pre programatiku*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 194 s. ISBN 3-7841-1488-1.
36. GÜNTHÖR, A. 1996. *Morálna teológia III/a*. Rím : SÚSCM, 1996. 340 s. ISBN 80-7162-169-2.
37. HANZALÍKOVÁ, V. 2010. Etika vo výskume sociálnej práce. In KAPPL, M. – SMUTEK, M. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.) *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-037-5, s. 255-261.
38. HARRIS, N. 1987. *Defensive Social Work*. In *British Journal of Social Work*, Vol. 17, Nm. 1, p. 61-69.
39. HARTL, P. 2008. *Poradenství*. In MATOUŠEK, O. a kol: *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008, s. 83-118. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
40. HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2009. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 2009. 776 s. ISBN 978-80-7367-569-1.

41. HAVRDOVÁ, Z. a kol. 2010. *Hodnoty v prostredí sociálnych a zdravotných služieb*. Praha : FHS Univerzity Karlovy, 2010. 208 s. ISBN 978-80-87398-06-7.
42. HAVRDOVÁ, Z. – HAJNÝ, M. et al. 2008. *Praktická supervize*. Praha : Galén, 2008. 213 s.
43. HAWKINS, P. – SHOHEET, R. 2004. *Supervize v pomáhajících profesích*. Praha : Portál, 2004. 202 s. ISBN 80-7178-715-9.
44. HAVRÁNKOVÁ, O. 2008. *Případová práce*. In MATOUŠEK, O. a kol: *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008, s. 67-81. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8
45. HÄRING, B. 1996. *Láska je víc než přikázání*. Praha : Vyšehrad, 1996. 160 s. ISBN 80-7021-189-X
46. HLAVINKA, P. 2008. *Dějiny filosofie – jasně a stručně*. Praha : Triton, 2008. 269 s. ISBN 978-80-7387-015-7
47. HODOVSKÝ, I. – SEDLÁK, J. 1995. *Z dějin morálních teorií (Antologie z etiky I)*. 2. vyd. Olomouc : PdF UP, 1995. 184 s. ISBN 80-7067-428-8.
48. HOWE, D. 2009. *A Brief Introduction to Social work Theory*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 224 s. ISBN 978-0-230-233312-6.
49. JANIGOVÁ, E. 2008a. *O manažmente v sociálnej práci*. Ružomberok : PF KU, 2008. 90 s. ISBN 978-80-84-301-4.
50. JANIGOVÁ, E. 2008b. *Predpoklady pre výkon profesie sociálneho pracovníka*. In: *Wychowanie i kształcenie w duchu katolickim*. Gliwice : UKIP, 2008. ISBN 978-83-60837-10-8.
51. JANKOVSKÝ, J. 2003. *Etika pro pomáhající profese*. Praha : Triton, 2003. 223 s. ISBN 80-7254-329-6.
52. KACHAŇÁKOVÁ, A. 2010. *Organizačná kultúra*. Bratislava : Iura Edition, 2010. 138 s. ISBN 978-80-8078-304-4.
53. KALAŠ, A. 2002. *Stoická etika*. In *Pro-Fil.*, webový časopis Katedry filosofie FF, MU Brno, roč. 3, č. 1 (2002), s. 1-17.
54. KAMANOVA, I. 2010. *Etika v inštitucionalizovaných sociálnych službách*. In MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 978-80-87182-13-0, s. 146-156.

55. KANT, I. 2004. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava : Kalligram, 2004. 96 s. ISBN 80-7149-635-9.
56. KELLER, J. 2010. *Sociologie organizace a byrokracie*. 2. vyd. Praha : Slon, 2010. 184 s. ISBN 978-80-86429-74-8.
57. KIŠŠ, I. 2006. *Sociálna etika*. Bratislava : UK – EBF, 2006. 385 s. ISBN 80-223-2127-3.
58. KLČOVANSKÁ, E. 2005. *Hodnoty a ich význam v psychológii*. Trnava : FF TU, 2005. 232 s. ISBN 80-8082-039-2.
59. KLEBER, K.-H. *Na hranicích etické únosnosti. Etické úvahy o problematice reprodukční medicíny a genové technologie*. Praha : Sít', 1994. 62 s. ISBN 80-901571-0-6
60. KOPŘIVA, K. 2006. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha : Portál, 2006. 147 s. ISBN 80-7367-181-6.
61. KUČÍREK, J. 2010. Sociální práce v kontextu etiky vědy. In KAPPL, M. – SMUTEK, M. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.) *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-037-5, s. 345-354.
62. KUTNOHORSKÁ, J. 2007. *Etika v ošetrovatelství*. Praha : Grada, 2007. 163 s. ISBN 978-80-247-2069-2.
63. KÚTNY, I. 2001. *Bytostná dimenzia svedomia človeka*. Rím – Bratislava – Nitra, Instituto Slovacco – RK CMBF UK, 2001. 219 s. ISBN 80-88696-26-7.
64. KÜNG, H. 1992. *Světový étos projekt*. Zlín : Archa, 1992. ISBN 80-900249-4-7.
65. KÜNG, H. – KUSCHEL, K. J. 1997. *Prohlášení ke světovému étosu*. Brno : CDK, 1997. ISBN 80-85959-31-3.
66. LAAN, G. 1998. *Otázky legitimity sociální práce*. Boskovice : Albert, 1998. 260 s. ISBN 80-85834-41-3
67. LEVICKÁ, J. a kol. 2008. *Quo Vadis sociálna práca slovenská?* Zborník z konferencie, 20. apríl 2006, Trnava : FZaSP TU v Trnave, 2008. 152 s. ISBN 978-80-8082-235-4
68. LEVICKÁ, J. 1999. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava : SAP, 1999. 104 s. ISBN 80-88908-29-9.
69. LEVICKÁ, J. 2008. *Na ceste za klientom*. 2. vyd. Trnava : Oliva, 2008. 284 s. ISBN 978-80-89332-03-8.

70. LEVICKÁ, J. 2009. *Sociálna práca II*. Trnava : Oliva, 2009, s. 75-86. ISBN 978-80-89332-06-9.
71. LEVICKÁ, J. 2010. *Etická dilemata v každodenní praxi sociálních pracovníků*. In KAPPL, M. – SMUTEK, M. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.) *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-037-5, s. 13-24.
72. LEVICKÁ, K. – BRNULA, P. 2011. *Diskusia k etickému kódexu vzdelávateľov v sociálnej práci*. In Revue sociálnych služieb, ISSN 1338-1075, 2011, roč. 3, č. 2, s. 78-80.
73. LEVY, Ch. S. 1984. *Values and Ethics*. In DILLICK, S. (ed.): *Value Foundations of Social Work*. Detroit: School of Social Work, Wayne State University, s. 17-29.
74. LYOTARD, J. F. 1993. *O postmodernizmu*. Praha : Filozofický ústav, 1993. 206 s. ISBN 80-7007-047-1.
75. MARHÁNKOVÁ, J. 2006. *Domáci násilí – výpovědi žen žijících v Azylovém domě*. In Gender, rovné příležitosti, výzkum, roč. 7, č. 2/2006, s. 46-50.
76. MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
77. MÁTEL, A. 2009a. *Naše možnosti pomoci ženám – obetiam domácího násilia*. Skalica : Alija, 2009. 200 s. ISBN 978-80-970083-1-4.
78. MÁTEL, A. 2009b. *Učénictvo v synoptických evanjeliách*. Skalica : Alija, 2009. 201 s. ISBN 978-80-970083-2-1.
79. MÁTEL, A. 2010a. *Etická zodpovednosť voči klientom*. In *Dni sociálnej práce a InteRRa 8*. Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou konanej na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra : FSVaZ UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-650-0, s. 162-174.
80. MÁTEL, A. 2010b. *Etické aspekty výskumnej činnosti*. In: *Výchova a vzdelávanie v ošetrovatelstve zamerané na rozširujúcu rolu sestry - sestra výskumníčka, Varia*. Zborník z XII. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Skalica : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-82-5, s. 101-110.

81. MÁTEL, A. 2010c. *Etický kódex sociálnej práce*. Habilitačná práca. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2010. 209 s.
82. MÁTEL, A. 2010d. *Sociálna pomoc a sociálna starostlivosť v antickom Ríme*. In Sociálna a duchovná revue, ISSN 1338-290X, 2010, roč. 1, č. 4, s. 46-54.
83. MÁTEL, A. 2010e. Systematický postup řešení etických dilemat v sociální práci. In PITNEROVÁ, D. – SKARUPSKÁ, H. *Akční pole sociální práce IV*. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci 23. března 2010. Brno : Paido, 2010, s. 41 – 45. ISBN 978-80-7315-211-6.
84. MÁTEL, A. 2011a. Eticky senzitivna administrácia a dokumentácia v sociálnych službách. In KOVALOVÁ, M. – MÁTEL, A. – ŠTEPANOVSÁ, M. (eds.) 2011. *Administrácia a riadená dokumentácia v sociálnych službách*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Skalica : Občianske združenie ELISABETH. ISBN 978-80-970567-2-8, s. 19-29.
85. MÁTEL, A. 2011b. Sociálna práca ako profesia založená na hodnotách. In ONDRUŠKOVÁ, E. – KOSCUROVÁ, Z. (eds.) *Realita a vízia sociálnej práce*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-223-3075-6, s. 193-199.
86. MÁTEL, A. 2011c. *Revízia etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike*. In Prohuman, odborný internetový časopis. [online 2011-12-01]. Dostupné na internete: <<http://www.prohuman.sk/revizia-etickeho-kodexu-socialnych-pracovnikov-v-slovenskej-republike>>. ISSN 1338-1415.
87. MÁTEL, A. – ROMAN, L. 2011. Eticky senzitivna administrácia a dokumentácia v sociálnych službách. In KOVALOVÁ, M. – MÁTEL, A. – ŠTEPANOVSÁ, M. (eds.) 2011. *Administrácia a riadená dokumentácia v sociálnych službách*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Skalica : Občianske združenie ELISABETH. ISBN 978-80-970567-2-8, s.
88. MÁTEL, A. – ROMAN, T. 2010a. *Etika v supervízii – kľúčové hodnoty a vybrané etické aspekty*. In Prohuman, odborný internetový časopis. [online 2010-30-09]. Dostupné na internete:

- <<http://www.prohuman.sk/socialna-praca/etika-v-supervizii%E2%80%9393klucove-hodnoty-a-vybrane-eticke-dorazy>>. ISSN 1338-1415.
89. MÁTEL, A. – ROMAN, T. 2010b. Konflikty hodnôt v pomáhajúcich profesiách. In NANIŠTOVÁ, E. – FOTTA, P. (eds.) *Existenciálne významné hodnoty v osobnom, spoločenskom a kultúrnom kontexte*. Zborník príspevkov z konferencie Človek a hodnoty, Dolná Krupá 31. 8 a 1. 9. 2010. Trnava : FF TU v Trnave, 2010. ISBN 978-80-8082-418-2, s. 128-137.
90. MÁTEL, A. – ROMAN, T. 2010c. Zodpovednosť sociálneho pracovníka voči seba a defenzívna orientácia v sociálnej práci. In *Rizika sociálnej práce*. Sborník z konferencie VII. Hradecké dny sociálnej práce. Hradec Králové : Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-086-3, s. 60-70.
91. MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. 236 s. ISBN 978-80-87182-13-0.
92. MATULAYOVÁ, T. 2010. *Ako učiť profesijnú etiku sociálnej práce*. In ONDRUŠKOVÁ, E. – KOSCUROVÁ, Z. (eds.) *Realita a vízia sociálnej práce*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-223-3075-6, s. 111-115.
93. MILL, J. S. 1995. *O slobode*. Bratislava : Iris, 1995. 116 s. ISBN 80-88778-07-7
94. MLČÁK, Z. 2008. *Etické kompetence sociálních pracovníků a jejich výzkum*. In LEVICKÁ, Jana, BALOGOVÁ, Beáta, (ets.) (2008): *Socialia*. Zborník z konferencie, 28.-29.10.2005, Trnava: FZaSP TU v Trnave, 2008, s. 53-59. 526 s. ISBN 978-808082-160-9
95. MYDLÍKOVÁ, E. – GABURA, J. – SCHAVEL, M. 2005. *Sociálne poradenstvo*. 2. vyd. Bratislava : ASSP, 2005. 68 s. ISBN 80-968713-1-5
96. NEČASOVÁ, M. 1999 *Etika sociálnej práce*. In Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, *Sociální studie* 4/1999, s. 91-104.

97. NEČASOVÁ, M. 2008. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8, s. 21-49.
98. NEČASOVÁ, M. 2004a. *Komentář k mezinárodnímu etickému kodexu*. In Sociální práce/Sociálna práca, č. 4/2004, s. 36-38.
99. NEČASOVÁ, M. 2004b. *Respekt ke klientům na praktickém příkladě kvality života seniorů v domově*. In Sociální práce/Sociálna práca, č. 4/2004, s. 29-53.
100. NOVÁK, T. 2006. *Manželské a rodinné poradenství*. Praha : Grada, 2006. 108 s. ISBN 80-247-1316-0.
101. NOVOTNÁ, J. – LAŠEK, J. 2010. Autonomie jako sociální potřeba. In KAPPL, M. – SMUTEK, M. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.) *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-037-5, s. 427-431.
102. OLÁH, M. – ROHÁČ, J. 2008. *Sociálněprávní ochrana dětí a sociálna kuratela*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 255 s. ISBN 978-80-89271-35-1.
103. OLÁH, M. – SCHAVEL, M. – ONDRUŠOVÁ, Z. – NAVRÁTIL, P. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7.
104. ONDRUŠKOVÁ, E. Etické otázky výskumu v sociální práci. In KAPPL, M. – SMUTEK, M. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.) *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-037-5, s. 262-269.
105. PALOVIČOVÁ, Z. 2011. *Sociálna práca a etika*. In Filozofia, ISSN 0046-385X, roč. 66, 2011, č. 2, s. 122-132.
106. PARROTT, L. 2010. *Values and Ethics in Social Work Practice*. 2nd Ed. Exeter : Learning Matters Ltd., 2010. 173 s. ISBN 978-1-84445-370-2.
107. PAVLÍČEK, J. – DOBRÍKOVÁ, P. 2007. *Sociálny výskum a štatistické spracovanie dát*. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2007. 83 s. ISBN 978-80-89271-16-0
108. PÖHLMANN, H. G. – STERN, M. 2005. *Desatero v životě židů a křesťanů*. Praha : Vyšehrad, 2005. 160 s. ISBN 80-7021189-X

109. PRUDKÝ, M. 1999. *Význam Desatera pro pluralistickou společnost*. In Kol. aut.: Dialog křesťanů a Židů. Praha : SKŽ a Vyšehrad, 1999, s. 17-26. 448 s. ISBN 80-7021-293-4
110. PRUŽINEC, T. 2004. *Teologický úvod z hľadiska katolíckeho teológa*. In Život v Kristovi: morálka, spoločenstvo a Cirkev. Spoločné vyhlásenie anglikánsko-rímskokatolíckej komisie. Bratislava : Serafin, s. 9-17. 78 s. ISBN 80-88944-96-1
111. PŘÍKASKÝ, J. V. 2000. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 134 s. ISBN 80-7192-505-2.
112. PULLMANN, R. – MEŠKO, D. 2005. Etické otázky súvisiace s prezentáciou práce. In MEŠKO, D. – KATUŠČÁK, D. – FINDRA, J. *Akademická príručka*. 2. vyd. Martin : Osveta, 2005. ISBN 80-8063-200-6, s. 283-292..
113. RADKOVÁ, L. – PAVLOVIČOVÁ, A. 2010. Niekoľko poznámok k etickým aspektom výskumu. In MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 978-80-87182-13-0, s. 124-129.
114. REAMER, F. G. 1998. *Ethical Standards in Social Work*. Washington, DC : NASW, 1998. 307 s. ISBN 0-87101-293-6.
115. REAMER, F. G. 2006. *Social Work Values and Ethics*. 3rd Ed. New York : Columbia University Press, 2006. 240 s. ISBN 978-0-231-13789-8.
116. REMIŠOVÁ, A. 1999. *Podnikateľská etika v praxi – cesta k úspechu*. Bratislava : Epos, 1999. 288 s. ISBN 80-80571-06-6.
117. REMIŠOVÁ, A. a kol. 2008. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava : Kalligram, 2008. 894 s. ISBN: 978-80-8101-103-0.
118. REMIŠOVÁ, A. – GAŽOVÁ, V. 2003. *Vybrané kapitoly z etiky a kulturológie*. 2. vyd. Trnava : UCM – FMK, 2003. 144 s. ISBN 80-8934-55-1.
119. ROHÁČ, J. – DANCÁK, P. 2009. *Kapitoly o práve a etike*. Prešov : VŠZ ÚSVaZ bl. P. P. Gojdiča v Prešove, 2009. 112 s. ISBN 978-80-89272-73-3.

120. SCHAVEL, M. 2007. Sociálny pracovník ako člen multiprofesijného tímu. In *Sociálna práca v detských domovoch. Teoretické východiská a praktické skúsenosti*. Bratislava: SNSLP, 2007, s. 58-61. 96 s. ISBN 978-80-89016-24-2.
121. SCHAVEL, M. 2010. Etika v supervízii. In MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 978-80-87182-13-0, s. 118-123.
122. SCHAVEL, M. – OLÁH, M. 2008. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. 2. vyd. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 224 s. ISBN 80-8068-487-1.
123. SCHUCK, P. H. 1983. *Suing Government: Citizen Remedies for Official Wrongs*. New Haven : Yale University Press, 1983. 264 s. ISBN 978-03-0002-957-4.
124. SKOBLÍK, J. 1997. *Přehled křesťanské etiky*. Praha : Karolinum, 1997. 316 s. ISBN 80-7184-357-1.
125. STEKAUEROVÁ, Ľ. 2008. *Multicentrizmus etiky, dromokracia, komunikácia*. In BOČÁK, M., RUSNÁK, J. (eds.): *Médiá a text II*. Prešov : Prešovská univerzita, 2008, s. 238-245. 292 s. ISBN 978-80-8068-888-2.
126. STÖRIG, H. J. 1992. *Malé dějiny filosofie*. Praha : Zvon, 1992. 560 s. ISBN 80-7113-058-3.
127. STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
128. STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2006. 296 s. ISBN 80-969390-4-1.
129. ŠILER, V. 2007. *Etika pro žurnalisty*. Olomouc : UPOL, 2007. 106 s.
130. ŠOLTÉS, L. a kol. 2001. *Vybrané kapitoly z medicínskej etiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2001. 161 s. ISBN 80-233-1562-1.
131. ŠOLTÉS, L. – PULLMANN, R. a kol. 2008. *Vybrané kapitoly z medicínskej etiky*. Martin : Osveta, 2008. 257 s. ISBN 978-80-8063-287-8

132. ŠKULECOVÁ, A. – JANKOVSKÝ, J. 2004. *Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích.* In Sociální práce/Sociálna práca, č. 4/2004, s. 54-61.
133. THOMPSON, M. 2004. *Přehled etiky.* Praha : Portál, 2004. 168 s. ISBN 80-7178-806-6.
134. THOMSON, I. E. – MELIA, K. M. – BOYD, K. M. 2000. *Nursing Ethics.* Edinburgh : Churchill Livingstone, 4th Edition, 2000. ISBN 978-04-4306-147-9.
135. TIMULÁK, L. 2006. *Základy vedení psychoterapeutického rozhovoru. Integrativní rámec.* Praha : Portál 2006. 184 s. ISBN 80-7367-106-9
136. TOKÁROVÁ, A. 2003. *Sociálna práca.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. 572 s. ISBN 80-968367-5-7
137. TOMÁNEK, P. – FULKOVÁ, E. 2011. Okultné a synkretické prejavy v súčasnej výchove. In *Disputationes scientiificae Universitatis catholicae.* ISSN 1335-9185. 2011, č. 3, s. 185-193.
138. TVRDOŇ, M. 2008. *Etika sociálnej práce ako profesijnej činnosti.* In LEVICKÁ, J. a kol.: Quo Vadis sociálna práca slovenská? Zborník z konferencie, 20. apríl 2006, Trnava: FZaSP TU v Trnave, 2008, s. 53-63. 152 s. ISBN 978-80-8082-235-4
139. ÚLEHLA, I. 2005. *Umění pomáhat.* 2. vyd. Praha : Slon, 2005. 128 s. ISBN 80-86429-36-9
140. VÁVROVÁ, S. 2003. *Sociální pedagogika pro pracovníky pomáhajících profesí.* In Sociální pedagogika jako odbor vysokoškolského studia. Brno : Institut mezioborových studií, 2003, s. 31-34. 155 s. ISBN 80-902936-1-1
141. VAJDA, J. 1993. *Etika.* Nitra : Enigma, 1993. 177 s. ISBN 80-85471-13-244.
142. VOUGA, F. 1997. *Dějiny raného křesťanství.* Brno : CDK, 1997. 268 s. ISBN 80-7021-231-4.
143. WESTERMANN, W. L. 1984. *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity.* Philadelphia : The American Philosophical Society, 1984. 180 s. ISBN 0-87169-040-3.
144. WITTGENSTEIN, L. 1969. *Etika.* In Orientace, č. 6/1969, s. 36-41.

145. WITTGENSTEIN, L. 2003. *Tractatus logico-philosophicus*. Bratislava : Kalligram, 2003. 320 s. ISBN 80-7149-600-6.
146. ZITA, J. 2010. Etické problémy sociálneho výzkumu v sociálnej práci. In KAPPL, M. – SMUTEK, M. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.) *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-037-5, s. 270-282.

DOKUMENTY A LEGISLATÍVA

147. Australian Association of Social Workers. 2010. *Code of Ethics*. 3rd Ed. Canberra : AASW, 2010. 55 s. ISBN 978-0-9808661-0-0. 2002. *Code of Ethics*. 2nd Ed., Canberra : AASW, 2002. 33 s. ISBN 0-909255-32-6.
148. Avenirsocial. 2006. *Berufskodex der Professionellen Sozialer Arbeit*. Bern : AvenirSozial, 2006. 4 s.
149. British Association of Social Workers 2002. *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW, 2002. 16 s.
150. Canadian Association of Social Workers. 2005. *Code of Ethics*. Ottawa : CASW, 2005. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <http://www.casw-acts.ca/practice/codeofethics_e.pdf>.
151. Canadian Association of Social Workers. 2005. *Guidelines for Ethical Practice*. Ottawa : CASW, 2005. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <http://www.casw-acts.ca/practice/guidelines_e.pdf>.
152. Consiglio nazionale. 2009. *Codice deontologico dell'Assistente Sociale*, Roma : CN, 2009. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <<http://www.cnoas.it/codicedeontologico.php>>.
153. Deutscher Berufsverband für Soziale Arbeit. 1997. *Berufsethische Prinzipien des DBSH*. Göttingen, 1997. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <<http://www.dbsh.de/BerufsethischePrinzipien.pdf>>.
154. European Association for Supervision. 2010. *Ethical guidelines*. [citované 2010-10-09]. Dostupné na internete: <<http://www.supervision-eas.org/index.php?id=14&lang=1>>.
155. Európska únia. 2003. *Charta základných práv Európskej únie*. Bratislava : SNSLP, 2003. 28 s. ISBN 80-89016-07-3.

156. *Charta základných práv Európskej únie*. 2003. Bratislava : SNSLP, 2003. ISBN 80-89016-07-3.
157. Charita České republiky. 2009. *Kodex Charity Česká republika*. Olomouc : Arcidiecézní charita, 2009. 16 s.
158. International Federation of Social Workers. 1994. *The ethics of social work: Principles and standards*. Geneva : IFSW, 1994. [online 2010-15-8]. Dostupné na internete: <<http://www.ifsw.org/p38000139.html>>.
159. International Federation of Social Workers – International Association of Schools of Social Work. 2004. *Ethics in Social Work: Statement of Principles*. Geneva : IFSW, 2004. [online 2010-15-8]. Dostupné na internete: <<http://www.ifsw.org/p38000398.html>>.
160. International Federation of Social Workers – International Association of Schools of Social Work. 2004b. *Global Standards for Social Work Education and Training*. Adelaide : IASSW, IFSW, 2004. 24 p.
161. National Association of Social Workers. 2008. *Code of Ethics*. Washington : NASW, 2008. [online 2010-18-5]. Dostupné na internete: <<http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>>.
162. Organizácia Spojených národov. 1948. *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, A/RES/217/III.
163. Rada Európy. 2009. *Európska sociálna charta (revidovaná)*. Bratislava : Epos, 2009. 48 s. ISBN 978-80-8057-817-6.
164. Союз социальных педагогов и социальных работников. 2003. Кодекс этики социального работника и социального педагога. Москва, 2003. 20 s. [online 2010-30-09]. Dostupné na internete: <<http://socpedagogika.narod.ru/Kodeks.html>>.
165. SPOLEČNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY. 2006. *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*. Praha: SSP ČR, 2006. [online 2010-15-10]. Dostupné na internete: <<http://www.socialnipracovnici.cz/images/pdf/Eticky%20kodex%20SSPCR.pdf>>.

166. UNESCO. 2005. *Universal Declaration on Bioethics and human Rights*. In Resolution 15 adopted by UNESCO's General Conference at its 33rd session on 19 October 2005. Paris : Unesco, 2005, p. 74-80.
167. Zákon č. 460/1992 Z. z. z 1. septembra 1992 Ústava Slovenskej republiky.
168. Zákon č. 428/2002 Z. z. z 3. júla 2002 o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov.
169. Zákon č. 618/2003 Z. z. zo 4. decembra 2003 o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom (autorský zákon) v znení neskorších predpisov.
170. Zákon č. 576/2004 Z. z. z 21. októbra 2004 o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
171. Zákon č. 365/2004 Z. z. z 20. mája 2004 o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).
172. Zákon č. 576/2004 Z. z. z 21. októbra 2004 o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
173. Zákon č. 300/2005 Z. z. z 20. mája 2005 Trestný zákon.
174. Zákon č. 545/2006 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach (úplné znenie zákona č. 140/1998 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach v znení neskorších predpisov.
175. Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

PRÍLOHY

1. Medzinárodný etický kódex IFSW / IASSW (2004)

Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy

Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (*International Federation of Social Workers*, skr. IFSW)

Medzinárodná asociácia škôl sociálnej práce (*International Association of Schools of Social Work*, skr. IASSW)

1. Úvod

Etické povedomie je zásadnou súčasťou profesionálnej činnosti sociálnych pracovníkov. Ich schopnosť a záväzok k etickému konaniu je základným aspektom kvality ponúkanej služby pre tých, ktorí užívajú služby sociálnej práce. Účelom práce IASSW a IFSW o etike je podpora etickej diskusie a reflexie vo svojich členských organizáciách, medzi poskytovateľmi sociálnych služieb v členských krajinách, ako aj v školách sociálnej práce a medzi študentmi sociálnej práce. Niektoré etické výzvy a problémy, ktorým čelia sociálni pracovníci, sú špecifické pre jednotlivé krajiny, iné sú spoločné. Zostavením úrovne všeobecných princípov chcú spoločne vyhlásenia IASSW a IFSW upriamiť pozornosť sociálnych pracovníkov po celom svete na to, aby reflektovali výzvy a dilemy, s ktorými sa stretávajú, a aby robili eticky podložené rozhodnutia o tom, ako konať v každom jednotlivom prípade. Niektoré z týchto problémových oblastí zahŕňajú:

- skutočnosť, že lojalita sociálnych pracovníkov sa často nachádza v strede konfliktu záujmov;
- skutočnosť, že úloha sociálnych pracovníkov je zároveň pomáhajúca aj kontrolujúca;
- konflikty medzi povinnosťou sociálnych pracovníkov chrániť záujem ľudí, s ktorými pracujú a požiadavky spoločnosti na efektívnosť a prospešnosť;
- skutočnosť, že zdroje v spoločnosti sú limitované.

Tento dokument začína definíciou sociálnej práce, ktorú samostatne prijali IFSW a IASSW na svojich príslušných generálnych zhromaždeniach v Montreale v júli 2000, a potom spoločne v Kodani v máji 2001 (2. oddiel). Táto definícia dáva dôraz na princípy ľudských práv a sociálnej spravodlivosti. Ďalší (3. oddiel) odkazuje na rôzne deklarácie a dohovory o ľudských právach, ktoré sú dôležité pre sociálnu prácu. Nasleduje vyhlásenie všeobecných etických princípov patriacich k dvom širším oblastiam – ľudským právam a dôstojnosti a sociálnej spravodlivosti (4. oddiel). V poslednom oddiele sú uvedené niektoré základné rady o etickom vykonávaní sociálnej práce. Tu sa predpokladá, že budú ďalej rozpracované členskými organizáciami IFSW a IASSW do rozličných etických kódexov, noriem a smerníc.

2. Definícia sociálnej práce

Profesia sociálna práca presadzuje sociálnu zmenu, riešenie problémov v ľudských vzťahoch, ako aj zmocnenie a oslobodenie ľudí k zlepšeniu ich prosperity. Využívajúc teórie ľudského správania a sociálnych systémov zasahuje sociálna práca v oblastiach, kde dochádza k interakcii ľudí s ich prostredím. Princípy ľudských práv a sociálnej spravodlivosti sú pre sociálnu prácu zásadné.

3. Medzinárodné dohovory

Medzinárodné deklarácie a dohovory o ľudských právach sformulovali obecné štandardy a poukazujú na práva, ktoré sú prijaté globálnou komunitou. Dokumenty relevantné pre prax a vykonávanie sociálnej práce sú:

- Všeobecná deklarácia ľudských práv;
- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach;
- Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach;
- Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie;
- Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien;
- Dohovor o právach dieťaťa;

- Dohovor o domorodom a kmeňovom obyvateľstve v nezávislých krajinách (ILO konvencia 169).

4. Princípy

4.1. Ľudské práva a ľudská dôstojnosť

Sociálna práca je založená na rešpekte k hodnote a dôstojnosti všetkých ľudí a na právach, ktoré z toho vyplývajú. Sociálni pracovníci majú podporovať a chrániť fyzickú, psychickú, emocionálnu a duchovnú integritu a blaho každého človeka. To znamená:

1. Rešpektovanie práva na sebaurčenie – sociálni pracovníci majú rešpektovať a podporovať ľudské právo na uskutočňovanie vlastného výberu a rozhodnutí nezávisle od ich hodnôt a životných rozhodnutí, za predpokladu, že to neohrozí práva a legitímne záujmy druhých.

2. Podporovať právo na spoluúčasť – sociálni pracovníci majú podporovať plné zapojenie a účasť ľudí, ktorí využívajú ich služby, takým spôsobom, aby mohli dosiahnuť zmocnenie vo všetkých aspektoch rozhodovania a konania, ktoré zasahujú ich život.

3. Zaobchádzať s každým človekom ako s celostnou bytosťou – sociálni pracovníci sa majú zaujímať o celého človeka vo vnútri rodiny, komunity, spoločenského a prirodzeného prostredia a majú sa usilovať o porozumenie všetkých aspektov života človeka.

4. Identifikovať a rozvinúť silné stránky – sociálni pracovníci majú upriamiť pozornosť na silné stránky jednotlivcov, skupín, komunit, a tak podporiť ich posilnenie.

4.2. Sociálna spravodlivosť

Sociálni pracovníci majú zodpovednosť za podporu sociálnej spravodlivosti vo vzťahu k spoločnosti všeobecne i vo vzťahu k ľuďom, s ktorými pracujú. To znamená:

1. Čeliť negatívnej diskriminácii* – sociálni pracovníci majú zodpovednosť čeliť negatívnej diskriminácii na základe takých charakteristík, ako sú schopnosti, vek, kultúra, rod alebo pohlavie, rodinný stav, sociálno-ekonomické postavenie, politické názory,

farba pleti, rasové alebo iné fyzické charakteristiky, sexuálna orientácia alebo duchovné presvedčenia.

** V niektorých krajinách sa používa pojem „diskriminácia“ namiesto „negatívnej diskriminácie“. Slovo „negatívna“ je tu použité, pretože v niektorých krajinách sa používa aj pojem „pozitívna diskriminácia“. Táto je známa aj ako „schvaľujúce konanie“. Pozitívnu diskrimináciou alebo schvaľujúcim konaním sa myslia pozitívne kroky zamerané na nápravu historickej diskriminácie voči skupinám vymenovaným vyššie (4.2.1).*

2. Uznať rôznorodosť – sociálni pracovníci majú rozpoznať a rešpektovať etnickú a kultúrnu rôznorodosť v spoločnostiach, kde pracujú, berúc pri tom v úvahu individuálne, skupinové a komunitné odlišnosti.

3. Spravidlivo distribuovať zdroje – sociálni pracovníci majú zaistiť, aby zdroje, ktoré majú k dispozícii, boli distribuované spravodlivo, podľa potrieb.

4. Čeliť nespravodlivej politike a praktikám – sociálni pracovníci majú povinnosť upozorňovať svojich zamestnávateľov, zákonodarcov, politikov a celú verejnosť na situácie, kde sú neadekvátne zdroje, alebo keď distribuovanie zdrojov, politika a praktiky sú utlačujúce, nespravodlivé alebo škodlivé.

5. Solidárne pracovať – sociálni pracovníci majú povinnosť čeliť sociálnym podmienkam, ktoré prispievajú k sociálnemu vylúčeniu, stigmatizácii alebo útlaku, a pracovať smerom k inkluzívnej spoločnosti.

5. Profesionálne správanie

Národné členské organizácie IFSW a IASSW majú zodpovednosť za rozvíjanie a pravidelné aktualizovanie svojich vlastných etických kódexov alebo etických smerníc tak, aby zodpovedali IFSW/IASSW princípom. Národné organizácie majú takisto zodpovednosť za informovanie sociálnych pracovníkov a škôl sociálnej práce o týchto kódexoch a smerniciach. Sociálni pracovníci by mali konať v súlade s etickým kódexom alebo podľa smerníc platných v ich krajine. Tieto budú zvyčajne obsahovať detailnejšie pravidlá

v etickej praxi špecifické k národnému kontextu. Všeobecné smernice pre profesionálne správanie sa týkajú nasledovného:

1. Od sociálnych pracovníkov sa očakáva, že budú rozvíjať a udržiavať požadované zručnosti a znalosti v oblasti svojej práce.

2. Sociálni pracovníci nedopustia, aby ich zručnosti boli využité na nehumánne účely, akými sú mučenie alebo terorizmus.

3. Sociálni pracovníci sa majú správať bezúhonne. To zahŕňa nezneužívanie vzťahu dôvery s ľuďmi, ktorí užívajú ich služby, rozpoznanie hraníc medzi osobným a profesionálnym životom a nezneužívanie svojho postavenia pre osobné obohatenie alebo zisk.

4. Sociálni pracovníci majú zaobchádzať s ľuďmi, ktorí užívajú ich služby s účasťou, empatiou a starostlivosťou.

5. Sociálni pracovníci nepodriaďujú potreby a záujmy ľudí, ktorí užívajú ich služby, svojim vlastným potrebám a záujmom.

6. Sociálni pracovníci majú povinnosť vykonať nevyhnutné kroky v profesionálnej a osobnej starostlivosti o seba na pracovisku i v spoločnosti, aby boli schopní poskytovať zodpovedajúce služby.

7. Sociálni pracovníci majú zachovávať dôvernosť informácií o ľuďoch, ktorí užívajú ich služby. Výnimky môžu byť odôvodnené len na základe vyššej etickej požiadavky (akou je napr. ochrana života).

8. Sociálni pracovníci vyžadujú uznanie toho, že sú zodpovední za svoje správanie vzhľadom na užívateľov služieb, ale aj na ľudí, s ktorými pracujú, na kolegov, zamestnávateľov, profesionálnu asociáciu a zákony, a že tieto zodpovednosti môžu byť vo vzájomnom konflikte.

9. Sociálni pracovníci majú byť ochotní spolupracovať so školami sociálnej práce, aby podporili študentov sociálnej práce pri získavaní kvalitného praktického výcviku a aktuálnych praktických znalostí.

10. Sociálni pracovníci majú podporovať etické diskusie a angažovať sa v nich so svojimi spolupracovníkmi a zamestnávateľmi a sú zodpovední za to, že ich rozhodnutia budú eticky podložené.

11. Sociálni pracovníci majú byť pripravení uviesť dôvody svojich rozhodnutí založených na etickom rozvažovaní a sú zodpovední za svoje voľby a konania.

12. Sociálni pracovníci majú pracovať na vytváraní takých podmienok vo svojich zamestnávateľských organizáciách i vo svojej krajine, aby princípy tohto vyhlásenia a ich vlastný národný kódex (ak je platný) boli diskutované, zhodnocované a presadzované.

Dokument „Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy“ bol prijatý na generálnych zhromaždeniach Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov a Medzinárodnej asociácie škôl sociálnej práce v Adelaide, Austrália, v októbri 2004.

Copyright © 2004 IFSW and IASSW, PO Box 6875, CH-3001 Bern, Switzerland

On-line text <<http://www.ifsw.org/p38000398.html>> [27.7. 2009]

Slovenský preklad s povolením IFSW Andrej Mátel.

2. Etický kódex sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky (1997)

I. Preambula

Sociálna práca je profesia založená na hodnotách demokracie a ľudských práv. Sociálni pracovníci sa pri svojej práci riadia Medzinárodným etickým kódexom a inými medzinárodne uznávanými normami a tiež normami, ktoré sami formulujú a prijímajú, aby vytvorili národný rámec svojej činnosti v príslušnom kultúrnom, sociálnom, právnom a ekonomickom kontexte na všetkých úrovniach. Ich funkcie zahŕňajú:

- asistovanie ľuďom pri rozvíjaní schopností, ktoré im umožnia vyriešiť ich individuálne alebo kolektívne sociálne problémy;
- podporu samostatnosti, adaptability a vývoja;
- podporu spravodlivých sociálnych stratégií služieb a alternatívnych riešení k existujúcim sociálno-ekonomickým zdrojom;
- poskytovanie informácií a zabezpečovanie kontaktov s inštitúciami, ktoré ponúkajú sociálno-ekonomické zdroje.

Poslaním profesionálnych sociálnych pracovníkov je podporovať blaho všetkých ľudí a pomáhať im pri realizácii ich možných aspirácií a tiež rozvíjať a používať vedecké poznatky o ľudských a spoločenských aktivitách i sociálne služby, napĺňať potreby jednotlivcov a skupín v národnom i medzinárodnom meradle, a pritom nespúšťať zo zreteľa podporu celkovej sociálnej stratégie.

II. Základné etické princípy v sociálnej práci

1. Normy pre vystupovanie a správanie sociálneho pracovníka

- Vystupovanie.* Sociálny pracovník neustále udržiava svoje osobné pracovné správanie a vystupovanie na úrovni vysokého štandardu.
- Schopnosti a profesionálny rast.* Sociálny pracovník sa zo všetkých síl snaží o dosiahnutie a udržanie vysokej profesionality pri výkone svojej práce.
- Služba.* Sociálny pracovník vo svojej práci považuje za prvoradý záväzok slúžiť.

- D. *Čestnosť*. Sociálny pracovník koná v zhode s najvyššími požiadavkami profesionálnej cti.
- E. *Štúdium a vedecký výskum*. Sociálny pracovník, ktorý sa zaoberá štúdiom a vedeckým výskumom, sa riadi konvenciami sociálnej práce.

2. Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči klientom

- F. *Prvoradosť záujmov klienta*. Sociálny pracovník má zodpovednosť v prvom rade voči svojim klientom.
- G. *Práva klienta*. Sociálny pracovník sa zo všetkých síl snaží v čo najväčšej miere podporovať snahu klienta rozhodovať o svojej budúcnosti samostatne.
- H. *Dôvernosť a mlčanlivosť*. Sociálny pracovník rešpektuje klientovo súkromie a zachováva dôvernosť informácií získaných pri svojej práci.
- I. *Honoráre*. Pri stanovení výšky honorára sa musí sociálny pracovník uistiť, že jeho výška je rozumná a poskytnutým službám primeraná a pri rozhodovaní zohľadňuje klientovu finančnú situáciu.

3. Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči kolegom

- J. *Slušnosť a zdvorilosť*. Sociálny pracovník si váži svojich kolegov a pristupuje k nim s úctou a dôverou.
- K. *Práca s klientmi kolegov*. Povinnosťou sociálneho pracovníka je venovať sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou.

4. Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám

- L. *Závazky voči zamestnávateľským organizáciám*. Sociálny pracovník pristupuje s vážnosťou k záväzkom voči zamestnávateľským organizáciám.

5. Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči svojej profesii

- M. *Udržiavanie cti profesie.* Sociálny pracovník udržiava a vyzdvihuje etické hodnoty, odborné poznatky a poslanie svojej profesie.
- N. *Služba spoločstvu.* Sociálny pracovník napomáha snahu profesionálneho spoločenstva sprístupniť svoje služby čo najširšej verejnosti.
- O. *Rozvoj poznatkov.* Sociálny pracovník sa snaží získavať a rozvíjať odborné poznatky a uplatňovať ich v profesionálnej praxi.

6. Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči spoločnosti

- P. *Podpora všeobecného blaha.* Sociálny pracovník podporuje všeobecné blaho spoločnosti.

Etický kódex sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky bol prijatý Valným zhromaždením Asociácie sociálnych pracovníkov na Slovensku (ASPS) v Žiline, 31. mája 1997.

3. Etický kódex zariadenia sociálnych služieb

Etický kódex sociálneho pracovníka/pracovníčky a pomocných pracovníkov pri vykonávaní sociálnych služieb v Azylovom centre Betánia

Poskytovateľ sociálnej služby: Križovatky n. o. (ďalej „zamestnávateľ“)

Druh sociálnej služby: „útulok“ podľa § 26 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách (ďalej „zariadenie“).

1. Preambula

Sociálna práca je založená na hodnotách demokracie, ľudských práv a sociálnej spravodlivosti. Sociálni pracovníci preto dbajú na dodržiavanie ľudských práv klientov a klientok v súlade s Ústavou a platnými zákonmi Slovenskej republiky.

2. Základné etické zásady v sociálnej práci

2.1. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka rešpektujú jedinečnosť každého človeka bez akejkoľvek diskriminácie, teda bez ohľadu na jeho pôvod, etnickú príslušnosť, rasu, farbu pleti, materinský jazyk, vek, pohlavie, rodinný stav, zdravotný stav, sexuálnu orientáciu, ekonomickú situáciu, náboženské a politické presvedčenie a bez ohľadu na to, ako sa podieľa na živote celej spoločnosti.

2.2. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník pomáhajú jednotlivcom k rozvoju ich vlastných znalostí, skúseností a zručností, ich samostatného konania, rozhodovania a sociálneho začlenenia do spoločnosti. Zároveň dbajú na všeobecné dobro komunity a všetkých klientov v zariadení. Rešpektujú právo každého jednotlivca na sebarealizáciu v takej miere, aby súčasne nedochádzalo k obmedzeniu rovnakého práva druhých osôb.

2.3. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka dávajú prednosť profesionálnej zodpovednosti na pracovisku pred svojimi súkromnými záujmami.

2.4. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník neustále udržiavajú svoje osobné pracovné správanie a vystupovanie na úrovni vysokého štandardu.

3. Vo vzťahu ku klientovi/klientke

3.1. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník majú v prvom rade zodpovednosť voči svojim klientom.

3.2. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka sú viazaní mlčanlivosťou o všetkých získaných skutočnostiach a údajoch týkajúcich sa osôb, ktorým je v zariadení poskytovaná sociálna služba v súlade so zákonom č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov. Povinnosť mlčanlivosti platí aj po skončení pracovného pomeru. Vedomie o tejto povinnosti a súhlas s ním vyjadrí pracovník svojím podpisom v osobitnom „Poučení“.

3.3. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník podporujú klientov a klientky pri využívaní všetkých služieb a dávok sociálneho zabezpečenia na ktoré majú nárok v nepriaznivej situácii. Ďalej im pomáhajú pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, pri komunikácii so štátnymi a samosprávnymi úradmi. Pri asistencii ich vedú k zodpovednosti a snažia sa o ich zapojenie do procesu riešenia vlastných problémov.

3.4. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka nezneužívajú klientov ani klientky na vlastný prospech, nebudú nadväzovať s nimi romantický alebo sexuálne orientovaný vzťah.

3.5. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník sú povinní chrániť všetku dokumentáciu klientov a klientok pred prípadným zneužitím.

3.6. Pracovník je povinný vyžiadať si súhlas klienta alebo klientky k nadviazaniu kontaktu s iným subjektom a pri informovaní o záležitostiach týkajúcich sa ich osoby. Pracovník je povinný vyžiadať si písomný súhlas klienta alebo klientky k nahrávaniu rozhovorov s nimi, resp. ich zverejneniu pre študijné účely.

4. Vo vzťahu k zamestnávateľovi a spolupracovníkom

4.1. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka zodpovedne, kompetentne a čestne plnia svoje povinnosti vyplývajúce zo záväzku voči zamestnávateľovi, v súlade s pracovnou zmluvou a pracovnou náplňou.

4.2. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník sú povinní poznať a uplatňovať všetky vnútorné predpisy zariadenia, viesť evidenciu a dokumentáciu podľa platných smerníc daných nadriadenými (Kniha hlásení, Kniha príchodov odchodov, Osobné listy klientov a iné).

4.3. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka rešpektujú znalosti a skúsenosti kolegov a kolegýň, ako aj rozdiely v názoroch a prístupoch. Pristupujú k nim s úctou a dôverou. Kritické pripomienky môžu vyjadriť na vhodnom mieste vhodným spôsobom. Najprv komunikujú s dotyčným kolegom a následne môžu informovať nadriadených alebo ostatných kolegov na pracovnom stretnutí.

4.4. Sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník sú spoluzodpovední za realizáciu sociálnej služby v zariadení. K svojej práci pristupujú iniciatívne a majú možnosť zapojiť sa do diskusie o chode zariadenia a práci s jednotlivými klientmi a klientkami.

5. Vo vzťahu k svojmu povolaniu a odbornosti

5.1. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka sa snažia o dosiahnutie a udržanie vysokej profesionality pri výkone svojej práce. Sú zodpovední za svoje permanentné odborné vzdelávanie.

5.2. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka sú si vedomí svojich odborných a profesijných obmedzení. Pokiaľ s klientom alebo klientkou nemôžu pracovať sami, oznámia to kompetentnému nadriadenému.

5.3. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka majú právo vyžiadať si odbornú konzultáciu alebo supervíziu.

6. Vo vzťahu k spoločnosti

6.1. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka podporujú všeobecné blaho spoločnosti.

6.2. Sociálny pracovník alebo sociálna pracovníčka požadujú uznanie toho, že sú zodpovední za svoje konanie voči osobám s ktorými pracujú, voči kolegom, zamestnávateľov vzhľadom na zákonné ustanovenia a že tieto zodpovednosti môžu byť vo vzájomnom konflikte.

V Malackách 14. 1. 2009

4. Súhlas dotknutej osoby

Meno a priezvisko:

Dátum narodenia:

Bydlisko:

V zmysle § 7 zák. č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov dávam súhlas:

Organizácia (údaje) (ďalej len poskytovateľ sociálnych služieb) na spracúvanie mojich osobných údajov za účelom a v rozsahu súvisiacom s poskytovaním sociálnych služieb a sociálneho poradenstva v súlade so zákonom č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách.

Súhlas udeľujem na spracúvanie všetkých osobných údajov a osobitných kategórií osobných údajov, ktoré som poskytol/a alebo poskytnem poskytovateľovi sociálnych služieb prostredníctvom zmluvy o poskytovaní sociálnych služieb a dokumentov súvisiacich s uvedenou zmluvou a poskytovanými sociálnymi službami alebo formou písomnej alebo ústnej informácie.

Súhlas udeľujem na čas nevyhnutne potrebný na plnenie práv a povinností vyplývajúcich z uvedenej zmluvy s poskytovateľom sociálnych služieb a v súlade so zákonom č. 428/2008 Z. z. a následne na čas vyplývajúci z osobitných právnych predpisov.

Podmienkou odvolania tohto súhlasu je zmena príslušných legislatívnych predpisov takým spôsobom, že poskytovateľ sociálnych služieb nebude mať povinnosť spracúvať moje osobné údaje.

Osobné údaje môžu byť spracúvané priamo poskytovateľom sociálnych služieb alebo prostredníctvom sprostredkovateľa.

V dňa

Podpis dotknutej osoby

5. Pravidlá prijímania darov

NÁZOV ÚTULKU ako zariadenie sociálnych služieb (ďalej „zariadenie“) na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb, môže prijímať finančné alebo vecné dary na zvýšenie kvality sociálnych služieb a života klientov. Všetky dary musia byť použité v súlade s poslaním MVO, ktorá je prevádzkovateľom zariadenia.

Zodpovednou osobou za prijímanie darov v zariadení je zástupkyňa riaditeľky. Táto je povinná informovať riaditeľku o finančných daroch presahujúcich sumu 33 eur.

Prijímať dary môže každý zamestnanec zariadenia.

Prijímanie finančných darov je možné neobmedzene. Darcovi treba vydať príjmový pokladničný doklad, kde bude uvedené jeho meno (ak si to praje), dátum prijatia daru a darovaná čiastka. Darované finančné prostriedky budú vedené v účtovníctve a použité na účel uvedený darcom. Ak špecifický účel nebol darcom uvedený, budú použité pre aktuálne potreby zariadenia. Zodpovednou za ich evidenciu je zástupkyňa riaditeľky, resp. ňou poverený pracovník/pracovníčka.

Prijímanie vecných darov vo forme ošatenia, obuvi je možné len v rámci možných úschovných kapacít alebo pre osobné potreby jednotlivých klientov a klientok. Ich evidencia nie je potrebná. Pracovník/pracovníčka zodpovedný za ošatenie a obuv v zariadení, by mal priebežne (aspoň raz mesačne) informovať ostatných pracovníkov o šatstve, ktorého je nedostatok.

Prijímanie potravín, nových elektrospotrebičov a hygienických potrieb je možné. Tieto vecné dary sa budú evidovať. Zodpovedným za ich evidenciu je zástupkyňa riaditeľky, resp. ňou poverený pracovník/pracovníčka.

Prijímanie nábytku, kobercov a starších elektrospotrebičov je možné len v výslovným súhlasom zástupkyne riaditeľky.

Evidencia darov sa vedie v „Knihe darov“.

Na žiadosť darcu, prevádzkovateľ alebo zariadenie uzatvorí s darcom písomnú zmluvu, v ktorej darca uvedie účel, na ktorý bude jeho dar použitý.

Zamestnanci nesmú prijať ponúkané hodnotné dary alebo pôžitky vo svoj osobný prospech. Zamestnanci by sa nemali dať ovplyvniť darmi alebo pôžitkami akéhokoľvek druhu od klientov alebo ich rodinných príslušníkov. Zamestnanci sú tiež povinní odmietnuť dary, ktoré by mohli ovplyvniť ich objektivitu alebo by sa mohli tak chápať.

Informáciu o odmietnutí daru oznámi pracovník zrozumiteľným a citlivým spôsobom tak, aby nedošlo k znehodnoteniu dobrého úmyslu darcu a strate jeho dôstojnosti.

MENNÝ REGISTER

- Aadland . 7, 16, 47, 86,
87, 88, 90, 92, 141,
144, 148, 149, 151,
174, 198, 208
- Albert.....56
- Althusius.....69
- Antistenes.....23
- Antle222
- Anzenbacher 9, 14, 16,
24, 27, 28, 29, 50,
51, 52, 56, 57, 60,
61, 230
- Apel57
- Appel230
- Argyris92
- Aristippos.....23
- Aristoteles . 11, 22, 23,
25, 28, 29, 42, 230
- Augustinus Aurelius
..... 41, 42
- Austin61
- Ayer60
- Bacon.....49
- Banks ... 56, 88, 91, 92,
99, 102, 109, 113,
118, 130, 145, 146,
180, 198, 207, 215,
230
- Barker ..9, 18, 86, 123,
142, 143, 144, 146,
147, 148, 150, 153,
154, 159, 170, 180,
185, 194, 201, 230
- Barr66
- Barth.....230
- Barth Karl.....44, 45
- Beauchamp.....88, 230
- Beckett20
- Bednářová162, 192
- Bentham.....51
- Berlin17
- Bicková . 140, 149, 230
- Blaha..... 62, 65, 77
- Bond 136, 155, 231
- Bonhoeffer 46, 47, 231
- Boudon ... 85, 142, 231
- Brnula 7, 8, 19, 114,
198, 231, 235
- Brugger 16, 42, 231
- Calman.....109
- Campbell.....174
- Cicero.....31
- Cichá54, 152, 187, 232
- Cooper130
- Coreth.. 17, 27, 28, 90,
231
- Culley.....231
- Culleyová136, 155
- Dancák..... 11, 12, 239
- Dávideková99, 145,
182, 231
- Dewey.....53
- Diogenes zo Sinopy.23
- Disman.....231
- Dobříková 223, 224,
225, 238
- Dostojevský32
- Douglas..... 34, 231
- Dowie109
- Dubayová.....141, 149
- Dudley226
- Dworkin150
- Epikuros.....23, 29
- Filón16
- Fischer 19, 20, 146,
231
- Flexner231
- Flusser 35, 38, 39, 231
- Frankena.....10
- Frankl... 16, 17, 55, 85,
86, 232
- Frege.....59
- Fulková129, 241
- Gažová10
- Geißler176
- Gerson69
- Glasová 29, 50, 232
- Gluchman ..22, 42, 54,
56, 61, 232
- Goldmann54, 152,
187, 232
- Göppner232
- Grotius69, 71
- Gumpta.....174
- Günthör 37, 40, 232
- Habermas57, 58
- Hanzalíková . 221, 222,
225, 232
- Hare60
- Harris 130, 232
- Hart.....62
- Hartl..... 85, 146, 232
- Havránková..146, 147,
233
- Havrdová107, 141,
158, 174, 193, 195,
233
- Hayek.....64
- Hämäläinen232
- Häring 36, 39, 233
- Hegeová.....176
- Hippokrates24
- Hlavinka 39, 41, 233
- Hobbes 49, 50, 69, 70,
73
- Hodovský ... 22, 28, 31,
38, 42

A. Mátel a kol.

Homerová.....	141	Locke.....	49, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78	Oláh	131, 146, 157, 158, 174, 177, 184, 191, 192, 238
Horecký.....	149	Lotze	84	Ondrušková.....	238
Howard	220	Luther Martin....	43, 44	Palovičová..	11, 19, 20, 238
Howe.....	127, 130, 143, 233	Lytard.....	89, 235	Parrott ...	99, 127, 129, 238
Hrdinová	140	MacIntyre	64	Pavliček	223, 224, 225, 238
Hrebeňárová.	141, 149	Machula	146	Pavlovičová	239
Hume	49, 50	Marháňková.....	150	Pelech	192
James	53	Marshall	78, 79	Perry	60
Janígová	126, 127, 233	Marx	64	Platón...	11, 23, 26, 27, 28
Jankovský.	10, 21, 127, 233, 241	Maslow	66, 67	Pöhlmann.....	36
Jefferson	72	Mátel ...	7, 8, 9, 22, 31, 32, 38, 84, 89, 90, 99, 101, 107, 110, 114, 119, 120, 121, 127, 135, 137, 150, 156, 158, 162, 167, 171, 172, 174, 176, 177, 179, 192, 198, 200, 203, 213, 219, 221, 235, 250	Popper	56
Kachaňáková	173, 174, 233	Matoušek.....	235	Proudhon	62
Kalaš.....	30, 233	Matulayová.....	7, 148, 151, 173, 197, 198, 208, 237	Pružinec	49, 239
Kamanová	196, 233	Maynard	20	Příbáň.....	62
Kant.....	54, 234	McBeath	130	Příkaský	26, 29, 31, 33, 42, 239
Keller.....	175, 234	Meško ...	226, 227, 239	Pullmann.....	226, 227, 239
Kišš.....	234	Milfait	146, 231	Radková	222, 239
Kličovanská .	84, 85, 86, 87, 91, 92, 220, 221, 234	Mill	51, 62, 237	Rawls.....	67, 73, 74, 75, 76, 78
Kleber.....	49, 234	Millerson.....	180	Reamer	93, 94, 96, 97, 99, 102, 110, 115, 124, 129, 136, 138, 150, 151, 154, 159, 160, 162, 164, 165, 170, 171, 183, 196, 200, 204, 208, 239
Kopřiva.	108, 125, 135, 142, 150, 161, 234	Mlčák	19, 237	Regher.....	222
Kováč	111	Moore	9, 59	Remišová	10, 239
Kovařová	32	Mydlíková	162, 165	Richards	60
Krakešová	157	Nečasová ...	10, 17, 18, 19, 52, 53, 54, 55, 56, 111, 112, 130, 179, 237	Roháč	11, 12, 131, 239
Kučírek	11, 12, 226, 234	Nøhr	198, 230	Rohanová	141
Küng.....	47, 48, 234	Novák.....	139, 238	Roman, L.	176, 236
Kuschel.....	47	Novotná	149, 238	Roman, T.	89, 110, 121, 127, 192, 213, 236
Kutnohorská	14, 15, 24, 27, 203, 221, 234	Nozick ..	63, 64, 67, 68, 73, 76, 77, 78	Ogden	60
Kútny.....	16, 234				
Laan	234				
Lašek	149, 238				
Levická, J.	99, 176, 197, 234				
Levická, K.	114, 235				
Levy.....	97, 115, 235				
Lewis.....	60				

Etika sociálnej práce

- Rousseau69, 73
Russel59
Sedlák .. 22, 28, 31, 38,
42
Seneca 15, 31
Schavel..... 8, 110, 111,
132, 146, 156, 158,
172, 174, 177, 184,
191, 192, 193, 196,
240
Scheler 84, 90
Schön92
Schopenhauer..... 13
Schuck..... 129, 240
Schweitzer44
Skoblík240
Smith51
Sokrates..... 11, 15, 25,
125
Srawson61
Stekauerová.....10, 57,
58, 240
Stern36
Stevenson60
Steward174
Störig ... 23, 30, 42, 50,
51, 53, 54, 56, 57,
84, 90, 240
Strieženec132, 148,
157, 240
Šiler.....29, 240
Škulecová..... 21, 241
Šoltés227, 240
Štegmannová 107, 158
Tajanovská.....149
Teater148
Thompson. 33, 42, 241
Thomson.. 52, 60, 203,
241
Timulák 154, 159, 191,
241
Tokárová.....20, 241
Tománek..... 129, 241
Tomáš Akvinský 16, 42
Tomka.....110
Tvrdoň 8, 9, 13, 14,
241
Úlehla241
Vajda.....15, 241
Vávrová.....241
Vouga40
Webb130
Westermann31
Wittgenstein9, 59
Zenón z Kitia30
Zita..... 225, 226, 242
Žilová157

